ERVING GOFFMAN



Savęs pateikimas kasdieniame gyvenime

ALK
VAGA

ERVING GOFFMAN

Savęs pateikimas kasdieniame gyvenime

ERVING GOFFMAN

Savęs pateikimas kasdieniame gyvenime

Iš anglų kalbos vertė
MILDA KERŠIENĖ-DYKE

ALK / *VAGA*

UDK 316.6
Go-72

Versta iš:
Erving Goffman
THE PRESENTATION OF SELF IN EVERYDAY LIFE
Doubleday, New York, 1959

This edition published with the support from the Open Society Fund-Lithuania, from the CEU Translation Project of the Open Society Institute-Budapest

Knygos leidimą finansavo Atviros Lietuvos fondas,
Atviros visuomenės institutas Budapešte
(Vidurio Europos universiteto Vertimų projektas)

ISSN 1392-1673
ISBN 5-415-01490-X

Kaukės yra įkalintos išraiškos ir jausmo žaismingi aidai, jos ištikimos, santūrios, superlatyvios, visokios vienu metu. Gyviems padarams besiliečiant su oru, tenka užsiauginti apsauginę odelę, tačiau niekas nepriekaištauja, kam kutikulė ne širdis; tuo tarpu kai kas iš filosofų, regis, piktinasi, kam vaizdiniai nėra daiktai, kam žodžiai — ne jausmai. Žodžiai ir jausmai yra tarsi lukštai, jie tokia pat sudedamoji gamtos dalis kaip ir substancijos, kurias jie uždengia, tiktai skirti akiai, atviresni pastebėti. Aš netvirtinčiau, jog substancija egzistuoja vien dėl išoriškumo ar veidai vien dėl kaukių, ar aistros vien tam, kad gimtų poezija ir dorybė. Gamtoje niekas nekyla dėl ko nors kito, visos fazės, visi tvariniai vienodai sukasi egzistencijos rate.

George Santayana[1]

[1] *Soliloquies in England and Later Soliloquies* (New York: Scribner's, 1922), 131–132 p.

Padėka

Čia pateikiama medžiaga buvo surinkta kaip dalis interakcijų studijų projekto, atlikto Edinburgo universiteto socialinės antropologijos fakulteto ir Socialinių mokslų tyrimo komiteto, o sykiu buvo ir dalimi socialinės stratifikacijos studijų, kurioms paramą suteikė Fordo fondas; šiam darbui vadovavo Čikagos universiteto profesorius E. A. Shilsas. Dėkoju šių projektų vadovams už paramą ir nurodytą darbo kryptį. Norėčiau pareikšti nuoširdžią padėką ir savo mokytojams C. W. M. Hartui, W. L. Warneriui ir E. C. Hughesui. Norėčiau geru žodžiu paminėti Elizabethą Bott, Jamesą Littlejohną ir Edwardą Banfieldą, kurie padėjo man analizės pradžioje, taip pat Čikagos universiteto įvairių specialybių studentams aspirantams, suteikusiems man paramą vėliau. Ir, neabejoju, šios studijos nebūčiau sėkmingai užbaigęs, jei ne mano žmonos, Angelicos S. Goffman, nuoširdus bendradarbiavimas.

TURINYS

PRATARMĖ

Šią knygą ketinau parašyti kaip savotišką vadovą, detaliai komentuojantį vieną sociologinę perspektyvą, kurios požiūriu įmanoma socialinio gyvenimo analizė, ypač tokio pobūdžio socialinio gyvenimo, kuris vyksta pastato – gyvenamojo būsto arba gamyklos – teritorijoje. Aprašau tokios organizacijos požymių rinkinį, – sykiu jie sudaro kontekstą, tam tikros rūšies karkasą, kurį galima „uždėti" ant kiekvieno konkretaus socialinio instituto, nepriklausomai nuo to, ar tai namų ūkis, industrinė ar komercinė organizacija.

Į tokį socialinį institutą pamėginau pažvelgti kaip į teatro vaidinimą; todėl mano analizės principai – dramaturginiai. Aš apsvarsčiau, kaip individas kasdienėse darbo situacijose save bei savo veiklą pristato kitiems, kaip jis nukreipia ir kontroliuoja tą įspūdį, kurį susikuria apie jį kiti asmenys, aptariu dalykus, kuriuos jam derėtų daryti, kaip ir tuos, kurių verčiau nedaryti, jeigu jis nori sėkmingai tęsti savo pasirodymą (*performance*) prieš kitus.

Remdamasis tokiu modeliu, pasistengsiu neignoruoti ir jo trūkumų. Scenoje rodomi dalykai pramanyti; tuo tarpu iš gyvenimo reikia tikėtis tikrų, kartais mažai surepetuotų. Svarbu ir tai, kad scenoje vienas aktorius pasirodo apsimetęs herojumi (dažnai verčiama „charakteriu", *vert. past.*) prieš tuos kitus herojus, kuriuos vaidina kiti aktoriai; o auditorija sudaro trečiąją, svarbiausią sąveikos (*interaction*) šalį, tačiau jeigu scenoje vykstantis pasirodymas būtų realus, nereikėtų

ir auditorijos. Tikrame gyvenime šios trys dalyvės dažniausiai redukuojamos į dvi. Vieno individo vaidinamas vaidmuo paprastai sukurtas atsižvelgiant į tai, kokius vaidmenis yra gavę kiti, tačiau šie kiti sykiu priklauso ir auditorijai. Vėliau paminėsiu ir kai kuriuos kitus savo modelio trūkumus.

Medžiaga, kurią pateikiu savo idėjoms pailiustruoti, įvairialypė, kai kurie pavyzdžiai paimti iš žinomų analitikų darbų, kur pateikti kvalifikuoti apibendrinimai apie patikimai užregistruotus dėsningumus; kitus pasiskolinau iš nebaltųjų žmonių memuarų; nemažai pavyzdžių dar paėmiau ir iš kitur, ne tik iš šių dviejų minėtų šaltinių. Be to, pakankamai dažnai remiuosi ir savo paties studija, kuriai medžiagą surinkau Šetlando salos ūkininkų, besiverčiančių natūriniu ūkiu, bendruomenėje.[1] Tokį savo (galėčiau sakyti, jog kartu ir Simmelio) požiūrį laikau pagrįstu, kadangi esu įsitikinęs, jog visi kartu pavyzdžiai sudaro nuoseklų kontekstą, susiejantį į vienumą įvairias skaitytojui jau pažįstamas patirtis, o besidominčiajam tampa parankiu vadovu, kurio teisumu verta įsitikinti, analizuojant atskirų institutų socialinio gyvenimo epizodus.

Sistemą pateikiu logiškomis pakopomis. Neišvengiau įžangos, kuri gana abstrakti, todėl ją galima praleisti.

[1] Iš dalies apie tai žr. E. Goffman, „Communication Conduct in an Island Community" (nepublikuota filosofijos daktaro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1953). Toliau ši bendruomenė vadinama „Šetlando sala".

ĮŽANGA

Kai individas pasirodo kitų akivaizdoje, jie paprastai stengiasi įgyti apie jį kokios nors informacijos arba pasinaudoti apie šį asmenį jau turima informacija. Tuos kitus domins šio asmens bendra socioekonominė padėtis, jo savęs samprata, jo nuostata jų atžvilgiu, jo kompetencija, patikimumas ir kiti dalykai. Nors nemenka dalis panašios informacijos, atrodo, tarsi ir visai savitikslė, tačiau paprastai ją stengiamasi įgyti praktiniais sumetimais. Informacija apie individą padeda sukonkretinti situaciją, leidžia kitiems iš anksto numatyti, ko individas iš jų tikisi, o sykiu ir ko jie gali iš jo tikėtis. Taip informuoti, kiti asmenys geriau žinos, kaip tinkamai pakoreguoti savo elgesį, kad susilauktų iš individo pageidaujamos reakcijos.

Situacijos dalyviams prieinama gana daug tokios informacijos šaltinių, ją perduoda ir gausybė vadinamųjų ženklų – informacijos perteikėjų *(sign-vehicles)*. Netgi šio individo nepažindami, jo elgesyje bei išorėje stebėtojai įžvelgs užuominų, kurios leis jiems anksčiau bendraujant su panašiais individais įgytą patirtį pritaikyti ir jam; arba, kas dar svarbiau, leis panaudoti su juo neišbandytus stereotipus. Lygiai taip, remdamiesi ankstesne patirtimi, jie gali daryti prielaidas, kad šioje socialinėje aplinkoje dažniausiai ir sutiks būtent tokius individus. Jie gali pasitikėti tuo, ką apie save sako individas, dokumentiniais paliudijimais, kuriuos šis individas pateikia įrodydamas, kas esąs, ką veikiąs. Jeigu šie asmenys pažįsta

individą arba yra ką nors apie jį girdėję, nes buvo susidūrę su juo anksčiau, ne tik dabartinėse interakcijose, jie gali, pasiremdami prielaidomis apie tai, kiek pastovūs ar kiek dažni yra jo psichologiniai ypatumai, pagal juos numatyti dabartinį ir būsimą individo elgesį.

Tačiau tuo laikotarpiu, kol individas betarpiškai būna stebimas kitų asmenų, nedaug teįvyksta įvykių, kurie tiesiogiai teiktų jiems informacijos padaryti išvadoms ir praverstų protingai režisuojant savo pačių veiklą.

Dauguma reikšmingiausių įvykių vyksta už interakcijos laiko ir jos vietos arba slypi joje pačioje. Sakykime, „tikros" arba „realios" individo nuostatos, įsitikinimai bei emocijos gali būti patvirtinti tiktai netiesiogiai, per jo prisipažinimus arba per jų išraišką, nevalingą ekspresyvų elgesį. Panašiai, jei individas siūlo kitiems produktą arba paslaugas, neretai šie kiti įsitikina, kad sąveikos metu nepakanka laiko siūlomiems dalykams išmėginti ir įsitikinti tikra jų verte. Tad jie bus tiesiog priversti kai kuriuos įvykius priimti kaip konvencionalius (ar natūralius) ženklus kažko, kas nėra tiesiogiai pasiekiama pajautomis. Kaip tvirtina Ichheiseris,[1] individui teks elgtis taip, kad sąmoningai ar nesąmoningai jis išreikštų save (*express himself*), o kiti, savo ruožtu, bus šios jo išraiškos paveikti (*impressed*).

Atrodo, kad individo išraiškų (o sykiu ir jo gebėjimų padaryti įspūdį) arsenalas susideda iš dviejų radikaliai skirtingų prasmę perteikiančios veiklos rūšių – tai išraiškos, kuriomis jis komunikacines prasmes perteikia tiesiogiai *(gives)*, ir kitokios prigimties išraiškos, kuriomis jis šias prasmes suvaidina *(gives off)*.

Pirmajai išraiškos priemonių grupei priklauso žodiniai simboliai arba jų substitutai, kuriais individas naudojasi sąmoningai ir tik tam, kad perduotų informaciją, kurią jis ir kiti priskiria šiems simboliams. Antroji grupė apima daug įvai-

[1] Gustav Ichheiser, „Misunderstandings in Human Relations", Supplement to *The American Journal of Sociology*, LV (1949, rugsėjo mėn.), 6–7 p.

resnę veiklą, tokią, kokios mes natūraliai galėtume tikėtis iš aktoriaus, įsivaizduodami, žinoma, jog vienas ar kitas veiksmas atliktas dar ir dėl kitų priežasčių, ne vien tik informacijos perteikimui. Tačiau kaip mums teks įsitikinti, šis skirtumas reikšmingas tik iš pradžių. Šiais abiem komunikacijos tipais individas perduos taip pat ir melagingą informaciją – pirmuoju atveju ją vadinsime apgaule, antruoju – apsimetinėjimu.

Kalbant apie komunikaciją tiek siaurąja, tiek plačiąja prasme, akivaizdu, jog kai individas yra tiesiogiai stebimas kitų asmenų, jo veikla įgyja žadamąjį pobūdį. Tol, kol individas yra šalia, kitiems paprasčiausiai tenka priimti jį taip tarsi juo tikėtų, šiuo pasitikėjimu atsilyginant jam už kažką, kieno tikrąją vertę jie tegalės nustatyti tik tada, kai individas pasitrauks. (Be abejonės, kitiems lygiai taip tenka remtis tokiu numatymu, kontaktuojant su fiziniu pasauliu, tačiau tik socialinės interakcijos pasaulyje objektai, kuriems tenka taikyti tokią numatymo procedūrą, sąmoningai paremia šį numatymo procesą arba jam trukdo.) Suprantama, kiek saugu daryti numatymu paremtas išvadas apie individą, tai priklauso nuo tokių faktorių, kaip jau turimos apie šį individą informacijos kiekis, tačiau net ir gausūs praeityje surinkti įrodymai iki galo neapsaugos nuo būtinybės savo elgesį grįsti numatomomis išvadomis. Kaip tvirtino Williamas I.Thomasas:

Mums taip pat ypač svarbu suvokti, jog gyvename, priimame sprendimus, siekiame savo kasdienio gyvenimo tikslų toli gražu ne remdamiesi statistiniais arba moksliniais metodais. Mes gyvename numatymu. Tarkime, eš esu jūsų svečias. Jūs nežinote, negalite nustatyti moksliškai, kad aš nepavogsiu jūsų pinigų arba šaukštelių. Tačiau darote išvadą, kad aš šių daiktų nepavogsiu, ir, remdamiesi numatymu, jūs sutinkate mane kaip svečią.[2]

Dabar pažvelkime ne kitų asmenų, bet individo, kuris pristato save kitiems, akimis. Galbūt jis trokšta būti kitų

[2] Cituojama iš *Social Behavior and Personality*, Contributions of W. I. Thomas to Theory and Social Research, red. E.H.Volkart (New York: Social Science Research Council, 1951), 5 p.

vertinamas ypač gerai, gal jam atrodo, kad jis pats juos labai gerai vertina, gal jis aiškiai suvokia, kad yra nusistatęs jiems priešiškai, o gal nėra susidaręs apie juos jokio apibrėžto įspūdžio; gal jis nori užsitikrinti harmoningą santykį, kad galėtų tęsti sąveiką, o gal ketina kitus asmenis apgauti, jais nusikratyti, juos supainioti, suklaidinti, nuteikti priešiškai arba įžeisti. Nepriklausomai nuo konkretaus tikslo, kurį individas turi galvoje, o taip pat už šio tikslo slypinčio motyvo, jis visuomet rūpinsis, kaip kontroliuoti kitų elgesį, ypač tą, kuriuo kiti asmenys atsako į jo elgesį.[3]

Kontrolę jis įgyja daugiausia įtakodamas tą konkrečią situacijos definiciją, kurią jau yra apibrėžę kiti; o įtaigauti konkrečią situaciją individas gali, jeigu jis išreiškia save taip, kad kitiems asmenims padaro reikiamą įspūdį ir įkvepia juos noriai elgtis pagal jo planą. Taigi kai individas pasirodo kitų akivaizdoje, paprastai jis jau turi kokią nors priežastį, raginančią jį sutelkti savo veiklą tokiu būdu, kad kitiems ji sudarytų tokį įspūdį apie individą, koks jam palankus. Kadangi, sakykim, bendrabutyje gyvenančios merginos draugės kaups faktus apie jos populiarumą pagal tai, kiek ji sulaukia telefono skambučių, tad galima įtarti, jog kai kurios mergaitės susitaria, kad joms paskambins; šiuo atveju Willardo Wallero duomenys turėtų būti teisingi:

Nemažai stebėtojų pranešė, jog mergina, kuri kviečiama prie telefono bendrabutyje, neretai palaukia, kad ją pakviestų bent keletą kartų, tam, kad visos kitos merginos pakankamai gerai girdėtų, kaip ją kviečia.[4]

[3] Čia aš gerokai pasirėmiau nepublikuotu Tomo Burnso iš Edinburgo universiteto straipsniu. Jis pateikia argumentą, kad bet kokios sąveikos vyraujantis leitmotyvas yra troškimas kreipti ir kontroliuoti kitų situacijos dalyvių atsakomąsias reakcijas. Panašiai tvirtina ir Jay Haley neseniai parašytame, dar nepublikuotame straipsnyje, bet jis kalba apie ypatingo pobūdžio kontrolę, nurodydamas, jog tai, visų pirma, nulemta paskatos išsiaiškinti, kokio pobūdžio santykiais susiję konkrečioje sąveikoje dalyvaujantys individai.

[4] Willard Waller, „The Rating and Dating Complex", *American Sociological Review*, II, 730 p.

Iš tų dviejų komunikacijos rūšių – tiesioginės ekspresinės išraiškos ir vaidybinės – mus visų pirma domina pastarosios, teatrinės bei kontekstinės, neverbalinės ekspresinės išraiškos, tariamai nesąmoningos kilmės, nepaisant to, ar ši komunikacija buvo generuota su tikslu, ar ne. Kaip pavyzdį, kurį man knieti paanalizuoti, pacituosiu ilgoką romano fragmentą; jame pasakojama, kaip Prydis, Ispanijoje atostogaujantis anglas, apsigyvenęs viloje, pirmą kartą pasirodo paplūdimyje:

Tačiau, nieko nepaisydamas, jis stengėsi neatkreipti dėmesio. Visų pirma tiems, kas baudėsi tapti jo atostogų bičiuliais, jis norėjo parodyti, jog jie jam nė mažumėlę nerūpi. Jis žvelgė kiaurai pro juos, aplink, viršum jų, jo akys klaidžiojo erdvėje. Jam buvo tas pats – paplūdimys dėl jo galėjo būti ir tuščias. Jeigu netyčia jo pusėn atskriedavo kamuolys, jis dėdavosi nustebęs; tada jo veidą nutvieksdavo susidomėjimo šypsena (malonusis Prydis), jis apsižvalgydavo, tarsi tik dabar išvydęs, jog paplūdimyje esama žmonių, ir mesdavo kamuolį atgal, šypsodamasis sau, tačiau ne žmonėms, o tuomet vėl ta pačia nerūpestinga poza įsistebeilydavo į erdvę.

Tačiau jau išmušė valanda pradėti nedidelį paradą, Idealiojo Prydžio paradą. Tarsi netyčia vartinėdamas knygą, visiems suteikė galimybę išvysti, ką skaito – ispanišką Homero vertimą, klasiką, kuri nuosaiki, bet ir kosmopolitiška – paskui susuko savo paplūdimio patiesaliuką ir maišelį į ritinėlį, kad nepribyrėtų smėlio (metodiškasis ir apdairusis Prydis), lėtai pakilo pasirąžyti visu didžiuliu savo korpusu (didžiulis katinas Prydis) ir nuspyrė šalin sandalus (pagaliau nerūpestingasis Prydis!).

O Prydžio ir jūros jungtuvės! Čia jau ritualai būdavo kuo įvairiausi. Pirmasis iš jų – Prydis žingsniuoja pajūriu, jo žingsnis greitėja, pereina į bėgimą, paskui jis neria į vandenį ir stipriais slystančiais mostais artėja prie horizonto. Na, iš tiesų jis, žinia, nepriartėdavo prie horizonto. Staiga jis apsiversdavo ant nugaros, taip galingai tėkštelėjęs kojomis, jog paleisdavo baltus purslus, tokiu būdu tarytum parodydamas, jog panorėjęs būtų galėjęs plaukti ir toliau, o paskui atsistodavo ketvirčiu kūno išlindęs iš vandens, kad visi matytų, kas čia toks.

Kitas ritualas buvo paprastesnis, apsieidavo be šalto vandens keliamo šoko, be rizikos pasirodyti ugningu drąsuoliu. Svarbiausia šiuo ritualu buvo parodyti, jog Prydis taip pripratęs prie jūros, Viduržemio jūros ir šio paplūdimio, jog jam tas pats, ar būti jūroje, ar šalia jos. Tad jis žingsniuodavo lėtai, nusileisdamas iki pat vandens, net nepastebėdamas, kad pirštai sušlapę, sausuma ar vanduo – jam vis viena! – akis įsmeigęs į dangų, rimtai tyrinėdamas kitiems neįžvelgiamus orą pranašaujančius ženklus (vietinis žvejys Prydis).[5]

Romanistas nori atkreipti mūsų dėmesį į tai, kaip neadekvačiai Prydis rūpinasi tuo iškalbingu įspūdžiu, kurį tariasi paliekąs jį stebintiems vien savo kūno gestikuliacija. Galime ir toliau niekinti Prydį, tardami, kad visas jo elgesys skirtas tik tam, kad sudarytų būtent tokį įspūdį, kad šis įspūdis klaidingas, kad kitiems situacijos dalyviams jis arba iš viso nepadaro jokio įspūdžio, arba, dar blogiau, padaro įspūdį, jog Prydis visomis įmanomomis išgalėmis stengiasi padaryti jiems būtent tokį įspūdį. Tačiau mums šiuokart svarbu, jog įspūdį, kokį Prydis manosi darąs, teisingai ar melagingai, galime palikti ir bet kas kitas iš mūsų.

Jau sakiau, kad kai individas pasirodo prieš kitus, jo veiksmai keičia tą situacijos definiciją, kurią jie jau suformulavę. Kartais individas elgsis stropiai apskaičiuotu būdu, išreikšdamas save būtent tokiu būdu vien tam, kad kitiems sudarytų įspūdį, išprovokuojantį tokią jų reakciją, kokios jis tikisi. Kitais atvejais, tarkim, individas apskaičiuos savo veiksmus, tačiau palyginti menkai jis suvoks, kad tą darąs. Kartais jis su tikslu ir sąmoningai išreikš save konkrečiu būdu, tačiau daugiausia dėl to, kad jo grupės ar socialinio statuso tradicija reikalauja tokios saviraiškos, o ne todėl, kad jis tikisi kokios nors konkrečios reakcijos (išskyrus neapibrėžtą priėmimą ar pritarimą), kokią ši jo saviraiška turėtų pažadinti tiems, kam jis šį įspūdį daro. Kartais individo vaidmens tradicija reikalaus, kad jis paliktų konkrečiai nurodytą įspūdį, nors

[5] William Sansom, *A Contest of Ladies* (London: Hogarth, 1956), 230–232 p.

nei sąmoningai, nei nesąmoningai jis nėra nusiteikęs tokio įspūdžio padaryti. Kiti, savo ruožtu, gali būti arba tinkamai paveikti to įspūdžio, kokį stengiasi perteikti individas, arba gali nesuprasti situacijos ir padaryti tokias išvadas, kokių nepagrindžia nei individo ketinimas, nei faktai. Bet kuriuo atveju, kol kiti elgiasi taip *tarsi* individas ir būtų padaręs jiems konkrečiai tokį įspūdį, mes galime žvelgti tiesiog funkcionaliai ar pragmatiškai ir tvirtinti, jog individas „efektyviai" sukūrė konkrečios situacijos projekciją ir „efektyviai" suformavo supratimą, kad tokia padėtis tikrai egzistuoja.

Vieną aplinkinių reakcijos aspektą reikėtų pakomentuoti atskirai. Žinodami, jog individas yra linkęs pateikti save sau palankiai, visa tai, ką mato, kiti paprastai suskirsto į dvi grupes; išraiškas, kurias individas savo valios pastangomis nesunkiai gali kontroliuoti, – tai daugiausia jo žodiniai patvirtinimai, – ir kitas išraiškas, kurių savo valia jis suvaldyti neįstengia ar jos jam tarsi ir nerūpi, – daugiausia vaidybinės ar iš jų kilę išraiškos. Tad kiti asmenys tuos individo ekspresyvaus elgesio aspektus, kuriuos pavadinome nekontroliuojamais, gali panaudoti patikrindami, kiek pagrįstas kontroliuojamais elgesio aspektais išreiškiamas turinys. Šitai atveria fundamentalią asimetriją komunikacijos procese, nes individas greičiausia suvokia tik vieną savo komunikacijos srautą, o jo elgesio liudininkai – dar ir šį antrąjį. Pavyzdžiui, Šetlando saloje smulkaus fermerio žmona, patiekdama nacionalinius valgius svečiui iš Britanijos, maloniai šypsodamasi išklausydavo, kaip jis mandagiai tikina, neva jam skanu tai, ką jis valgąs, o tuo pat metu stebėdavo, kaip uoliai svečias pakelia prie burnos šakutę ar šaukštą, kaip noriai įsideda maisto į burną, ar jis sukramto maistą su pasiskonėjimu, pagal visus šiuos ženklus patikrindama, ar svečias nuoširdžiai tvirtina, kad jam skanu. Ta pati moteris, norėdama sužinoti, ką vienas pažįstamas (A) „iš tikrųjų" mano apie kitą pažįstamą (B), palaukdavo, kol A matydavo B, tačiau B šnekėdavosi su kitu asmeniu (C). Kai A šnekėdavosi su C, aptarinėdamas B, ji slapta tyrinėdavo A veido išraiškas.

Nesišnekėdamas su B ir tiesiogiai jo nestebimas, A kartais nusimesdavo įprastinius suvaržymus bei taktiškus apgaudinėjimus ir laisvai išreikšdavo savo „tikruosius" jausmus B atžvilgiu. Trumpai sakant, ši šetlandietė stebėdavo nestebimą stebėtoją.

Dabar gi, atsižvelgdami į tai, kad kiti veikiausiai patikrins daugiau kontroliuojamus elgesio aspektus pagal mažiau kontroliuojamus, galime tikėtis, kad kartais ir pats individas nuspręs pasinaudoti šia galimybe, kreipdamas tą įspūdį, kurį palieka savo elgesiu, taip, kad jis atrodytų pakankamai informatyvus.[6] Pavyzdžiui, išsikovojęs teisę būti įleistas į uždarą socialinį ratą, dalyvaujantis stebėtojas liks nutaisęs pritariančią veido išraišką ne tik tada, kai klausysis informatoriaus, bet, paisydamas atsargumo, jis veikiausiai nepakeis tos pačios veido išraiškos ir stebėdamas informatorius šnekučiuojantis tarpusavyje; tad stebintiems stebėtoją nebus lengva išsiaiškinti tikruosius jo jausmus. Vėl norėtųsi pateikti konkretų pavyzdį iš Šetlando salos bendruomenės gyvenimo. Kaimynas, užsukęs pas kaimyną išgerti puodelio arbatos, paprastai įžengdavo pro duris su tokia veido išraiška, kurioje galėjai įžiūrėti bent šiltos viltingos šypsenos užuominą. Kadangi vaizdo priešais namą paprastai niekas neužstodavo, o menka šviesa viduje leisdavo stebėti prisiartinantį svečią, jam šito neįtariant, salos gyventojai kartais smagindavosi, žiūrėdami, kaip ateinantis „nusimeta"veido išraišką, su kuria prisiartino, ir prieš pat žengdamas pro duris prisidengia bendravimui priderančia kauke. Tačiau kai kurie svečiai, įtardami, jog ateinantis gali būti stebimas, nutaisydavo svečiui prideramą išraišką dar gerokai tolėliau nuo namo, užsitikrindami, kad tinkamas įvaizdis būtų pateikiamas nuolat.

[6] Plačiai skaitomuose ir gana įtikinamuose Stepheno Potterio veikaluose minimi ženklai, kurie kartais sukuriami tam, kad apsukriam stebėtojui jais būtų galima perduoti „tarsi atsitiktines" užuominas, reikalingas tam, kad atskleistų dorybes, kurių suktas lošėjas iš tiesų ir neturi.

Kai individas įgyja tokią situacijos kontrolę, jis vėl sugrąžina į komunikacijos procesą simetriją ir parengia sceną savotiškam informacijos žaidimui – potencialiai niekuomet nesibaigiančiai nuslėpimų, atskleidimų, neteisėtų išaiškinimų ir pakartotinų atskleidimų virtinei. Reikėtų dar pridurti, kad kadangi kiti veikiausiai net ir neįtaria apie tokį tariamai nekontroliuojamą individo elgesio aspektą, jis gali nemažai laimėti jį kontroliuodamas. Suprantama, kiti gali įtarti, kad individas manipuliuoja tariamai spontaniškais savo elgesio aspektais, ir būtent šiame manipuliavimo akte stengsis įžvelgti elgesio, kurio individas nepajėgia sukontroliuoti, apraiškų. Tokiu būdu individo elgesys dar kartą patikrinamas, šįkart tariamai jo nesuplanuotas elgesys, į komunikacijos procesą dar kartą įvedant asimetriją. Čia tik norėčiau pridurti pastebėjimą, jog, atrodo, esame geriau įgudę kiaurai permatyti individo pastangas planuoti neintencionalumą nei sugebėjimą manipuliuoti savo pačių elgesiu, todėl kad ir kiek laiptelių sudarytų informacijos žaidimą, liudininkas veikiausiai išlaikys persvarą prieš aktorių, ir pradinė komunikacijos proceso asimetrija veikiausiai bus išsaugota.

Tvirtindami, jog individas, pasirodydamas prieš kitus, projektuoja situacijos apibrėžimą, turėtume matyti ir tai, kad kiti, nepriklausomai nuo to, koks pasyvus galėtų atrodyti jų vaidmuo, savo reakcijomis į individą, taip pat ir vaidybiniu tekstu, kurį jam patiki, patys stengiasi pateikti situacijos apibrėžimą. Paprastai situacijos apibrėžimai, projektuojami kelių atskirų jos dalyvių, yra pakankamai suderinti tarpusavyje, kad neišryškėtų atviras prieštaravimas. Aš nemanau, kad atsiras toks konsensas, kaip tais atvejais, kai kiekvienas individas atvirai išreiškia savo tikruosius jausmus ir garbingai sutinka su kitų situacijos dalyvių atvirai išreikštais jausmais. Tokia harmonija yra optimistinis idealas; ir jis net nereikalingas tam, kad sklandžiai funkcionuotų visuomenė. Veikiau tikimasi, kad kiekvienas situacijos dalyvis nuslopins tikruosius širdies gilumoje laikomus jausmus ir perteiks kitiems tokį situacijos paveikslą, kokį kiti dalyviai sutiks priimti, bent jau laikinai.

Tokio paviršutiniško susitarimo išsaugojimas, konsensas–maskuotė, pasiekiami, kiekvienam individui pridengiant savo norus formuluotėmis, išreiškiančiomis vertybes, kurioms kiekvienas situacijos dalyvis jaučiasi įpareigotas bent žodžiu pritarti. Be to, paprastai definicijos kūrimo darbas būna pasidalijamas. Kiekvienam dalyviui yra leidžiama nustatyti bandomąsias oficialias taisykles tiems dalykams, kurie svarbiausi jam, tačiau ne tokie svarbūs kitiems, tai yra, jam leidžiama pateikti racionalizacijas ir pasiteisinimus, kuriais jis paaiškina savo veiklą praeityje. Atsiteisdamas už tokį maloningumą, jis lieka tylėti arba išlaiko nuostatą „lyg niekur nieko" susidūręs su tais dalykais, kurie svarbūs kitiems, tačiau tiesiogiai nėra itin svarbūs jam pačiam. Tada štai ir pasiekiama savotiško interakcinio *modus vivendi**. Taigi bendromis pastangomis dalyviai sukuria vieną išsamią situacijos definiciją, kuri paremta ne tiek realiu susitarimu dėl to, kas egzistuoja, bet veikiau daug realesniu susitariamu dėl to, kieno pretenzijos kokiais klausimais bus laikinai gerbiamos. Realaus susitarimo pavyksta pasiekti dar ir todėl, kad pageidaujama išvengti atviro konflikto dėl situacijos apibrėžimų.[7]

Tokio lygmens susitarimą aš vadinsiu „darbiniu arba galiojančiu konsensu". Tačiau supraskime, kad toks galiojantis konsensas, pasiektas vienos sąveikos kontekste, visiškai skirsis nuo galiojančio susitarimo, pasiekto kitokio tipo kontekste. Tarkime, du bičiuliai, kartu valgantys priešpiečius, elgiasi vienas su kitu palankiai, pagarbiai, rūpestingai. Pro-

* sutarimas *(lot.)*.

[7] Sąveika gali būti sąmoningai numatyta kaip laikas ir vieta skirtingoms nuomonėms išsakyti, tačiau tada dalyviai turėtų susitarti, kad nekiltų priešiškumo dėl tinkamo balso tono, dėl leksikos, taip pat dėl to, su kokiu rimtumu turėtų būti formuluojami argumentai, ir dėl to, kad tiems, kurių nuomonės skiriasi, vis viena derėtų elgtis vienam su kitu pagarbiai. Tokia diskutuojančiųjų arba akademinė situacijos definicija taip pat gali būti sukurta staiga ir protingai, paverčiant rimtą požiūrių konfliktą vienu konfliktu, kurį būtų įmanoma išspręsti visiems dalyvaujantiems priimtiname kontekste.

fesiniame kontekste, antra vertus, specialistas dažniausiai stengiasi sudaryti įspūdį, jog nesavanaudiškai rūpinasi kliento problema, o klientas atsilygina, išreikšdamas pagarbą jo kompetencijai bei padorumui. Tad nepriklausomai nuo skirtingo turinio, galiojančių susitarimų forma paprastai bus vienoda. Pastebėdami, jog paprastai situacijos dalyvis yra linkęs priimti dėl situacijos apibrėžimo tuos pageidavimus, kuriuos išreiškia kiti sąveikos dalyviai, galime įvertinti ir tai, kokios lemiamos reikšmės turi ta informacija apie kitus situacijos dalyvius, kurią individas turi arba įgyja *iš pat pradžių*, nes būtent remdamasis šia pradine informacija, individas ir ima apibūdinti situaciją ir numatyti atsakomojo savo elgesio kryptis. Pradinė individo projekcija įpareigoja jį būti tuo, kuo jis pasisiūlo būti, ir reikalauja, kad jis atsisakytų bet kokių pretenzijų būti bet kuo kitu. Toliau vykstant sąveikai tarp situacijos dalyvių, aišku, pradinė informacija bus papildyta ir modifikuota, tačiau svarbiausia, kad tie vėlesni patobulinimai būtų be prieštaravimų susiję ar tiesiog išaugę iš pradinių pozicijų, kurias jau užėmę keletas situacijos dalyvių. Atrodo, jog individui lengviau apsispręsti, kokio elgesio su savimi reikalauti iš kitų ir kaip pačiam elgtis su jais sąveikos pradžioje nei pakeisti savo ir kitų elgesį, kai sąveika jau vyksta.

Žinoma, kasdieniame gyvenime itin svarbus pirmas įspūdis. Todėl aptarnavimo srities profesijų atstovai sėkmingiau prisitaikys darbe, jei sugebės paimti iniciatyvą į savo rankas, šis gebėjimas reikalauja iš aptarnaujančio subtilaus agresyvumo, ypač tada, kai jo socialinis statusas žemesnis nei jo kliento. Kaip pavyzdį W. F. Whyte pateikia padavėją:

Pirma, ką pastebime, yra tai, kad padavėja, kurios darbas reikalauja nuolatinės įtampos, ne vien tik paprastai atsiliepia į savo klientų reikmes. Jos elgesyje matome ir įgudimą kontroliuoti klientų vaidmenį. Tad pirmas klausimas, kurį turėtume užduoti, stebėdami kliento – aptarnaujančiojo santykį, būtų toks: „Ar padavėja paima į nagą klientą, ar klientas padavėją?" Įgudusi padavėja suvokia, kokios lemiamos reikšmės turi toks klausimas...

Patyrusi padavėja „sutvarko" klientą su pasitikėjimu ir nesvyruodama. Pavyzdžiui, gal ji pastebi, kad naujas klientas prisėdo prie stalo, nuo kurio ji dar nespėjo nurinkti indų ir pakeisti staltiesės. Dabar štai jis palinkęs prie stalo studijuoja meniu. Ji pasveikina klientą ištardama: „Gal malonėsite man leisti pakeisti staltiesę?" ir nelaukdama atsakymo paima iš jo meniu taip, kad jis atsitraukia nuo stalo, o ji dirba savo darbą. Santykis nustatomas mandagiai, bet griežtai, ir nekyla jokių klausimų, kas čia viršininkas.[8]

Kai sąveika, kuri prasideda nuo „pirmo įspūdžio", tėra pradinis kontaktas ištisoje grandinėje situacijų, kur dalyvaus tie patys veikėjai, sakome, jog pradedame „ ta koja", ir iš tiesų, patys realiai jaučiame, kaip svarbu tinkamai pradėti. Sakykim, paaiškėja, jog daugelis mokytojų yra įsitikinę štai kuo:

Jokiu būdu negalima leisti jiems paimti viršų, kitaip tau baigta. Taigi pradedu labai griežtai. Pirmą dieną, kai gaunu naują klasę, aš jiems parodau, kas čia viršininkas... Pradėti reikia griežtai, o paskui pamažėle atleisti varžtus. Bet jeigu pradėsi atlaidžiai, tai kai pamėginsi pasirodyti griežtas, jie tik žiūrės į tave ir juoksis.[9]

Panašiai ir psichiatrinėse ligoninėse, sanitarai neretai įsitikinę, kad jeigu naujam pacientui, kai tik jis įžengia į palatą, griežtai parodysi jo vietą, – parodysi, kas čia viršininkas, taip išvengsi daugelio sunkumų vėliau.[10]

Turint galvoje, jog vos pasirodęs kitų akivaizdoje, individas įtakoja situacijos definiciją, galime tarti, kad sąveikos metu, aišku, pasitaikys tokių įvykių, kurie prieštaraus, sukompromituos ar kokiu nors kitu būdu abejonėmis užtemdys jo situacijos projekciją. Kai vyksta tokie trikdantys įvykiai, į sąveiką

[8] W.F. Whyte, „When Workers and Customers Meet", VII, *Industry and Society*, red. W.F.Whyte (New York: McGraw-Hill, 1946), 132–133 p.

[9] Interviu su mokytoja, pacituotas Howardo S. Beckerio, „Social Class Variations in the Teacher–Pupil Relationship," *Journal of Educational Sociology*, XXV, 459 p.

[10] Harold Taxel, „Authority Structure in a Mental Hospital Ward" (nepublikuota magistro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1953).

įsiterpia chaotiška ir nemaloni pauzė. Kai kurios prielaidos, kuriomis buvo pagrįstos situacijos dalyvių reakcijos, tapo bevertėmis, tad dalyviai pasijunta įstrigę sąveikoje, kuriai situacija buvo apibūdinta neteisingai, o dabar jau ir visai neapibūdinta. Tokiais atvejais individas, kurio pasirodymas tapo sužlugdytas, greičiausiai pasijus susigėdęs, kiti dalyvaujantys turbūt nusiteiks jam priešiškai, o ir visi dalyviai pasijus nesmagiai, įstumti į keblią padėtį, sumišę, sutrikę, patirią anomiją*, kuri paprastai generuojama suirus miniatiūrinei sąveikos „akis-į-akį" socialinei sistemai.

Pabrėždami tą faktą, kad individo projektuojamos situacijos pradinis apibrėžimas vėliau tampa iš jos išplaukiančios jungtinės veiklos planu – taigi žvelgdami veiklos požiūriu – neturėtume praleisti pro akis lemtingo fakto, kad bet koks projektuojamos situacijos apibrėžimas pasižymi ir ryškiu moraliniu pobūdžiu. Šioje studijoje mus kaip tik labiausiai ir domins tokių projekcijų moralinis pobūdis. Visuomenė organizuota tokiu principu, kad bet kuris individas, pasižymintis tam tikromis socialinėmis savybėmis, turi moralinę teisę tikėtis, jog kiti jį atitinkamai vertins ir gerbs. Su šituo principu susijęs ir antrasis, būtent, kad individas, netiesiogiai ar tiesiogiai pareiškiantis, jog jis neva pasižymi tam tikromis socialinėmis charakteristikomis, faktiškai ir turėtų būti kuo tariasi esąs. Todėl kai individas konstruoja situacijos apibrėžimą ir netiesiogiai ar tiesiai tariasi esąs būtent tokiu asmeniu, jis automatiškai iškelia moralinius reikalavimus kitiems, įpareigodamas jį vertinti ir elgtis su juo taip, kaip elgiamasi su tokiais asmenimis. Lygiai taip, netiesiogiai, jis atsisako visų pretenzijų būti tuo, kuo neatrodo esąs,[11] todėl atsisako tokio elgesio su savimi, koks pritiktų būtent tokiems

* asmenybės skilimas *(vert.past.)*.

[11] Toks liudininko vaidmuo, apribojant, kuo, jo manymu, individas gali būti, pabrėžiamas egzistencialistų, kurie šį apribojimą supranta kaip pagrindinę grėsmę individualiai laisvei. Žr. Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, vertė Hazel E. Barnes (New York: Philosphical Library, 1956), 365 p.

individams, kokiu jis nėra. Tokiu būdu kiti supranta, jog individas informavo juos apie tai, kas jis yra, ir kuo jie *turėtų* laikyti jį „esant".

Apie definicijų iširimo svarbą neįmanoma spręsti iš to, kaip dažnai jos iširsta, nes akivaizdu, iširtų jos daug dažniau, jei nebūtų laikomasi tam tikrų apsaugos priemonių. Vengiant tokių keblumų, nuolat taikomos prevencinės praktikos, o pagrečiui pasitelkiamos ir korekcinės praktikos, kurios taikomos kaip kompensacinės tais atvejais, kai gėdingo situacijos diskreditavimo nepavyko išvengti. Kai individas naudojasi ką tik paminėtomis strategijomis ir praktiškai jas taiko savo paties projekcijoms apsaugoti, jas galime vadinti „gynybinėmis praktikomis"; o kai situacijos dalyvis pasitelkia jas tam, kad išgelbėtų kito projektuojamą situacijos apibrėžimą, tuomet kalbame apie „apsaugines praktikas" ar, kitaip sakant, „taktą". Gynybinės ir apsauginės praktikos sykiu sudaro technikas, panaudojamas išsaugoti įspūdžiui, kurį individas stengiasi padaryti tada, kai jį mato kiti. Reikėtų pridurti, kad nesunku suvokti, jog joks individo kuriamas įspūdis ilgiau negyvuotų, jeigu jis nepasitelktų gynybinių praktikų; ko gero, sunkiau pripažinti tai, kad iš šio įspūdžio mažai liktų, jei asmenys, kuriems įspūdis skirtas, neparodytų takto jį priimdami.

Paminėjus, kad sąveikos dalyviai imasi saugos priemonių, siekdami išvengti projektuojamų apibrėžimų iširimo, reikėtų pridurti, kad grupės socialiniame gyvenime susidomėjimas tokiais iširusiais situacijos apibrėžimais yra itin reikšmingas. Skaldomi juokeliai ir žaidžiami masiniai žaidimai, kuriuose prasimanoma, kaip kas buvo apsijuokęs dėl sutrikdytų situacijų, tačiau to nereikia priimti rimtai.[12] Kuriamos istorijos apie pražūtingus „apsinuoginimus". Anekdotai iš praeities – realūs, pagražinti ar pramanyti, – pasakojami ir kartojami, detaliai pateikiant tokius apibrėžtų situacijų iširimus, kurie

[12] Goffman, op., cit., 319–327 p.

įvyko, beveik įvyko arba būtų įvykę, tačiau narsuoliai tas situacijas išgelbėjo. Turbūt neatsiras tokios grupės, kuri neturėtų nuo seno sukauptų žaidimų, prisiminimų ir pamokančių istorijų, tapusių neišsenkančia humoro versme, katarsiu nerimo akimirką, o sykiu ir draudimu, raginančiu individus būti kukliais savo pretenzijomis bei protingai projektuoti savo lūkesčius. Sapnuose individas mato save patenkantį į pačias nemaloniausias situacijas. Šeimos pasakoja apie tai, kaip svečias sumaišė datas ir atvyko, kai niekas namuose jo nelaukė, o ir namai jo atvykimui nebuvo parengti. Žurnalistai pasakoja apie atsitikimus, kai į leidinį įsibrovė pernelyg jau iškalbinga korektūros klaida, tokiu būdu humoristiškai pajuokdama tariamą laikraščio objektyvumą ar padorumą. Pareigūnai pasakoja atsitikimus apie tai, kaip klientai apsijuokė, neteisingai supratę instrukcijas, duodami tokius atsakymus, kurie implikavo nenumatytą ir keistai apibrėžtą situaciją.[13] Jūrininkai, kurie gyvena rūsčiame vyriškame pasaulyje toli nuo namų, pasakoja, kaip grįžę neapdairiai paprašė motinos „paduoti to sup... sviesto".[14] Diplomatai pasakoja, kaip trumparegė karalienė paklaususi respublikonų ambasadorių apie jo karaliaus sveikatą.[15]

Apibendrindamas aš padaryčiau prielaidą, kad kai individas pasirodo prieš kitus, paprastai jis turi ne vieną motyvą stengtis kontroliuoti tą įspūdį, kurį šiems daro situacija. Šioje studijoje aptartos kai kurios iš įprastų technikų tokiam įspūdžiui išsaugoti, taip pat ir tie atsitiktinumai, kurie būna susiję su šių technikų panaudojimu. Čia neaptarinėsiu to, kas sudaro konkretų bet kokios inidividualaus dalyvio pristatomos veiklos turinį, nei kokią vietą ji užima gyvą socialinę

[13] Peter Blau, „Dynamics of Bureaucracy", (filosofijos daktaro disertacija, Kolumbijos universitetas, sociologijos fakultetas, 127–129 p.

[14] Walter M.Beattie, Jr., „The Merchant Seaman" (nepublikuota humanitarinių mokslų magistro ataskaita, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas), 35 p.

[15] Seras Frederick Ponsonby, *Recollections of Three Reigns* (New York: Dutton, 1952), 46 p.

sistemą sudarančių, tarpusavyje susijusių veiklų visumoje, dėmesį sutelksiu tik į situacijos dalyvių dramaturgines, t. y. savo veiklos pateikimo kitiems problemas. Su scenos amatu bei scenos valdymu susijusios problemos neretai trivialios, tačiau pakankamai bendros; socialiniame gyvenime jos sutinkamos bet kur, tokiu būdu tapdamos aiškiai apibrėžta dimensija formaliai sociologinei analizei.

Patogu būtų šią įžangą užbaigti keliomis definicijomis, kurios kyla iš to, kas pasakyta iki šiol, ir bus reikalingos tolimesniems svarstymams. Šios analizės tikslu, sąveiką (tai yra, „akis-į-akį" sąveiką) apytikriai galėtume apibūdinti kaip individų abipusį poveikį vienas kito veiksmams tol, kol trunka tiesioginė fizinė jų akistata. Sąveikos aktą galėtume apibūdinti kaip visą, per vieną situaciją įvykstančią sąveiką, kol konkreti grupelė individų nuolat yra tiesioginėje akistatoje vienas su kitu: čia tiktų ir sąvoka „susidūrimas, susitikimas" *(encounter)*. „Vaidinimas, vaidmens atlikimas" *(performance)* galėtų būti nusakytas kaip visa konkretaus situacijos dalyvio veikla konkrečioje situacijoje, vienu ar kitu būdu galinti įtakoti bet kurį kitą iš dalyvių. Jeigu konkretų dalyvį ir jo vaidinimą laikysime pagrindiniu atskaitos momentu, tai tuos, kurie dalyvauja kituose vaidinimuose, galėtume pavadinti auditorija, žiūrovais arba bendradalyviais. Iš anksto nustatytas veiksmo stereotipas, kuris išsiskleidžia vaidmens atlikimo metu ir kuris gali būti pateiktas arba suvaidintas kitomis progomis, galėtų būti pavadintas „vaidmeniu" arba „įprastu pasirodymo numeriu".[16] Tokius situacinius terminus galime nesunkiai susieti su įprastiniais struktūriniais terminais. Kai individas ar atlikėjas vaidina tą patį vaidmenį tai pačiai auditorijai skirtingomis progomis, veikiausiai tarp jų susi-

[16] Komentarus apie tai, kaip svarbu atskirti rutina virtusią sąveiką nuo konkretaus atvejo, kai šis rutina virtęs numeris yra suvaidinamas, pateikia Johnas von Neumannas ir Oskaras Morgensternas, *The Theory of Games and Economic Behaviour* (2-as leidimas; Princeton: Princeton University Press, 1947), 49 p.

formuoja atitinkamas socialinis santykis. Apibūdinę socialinį vaidmenį kaip teisių bei pareigų, priskiriamų tam tikram socialiniam statusui, suvaidinimą *(enactment)*, galėtume tarti, kad socialinis vaidmuo susidarys iš vienos ar kelių dalių ir kad kiekvieną iš šių skirtingų dalių atlikėjas gali atlikti daugybę kartų tos pačios kilmės auditorijoms arba auditorijai, kurią sudaro tie patys asmenys.

I skyrius

VAIDINIMAI IR VAIDMENYS

Įsijautimas į atliekamą vaidmenį

Atlikdamas vaidmenį individas netiesiogiai reikalauja iš savo žiūrovų, kad įspūdį, kurį jų akivaizdoje stengiasi sukurti, šie priimtų rimtai. Jie raginami patikėti, kad jų stebimas herojus iš tiesų pasižymi tomis savybėmis, kokiomis dedasi pasižymįs, kad jo atliekama užduotis sukels kaip tik tokias pasekmes, kokias netiesiogiai numatome iš jos kilsiant, ir apskritai, dalykai yra tokie, kokie atrodo esą. Su šia nuostata ypač dera ir populiarus įsitikinimas, kad individas vaidina, kad jis rengia visą spektaklį „kitų žmonių labui". Pradedant vaidinimų ir vaidmenų svarstymą nepakenktų, jeigu tą patį klausimą apverstume šiek tiek kitaip ir paklaustume: o kiek pats individas tiki tuo realybės įspūdžiu, kurį stengiasi įteigti aplinkiniams?

Iškart krinta į akis vienas kraštutinumas, – atlikėjas, kuo nuoširdžiausiai įsitikinęs vaidybine savo raiška; jis nuoširdžiai tiki, kad realybės, kurią sukūrė scenoje, įspūdis ir yra pati realybė. Kai auditorija taip pat neabejoja jo pasirodymo realumu, – o tai, regis, būtų tipiškiausias atvejis, – tada, bent jau tą akimirką, tik sociologai ar socialiai nepatenkinti asmenys sudvejos, ar tai, kas rodoma, „realu".

Pažvelkime ir į kitą kraštutinumą: tai atlikėjas, kuris atrodo nė mažumą neįsijautęs į savo atliekamą numerį *(routine)*. Tokį nusiteikimą taip pat nesunku paaiškinti: kieno gi kito situacija teikia tokių nepranoktų galimybių stebėti, jei ne atlikėjo – tik jis pats kiaurai permato savo vaidybą. Maža

to, atlikėjas gali turėti savų motyvų vienaip ar kitaip pakreipti savo auditorijos įsitikinimą, o tai, kokį supratimą žiūrovai susidarys apie jį ar jo padėtį, jam gali nėmaž nerūpėti. Tokį individą, kuris netiki savo vaidyba ir visiškai nesuka galvos, ar jo vaidinimu tiki auditorija, pavadinkime ciniku, o terminą „nuoširdus" pataupsokime apibūdinti tiems, kurie tiki savo vaidmens paliekamu įspūdžiu. Reikėtų suprasti ir tai, kad cinikas, su visu jo profesiniu nesuinteresuotumu, gali patirti visai ne profesijos teikiamo malonumo iš savo vaidinamo maskarado, o faktas, kad jis gali kaip panorėjęs žaisti su tuo, ką jo auditorija privalo priimti rimtai, kartais suteikia jam ypač pakilaus dvasinio agresyvumo.[1]

Žinoma, nereikėtų daryti prielaidos, kad visi ciniški atlikėjai tesirūpina, kaip apgauti savo auditorijas vien vadinamojo „savanaudiško intereso" ar asmeninio pasipelnymo tikslais. Ciniškas individas gali apgaudinėti savo auditoriją ir įsivaizduoti darąs tai jų pačių, o gal net ir visos bendruomenės labui. Norėdami pailiustruoti šį savo teiginį, nebūtinai turėtume iškart kreipti žvilgsnį į tokius dramatiškos nuostatos aktorius kaip Markas Aurelijus ar Hsun Tzū. Žinome, kad ir kai kurių aptarnavimo srities profesijų atstovai, šiaip jau sąžiningi, kartais priversti apgaudinėti savo klientus, nes klientai to nuoširdžiai reikalauja. Gydytojai, kurie priversti skirti ne vaistus, o placebą, degalinių mechanikai, kurie nuolankiai tikrina ir dar kartą pertikrina nerimaujančių moteriškių vairuotojų padangų slėgį, batų pardavėjas, kuris parduoda tokius batus, kokie tinka klientei, tačiau tikina, jog šie kaip tik tokio dydžio, kokio ji pageidauja, – tai vis ciniški vaidmenų atlikėjai, kuriems auditorija neleidžia elgtis nuoširdžiai. Psichiatrinėse ligoninėse taip pat galima išvysti, kaip supratingi

[1] Tikrasis apgaviko nusikaltimas turbūt yra ne tai, kad jis ima iš savo aukų pinigus, bet kad jis išplėšia mums visiems įsitikinimą, jog viduriniosios klasės manieras bei išoriškumą gali išlaikyti tik viduriniosios klasės atstovai. Štai praregėjęs profesionalas gali imti ciniškai priešintis tam patarnavimo santykiui, kokio iš jo tikisi klientas, o apgaviko padėtis leidžia jam nekęsti viso „teisiųjų" pasaulio.

pacientai kartais suvaidina pamišimo simptomus, kad medicinos seserys praktikantės, išvydusios nepriekaištingai sveikųjų vaidmenis atliekančius asmenis, nenusiviltų.[2]

Taip pat, kai socialine prasme žemesni asmenys su didžiausiu išlaidumu pasitinka juos lankančius pranašesniuosius, tikriausiai ne visuomet šito svarbiausia priežastis yra savanaudiškas troškimas laimėti aukštesniųjų palankumą; gali būti, kad žemesnieji taktiškai stengiasi, jog pranašesnieji pasijustų kuo laisviau, ir pamėgdžioja tokį pasaulį, kokį, jų supratimu, šie turtingieji priima už gryną pinigą.

Taigi atkreipiau dėmesį į du kraštutinumus: individas gali arba įsijausti į savo vaidmenį, arba į savo atliekamą vaidmenį žvelgti ciniškai.

Tačiau tokie kraštutinumai yra šiek tiek daugiau nei vien du priešingi kontinuumo galai. Ir vienas, ir kitas gali suteikti individui situaciją, garantuojančią tam tikrą saugumą bei gynybinius mechanizmus; todėl pastebėsime tokią tendenciją: jei individas atsidūrė arčiau vieno ar kito iš šitų kraštutinumų, jis bus linkęs užbaigti kelionę ta pačia kryptimi. Galbūt individas, kuris pradėjo stokodamas vidinio įsitikinimo savo vaidmeniu, toliau natūraliai patirs tokią štai Parko aprašytą raidą:

[2] Žr. Taxel, *op. cit.*, 4 p. Harry Stack Sullivanas yra užsiminęs, jog institucijose laikomų atlikėjų raiška gali įgyti kitą kryptį, pasireikšdama kaip *noblesse-oblige* (pranc., aukšta patirtis įpareigoja) psichinis sveikumas. Žr. jo „Socio-Psychiatric Research", *American Journal of Psychiatry*, X, 987 – 988 p. „Socialinių pasveikimų" analizė – ją prieš kelis metus atlikau vienoje iš mūsų didžiujų psichiatrinių ligoninių – parodė, kad pacientai neretai būdavo paleidžiami iš institucijos, kadangi išmokdavo akivaizdžiai nedemonstruoti susirgimo simptomų aplinkiniams; kitaip tariant, jie integruodavo tiek daug asmeninės savo aplinkos, kad imdavo suvokti, kokie prietarai būdavo priešpriešinami jų fantazijoms. Atrodė, jog jie tapdavo tokie protingi, kad įstengdavo pakęsti juos supančią silpnaprotystę, galų gale supratę, jog tai ne piktumas, bet kvailybė. Tuomet jie ir pajusdavo pasitenkinimą, gaunamą iš kontaktų su kitais, o kitiems savo potroškiams suteikdavo iškrovą psichozės mechanizmais."

Tai, kad pirmoji žodžio „asmuo" reikšmė yra „kaukė" – tikriausiai nėra vien istorijos atsitiktinumas, o greičiau pripažinimas fakto, kad visi ir visur, sąmoningai ar beveik ne, vaidiname vaidmenį... Kaip tik iš šių vaidmenų mes pažįstame vienas kitą, iš šių vaidmenų pažįstame ir patys save.[3]

Tam tikra prasme, ir tiek, kiek kaukė išreiškia mūsų pačių apie save susidarytą sampratą – vaidmenį, su kuriuo stengiamės susitapatinti, – ši kaukė yra tikresnis mūsų „aš", tas „aš", kuriuo mes stengiamės būti. Ilgainiui mūsų vaidmens samprata tampa antrąja mūsų prigimtimi ir sudėtine mūsų asmenybės dalimi. Mes ateiname į pasaulį kaip individai, įgyjame charakterį ir tampame veikiančiais asmenimis (personažais).[4]

Tokį tvirtinimą galėtume pailiustruoti pavyzdžiu iš Šetlando salos bendruomenės gyvenimo.[5] Pastaruosius ketverius ar penkerius metus šios salos turistų viešbučio savininkais ir valdytojais buvo vedusi pora, kilusi iš saliečių ūkininkų. Nedelsiant savininkams teko atsisveikinti su savo senuoju supratimu apie tai, kaip turi būti tvarkomas gyvenimas ir pasirūpinti, kad viešbutyje jie galėtų suteikti klientams visas viduriniajai klasei įprastas paslaugas bei patarnavimus. Tačiau kaip pasirodė vėliau, šeimininkai ėmė ne taip ciniškai žiūrėti į spektaklį, kurį patys vaidindavo; jie patys pamažu įsiliejo į viduriniąją klasę, vis labiau įsimylėdami klientų jiems primestą savo identiškumą.

Kitas pavyzdys gali būti į karinę tarnybą paimtas naujokas; iš pradžių jis laikosi armijos etiketo, kad išvengtų fizinių bausmių, tačiau ilgainiui taip pripranta prie taisyklių, kad nebedaro gėdos organizacijai ir pelno karininkų bei tarnybos draugų pagarbą.

[3] Robert Ezra Park, *Race and Culture* (Glencoe, Ill: The Free Press, 1950), 249 p.

[4] *Ibid.*, 250 p.

[5] Shetland Isle study (Šetlando salos bendruomenės studija).

Kaip jau minėjome, ciklas „nuo netikėjimo-prie-patikėjimo" gali rutuliotis ir kita kryptimi, prasidėdamas įsitikinimu arba nesaugumo jausmu, o pasibaigdamas cinizmu. Profesionalai, kurie savo publiką valdo religinga baime, dažnai reikalauja, kad jų srities naujokai praeitų ką tik nurodytą ciklą būtent tokia kryptimi; neretai naujokai ir linksta šia kryptimi, tačiau ne todėl, kad pamažu ima susivokti apgaudinėją auditoriją – pagal įprastus socialinius standartus jų reikalavimai auditorijai gali būti visiškai pagrįsti, – bet todėl, kad jie išmoksta cinizmu izoliuoti savo vidinį „aš" nuo kontakto su auditorija. Netgi kai individas renkasi tipiškas pasitikėjimo reikalaujančias profesijas, matome, kad karjeros pradžioje jo požiūris į jam skirtą atlikti vaidmenį vienoks; kad paskui jis ima dvejoti ir keletą kartų svyruoja nuo nuoširdumo prie cinizmo, kol pereina visas fazes, visus persilaužimo momentus ir įgyja savo statuso asmeniui neišvengiamo pasitikėjimo. Tarkime, medicinos mokyklų studentai tvirtina, kad idealistiškai nusiteikę šios mokyklos pradedantieji paprastai ilgam nustumia šalin šventas aspiracijas. Studentai yra pastebėję, kad per pirmuosius dvejus metus jų susidomėjimas medicina neišvengiamai priblėsta, ir tik taip jie gali visą laiką paskirti studijoms bei egzaminams. Dar kitus dvejus metus jie paprastai būna per daug užsiėmę, kaldami apie ligas, kad galėtų jaudintis dėl jomis sergančių žmonių. Ir tik jau baigę medicinos mokslus jie gali vėl prisiminti juos čia atvedusius idealus bei kilnų gydytojo pašaukimą.[6]

Tegul ir tikėdamiesi tokio natūralaus svyravimo nuo cinizmo prie nuoširdumo, vis dėlto neturėtume visiškai atmesti ir tarpinės, pavadinkime ją pereinamąja, nuostatos,– truputis iliuzijų apie save pačius, ir ji bus išsaugota. Nors individas ir stengsis palenkti auditoriją, kad ši įvertintų jį, o sykiu ir jo situaciją tam tikru konkrečiu būdu, ir tokio vertinimo

[6] H.S. Becker and Blanche Greer, „The Fate of Idealism in Medical School," *American Sociological Review*, 23, 50–56 p.

sieks jau kaip savaime suprantamo tikslo, visgi gali būti, kad jis pats iki galo netikės, jog nusipelno tokio įvertinimo, kokio sau reikalauja, ar kad jo kuriamas realybės įspūdis yra pagrįstas. Dar vieną cinizmo ir tikėjimo derinį aptaria Kroeberis pasakodamas apie šamanizmą:

Na ir, žinoma, vis tas pats klausimas, ar tai apgaulė. Tikriausiai dauguma šamanų ar žiniuonių, nesvarbu, kuriame pasaulio krašte, gydydami, o ypač demonstruodami neeilines galias, padeda sau žongliravimu rankomis. Kartais toks rankų miklumas yra sąmoningas, tačiau dažnai jo suvokimas tėra tik priešsąmonės lygmens. Atrodo, kad į šamanizmą žiūrima – nesvarbu, nuslopinus tikrąjį požiūrį ar ne – kaip į šventeivišką apgaudinėjimą. Šamanus realybėje stebėję etnografai beveik visuotinai įsitikinę, jog net tie iš jų, kurie patys žino, jog priduria apgaulės, tiki savo galiomis, o ypač kitų šamanų galiomis: jie tariasi su tais kitais, kai suserga patys arba jų vaikai.[7]

Fasadas

Iki šiol terminu „vaidinimas" (dar verčiama ir „vaidmens atlikimas", *performance*) aš nusakiau visą individo veiklą, kurią jis atlieka tuo metu, kol yra nepertraukiamai stebimas konkrečios žiūrovų grupės, ir kuri turi įtakos patiems stebintiems. Patogumo dėlei tą individo vaidinimo dalį, kuri reguliariai funkcionuoja bendru ir nusistovėjusiu būdu, apibūdindami situaciją žiūrintiems vaidinimą, pavadinkime „fasadu" (*front*). Taigi fasadas yra standartinė ekspresinė ekipuotė, kuria individas sąmoningai ar net nesąmoningai naudojasi vaidinimo metu. Pradiniam mūsų tikslui praverstų, jeigu išskirtume ir įvardintume tas fasado dalis, kurios atrodo esančios standartinės.

[7] A. L.Kroeber, *The Nature of Culture* (Chicago: University of Chicago Press, 1952), 311 p.

Pirmiausia pakalbėkime apie dekoracijas (*„setting"*), kurioms priklauso baldai, dekoras, fizinis fono elementų išdėstymas bei kiti antrojo plano objektai, kurie tampa scenografija bei scenos butaforija tai žmogiškai veiklai, kuri išsilieja vaidinant priešais sceną, pačioje scenoje ar ant scenos. Dekoracijos paprastai lieka neišardytos, tad jeigu kokiam atlikėjui reikalingos būtent tokios, geografine prasme, dekoracijos savo vaidmeniui atlikti, jis negalės pradėti vaidinimo, kol neatsidurs tinkamoje savo vaidmeniui vaidinti vietoje, na o užbaigti savo pasirodymą jam teks tuomet, kai jis išžengs iš šios scenografijos. Tik išimtiniais atvejais dekoracijos seka atlikėjui įkandin; prisiminkime tokius pavyzdžius kaip laidotuvių kortedžas, civilių asmenų paradas ar teatriškos procesijos, „sukuriančios" karalių ar karalienę. Tačiau iš esmės tokios išimtys tik suteikia daugiau saugumo atlikėjams, esantiems ar bent trumpam tapusiems sakralinėmis figūromis. Šiuos vertuosius, suprantama, reikėtų atskirti nuo visai pasaulietiškų atlikėjų, priklausančių smulkiųjų gatvės prekijų klasei, kurie per pertraukas tarp vaidinimų perkrausto ir savo darbo vietą – dažnai dėl to, kad yra priversti tą daryti. Kai vaidinama nuolat toje pačioje vietoje, nekeičiant dekoracijų, valdovas gali pasirodyti per daug sakrališkas, o smulkus krautuvininkas – per didelis pasaulietis.

Mąstydami apie scenos fasado aspektus, mes tikriausiai vaizduojamės svetainę kokiame nors konkrečiame name ir nedidelį skaičių atlikėjų, iš širdies tapatinančių save su šia vieta. Mes dar nepakankamai paskyrėme dėmesio tiems ženklų–prasmės perteikėjų asambliažams, kuriuos turi teisę trumpam sau prisiskirti didelės atlikėjų grupės. Itin būdinga Vakarų Europos valstybių savybė, o sykiu ir jų stabilumo prielaida, yra tai, jog gana nemažai prabangių dekoracijų be jokio vargo gali išsinuomoti kiekvienas, kam jos prieinamos pagal statusą ir kišenę. Pailiustruokime šį teiginį citata, aprašančia aukštesnio rango britų valstybės tarnautojų gyvenseną:

Kiek asmenys, tarnaujantys britų valstybinėse institucijose ir pasiekę aukštos padėties, perima „toną" ar „atspalvį" tos klasės,

kuriai pagal kilmę nepriklauso, – delikatus ir sudėtingas klausimas. Vienintelė konkreti informacija šiuo klausimu yra skaičiai, bylojantys apie prabangių Londono klubų narystę. Daugiau kaip trys ketvirtadaliai iš mūsų aukšto rango valstybės pareigūnų priklauso vienam arba keliems, aukštu visuomeniniu statusu bei nemenka gyvenimo prabanga garsėjantiems klubams, kur įėjimo kaina gali būti dvidešimt ginėjų, gal ir daugiau, o metinės narystės mokestis nuo dvylikos iki dvidešimties ginėjų. Tai aukštesniosios (netgi ne aukštesnės viduriniosios) klasės institutai su jiems priklausančiais pastatais ir viskuo, kas juose įrengta, ir čia puoselėjamu gyvenimo stiliumi, taip pat pačia atmosfera. Nors daugelio šių klubų narių turtingais nepavadinsi, tiktai iš tiesų turtingas asmuo gali, be niekieno paramos, užtikrinti sau ir savo šeimynai tokio lygio būstą, maistą, gėrimus, patarnavimus bei kitus gyvenimo patogumus, kokį siūlo Union (Asociacijos), Travellers' (Keliautojų) bei Reform (Reformos) klubai.[1]

Kitu pavyzdžiu gali būti naujosios kryptys mediko profesijoje; šiuolaikinis medicinos lygis reikalauja iš gydytojo, kad jis kasdien turėtų galimybę įžengti į tą sudėtingą mokslinę sceną, kokia pavirtusios didžiulės ligoninės; taigi kasdien vis mažiau lieka gydytojų, kurie gali manyti, jog jų dekoracijos yra vieta, kurią gali ramiai užrakinti nakčiai.[2]

Jei samprata „dekoracijos" pavadintume ekspresinių išraiškos priemonių sceninę dalį, tai terminą „asmeninis fasadas" būtų galima taikyti kitoms ekspresyvių priemonių sistemos dalims nusakyti, tiems tiesiogiai su pačiu atlikėju identifikuojamiems elementams, kurie, tikimės, seks atlikėjui įkandin visur, kur pajudės jis pats. Galėtume išskirti tokias asmeninio fasado dalis: firmos arba rango skiriamieji ženklai, drabužiai; lytis; amžius, rasės požymiai, ūgis bei išvaizda, kalbos modeliai, veido išraiškos, kūno gestai bei kiti

[1] H.E. Dale, *The Higher Civil Service of Great Britain* (Oxford: Oxford University Press, 1941), 50 p.

[2] David Solomon, „Career Contingencies of Chicago Physicians" (nepublikuota filosofijos daktaro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1952), 74 p.

panašūs dalykai. Kai kurie iš šių ženklų – prasmės perteikėjų, sakykim, simbolizuojantys tokius požymius, kaip priklausymas rasei, yra palyginti pastovūs ir laikui bėgant nesikeičia, kaip nesikeičia ir individui pereinant iš vienos situacijos į kitą. Antra vertus, kai kurie iš šių ženklų – prasmės perteikėjų yra gana judrūs ar trumpalaikiai, kaip, sakykime, veido išraiškos, kurios skirsis atskirais vaidinimo momentais.

Kartais gana patogu suskirstyti stimulus, sudarančius asmeninį fasadą, į „išorę" („*appearance*") ir „raiškos būdą ar manierą" („*manner*"), pagal tai, kokią funkciją vykdo šių stimulų perteikiama informacija. Galėtume sakyti, kad „išorė" nusako tuos stimulus, kurie funkcionuoja tuo metu apibūdindami vaidmens atlikėjo socialinį statusą. Šie stimulai praneša ir apie laikiną individo ritualinį statusą, tai yra, nusako, ar jis šiuo metu užsiėmęs oficialia socialine veikla, darbu arba neformaliu poilsiu, ar jis pradeda metų laikų arba asmeninio gyvenimo ciklo naują fazę. Galime sakyti, kad „raiškos būdas" nusako tuo metu funkcionuojančius stimulus, perspėjančius apie tą interakcinį vaidmenį, kurį atlikėjas tikisi suvaidinti artėjančioje situacijoje. Taigi pasipūtėliška agresyvi raiška tikriausiai sukurs įspūdį, kad atlikėjas tikisi, jog jam bus leista pradėti verbalinę sąveiką ir kreipti jos eigą. Silpna bei atsiprašinėjanti raiška tikriausiai sudarys įspūdį, kad atlikėjas neprieštaraus paklusdamas kitų vadovavimui, ar bent jau jį galima palenkti paklusti.

Žinoma, dažniausiai tikimės, jog išvaizda ir raiškos būdas darniai atitiks vienas kitą ir sutaps; laukiame, kad sąveikos dalyvių socialinių statusų skirtingumas bus išreikštas atitinkamai skirtingomis nuorodomis apie tai, kam teks koks vaidmuo sąveikoje. Šis mandarino garbei skirtos procesijos, traukiančios per kinų miestą, aprašymas įkūnija mūsų aptartą fasado elementų ryšį:

Netrukus už jų... prabangus mandarino palankinas, nešamas aštuonių nešikų, užgriozdžia ištuštėjusią gatvę. Jis – miesto meras, visais žemiškais klausimais aukščiausioji miesto valdžia. Ide-

alios išvaizdos pareigūnas – stambaus tvirto stoto, o žvelgia tuo griežtu, kompromisų nepripažįstančiu žvilgsniu, kuris visų įsitikinimu būtinas bet kuriam valdininkui, ketinančiam išlaikyti tvarką tarp pavaldinių. Jis atrodo griežtas, net grėsmingai atstumiantis, tarytum keliautų į egzekucijos vietą, kur pats nuris nusikaltėliui galvą. Viešumoje mandarinus išvysi tik su tokia veido išraiška. Stebėjęs juos ne vienerius metus, nuo aukščiausio iki žemiausio, neprisimenu, kad būčiau matęs nors vieną su šypsena veide ar užuojautos žmonėms išraiška, ypač tomis akimirkomis, kai oficialių iškilmių metu su palyda keliaudavo, nešami gatvėmis.[3]

Tačiau, žinoma, išorė ir raiška gali prieštarauti viena kitai: sakykim, tais atvejais, kai atlikėjas, užimąs aukštesnę padėtį nei auditorija, netikėtai ima elgtis taip, it būtų jiems lygus arba artimas, ar stengias jiems įsiteikti, arba tokiu atveju, kai atlikėjas, apsirengęs savo aukštą padėtį nurodančiais drabužiais, prisistato dar aukštesnio statuso individui.

Tikimės ne tik nuoseklumo tarp išorės ir raiškos būdo, bet taip pat bent šiokio tokio atitikimo tarp dekoracijų, išorės ir raiškos būdo.[4] Tačiau taip būna idealiu atveju, kuris tik skatina mus atkreipti dėmesį bei pasidomėti išimtimis. Čia analitikui turbūt praverstų žurnalisto pagalba, nes kaip tik laukiamo atitikimo tarp dekoracijų, išorės bei raiškos išimtys suteikia daugeliui garsenybių pikantiškumo bei spindesio, o ne vienam straipsniui – populiarumo ir pirkėjų dėmesio. Pavyzdžiui, Rogerio Stevenso, Empire State Building pardavimą parengusio nekilnojamo turto agento biografijoje, paskelbtoje *New Yorker*, minimi tokie pasibaisėtini faktai, kad Stevensas gyvena nedideliame namelyje, dirba kuklioje kontoroje ir neturi firminio blanko.[5]

[3] J. Macgowan, *Sidelights on Chinese Life* (Philadelphia: Lippincott, 1908), 187 p.

[4] Palyginkite Kennetho Burke komentarus apie „scenos – veiksmo veiksnių santykį", *A Grammar of Motives* (New York: Prentice-Hall, 1945), 6–9 p.

[5] E. J. Kahn, Jr., „Closings and Openings," *The New Yorker*, 1954 vasario 13 ir 20.

Norint nagrinėti sąryšį tarp kelių socialinio fasado dalių, būtų patogu apsvarstyti fasado perteikiamos informacijos pagrindines savybes, – būtent šios informacijos abstraktumą bei neapibrėžtumą.

Nepriklausomai nuo to, kiek specializuotas ir unikalus yra repertuaro numeris, socialinis jo fasadas, su nedidelėmis išimtimis, veikiausiai patvirtins tuos pačius faktus, kuriuos, matyt, galime tikėtis išvysti patvirtintus ir kituose, šiek tiek skirtinguose nuo šio, repertuaro numeriuose. Pavyzdžiui, dauguma aptarnavimo sferos profesijų vilioja savo klientus teatrališkų švaros, modernumo, kompetencijos, sąžiningumo išraiškų prisodrintu spektakliu. Nors faktiškai skirtingų profesijų pasirodymuose šie abstraktūs kriterijai turi skirtingą prasmę, žiūrovas skatinamas atkreipti dėmesį būtent į šiuos abstrakčius panašumus. Žiūrovui tai tampa nuostabiu, tačiau retkarčiais ir pražūtingu patogumu. Užuot kiekvienam, vos mažumą skirtingam atlikėjui bei pasirodymui taikęs vis kitokį ekspektacijų bei reakcijos stereotipą, jis gali priskirti situaciją platesnei kategorijai, kuriai jam lengviau pritaikyti praeityje sukauptą patirtį ir stereotipinę interpretaciją. Taigi žiūrovams pakanka būti susipažinus su nedidele, todėl lengvai manipuliuojama, fasadų atsarga bei žinoti, kaip į juos reaguoti, ir jie pajėgs orientuotis ištisoje situacijų įvairovėje. Šiais laikais madinga tendencija Londone yra tiek kaminkrėčiams, tiek kosmetikos pardavėjams dėvėti baltus it laboratorijoje chalatus, – tokia užuomina klientui duodama suprasti, kad subtilios vienų ir kitų atliekamos užduotys bus įvykdytos standartizuotu, šaltai konfidencialiu būdu.[6]

Yra pagrindo manyti, kad tendencija pateikti daugelį skirtingų veiksmų, pridengus juos nedideliu skaičiumi fasadų, rodo natūralią socialinės organizacijos raidos kryptį. Radcliffe-Brownas jau yra užsiminęs apie tai, tvirtindamas, kad jo „aprašomoji" giminystės sistema, suteikianti kiekvienam

[6] Žr. Mervyn Jones, „White as a Sweep", *The New Statesman and Nation*, 1952, gruodžio 6.

asmeniui unikalią vietą, gali egzistuoti tik itin nedidelėse bendrijose, o augant asmenų skaičiui, prireikia klano segmentacijos, kuri galėtų pasiūlyti ne tokią sudėtingą identifikacijų ir atsakomųjų reakcijų sistemą.[7]

Tokios tendencijos apraiškų matome fabrikuose, kareivinėse bei kitose didelėse visuomeninėse institucijose. Tie, kas įsteigia panašias institucijas, neturi galimybių įrengti specialią kavinę, pramanyti ypatingų užmokesčio būdų, užtikrinti specialių teisių atostogoms ar įrengti atskirus sanitarinius įrenginius kiekvienai organizacijos darbuotojų linijai ir personalo statuso kategorijai, nors tuo pat metu jie nė kiek neabejoja, kad skirtingo socialinio statuso asmenys neturėtų būti be atožvalgos sumetami sykiu ar suklasifikuojami į tas pačias grupes. Tad siekiant kompromiso, ištisą skirtingumų skalę tenka redukuoti į kelias padalas ten, kur šie skirtingumai įgyja lemiamos reikšmės, o visiems, kas patenka į konkrečių padalų apribotą grupę, leidžiama arba tikimasi, kad tam tikrose situacijose jie išsaugos tą patį socialinį fasadą.

Šalia to fakto, kad skirtingiems numeriams parodyti gali būti pritaikytas tas pats fasadas, reikia pastebėti, kad konkretus socialinis fasadas linkęs įsitvirtinti kaip abstrakčios stereotipizuotos perspektyvos, kurias jis sukelia, ir įgyti prasmę bei stabilumą neskaitant tų konkrečių užduočių, kurios tuo momentu šio fasado vardu gali būti atliekamos. Taigi fasadas tampa „kolektyvine reprezentacija", savarankiškai egzistuojančiu faktu.

Kai aktorius imasi žinomo socialinio vaidmens, jam paprastai paaiškėja, kad įsitvirtinęs ir konkretus vaidmens socialinis fasadas. Nepriklausomai nuo to, ar tokio vaidmens pasirinkimą visų pirma nulėmė troškimas atlikti paskirtą užduotį, ar noras išlaikyti šią užduotį atitinkantį fasadą, aktoriui netrukus paaiškėja, jog jis privalo ir viena, ir kita.

[7] A. R. Radcliffe-Brown, „The Social Organization of Australian Tribes," *Oceania*, I, 440.

Be to, jei individas imasi užduoties, kuri yra ne tik nauja jam, bet ir konkrečiai nenustatyta visuomenės, arba jei jis stengiasi pasiekti, kad į jo užduotį būtų pažvelgiama kitaip nei iki šiol, veikiai jam paaiškėja, kad net ir naujai interpretuojamai užduočiai jau esama kelių tvirtai nusistovėjusių fasadų, iš kurių jis privalo rinktis. Taigi, net kai užduočiai suteikiamas naujas fasadas, retai išvysime, kad tas naujai suteiktas fasadas iš tiesų būtų naujas.

Kadangi fasadus dažniau pasirenkame, o ne susikuriame, galime tikėtis, jog kils keblumų, kai paskirtą užduotį atliekantys asmenys iš kelių visiškai nepanašių fasadų bus priversti pasirinkti tą, kuris jiems tinka. Sakykim, karinėse organizacijose pasitaiko tokių užduočių, kurios (visų įsitikinimu) reikalauja per daug valdžios bei įgūdžių, kad būtų atliktos už to fasado, kuris priklauso vieno rango personalui, tačiau per mažai įgaliojimų bei įgūdžių, kad būtų atliktos už to fasado, kuris priklauso karinės hierarchijos požiūriu vienu laipteliu aukščiau stovinčiam asmeniui. Kadangi tarp karinių rangų egzistuoja palyginti dideli atotrūkiai, tokią užduotį vykdyti neišvengiamai bus pavesta „per aukštam rangui" arba „per žemam rangui".[8]

Įdomi dilemos, kaip pasirinkti tinkamą fasadą iš kelių ne itin tinkamų, iliustracija galėtų būti šiuolaikinėse amerikiečių medicinos įstaigose iškylanti problema, kas turi atlikti paciento anesteziją. Kai kuriose ligoninėse pacientus vis dar anestezuoja medicinos seserys, už to fasado, kuris paprastai priskiriamas medicinos seserims ligoninėse, kad ir kokias užduotis šios atliktų, – fasado, kurio esmė – ceremoningas paklusimas gydytojams ir palyginti nedidelis atlygis už darbą. Jau praktikuojantiems specialistams, suinteresuotiems tuo,

[8] Žr. išsamų šios problemos nagrinėjimą, Dan C. Lortie, „Doctors without Patients: The Anesthesiologist, a New Medical Specialty" (nepublikuota magistro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1950). Žr. taip pat Marko Murphy'io daktaro Rovenstine'o biografiją, „Anesthesiologist", *The New Yorker*, 1947, spalio 25 d., lapkričio 1 d., lapkričio 8 d.

kad anesteziologija būtų pripažinta kaip medikams aspirantams priderama specialybė, teko gerokai paplušėti, kol įrodė, kad anestezija yra pakankamai sudėtinga ir gyvybiškai svarbi užduotis, todėl ir ją atliekantiems asmenims teisėtai priklauso toks pats ritualinis ir finansinis atlygis, koks suteikiamas gydytojams. Skirtumas tarp fasado, kurį privalo išsaugoti medicinos sesuo, ir to, kurį tenka išsaugoti gydytojui, yra milžiniškas; dauguma dalykų, kurie leidžiami medicinos seserims, yra *infra dignitatem* * gydytojams. Kai kam iš medicinos darbuotojų atrodė, jog medicinos seserys yra „rangu per žemos", kad galėtų anestezuoti pacientus, o gydytojai tam „rangu per aukšti"; jeigu tarp seserų ir gydytojų dar būtų įvestas koks socialinis tarpusluoksnis, gal šią problemą būtų buvę įmanoma išspręsti ir paprasčiau.[9]

Panašiai, jeigu kanadiečių armija būtų turėjusi tarpinį tarp leitenanto ir kapitono laipsnį, dvi su puse žvaigždutes vietoj dviejų ar trijų, stomatologų korpuso kapitonams, dažnai žemos etninės kilmės, būtų buvę įmanoma suteikti karinį laipsnį, kuris sausumos armijos požiūriu būtų priderėjęs jiems daug labiau negu jiems suteiktas kapitono rangas.

Aš neketinu čia tvirtinti, jog nevykusiai pasirenka vien formali organizacija ar visuomenė, nes individui kaip būtybei, kuriai priklauso tik ribota ženklų – prasmės pernešėjų skalė, taip pat neišvengiamai tenka pasirinkti nesėkmingai. Taigi škotų smulkių ūkininkų bendruomenėje, kurią stebėjo šio teksto autorius, šeimininkai dažnai pagerbdavo apsilankiusį svečią, pasiūlydami jam stiklelį stipresnio gėrimo, stiklą vyno, naminės trauktinės ar puodelį arbatos. Kuo aukštesnis svečio rangas ar tuo metu jam priskiriamas ritualinis statusas, tuo greičiau jam pasiūlydavo to, kas šiame gėrimų sąraše

* žemiau kilnumo *(lot.)*

[9] Kai kuriose ligoninėse internai ir studentai medikai atlieka tas užduotis, kurios per žemos gydytojui, tačiau per sudėtingos medicinos seseriai. Kadangi manoma, jog tokios užduotys nereikalauja daug patirties ir praktinio mokymo, tai kol gydytojo praktikanto statusas yra nuolatinė sudedamoji ligoninės struktūros dalis, visi tie, kas pereina šį savo karjeros etapą, laikinai atlieka panašius darbus.

artėja prie stipraus. Viena problema, susijusi su šia prasminių simbolių skale, buvo ta, jog ne visi ūkininkai įstengdavo turėti atsargai pasislėpę stipraus gėrimo butelį, todėl didžiausią įsiteikimo svečiui gestą išreikšdavo pavaišindami jį vynu. Dar daugiau keblumų kildavo tuomet, kai svečiai, turint galvoje jų nuolatinį bei laikiną statusą, būdavo per daug garbingi, kad jiems būtų siūlomas vienas gėrimas, tačiau nepakankamai garbūs, kad galėtų vaišintis tuo, kas skiriama už jį aukštesniam. Neretai kildavo grėsmė, kad svečias mažumėlę užsigaus arba, antra vertus, šeimininko brangus ir ribotas ypatingos pagarbos simbolis taps beprasmiškai iššvaistytas. Viduriniosios klasės atstovai patenka į panašią situaciją, kai, tarkime, namų šeimininkei tenka nutarti, kada ištraukti geruosius stalo įrankius, ką priderėtų dėvėti – geriausią popiečiui skirtą suknelę ar kukliausią vakarinį rūbą.

Jau sakiau, kad socialinį fasadą patogu suskirstyti į tradicines dalis, tokias kaip dekoracijos, išorė, raiškos maniera (nes skirtingi numeriai gali būti rodomi pasitelkus tą patį fasadą), ir kad negalime tikėtis visiško sutapimo tarp specifinės konkretaus pastatymo prigimties ir bendro visuomenės primesto jam apgaulingo pavidalo, kokiu mes šį pasirodymą ir išvysime. Jeigu į šiuos du faktus pažvelgsime sykiu, tai suvoksime ne tik tai, jog konkretaus numerio socialinio fasado elementai ne tik sutinkami ir daugybės kitų numerių socialiniuose fasaduose, bet sykiu ir tai, kad ištisa virtinė numerių, kuriuose sutinkamas tas pats ypatingą prasmę išreiškiantis simbolis, skirsis nuo visos eilės kitų numerių, turinčių tame pačiame socialiniame fasade kitokį ypatingos prasmės žymeklį. Pavyzdžiui, advokatas galbūt šnekučiuojasi su savo klientu tokioje socialinėje aplinkoje, kuri pritaikyta tik šiam tikslui (gal dar tarnauja kaip studija), tačiau priderami drabužiai, kuriuos jis dėvi priimdamas klientus, lygiai taip pat gali tikti pietums su kolegomis arba teatre, kur vyks su žmona. Grafikos lakštai, kabantys ant jo kabineto sienos arba kilimas ant grindų lygiai taip pat tinkamai atrodys ir namų aplinkoje, svetainėje. Žinoma, didelių iškilmių metu

dekoracijos, raiškos maniera bei išorė gali būti unikalios ir derančios tik tai vienai situacijai, panaudojamos tik vieno tipo numeriams atlikti. Tačiau toks prasmės žymeklio pasitelkimas tik vienam išimtiniam atvejui yra veikiau išimtis nei taisyklė.

Realizacija dramos priemonėmis

Kitų matomas individas paprastai suteikia savo veiklai tokių akcentų, kurie dramaturgiškai pabrėžia ir perteikia teigiamą įspūdį sustiprinančius faktus, kurie priešingu atveju – šie išliktų nepastebėti ar nežymūs. Norėdamas, kad jo veikla įgytų prasmės kitiems, individas privalo savo aktyvumą sutelkti taip, kad juo *sąveikos metu* išreikštų tai, ką jis pageidauja išreikšti. Pavyzdžiui, iš atlikėjo gali būti pareikalauta ne tik sąveikos metu parodyti gebėjimus, kuriuos jis tikina turintis, bet ir padaryti tai konkrečiu interakcijos momentu. Tad jei beisbolo teisėjui reikia parodyti, kad jis neabejoja savo sprendimu, jis turėtų paaukoti tą akimirką, per kurią galėtų įsitikinti savo sprendimo teisingumu; jis privalo nuspręsti tuoj pat, kad auditorija įsitikintų, jog jis nė kiek neabejoja savo sprendimu.[1]

Pastebėkime, jog esama tokių socialinių statusų, kurių inscenizavimas nesudaro jokios problemos, nes kai kurie veiksmai, instrumentiniu požiūriu ypač svarbūs statuso branduolį sudarančioms užduotims įvykdyti, ir komunikacijos požiūriu gali būti kuo puikiausiai panaudoti vaizdžiai perteikti toms savybėms ir atributams, kuriuos prisiskiria sau atlikėjas. Pavyzdžiais čia mums gali būti boksininkai profesionalai, chirurgai, smuikininkai bei policininkai. Paminėtos veiklos rūšys leidžia tiek daug draminės saviraiškos, kad pavyzdingai jas praktikuojantys asmenys – ir realiai, ir fikty-

[1] Žr. Babe Pinelli, kaip jis sakęs Joe Kingui, *Mr. Ump* (Philadelphia: Westminster Press, 1953), 75 p.

viai, – išgarsėja, išsikovodami ypatingą vietą komercinių paskatų penimose tautos fantazijose.

Tačiau daugeliu atvejų asmens darbą nėra taip paprasta sudraminti. Štai pavyzdys iš ligoninėje atliktos studijos, parodančios, jog medicinos seserys susiduria su tokiomis problemomis, kokių neiškyla pooperacinių skyrių medicinos seserims:

Visa, kuo medicinos sesuo patarnauja pooperacinio skyriaus pacientams, itin dažnai turi akivaizdžiai regimą svarbą, net ir tiems pacientams, kurie nėmaž nesusipažinę su ligoninės veikla. Tarkime, pacientas mato, kad jo seselė keičia tvarsčius, reguliuoja ortopedinius svarsčius, ir jam nesunku suvokti, jog ši jos veikla naudinga. Net jei sesuo negali stovėti jam prie šono, jis vis viena kupinas pagarbos jos tikslingoms pastangoms.

Medicinos sesers atliekamas slaugymo darbas taip pat reikalauja kvalifikuotų įgūdžių... Gydytojo terapeuto diagnozė privalo remtis atidžiu simptomų stebėjimu per tam tikrą laiką, kai tuo tarpu chirurgai priklausomi nuo vizualiai išreikštų požymių. Akivaizdumo stoka medicinoje sukelia nesusipratimų. Štai vienas pacientas mato, kaip jo seselė sustoja prie gretimos lovos ir pasišnekučiuoja su kitu pacientu. Jis nežino, kad tuo metu ji stebi ligonį, ar šio kvėpavimas negilus, atkreipia dėmesį į tai, kokia jo odos spalva, tonusas. Pirmajam pacientui atrodo, jog sesuo tiesiog lanko ligonį. Taip, deja, gali pasirodyti ir šio pirmojo šeimynai: jie veikiausiai nuspręs, kad čia medicinos seserys niekam tikusios. Jei seselė prie kito paciento lovos praleidžia daugiau laiko, tai pirmasis gali pasijusti ignoruojamas... Seselės „gaišta laiką", jeigu jos nelaksto kaip strėlės, darydamos kažką akivaizdaus, kaip antai švirkšdamos visiems poodines injekcijas.[2]

Panašiai aptarnavimo įstaigos savininkui nelengva parodyti tai, kas iš tiesų daroma, kad būtų įvykdytas kliento užsakymas, nes klientai „nemato" visų su jiems teikiama paslauga

[2] Edith Lentz, „A Comparison of Medical and Surgical Floors" (Mimeo: New York State School of Industrial and Labor Relations. Cornell University, 1954), 2–3 p.

susijusių pridėtinių „kaštų". Todėl kapinių prižiūrėtojui tenka pareikalauti labai nemenkų pinigų už vienintelį akivaizdžiai matomą produktą – karstą, kurį jie paverčia brangenybių dėže, – nes daugelis kitų laidotuvių rengimo išlaidų yra tokio pobūdžio, kad jas itin sunku parodyti.[3] Pardavėjams taip pat paaiškėja, kad jie turi nustatyti didžiules kainas už gaminius, pasižyminčius sudėtinga vidine struktūra, kad kompensuotų kompanijai tokias brangias išlaidas kaip draudimą, prastovų laiką ir kitas išlaidas, kurių neišvys kliento akys.

Problema, kaip parodyti savo darbą, susijusi ne vien su tuo, kaip padaryti nematomus kaštus matomais. Darbas, kurį tenka atlikti daugumą svarbių postų užimantiems asmenims, dažniausiai būna tokios nedėkingos struktūros pageidaujamoms prasmėms išreikšti, kad jeigu jį atliekantis asmuo norėtų demonstruoti savo vaidmens pobūdį, jam tektų sutelkti tam nemažai energijos. Ši veikla, nukreipta į komunikaciją, dažnai pareikalaus tokių savybių, kurios visiškai skirsis nuo tų, kurios yra demonstruojamos. Turbūt tam, kad įsirengtų namus, kuriuose vyrautų paprasta ramaus kilnumo atmosfera, namų savininkas tikriausiai nemažai prisilakstė po aukcionus, derėjosi su antikvarinių daiktų pardavėjais ir atkakliai iššukavo visas vietines parduotuvėles, ieškodamas tinkamų sienų apmušalų bei medžiagų užuolaidoms. Rengdamas radijo laidą, kuri turėtų skambėti nuoširdžiai ir neoficialiai, spontaniškai veiktų klausytojus ir padėtų jiems atsipalaiduoti, kalbėtojas turbūt išliejo kelis prakaitus, kol parašė scenarijų, stropiai tikrindamas vieną frazę po kitos, stengdamasis, kad jos skambėtų kaip kasdieninė šneka savo turiniu, leksika, ritmu, tempu.[4] Lygiai taip ir *Vogue* modelis

[3] Medžiaga apie laidotuvių verslą, panaudota per visą šią knygą, paimta iš Roberto W. Habensteino leidinio „The American Funeral Director" (nepublikuota filosofijos daktaro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1954). Aš gerokai rėmiausi p. Habensteino pateikiama laidotuvių kaip spektaklio analize.

[4] John Hilton, „Calculated Spontaneity," *Oxford Book of English Talk* (Oxford: Clarendon Press, 1953), 399–404 p.

savo rūbais, laikysena, veido išraiška pajėgia ekspresyviai įkūnyti rafinuotą knygos, su kuria rankoje ji pozuoja, supratimą; tačiau tiems, kam rūpi save tokiu būdu išreikšti, skaitymui iš tiesų lieka labai nedaug laiko. Kaip sakė Sartre'as: „Dėmesingas mokinys, kuris trokšta *būti* dėmesingas, kurio akys nukreiptos į mokytoją, ausys plačiai atvertos, taip išsenka vaidindamas šį dėmesingojo vaidmenį, kad pagaliau jis iš tiesų nieko nebegirdi".[5] Taigi individai dažnai susiduria su *versus** dilema.Tas, kas turi laiko ir talentą gerai atlikti užduotį, kaip tik dėl šios priežasties gali neturėti laiko ar talento prikišamai parodyti, kaip gerai jis šią užduotį atlieka. Kai kurios organizacijos išsprendžia šią dilemą tiesiog perduodamos draminės išraiškos funkciją specialistui, kuris skiria savo laiką vien užduoties prasmei išreikšti, nes faktiškai atlikti užduoties jam nereikia.

Jeigu trumpam atsigręžtume nuo konkretaus vaidinimo į individus, kurie vaidina, pastebėtume įdomų faktą, būdingą visam ciklui skirtingų vaidybinių numerių, kuriuose dalyvauja bet kuri individų grupė ar klasė. Kai analizuojame grupę ar klasę, matome, kad jos nariai linkę investuoti savo ego visų pirma į kai kuriuos pasirodymo numerius, o kitiems, taip pat jų atliekamiems, skirti daug mažiau dėmesio. Taigi, kokios nors srities profesionalas neretai tenorės imtis tik labai kuklaus vaidmens gatvėje, parduotuvėje ar net savo namuose, tačiau toje socialinėje srityje, kuri suteikia jam galimybę pademonstruoti savo profesinę kompetenciją, jam rūpės, kad jo pasirodymas atrodytų kuo efektingiau. Sutelkdamas savo pastangas pasirodymui, jis rūpinsis ne tiek visu skirtingų savo atliekamų numerių ciklu, o tik tuo vienu, nuo kurio priklauso jo profesinė reputacija. Būtent pagal tai kai kurie autoriai ir yra mėginę grupes su aristokratiniais įpročiais (kad ir koks būtų jų socialinis statusas) atskirti nuo tipiškų viduriniosios klasės atstovų. Aristokratiškas įprotis,

[5] Sartre, *op. cit.*, 60 p.

* išraiška *(lot.)*.

kaip minėjome, sutelkia visas smulkesnes gyvenimo veiklas, paliktas nuošalyje rimtais dalykais užsiėmusių kitų klasių, ir įkvepia joms charakterio, galios bei aukštos kilmės išraiškos.

Kokiais ypatingesniais pasiekimais jaunasis didikas yra išmokytas įrodyti savo titulo kilmingumą ir patvirtinti esąs vertas to pranašumo prieš savo tautiečius, į kurį jį kilstelėjo jo protėvių privalumai: žiniomis, darbštumu, kantrybe, savęs atsižadėjimu ar kokia kitokia dorybe? Kadangi kiekvienas jo žodis, kiekvienas jo judesys yra stebimas, jis išmoksta skirti įpročiu tampančio dėmesingumo kiekvienai įprasčiausio elgesio aplinkybei, jis mokosi atlikti visas tas mažutes pareigėles su kuo skrupulingiausiu prideramumu. Kadangi suvokia, kaip atidžiai yra stebimas ir kaip žmonija linkusi garbstyti visus jo polinkius, net ir pačiose neutraliausiose aplinkybėse jis elgiasi taip laisvai, taip pakylėtai, kaip elgtis jį savaime įkvėpia vien mintis apie tokį garbstymą. Jo veido išraiška, elgsena, laikysena – visa tai žymi tą elegantišką, grakštų jo pranašumo jausmą, kurio vargu ar kada pasieks tas, kas žemesnis savo visuomenine padėtimi.

Tai apžavai, kuriuos jis pasitelkia įtikinėdamas žmoniją nusilenkti savo įtakai, kad galėtų valdyti jos polinkius taip, kaip reikia jo paties malonumui: ir čia jis retai tenusivilia. Šio meistriškumo, kurį sustiprina dar ir jo aukšta kilmė bei pranašumas, įprastomis aplinkybėmis pakanka, kad valdytum pasaulį.[6]

Na, jei tokių virtuozų iš tikrųjų esama, tai jie pasitarnaus mums kaip tinkamiausia analizei grupė. Ją panagrinėję ir susipažinsime su tomis technikomis, kurios pasitelkiamos veiklai transformuoti į spektaklį.

Idealizacija

Jau anksčiau minėjome, kad įprasto numerio suvaidinimas pačiu savo fasadu iškelia auditorijai gana abstrakčių reikalavimų – reikalavimų, kurie greičiausiai bus jai iškelti ir kitų

[6] Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (London: Henry Bohn, 1853), 75 p.

numerių atlikimo metu. Kaip tik čia ir matome vieną iš būdų, kokiais pasirodymas „socializuojamas", formuojamas ir modifikuojamas taip, kad atitiktų visuomenės, kurioje rodomas, supratimą ir lūkesčius. Norėčiau apsvarstyti dar vieną šio socializacijos proceso svarbų aspektą – atlikėjų polinkį sukurti savo auditorijai keliais skirtingais būdais idealizuotą įspūdį.

Samprata, kad vaidinimas rodo idealizuotą situacijos paveikslą, žinoma, nėra nauja. Aptarkime Cooley'io požiūrį, kuris šiuo atveju tinka mums kaip iliustracija:

Jei mes niekad nesistengtume atrodyti truputėlį geresni negu esame, kaip galėtume patobulėti ar įimti ką „iš išorės savin"? Lygiai tas pats impulsas parodyti pasauliui geresnį ar idealizuotą savo pačių aspektą yra įgavęs organizuotą išraišką įvairių profesijų ir klasių veikloje, tad kiekvienai iš jų būdinga truputėlis veidmainystės, truputėlis pozos, kurią jos nariai prisiima dažniausiai nesąmoningai, bet kuri tarnauja kaip konspiracinė priemonė, palenkianti viso likusio pasaulio patiklumą. Veidmainystė būdinga ne tik teologijai ar filantropijai, jos neišvengia ir teisė, medicina, mokytojavimas, net gamtos mokslai – taip, galbūt ypač gamtos mokslai, kaip tik nūnai, nes kuo labiau konkretus nuopelnas yra pripažįstamas ir juo žavimasi, tuo veikiau jį, matyt, pasisavins nevertieji.[1]

Taigi, kai individas pasirodo kitų akivaizdoje, reikia tikėtis, kad jo pasirodymas kur kas nedviprasmiškiau prisiims ir pailiustruos oficialiai visuomenės priimtas vertybes, negu jo elgesys kaip visuma.

Tiek, kiek vaidinimas akcentuoja visuomenės, kurioje jis atliekamas, oficialias vertybes, galima žvelgti į jį Durkheimo ir Radcliffe-Browno akimis: kaip į ceremoniją, į bendruomenės moralinių vertybių ekspresinį atgaivinimą bei patvirtinimą. Be to, kai ekspresiniai pasirodymų neįprastumai tampa pripažinti kaip realybė, tuomet tai, kas tą akimirką pripažįs-

[1] Charles H. Cooley, *Human Nature and the Social Order* (New York: Scribner's, 1922), 352–353 p.

tama kaip realybė, įgis mums vienokių ar kitokių šventiškumo požymių. Sėdėti kambaryje, už kurio sienų ūžia linksmybės, ar prie gydytojo kabineto durų, už kurių jis priima ligonį, reiškia bėgti iš ten, kur vaidinama realybė. Iš tiesų, argi pasaulis nėra vestuvės?

Vienas turtingiausių šaltinių, teikiančių duomenis apie idealizuotus vaidinimus, yra literatūra socialinio mobilumo tema. Matome, kad ne vienoje visuomenėje egzistuoja profiliuota ar bendra stratifikacijos sistema, kad daugelyje į socialinius sluoksnius stratifikuotų visuomenių idealizuojamas aukštesnis socialinis lygmuo, o tie, kas priklauso žemesniam socialiniam sluoksniui, siekia pereiti į aukštesnį. (Šiuo atveju reikėtų neskubėti su vertinimais, nes individas trokšta ne tik įgyti labiau prestižinę padėtį, jis veržiasi pakliūti arčiau visuomenės pripažintų vertybių sakralinio centro.) Paprastai matome, kad judėjimas aukštyn susijęs su tinkamu vaidmenų atlikimu, o pastangos nenuriedėti žemyn dažnai susijusios su aukomis, kurias tenka paaukoti fasadui išsaugoti. Kai jau apsirūpinama atitinkamais prasmę nešančiais ženklais, kai šiek tiek susipažįstama su jų valdymu, tuomet jau šią „ekipuotę" galima panaudoti, suteikiant kasdieniniam vaidinimui pageidaujamą socialinį stilių.

Gal svarbiausias prasmės žymeklis, siejamas su socialine klase, yra materialinį gerbūvį išreiškiantys statuso simboliai. Amerikos visuomenė šia prasme panaši į kitas, tačiau, atrodo, ji išsiskiria kaip kraštutinis į turtą orientuotos klasinės struktūros pavyzdys, – išsiskiria gal dėl to, kad Amerikoje leidžiama taip plačiai demonstruoti turto simbolius bei finansinius pajėgumus. Indijos visuomenę, antra vertus, galima nurodyti ne tik kaip visuomenę, kurioje socialinis judėjimas vyksta tarp kastų, ne tarp individų, bet sykiu ir kaip pavyzdį tokios visuomenės, kurioje vaidmenų atlikimas skirtas nematerialių vertybių pranašumui įtvirtinti. Neseniai Indiją tyrinėjęs autorius išreiškia štai tokią nuomonę:

Kastų sistema toli gražu nėra griežtai sustingusi sistema, kurioje kiekvieno nario padėtis nustatyta visam laikui. Visuomet įmanoma

pakilti aukščiau, ypač viduriniuosiuose šios hierarchijos lygiuose. Per vieną arba dvi kartas, praktikuodama vegetarizmą ir abstinenciją, įvedusi sanskrito kalbą į savo ritualus bei dievų panteoną, žemesnioji kasta įstengdavo pakilti į aukštesnę padėtį šioje hierarchijoje. Trumpai sakant, ji, kiek įmanė, perėmė brahmanų papročius, ritualus ir religinius įsitikinimus; tokių atvejų, kai žemesnė kasta perima brahminų gyvenseną, atrodo, pasitaiko gana dažnai, nors dogma tai ir draudžia...

Žemesnių kastų tendencija mėgdžioti aukštesniąsias tapo galingu faktoriumi, paskatinusiu sanskritiškojo ritualo bei papročių plitimą, taip pat ir šiokio tokio kultūros vienalytiškumo susiformavimą, žvelgiant ne tik kastų hierarchijos, bet ir visos Indijos, per visą jos ilgį ir plotį, požiūriu.[2]

Žinoma, iš tiesų esama nemažai induistų grupių, kurių nariai itin rūpinasi tuo, kaip kasdieninių savo apeigų atlikimui suteikti turtingumo, prabangos, klasės statuso išraišką, ir taip menkai jaudinasi dėl asketiško dvasios tyrumo, jog nesivargina jį net imituoti. Tuo pačiu Amerikoje niekuomet netrūko įtakingų grupių, kurių nariai būdavo įsitikinę, kad kiekvieno pasirodymo tam tikri aspektai privalo nusverti turto išraišką, idant būtų išsaugotas įspūdis, jog daug svarbesni tokie kriterijai kaip moralinis sąžiningumas.

Gal dėl to, kad didesnėse visuomenėse šiandien vyrauja tendencija kopti aukščiau, reikėtų daryti prielaidą, jog ekspresiniai pasirodymo akcentai būtinai reikalauja atlikėjui aukštesnės klasės statuso nei tas, kuris kitu atveju gal būtų jam suteiktas. Pavyzdžiui, nesistebime sužinoję tokias smulkmenas apie pasirodymus, kurie kažkada vykdavo Škotijos vidutinių dvarininkų namų valdose:

Viena yra visiškai aišku: vidutinis dvarininkas ir jo šeimyna šiokiadieniais gyvendavo daug kukliau ir taupiau nei tuomet, kai priimdavo svečius. Jie išties meistriškai pasiruošdavo šioms šventėms ir patiekdavo patiekalus tarsi iš Viduramžių didikų puotų;

[2] M.N. Srinivas, *Religion and Society Among the Coorgs of South India* (Oxford: Oxford University Press, 1952), 30 p.

bet, kaip ir tie patys didikai, laikotarpiu tarp puotų jie, kaip sakoma, gyvendavo už uždarų durų, maitindamiesi pačiu kukliausiu maistu. Šią paslaptį patikimai saugodavo. Net Edwardui Burtui, puikiai pažinojusiam kalniečius, buvo nelengva aprašyti jų kasdieninius valgius. Tiksliai jis galėjo pasakyti vien tai, jog kai viešėdavo anglas, jie paduodavo ant stalo per daug maisto; „ir, – pastebi šis autorius, – dažnai būdavo sakoma, jog jie verčiau apiplėš visus savo nuomininkus, bet neleis, kad mes pamanytume, neva jie blogai tvarką namų ūkį; tačiau man teko girdėti iš daugelio pas juos dirbusių, ... kad, nors pietų metu jiems patarnaudavę penki – šeši tarnai, nepaisant šitos pompastikos, jie dažnai valgydavę pietums kelis, skirtingais būdais iš tų pačių avižinių dribsnių pagamintus valgius, marinuotą silkę arba kitus tokius pat pigius ir nerinktinius valgius".[3]

Tiesą sakant, gana įvairių klasių atstovai, dėl vienokių arba kitokių priežasčių, yra nuosekliai praktikavę nuosaikumą ir niekinę bet kokias perdėtas turto, jėgos, dvasinės ištvermės ar savigarbos apraiškas.

Neišmanėliška, neapsukri, „eik sau laimingas" raiška, kurią neretai jausdavosi turį vaidinti pietinių valstijų juodaodžiai bendraudami su baltaisiais, rodo, kaip vaidinimas gali išpūsti idealias vertybes, priskirdamas atlikėjui žemesnę padėtį, nei jis pats sau paslapčia pasiskiria. Štai šiuolaikinės tokio maskarado versijos iliustracija:

Konkurencijos sąlygomis juodaodžiai, palypėję vienu laipteliu aukščiau nekvalifikuotų darbų į ten, kur prasideda „baltųjų darbai", neretai savo noru sutinka su žemesniu statusu, nors iš tikrųjų atlieka aukštesnio rango darbuotojo darbą. Sakykim, krovinių siuntimo klerkas sutiks vadintis pasiuntiniu ir gauti jo atlyginimą; medicinos sesuo sutiks vadintis „namų darbininke", o pedikiūrininkas įžengs į baltųjų žmonių namus vėlai vakare pro užpakalines duris.[4]

[3] Marjorie Plant, *The Domestic Life of Scotland in the Eighteenth Century* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1952), 96–97 p.

[4] Charles Johnson, *Patterns of Negro Segregation* (New York: Harper Bros., 1943), 273 p.

Amerikiečių koledžo studentės, be abejo, nuvertina savo intelektą, įgūdžius ir ryžtą, susidūrusios su berniukais, kurie potencialiai gali tapti jų vaikinais, tad net ir garsėjančios tarptautine itin kaprizingų būtybių reputacija, šiuo atveju jos pademonstruoja vidinį psichologinį drausmingumą.[5] Pastebėta, jog šios atlikėjos leidžia savo vaikinams įkyriai aiškinti joms tokius dalykus, kuriuos pačios seniai žino; jos slepia savo matematikos žinias nuo mažiau gabių savo palydovų: jos pralaimi ping pongo partijas prieš pat žaidimui pasibaigiant:

„Viena iš daugiausiai malonumo jam teikiančių gudrybių yra kartkartėmis neteisingai parašyti ilgus žodžius. Mano vaikiną tai nepaprastai pralinksmina ir jis rašo man atgal: „Brangioji, betgi tu iš tiesų nemoki rašyti".[6]

Visa tai byloja apie savaime suprantamą vyrišką pranašumą ir dar kartą patvirtina moters kaip silpnesnės būtybės vaidmenį.

Kitas panašus pavyzdys: šetlandiečiai man pasakojo, jog jų seneliai tyčia neremontuodavo trobų, baimindamiesi, kad dvarininkas, išvydęs, kaip jos gerai atrodo iš išorės, neišsiaiškintų to kaip ženklo, kad iš nuomininkų jau galima lupti didesnį nuomos mokestį. Ši tradicija išliko dar ir todėl, kad buvo mažumą susijusi su skurdo demonstravimu, vaidinamu pasirodžius Šetlando socialinės rūpybos atstovui. Maža to, dar yra išlikę saliečių vyrų, kurie jau seniai nebeužsiima nuomotos žemės dirbimu, seniai išsivadavo iš amžino negailestingo darbų rato, nepatogumų, žuvies ir bulvių, tradicinės saliečio dalies. Tačiau viešose vietose tie vyrai vis dar dėvi odinį švarkelį vilnoniu pamušalu ir aukštus guminius batus, liūdnai pagarsėjusį smulkaus Škotijos ūkininko simbolį. Bendruomenei jie prisistato kaip asmenys, esantys „niekieno pusėje", ištikimi savo saliečiams. Šį vaidmenį jie atlie-

[5] Mirra Komarovsky, „*Cultural Contradictions and Sex Roles*," American Journal of Sociology, LII, 186–188 p.

[6] *Ibid.*, 187 p.

ka nuoširdžiai, su šiluma, šnekėdami prideramu dialektu, vaidindami su stulbinančiu įsijautimu. Tačiau slapta, ką leidžia jiems jų virtuvė, nusimetę šią ištikimybės naštą jie mėgaujasi tais viduriniosios klasės šiuolaikinio gyvenimo patogumais, prie kurių jau seniai pripratę.

Tokia pat neigiama idealizacija buvo įprasta ir Amerikoje Didžiosios depresijos metais, kai šeimynos kartais per daug ryškiai akcentuodavo savo neturtingumą, namuose apsilankius socialinės paramos agentams; šiems aiškiai duodavo suprasti, kad jeigu tikrinami materialiniai ištekliai, tai jie be abejonių pamatys neturto spektaklį:

Pajamų analizę atlikusi tyrėja iš D.P.C.(Depresijos aukų registravimo tarnyba) papasakojo šį teiginį patvirtinančių įdomių epizodų. Ji pati italė, tačiau šviesios odos ir šviesiaplaukė, aiškiai neitališkos išvaizdos. Jos pagrindinis darbas buvo patikrinti italų šeimų, gaunančių paramą iš F.E.R.A (Federalinė pagalbos aukoms agentūra), materialinę padėtį. Kadangi neatrodė kaip italė, ji netyčia nugirsdavo pokalbių italų kalba, išduodančių klientų požiūrį į jiems teikiamą pagalbą. Pavyzdžiui, sėdėdama kambaryje į gatvės pusę, ji šnekučiuodavosi su žmona, kuri tuo tarpu šūktelėdavo vaikui ateiti ir pasirodyti tyrėjai, bet perspėdavo jį apsiauti senus batus. Arba ji išgirsdavo, kaip motina ar tėvas paliepdavo kažkam namo gale, prieš įeinant tyrėjui, paslėpti nuo stalo vyną ir maistą.[7]

Panašų atvejį galima pacituoti iš neseniai atliktos, prekybos sendaikčiais verslą analizuojančios studijos, kurioje pateikiami duomenys apie tai, kokį įspūdį stengiasi sudaryti prekiautojas sendaikčiais.

Sendaikčių pardavėjui gyvybiškai svarbu nuslėpti nuo visuomenės informaciją apie tikrąją „šlamšto" finansinę vertę. Jis mieliau puoselėtų mitą, kad sendaikčiai yra beverčiai, o jų prekyba užsiimantys individai „sužlugdyti ir verti pasigailėjimo".[8]

[7] E. Wight Bakke, *The Unemployed Worker* (New Haven: Yale University Press, 1940), 371 p.

[8] J.B. Ralph, „The Junk Business and the Junk Peddler" (nepublikuota humanitarinių mokslų magistro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1950), 26 p.

Tokie įspūdžiai turi idealizuotą aspektą, nes norėdamas pasirodyti sėkmingai, atlikėjas privalo sukurti sceną, įkūnijančią ribinį stereotipizuotą stebėtojo supratimą apie tai, kaip atrodo begalinis skurdas.

Dar vienas tokių idealizuotų, iki šiol nepralenktų savo žavesiu teatrinių numerių, yra gatvės elgetų vaidinami spektakliai. Deja, Vakarų visuomenėse nuo šio amžiaus pradžios gatvės elgetų vaidinamos scenos prarado nemažai dramatizmo. Šiandien vis rečiau girdime apie „švarutėlaitį šeimynos dodžą", kuriuo atvyksta visa šeima, nudriskusiais, bet neįtikėtinai švariais drabužėliais, vaikų veidai blizga iš po muilo sluoksnio, nublizginti minkštu skudurėliu. Mes jau nebematome vaidinimų, kurių metu pusnuogis vyriškis užspringsta purvina duonos kriaukšle, nes ją praryti jis neva per silpnas, nė scenų, kuriose apiplyšęs vargeta nubaido žvirblį nuo duonos kąsnelio, lėtai nušluosto kąsnelį į švarko rankovę ir, tariamai nepastebėdamas apspitusių jį žioplių, baudžiasi tą kąsnelį suvalgyti. Retokai taip pat jau besutiksime ir „susidrovėjusį elgetą", kuris akimis kukliai maldauja to, ką išreikšti žodžiais akivaizdžiai trukdo jo delikatus jausmingumas. Ir kaip tik įvairiai anglų kalba vadintos tos elgetų vaidinamos scenos, o jų atlikėjai šaukiami „sukčiais", „išsisukinėtojais", „dykaduoniais", „triukšmadariais lėbautojais", „apgavikais", „gatvės šmaikštautojais" ir „avantiūristais" – pagal visus šiuos atlikėjus galime aprašyti ir jų vaidinimus, kurie veikiau teisėti negu meniški.[9]

Jeigu individui pasirodymo metu būtina išreikšti kokius idealius reikalavimus, jam teks atsisakyti arba nuslėpti tokią veiklą, kuri šiems reikalavimams prieštarauja. Kai toks nederamas elgesys yra pats savaime kuo nors malonus, paprastai matome, jog taip elgiamasi slapta; tokiu būdu atlikėjas ir atsisako savo gabalo pyrago, ir sykiu jį suvalgo. Pavyzdžiui, Amerikos visuomenėje aštuonerių metų vaikai tvirti-

[9] Daugiau detalių apie elgetas pateikia Henry Mayhew'as, *London Labour and the London Poor* (4 tomai, London: Griffin, Bohn), I (1861), 415–417 p., ir IV (1862), 404–438 p.

na, jog jiems neįdomios tos televizijos programos, kurios skirtos penkiamečiams ar šešiamečiams, tačiau kartais jas slapčiomis pažiūri.[10] Viduriniosios klasės namų šeimininkės kartais panaudoja – slapčiomis, niekam nematant – pigius kavos, ledų ar sviesto pakaitalus; taip jos sutaupo pinigų, pastangų ar laiko ir kartu išsaugo įspūdį, jog jų patiekiamas maistas yra aukštos kokybės.[11] Ta pati moteris veikiausiai paliks *The Saturday Evening Post* svetainėje ant šoninio stalelio palei sofą, bet paslėps *True Romance* („Šitą tikriausiai paliko tarnaitė") savo miegamajame.[12] Pastebėta, jog kartais panašus elgesys, kurį pavadinkime „slaptu vartojimu", būdingas ir induistams. Jie laikosi visų savo papročių tada, kai yra stebimi, tačiau nėra tokie skrupulingi, kai yra vieni.[13]

Man teko girdėti iš patikimų šaltinių, kad kai kurie brahmanai mažomis grupelėmis slapčiomis vykdavo į šudrų, kuriais galėdavo pasitikėti, namus, valgyti mėsos ir gerti stiprių gėrimų, ir ten vaišindavęsi be jokių skrupulų.[14]

Slaptas intoksikuojančių gėrimų vartojimas dar labiau įprastas nei draudžiamo maisto valgymas, nes jį ne taip sunku paslėpti. Tačiau negirdėtas dalykas sutikti girtą brahminą viešumoje.[15]

Pridurkime, jog neseniai Kinsey duomenys per nauja paragino stebėti bei analizuoti vartojimą paslapčia.[16] Svarbu ir

[10] Neskelbtos Social Research, Inc. Čikaga, ataskaitos. Aš dėkingas Social Research, Inc. už leidimą pasinaudoti šiais ir kitais jų ataskaitos duomenimis.

[11] Neskelbtos Social Research, Inc. ataskaitos

[12] Paminėta profesoriaus W.L. Warnerio seminare, Čikagos universitete, 1951.

[13] Abbé J.A. Dubois, *Character, Manners, and Customs of the People of India* (2 tomai, Philadelphia: M'Carey & Son, 1818), I, 235 p.

[14] *Ibid.*, 237 p.

[15] *Ibid.*, 238 p.

[16] Kaip tikina Adamas Smithas, *op.cit.*, paslėpti galima tiek dorybes, tiek ydas: „Tuščiagarbiai vyrai dažnai dedasi esą madingai ištvirkę, tačiau širdyje jie dažnai to nepateisina ir tokie jie greičiausiai nėra. Jie nori būti giriami už tai, kas, jų pačių manymu, nepelno pagyrų, ir gėdinasi nemadingų dorybių, kurias jie kartais slapta išpažįsta ir kurias paslapčia iš tikrųjų daugiau ar mažiau garbina".

tai, jog pasirodymo metu individas dažnai slepia ką nors daugiau nei vien jam uždraustus malonumus ar polinkį taupyti. Aptarkime kai kuriuos iš tų dalykų, kurie gali būti slepiami.

Šalia slepiamų malonumų bei taupumo apraiškų, atlikėjas gali užsiimti kokia nors jam pelninga veikla, kurią slepia nuo auditorijos kaip nesuderinamą su tuo jo veiklos įvaizdžiu, kokį jis tikisi sukursiąs. Stulbinančiai ryškų minėtą modelį išvystame cigarų parduotuvėlėse, kur nelegaliai statomos sumos lošti iš arklių, tačiau panašių „įstaigėlių" dvasią pažinsime ir daugely kitų vietų. Nemenkas skaičius dirbančiųjų, atrodo, laikosi savo darbavietėse tik todėl, kad ten įmanoma pavogti įrankių, perparduoti maisto atsargų ar pakeliauti kompanijos laiko sąskaita, kiti – dėl tos propagandos, kurią iš ten patogu skleisti, o galbūt dėl kontaktų, kuriuos įmanoma užmegzti ir sėkmingai plėtoti bei kitų panašių dalykų.[17] Visais šiais atvejais darbo vieta ir oficiali veikla tampa tarsi lukštu, pridengiančiu atlikėjo dvasinį gyvenimą.

Antra, matome, jog apsirikimai ir klaidos dažnai ištaisomi prieš prasidedant vaidinimui, o pėdsakai, išduodantys, kad klaidos buvo padarytos ir ištaisytos, irgi užmaskuojami. Taip sukuriamas neklystamumo įspūdis, toks lemiamas daugeliui pasirodymų. Žinomas posakis tvirtina, jog gydytojai savo klaidas laidoja. Kitą pavyzdį rasime neseniai užbaigtoje disertacijoje apie socialinę sąveiką trijose vyriausybinėse institucijose. Iš šio pavyzdžio matome, jog pareigūnai nemėgdavo diktuoti ataskaitų stenografistei, nes jie paprastai dar norėdavo jas peržiūrėti, ištaisyti netikslumus, kol jų nepastebėjo stenografistė, ką jau kalbėti apie viršininką.[18]

[17] Du sociologai, neseniai tyrę socialinės rūpybos tarnautojų veiklą, pasiūlė terminą „reketas iš šalies", kuriuo jie pavadina slaptus pajamų šaltinius, prieinamus Čikagos socialinės rūpybos darbuotojui. Žr. Earl Bogdanoff ir Arnold Glass, *The Sociology of the Public Case Worker in an Urban Area* (nepublikuota magistro ataskaita, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1953).

[18] Blau, *op. cit.*, 184 psl.

Trečia, tokiais interakcijos atvejais, kai individas pateikia kitiems tam tikrą produktą, jis norės jiems parodyti tik galutinį produktą, tad žiūrovams neišvengiamai teks spręsti apie jį remiantis kažkuo, kas jau užbaigta, nudailinta ir supakuota. Retkarčiais, jeigu šiam objektui užbaigti teprireikė tik labai nedaug pastangų, šis faktas bus slepiamas. Kitais atvejais, slėpti teks ilgas varginančias darbo vienatvėje valandas. Pavyzdžiui, prakaitas, kurį tenka išlieti kai kurių mokslinių knygų autoriams, pamėgdžiojantiems rafinuotą stilių, turbūt aiškumo dėlei gali būti palygintas su tomis karštligiškomis pastangomis, kurias autoriui veikiausiai teko padėti, kad laiku užbaigtų rodyklę, ar tais pasistumdymais su leidėju, į kuriuos teko leistis, kol autorius išsireikalavo, kad šis padidintų pirmąją jo pavardės, pasirodysiančios ant jo knygos viršelio, raidę.

Galėtume pacituoti ir ketvirtą neatitikimą tarp išoriškumo bei visaapimančios realybės. Matome, jog esama daug tokių pastatymų, kurie liktų neparodyti, jei kas nebūtų įveikęs užduočių, kurios fizine prasme buvo purvinos, pusiau nelegalios, žiaurios ar kitaip žeminančios; tačiau pasirodymo metu šie trikdantys faktai beveik niekada nėra matomi. Pasak Hugheso, mes linkę nuo savo auditorijos slėpti bet kokius „purvino darbo" įrodymus, nesvarbu, ar padarome jį pasislėpę, ar priskiriame jį tarnui, beasmenei rinkai, teisėtam, o gal ir neteisėtam specialistui.

Glaudžiai susijęs su juodo darbo samprata yra ir penktasis neatitikimas tarp išoriškumo ir faktinės veiklos. Jei būtina, kad individo veiklumas įkūnytų kelis idealius reikalavimus, ir reikia parengti gerą vaidinimą, greičiausia, kad kai kurie iš šių reikalavimų bus pabrėžtinai įvykdyti viešumos akyse, kitus, asmeninio pobūdžio reikalavimus, paaukojant. Žinia, dažnai atlikėjai paaukos tuos reikalavimus, kurių neįvykdymą įmanoma paslėpti, ir šitai padarys tam, kad kaip nors įvykdytų standartus, kurių tinkamo neįvykdymo paslėpti neįmanoma.

Taigi, sakykime, tokiais laikais, kai maistą tenka normuoti, *restaurateur** bakalėjininkas ar mėsininkas, norėdami išsaugoti įprastą savo repertuaro įvairovę ir neprarasti teigiamo įvaizdžio klientų akyse, turi vienintelę išeitį – slėpti nelegalų produktų tiekimo šaltinį. Lygiai taip pat, jei paslaugos vertinamos pagal jų suteikimo greitį ir kokybę, kokybė veikiausiai atsiliks nuo greitumo, nes menką kokybę paslėpti įmanoma, tačiau nepakankamai greito aptarnavimo – ne. Panašiai, jei psichiatrinės palatos prižiūrėtojai privalo palaikyti tvarką, tačiau suduoti pacientams jiems neleidžiama, ir jei abiejų šių reikalavimų sykiu įgyvendinti neįmanoma, tai nesutramdomam pacientui ant kaklo bus užveržtas rankšluostis ir jis bus priverstas paklusti tokiu būdu, koks nepalieka jokių regimų netinkamo elgesio su juo įrodymų.[19] Suvaidinti galima padorų elgesį, tačiau netvarkos nepaslėpsi:

Lengviausia priversti laikytis tokių taisyklių, nuostatų bei nurodymų, kurie palieka akivaizdžius pėdsakus, ar buvo jų laikomasi, ar ne, kaip antai, taisyklės, nurodančios, kada valyti palatą, paliepiančios užrakinti duris, draudžiančios budėjimo palatoje metu vartoti alkoholinius gėrimus, patikslinančios, kaip taikyti sutramdymo priemones, ir kitos.[20]

Būtų neteisinga čia pasirodyti per daug ciniškam. Dažnai matome, jog tam, kad būtų pasiekti svarbiausi idealūs organizacijos tikslai, kartais trumpam tenka apeiti kitus organizacijos tikslus, išsaugant įspūdį, kad ir tų kitų idealų toliau siekiama. Tokiais atvejais kažkas bus paaukota ne aiškiausiai matomo idealo vardan, bet veikiau dėl to, kuris teisėtai laikomas svarbiausiu. Štai kaip laikraštyje aprašoma jūrų laivyne viešpataujanti biurokratija:

Tokia nuostata (visai grupei primestas slaptumas) nieku gyvu negalėtų būti kilusi vien dėl grupės narių baiminimosi, jog į švie-

* restorano savininkas *(pranc.)*.

[19] Robert H. Willoughby, „*The Attendant in the State Mental Hospital*" (nepublikuota magistro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1953), 44 p.

[20] *Ibid.*, 45–46 p.

są bus iškelti grupės reputaciją griaunantys faktai. Nors tokie nuogąstavimai, matyt, dažniausiai ir paskatina slėpti bet kurios biurokratijos „vaizdą iš vidaus" nuo viešuomenės akių, visgi daugiau svarbos reikėtų priskirti vienai iš pačios neformalios struktūros savybių. Juk neformali struktūra atlieka nepaprastai svarbų vaidmenį, pasiūlydama formaliai nurodytų taisyklių bei procedūros metodų aplenkimo kanalą (channel of circumvention). Nė viena organizacija nesijaučia galinti viešai šiuos metodus (kurių pagalba, reikia pastebėti, yra išsprendžiamos kai kurios problemos) skelbti, nes jie prieštarauja oficialiai sankcionuotiems, šiuo atveju, tvirtai sankcionuotiems metodams, kurie branginami vos ne kaip grupės tradicijos.[21]

Pagaliau sutinkame ir tokių atlikėjų, kurie dažnai kuria įspūdį, neva imtis to vaidmens, kurį jie šiuo metu atlieka, juos paskatinę idealūs motyvai, neva jų kvalifikacija idealiai atitinkanti šį vaidmenį, neva jiems visiškai nereikėjo iškęsti nė menkiausio jų orumo nuneigimo, įžeidinėjimų, pažeminimo ar leistis į kokius nors savaime suprantamus „sandėrius", kad šį vaidmenį gautų. (Nors tokį įspūdį, jog esama švento atitikimo tarp asmens ir jo darbo, paprastai stengiasi puoselėti aukštesniųjų profesijų atstovai, panašų elementą pastebime ir daugumos žemesniųjų profesijų atstovų raiškoje.) Tokius idealizuotus įspūdžius nepaprastai pastiprina vadinamoji „mokymo retorika", kuri pasitelkiama tam, kad jos pagalba profsąjungos, universitetai, prekybos asociacijos bei kiti licenzijas į darbą teikiantys organai priverstų konkrečią profesiją praktikuojančius asmenis susiurbti tam tikrą mistinį „išsimokslinimo kiekį", o sykiu ir mokslinimo laikotarpį; iš dalies taip daroma tam, kad šios institucijos išsaugotų savo monopoliją, tačiau sykiu dar stengiamasi sukurti įspūdį, jog šią profesiją praktikuojantis asmuo, įgijęs jų licenziją, yra stačiai iš naujo atgimęs, kad įgyta mokymosi patirtis išskiria jį iš kitų žmonių. Štai vienas analitikas kalbėdamas

[21] Charles Hunt Page, „Bureaucracy's Other Face," *Social Forces*, XXV, 90 p.

apie farmacininkus sako, jog vienų įsitikinimu, ketverių metų universiteto kursas, kurio reikalaujama licenzijai gauti, „profesijai netrukdo", tačiau kiti prisipažįsta, jog iš tikrųjų jiems pakaktų pasimokyti keletą mėnesių.[22] Galima būtų pridurti, jog amerikiečių armija per Antrąjį Pasaulinį karą tokius amatus kaip farmacininko ir laikrodininko suprato vien kaip įrankį ir šių sričių meistrus praktikus parengdavo per penketą ar šešetą savaičių, tuo įvarydami visišką siaubą įgudusiems šių profesijų atstovams. Taip pat matome, jog dvasininkai mėgsta kurti įspūdį, jog jie atėjo į bažnyčią išgirdę pašaukimo balsą, – Amerikoje, stengdamiesi nuslėpti savo troškimą pakilti hierarchijos laiptais, o Didžiojoje Britanijoje – norą nenusiristi per daug žemai. Vėlgi, tie patys dvasininkai linkę sukurti įspūdį, kad jie pasirinko dabartinę kongregaciją dėl to, ką jaučiasi patys galintys pasiūlyti jai dvasine prasme, o ne dėl to – kaip iš tiesų gali ir būti – kad kongregacijos vyresnieji pasiūlė gerą namą arba apmokėti visas persikėlimo išlaidas. Panašiai medicinos mokyklos Amerikoje, pasirinkdamos naujus studentus, iš dalies atsižvelgia į etninę kilmę, nes, tiesą pasakius, pacientai renkasi gydytojus būtent pagal šį faktorių; tačiau kai gydytojas faktiškai sąveikauja su pacientu, leidžiama susidaryti įspūdžiui, jog gydytojas yra gydytojas vien dėl ypatingų jo sugebėjimų bei specialaus išsilavinimo.

Pažvelkime į administracijos darbuotojus: jie taip pat išmokę nutaisyti kompetentingą išvaizdą ir sugeba apsimesti turį puikų bendrą situacijos supratimą, tačiau dažnai jie net patys nesuvokia, jog administratoriais tapo dėl to, kad veikiau atrodo kaip administratoriai, o ne todėl, kad sugeba dirbti kaip administratoriai:

Retas kuris administracijos darbuotojas tesupranta, kokios lemiamos reikšmės darbdaviui turi jo fizinė išvaizda. Įsidarbinimo ekspertė Ann Hoff pastebi, jog nūnai darbdaviai, regis, ieško idealaus „Holivudo tipo" atstovo. Viena kampanija atstūmė kan-

[22] Anthony Weinlein, *Pharmacy as a Profession in Wisconsin* (neskelbta magistro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1943), 89 p.

didatą, nes jo dantys buvo per daug „stačiakampiai", kitus diskvalifikavo dėl to, kad išgėrinėjo ar per daug rūkė interviu metu. Dažnai darbdaviai atvirai išdėsto ir rasinius bei religinius savo reikalavimus.[23]

Atlikėjai gali netgi mėginti sudaryti įspūdį, jog jie visuomet pasižymėjo tokia pusiausvyra bei profesionalumu ir kad jiems niekada neteko vargti stengiantis išmokti tai, ką nūnai sugeba. Skindamasis per mokslo brūzgynus, atlikėjas gal ir susilauks nebylios pagalbos iš tos organizacijos, kurioje jis atliks savo vaidmenį. Tad nors dauguma mokyklų bei kitų institucijų griežtai pagarsina, jog į jas stojant jau būtina turėti atitinkamą kvalifikaciją bei išlaikyti egzaminus, iš tikrųjų jos teatmeta vos vieną kitą iš įteikusiųjų pareiškimus. Pavyzdžiui, psichiatrinė ligoninė gali pareikalauti, kad būsimi ligoninės prižiūrėtojai būtų patikrinti Rorschacho testu (Hermanno Rorschacho projekcinis asmenybės testas, *vert. past.*), taip pat ir ilgo pokalbio metu, tačiau pasamdo visus pasisiūliusius.[24]

Gana įdomu, kad kai neoficialių kvalifikacinių savybių reikšmė perauga į skandalą ar politinį nesusipratimą, tuomet vienas kitas iš tų individų, ryškiausiai stokojančių tokių neformalių sugebėjimų, su fanfaromis priimamas į šį postą ir jam suteikiamas itin į akis krintantis vaidmuo, kuriuo bandoma įrodyti, kad vyksta teisingas žaidimas. Tokiu būdu sukuriamas teisėtumo įspūdis.[25]

Jau esu paminėjęs, kad atlikėjas mėgina nuslėpti ar nežymiai suvaidinti tuos veiksmus, faktus bei motyvus, kurie nesiderina su idealizuota jo paties bei jo veiklos produktų versija. Maža to, atlikėjas dažnai sugeba įkvėpti savo auditorijai įsitikinimą, jog su *jais* jis yra susijęs idealesniu būdu

[23] Perrin Stryker, „How Executives Get Jobs", *Fortune*, 1953, rugpjūtis, 182 p.

[24] Willoughby, *op. cit.*, 22–23 p.

[25] Žr., pavyzdžiui, William Kornhauser, „The Negro Union Official: A Study of Sponsorship and Control," *American Journal of Sociology*, LVII, 443–452, ir Scott Greer, „Situated Pressures and Functional Role of Ethnic Labor Leaders," *Social Forces*, XXXII, 41–45 p.

negu paprastai iš tikrųjų būna. Čia galime pateikti du pakankamai apibendrintus pavyzdžius.

Pirma, individai dažnai sukuria įspūdį, jog dabartiniu momentu atliekamas pasirodymo numeris yra vienintelis ar bent jau pagrindinis jų numeris. Kaip minėta anksčiau, auditorija, savo ruožtu, dažnai mėgsta tarti, kad šiuo metu prieš jų akis kuriamas charakteris yra iki galo tapatus tam individui, kuris jų akivaizdoje šį charakterį kuria. Kaip sakoma gerai žinomoje Williamo Jameso citatoje:

...praktiškai galėtume tvirtinti, jog individas turi tiek skirtingų „aš", kiek esama atskirų grupių asmenų, kurių nuomonė apie save jam rūpi. Paprastai, kiekvienai iš šių skirtingų grupių jis parodo skirtingą savo veidą. Daugelis jaunuolių, kurie santūrūs mokytojų ir tėvų akivaizdoje, keikiasi it piratai „kietų" jaunų bičiulių ratelyje. Savo vaikams mes neatsiskleidžiame taip, kaip klubo bičiuliams, savo klientams taip, kaip savo samdytiems darbininkams, savo viršininkams ir darbdaviams taip, kaip savo artimiems draugams.[26]

Matome, kad yra vykdoma „auditorijos segregacija" kaip pasišventimo šiuo metu atliekamam vaidmeniui pasekmė ir sykiu ją įgalinanti prielaida; segreguodamas auditoriją, individas užsitikrina, kad tie, kam jis vaidina vieną iš savo vaidmenų, nebus tie patys individai, kuriems jis atliks kitokį vaidmenį kitokiose dekoracijose. Auditorijos atranką kaip priemonę sukurtam įspūdžiui apsaugoti aptarsime vėliau. Čia tik norėčiau pastebėti, kad netgi kai atlikėjai stengdavosi tokios segregacijos atsisakyti, o sykiu ir sugriauti iliuziją, kuriai sukurti ši atranka būdavo skirta, žiūrovų grupės tokioms pastangoms dažniausiai sutrukdydavo. Auditorija įsitikinusi, kad elgdamasi su atlikėju pagal jo profesinę nominaliąją vertę, – tai yra taip, tarsi atlikėjas būtų tas ir tik tas, kuo jį esant tvirtina jo uniforma, – ji sutaupo daug laiko ir emocinės energijos.[27] Mieste gyventi taptų nepakeliamai keblu, jeigu

[26] William James, *The Philosophy of William James* (Modern Library redakcija; New York: Random House, n.d.), 128–129 p.

[27] Už šią ir kitas pastabas aš dėkingas Warrenui Petersonui.

kiekvieno kontakto metu dviem individams reikėtų dalintis asmeniniais išgyvenimais, rūpesčiais bei paslaptimis. Taigi jei vyriškis nori, kad jam ramiai patiektų pietus, jis veikiau ieškos padavėjos, o ne žmonos paslaugų.

Antra, atlikėjai linkę sudaryti įspūdį, kad dabartiniu momentu jų atliekamas įprastas pasirodymo numeris, sykiu ir santykis su dabartine auditorija yra ypatingi bei unikalūs. Stengiamasi, jog žiūrovai kaip įmanoma mažiau kreiptų dėmesį į tai, jog pasirodymas įgijęs rutinos pobūdį (atlikėjas pats paprastai nė nesuvokia, kokia rutina jau tapęs jo pasirodymas), akcentuojami spontaniški situacijos aspektai. Akivaizdžiausias pavyzdys šiuo atveju būtų gydytojas. Kaip tvirtina vienas iš autorių:

Jis privalo apsimesti, kad prisimena. Pacientas, kuriam jame vykstantys procesai atrodo unikalūs, prisimena absoliučiai viską ir, su pasimėgavimu pasakodamas apie tai gydytojui, kenčia nuo „pernelyg aiškaus prisiminimo". Pacientas negali patikėti, jog gydytojas taip neprisimena, jo išdidumas giliai užgaunamas, jei gydytojas leidžia jam suprasti, kad pačiame jo sąmonės centre neišliko tikslios informacijos, kokias konkrečiai tabletes išrašė jam paskutinio vizito metu, kiek jų ligonis išgėrė ir kada.[28]

Vėlgi pažvelkim, ką rodo neseniai atlikti tyrimai su Čikagos gydytojais. Bendrosios praktikos gydytojas pasiūlo pacientui specialistą, jo manymu, tinkamiausią gydyti šio ligai, tačiau šį specialistą jis juk galėjo pasiūlyti ir dėl to, kad anas yra jo kolega, dėl to, kad esama susitarimo bendrai dalintis pajamas arba dėl ko nors kito, aiškiai žinomo *quid pro quo**, egzistuojančio tarp dviejų medikų.[29] Mūsų komerciniame gyvenime tokia vaidmens atlikimo savybė buvo išnaudota ir apšmeižta kaip „personifikuota paslauga", kitose srityse juokais kalbama apie gydytoją, kuris „moka elgtis su ligoniu",

[28] C.E.M. Joad, „On Doctors," *The New Statesman and Nation*, 1953, kovo 7, 255–256 p.

* vienas vietoj kito *(lot.)*.

[29] Solomon, *op. cit.*, 146 p.

„moka spausti ranką". (Mes dažnai pamirštame paminėti, kad kaip atlikėjai, perėmę kliento vaidmenį, mes delikačiai palaikome šį suasmenintą įspūdį – neva mes „neieškoję", kas šią paslaugą suteiktų geriau, nė nesvarstę, jog galėtumėme ją gauti ir kitur.) Gal kaltės jausmas nukreipė mūsų dėmesį į šias šiurkščios „pseudo-*gemeinschaft*"* valdas, nes vargu ar tokį pasirodymą rastume kurioje nors gyvenimo sričių, kuris nesiremtų asmenišku prisilietimu, sureikšminančiu sandėrių tarp atlikėjo bei auditorijos unikalumą. Pavyzdžiui, visada mažumėlę nusiviliame išgirdę, kad mūsų artimas draugas, kurio spontaniškumas, kaip vaizdavomės, turėtų būti skirtas tik mums, artimai šnekučiuojasi su kitais savo bičiuliais (ypač tais, kurių mes nepažįstame). Tiesmukas pamokymas šia tema pateiktas XIX a. amerikietiškame gerų manierų vadove:

Jei jūs pasakėte komplimentą vienam iš žmonių arba parodėte jam kokių ypatingesnių mandagumo gestų, jo akivaizdoje neturėtumėte elgtis taip nė su vienu kitu asmeniu. Pavyzdžiui, jeigu džentelmenas ateina į jūsų namus ir jūs šiltai susidomėję̨s jam imate tvirtinti, kaip džiaugiatės jį matydami, jūsų dėmesys jį pradžiugins, ir jis jums veikiausiai padėkos; tačiau jeigu jis išgirs, kad jūs kartojate tuos pačius žodžius dar dvidešimčiai kitų asmenų, jis ne tik įtars, kad jūsų mandagumas nieko vertas, bet dar ir pasipiktins, ko jūs jam įkyrite.[30]

Ekspresinės išraiškos valdymas

Kaip sakėme, atlikėjas tikisi, jog auditorija ir nežymias su jo pasirodymu susijusias užuominas priims kaip iškalbingus ženklus. Šis patogus faktas turi vieną nepatogią implikaciją. Tas pats ženklų skaitymo polinkis gali įkvėpti auditoriją

* pseudo bendruomenė *(vok.)*.

[30] *The Canons of Good Breeding: or the Handbook of the Man of Fashion* (Philadelphia: Lee and Blanchard, 1839), 87 p.

suprasti užuominos perteikiamą prasmę neteisingai arba įžvelgti kompromituojantį atspalvį tuose gestuose ar įvykiuose, kurie tebuvo atsitiktiniai, nereikšmingi, neesminiai, o gal iš viso atlikėjas neketino perteikti jais jokių prasmių.

Pasiruošę šiems komunikacijos netikėtumams, atlikėjai paprastai stengiasi išlaikyti vadinamąją sinekdochinę atsakomybę; jie užsitikrina, kad kiek įmanoma daugiau smulkesnių pasirodymo epizodų, nors ir kaip nenuosekliai instrumentiniu požiūriu šie įvykiai būtų išsirikiavę, arba neperteiktų jokio įspūdžio, arba perteiktų tokį įspūdį, kuris nuosekliai sutampa su bendru vaidinime pateikiamu situacijos apibrėžimu.

Kai jaučiame, jog auditorija paslapčia skeptiškai vertina tą realybę, kuri jai teigiama, paprastai esame pasiruošę ir numatome auditorijos polinkį kabinėtis prie pačių menkiausių trūkumų kaip įrodymų, kad visas vaidinimas yra suklastotas; tačiau kaip socialinio gyvenimo analitikai esame kur kas menkiau pasiruošę numatyti, kad netgi pritarianti auditorija trumpam gali pasijusti sutrikdyta, sukrėsta, o jos tikėjimas – susilpnėti, jeigu ji įžvelgs, kad jai siūlomame įspūdyje esama bent menkiausio nenuoseklumo. Pasitaiko, jog tie nereikšmingi nesusipratimai ir „netyčiniai gestai" būna taip vykusiai sukonstruoti, jog jie prieštarauja atlikėjo kuriamam įspūdžiui. Tai, aišku, atbaido auditoriją ir trukdo jai tinkamai įsijungti į sąveiką, nepriklausomai nuo to, kad auditorija gal net ir suvokia, jog paanalizavus giliau, tas disonuojantis įspūdis yra visiškai beprasmis ir į jį nereikėtų kreipti jokio dėmesio. Svarbu ne tai, kad nenumatyto gesto sukeltas situacijos nestabilumas pats savaime būtų kuo nors itin ydingas, bet veikiau tai, kad ši situacija tampa *skirtinga* nuo oficialiai kuriamos jos definicijos. Šis skirtingumas įvaro aštraus nesusipratimo pleištą tarp oficialios realybės projekcijos ir pačios realybės, nes tokiomis aplinkybėmis yra įmanoma pateikti tik oficialios projekcijos dalį. Gal tada nereikėtų analizuoti pasirodymų pasitelkus vien mechaninius kriterijus, kurių požiūriu

didžiulė nauda atsveria nedidelį praradimą ar didesnis svoris atsveria mažesnį. Tikslesnė būtų meninių įvaizdžių sistema, nes ji mus perspėja apie tai, jog viena melaginga gaida gali išdarkyti visą pasirodymo toną.

Mūsų visuomenėje kai kurių nenumatytų gestų pasitaiko taip dažnai tokioje daugybėje pasirodymų, o jų perteikiamas įspūdis taip nedera su tais įspūdžiais, kuriuos tikimasi sukurti, jog šie nesavalaikiai epizodai jau yra įgavę kolektyvinį simbolinį statusą. Galėtume paminėti tris tokių epizodų grupes. Pirma, atlikėjas, trumpam prarasdamas savikontrolę, gali atsitiktinai išsiduoti nesugebantis, jis gali pažeisti etiketą ar išreikšti nepagarbą. Jis gali suklupti, užkliūti, pargriūti, jis gali atsiriaugėti, nusižiovauti, apsirikti šnekėdamas, pasikasyti arba žarnyne jam gali susikaupti dujos, jis gali netyčia atsitrenkti į kitą dalyvaujantįjį. Antra, atlikėjas gali elgtis taip, jog susidarys įspūdis, kad jam per daug arba per mažai rūpi, kaip vyksta sąveika. Jis gali imti mikčioti, užmiršti savo žodžius, išsiduoti, kad nervinasi, jaučiasi kaltas arba drovisi; jis gali netyčia pratrūkti nederamu juoku, pykčiu ar patekti į kokią kitą afekto būseną, kuri iš karto atima iš jo sąveikos dalyvio teises; jis gali pademonstruoti per daug rimto įsitraukimo į sąveiką bei intereso, gali parodyti jo ir nepakankamai. Trečia, kartais atlikėjas sąmoningai nepasirūpina savo pasirodymo tinkamu dramaturginiu režisavimu. Galbūt netinkamai sutvarkytos dekoracijos arba paruoštos ne to vaidmens atlikimui, o gal dekoracijos sugriūva pasirodymo metu; nenumatyti atsitiktinumai gali nulemti atlikėjo atvykimą arba išvykimą netinkamu laiku, dėl jų sąveikos metu gali įvykti nenumatytų pertrūkių.[1]

[1] Viena išeičių, kaip elgtis, jeigu neapdairiai pertraukiama sąveika, – sąveikos dalyviams nusijuokti iš tokio pertraukimo, parodant, kad jo ekspresinę implikaciją jie suprato, tačiau rimtai jos nepriėmė. Turėdami tai galvoje, Bergsono esė apie juoką galėtume laikyti aprašymu tų būdų, kuriais, tikimės, atlikėjas turėtų įkūnyti žmogiškąją savybę judėti, – auditorija linkusi šią savybę priskirti atlikėjui vos tik prasidėjus sąveikai, – taip pat ir tų būdų, kuriais ši efektyvi projekcija nutraukiama, jeigu atlikėjas juda kokiu nors žmogui nebūdingu

Pasirodymai, žinoma, skiriasi tuo, kiek kiekvienas jų elementas reikalauja rūpestingai apgalvotos išraiškos. Kai kuriose mums svetimose kultūrose iškart pastebime itin aukšto laipsnio ekspresinį nuoseklumą. Kaip pavyzdį Granetas aptaria vaikų priedermes tėvams Kinijoje:

Prideramas apdaras yra savaime suprantama duoklė. Tinkama vaikų laikysena suprantama kaip pagarbos išraiška. Pirmutinė gero elgesio prielaida – tėvų akivaizdoje elgtis santūriai: todėl vaikui dera saugotis neatsiriaugėti, nenusičiaudėti, nesukosėti, nenusižiovauti, jis negali šnirpštis nosies ar spjaudytis. Kiekvienu atsikrenkštimu jis rizikuoja įžeisti tėvų šventumą. Nusikaltimu laikoma, jei kyšo vaiko drabužio pamušalas. Parodydami tėvui, jog laiko jį viršesniu, sūnus ar dukra visuomet jo akivaizdoje stovės, žvelgs priešais save, kūną laikys tiesiai, remsis abiem kojom, nedrįs užsikvempti ant kokio daikto ar pasilenkti, ar net perkelti svorį ant vienos kojos. Tad šitaip stovėdamas, kalbėdamas tyliu ir nuolankiu, pasekėjui pritinkančiu balsu, vakare ir ryte vaikas išreikš pagarbą. Tai padaręs lauks įsakymų.[2]

Matome, kad ir mūsų kultūros scenose, kuriose dalyvauja kilmingi personažai, atliekantys simbolinės reikšmės veiksmus, bus reikalaujama nuoseklumo. Seras Frederickas Ponsonby, paskutinysis Britanijos rūmų arklininkas, rašo:

Kai aš lankydavausi „Rūmuose", mane visuomet nustebindavo ta nepritinkanti muzika, kurią griežaavo orkestras, ir aš nusprendžiau, kad padarysiu, ką leidžia mano situacija, kad šią padėtį pataisyčiau. Rūmų šeimynykščiai, visiškai nieko apie muziką nenutuokiantys, triukšmingai reikalaudavo populiarių melodijų... Aš įrodinėjau, jog tos populiarios melodijos atima visą ceremonijos iškilmingumą. Pristatymas Rūmuose dažnai būdavo reikšmingas

būdu. Panašiai Freudo esė apie sąmojį ir kasdienio gyvenimo psichopatalogiją tam tikra prasme galime laikyti aprašymu tų būdų, kokiais kalbos klaidos sukompromituoja veikiančias projekcijas – mėgėjui jos juokingos, bet analitikui simptomiškos.

[2] Marcel Granet, *Chinese Civilization*, vertė Innes and Brailsford (London: Kegan Paul,1930), 328 p.

įvykis damos gyenime, tačiau jeigu ji praeidavo pro Karalių ir Karalienę skambant melodijai „Jo nosis raudonavo raudoniau nei paprastai", iškilmių įspūdis išblėsdavo. Aš įrodinėjau, jog menuetai ir senamadiškos melodijos, galbūt operos muzika su „paslapties palytėjimu", pritiktų kur kas labiau.[3]

Taip pat kreipiausi ir dėl muzikos, kurią garbės sargybos orkestras grieždavo iškilmingo paaukštinimų suteikimo metu, – dėl šito parašiau vyresniajam orkestro vadovui, kapitonui Roganui. Man nepatiko žiūrėti, kaip iškilniems vyrams buvo suteikiamas riterio titulas, tuo tarpu pašonėje orkestras grieždavo komiškas dainas; arba kai Vidaus reikalų ministras įspūdingu tonu skaitė dokumentus apie herojiškus poelgius – juos įvykdžiusį džentelmeną, kuris turėjo būti apdovanotas Alberto medaliu – orkestras grieždavo tupetą (šokio pavadinimas, vert. past.), ir ceremonija netekdavo bet kokios didybės. Aš pasiūliau, kad būtų atliekama dramatiško pobūdžio operinė muzika, ir jis man visiškai pritarė.[4]

Lygiai taip per amerikiečių viduriniosios klasės asmens laidotuves katafalko vairuotojui, kuris, vykstant laidotuvių ceremonijai, juodai apsitaisęs taktiškai glaudžiasi kapinių pakraštyje, greičiausiai bus leista rūkyti, bet jei jis elegantišku pusarkiu paleistų nuorūką į krūmą, užuot diskretiškai numetęs ją sau po kojų, gedintieji tikriausiai būtų sukrėsti ir įpyktų.[5]

Taigi turėtume ne tik įvertinti nuoseklumą, kurio reikalaujama sakralinėmis progomis, bet ir suvokti tai, kad pasaulietinių, ypač aukšto lygio, konfliktų metu kiekvienas iš protagonistų privalo itin rūpestingai kontroliuoti savo elgesį, jeigu nenori priešininkui parodyti savo pažeidžiamos vietos, į kurią šis galėtų nukreipti kritiką. Taigi, Dale, aptardamas aukšto rango valstybės tarnautojų darbe pasitaikančius atsitiktinumus, tvirtina:

[3] Ponsonby, *op. cit.*, 182–183 p.
[4] *Ibid.*, 183 p.
[5] Habenstein, *op. cit.*

O dar griežčiau [negu žodiniai pareiškimai] yra tikrinami oficialių laiškų darbiniai variantai: nes neteisingas teiginys ar nelemta frazė laiške, kurio turinys nekaltas, o tema ne tokia jau svarbi, gali nugramzdinti Departamentą į sumaištį, jeigu kartais ją pasičiups kas nors iš daugelio tų asmenų, kuriems pati menkiausia klaidelė, padaryta Vyriausybės departamento, yra pasiskonėjimo vertas dalykas, kurio jie nepaliks neiškėlę į dienos šviesą. Treji ar ketveri metai panašios disciplinos, kai asmenybė dar imli, nuo dvidešimt ketverių iki dvidešimt aštuonerių metų amžiaus, visam laikui užlieja protą bei charakterį aistra tiksliems bei šykščioms išvadoms ir įdiegia niaurų nepasitikėjimą miglotomis bendrybėmis.[6]

Nepriklausomai nuo to, jog esame pasiruošę įvertinti ekspresijos reikalavimus, keliamus šioms kelioms paminėtoms situacijoms, mes visgi linkę laikyti jas ypatingomis, o ignoruoti tą faktą, kad ir mūsų anglų–amerikiečių visuomenėje pasaulietiniai pasirodymai privalo atitikti griežtus tinkamumo, sveikos nuostatos, padorumo bei etiketo kriterijus. Gal toks mūsų aklumas iš dalies paaiškinamas tuo, jog, kaip atlikėjai, mes tuos kriterijus, kuriuos visų pirma taikome savo pačių veiklai, suvokiame daug aiškiau, tačiau nesame taip aiškiai suvokę tų reikalavimų, kuriuos keliame sau beveik nesusimąstydami. Kad ir kaip ten būtų, kaip analitikai turime būti pasirengę išanalizuoti disonansą, kurį sukelia neteisingai užrašytas žodis ar sijono nepridengtas apatinukas; turėtume būti pasiruošę suprasti ir tai, kodėl trumparegis santechnikas, stengdamasis apsaugoti šiurkščios jėgos, esančios jo profesijos *de rigueur**, įspūdį, vis vien mano, jog reikia slėpti akinius į kišenę, kai pasirodžiusi namų šeimininkė jo darbą paverčia pasirodymu; arba kodėl televizorių meistrui jo ryšių su klientais konsultantas pataria varžtus, kurių nepavyko įsukti atgal į televizoriaus aparatą, susidėti į savo įnagių dėžę, kad paliktos detalės nepadarytų netinkamo įspūdžio. Kitaip tariant, mes neturėtume praleisti

[6] Dale, *op. cit.*, 81 p.
* privalomas *(pranc.)*.

pro akis to, kad puoselėjamas realybės įspūdis yra trapus, dužus dalykas, galintis subyrėti nuo pačių menkiausių nelemtų atsitiktinumų.

Ekspresinis nuoseklumas, kurio reikalaujama vaidinant, nurodo ypač svarbų neatitikimą tarp mūsų „pernelyg-jau-žmogiškų-aš" ir mūsų socializuotų „aš". Kaip žmogiškos būtybės, mes veikiausiai esame sutvėrimai, kuriems būdingi kitūs impulsai, nuolat pulsuojančios nuotaikos bei energija. Tačiau kaip herojai, viešai išstatyti priešais auditoriją, mes neturėtume pasiduoti potvyniams ir atoslūgiams. Kaip tvirtino Durkheimas, mes neleidžiame, kad mūsų aukštesnysis socialinis aktyvumas sektų mūsų kūniškų būsenų pėdsakais, kaip paprastai seka mūsų pajautos ir bendra mūsų kūniška savimonė.[7] Tam, kad bet kuriuo mums nurodytu momentu nepriekaištingai suvaidintume spektaklį, kuris būtų vienarūšis su anuo kitu, kaip kad tikimasi, turi įvykti tam tikra dvasios biurokratizacija. Kaip sako Santayana, socializacijos procesas ne tik keičia, jis ir koreguoja:

Tačiau ar mes įgauname džiaugsmingą veido išraišką, ar liūdną, ją prisitaikydami ir pabrėždami mes apibūdiname nepriklausomą savo temperamentą. Taigi kol esame apžavėti šios savižinos, mes ne vien paprastai gyvename, mes vaidiname; kuriame ir vaidiname savo pasirinktąjį charakterį, dėvime dvejonių koturną, giname ir idealizuojame savo aistras, iškalbingai skatiname save būti tuo, kuo esame, pasišventusiais ar niekinančiais, ar nerūpestingais, ar asketiškais, giedame monologus (prieš įsivaizduojamą auditoriją) ir grakščiai susisiaučiame į neatskiriamos savo dalies mantiją. Taip pasipuošę mes reikalaujame plojimų ir tikimės numirti šitaip visiems visuotinai nuščiuvus. Mes skelbiamės gyveną pagal tuos taurius įsitikinimus, kuriuos pagarsinome, taip kaip stengiamės tikėti religija, kurią išpažįstame. Kuo sunkiau, tuo didesnis apima entuziazmas. Savo skelbiamais principais ir pažadais persisunkusiomis kalbomis mes privalome uoliai slėpti bet kokius

[7] Émile Durkheim, *Elementarios religinio gyvenimo formos* (Vilnius: Vaga/ ALK, 1999. Vertė Jūratė Karazijaitė, Jonė Ramunytė), 303 p.

savo nuotaikų ir elgesio bangavimus ir darome tą be jokio apsimetinėjimo, nes sąmoningasis mūsų charakteris atspindi mus daug teisingiau nei nevalingų mūsų sapnų antplūdis. Portretas, kurį tokiu būdu tapome ir rodome kaip savo tikrąjį asmenį, galbūt ir bus sukurtas kuo didingiausia maniera, su kolona bei scenos uždanga, su peizažu tolumoje ar pirštu, rodančiu į žemės rutulį, ar filosofijos Joriko kaukole, tačiau jeigu šis stilius yra mums įgimtas, o mūsų menas gyvybingas, tai kuo smarkiau jis transformuoja savo modelį, tuo gilesnis, tuo tikroviškesnis tai bus menas. Griežtas archajiškos skulptūros biustas iš beveik nesužmoginto akmens luito dvasią išreikš daug teisingiau nei vangios žmonių išraiškos ar jų atsainios grimasos ankstų rytą. Tas, kas įsitikinęs savo nuomone, kas puikuojasi savo postu, kas nerimauja dėl savo pareigų, dėvės tragišką kaukę. Jis paveda kaukei būti savimi ir perkelia į ją beveik visą savo tuštybę. Tol, kol jis gyvena ir, kaip ir visa kas, egzistuoja, paklūsta savo paties substancijos ardančiai tėkmei, savo sielą jis sukristalizuoja į idėją ir, veikiau didžiuodamasis negu liūdėdamas, paaukoja savo gyvenimą ant Mūzų altoriaus. Savižina, kaip ir bet kuris menas ar mokslas, paverčia savo turinį nauja terpe, idėjų terpe, kurioje jis praranda savo senąsias dimensijas ir senąją vietą. Gyvuliškus mūsų įpročius sąžinė perkeičia į ištikimybę bei pareigas, ir mes tampame „personažais" arba „kaukėmis".[8]

Taigi socialinė drausmė išraiškos kaukę tarsi prilaiko vietoje iš vidaus. Tačiau kaip tvirtina Simone de Beauvoir, šią pozą mums išlaikyti padeda varžtai, kurie užveržiami tiesiog ant kūno, vieni paslėpti, kiti matomi:

Net ir tuomet, kai moteris rengiasi pagal savo statusą, neišvengiama žaidimo. Kaip ir menas, išmonė – vaizduotės padarinys. Kūną ir veidą maskuoja ne tik korsetas, liemenėlė, dažyti plaukai, makiažas; net ir visai nerafinuota moteris, kai ji „apsirengia", iš karto demonstruoja ne save: ji tampa tarsi paveikslu, statula, aktore scenoje, analogu, kurio pagalba įsivaizduojamas kažkas čia nesantis, tas, ką ji atstoja, tačiau tas yra ne ji. Jos savimeilę glosto būtent tai, kad ji siejama su kažkuo nerealiu, būtinu, tobulu kaip

[8] Santayana, *op. cit.*, 133–134 p.

romano herojus, kaip portretas ar biustas; ji kiek įmanydama stengiasi susvetimėti toje būtybėje ir tokiu būdu pati sau atrodyti tvirtai stovinti ant žemės, pateisinta.[9]

Melagingi pasirodymai

Jau anksčiau minėjome, kad auditorija paprastai pajėgia susigaudyti situacijoje, priimdama vaidinimo metu jai suteikiamas, pasitikėjimą skatinančias užuominas, ir perskaitydama šiuos ženklus taip, tarsi jų prasmė būtų gilesnė ar kitokia nei tos prasmės, kurias tie ženklai neša. Jeigu toks auditorijos polinkis priimti užuominas įstumia atlikėją į padėtį, kai jis gali būti neteisingai suprastas, ir priverčia jį ypač apdairiai prieš auditoriją elgtis su išraiškos priemonėmis, – ta pati tendencija interpretuoti ženklus įstumia ir auditoriją į tokią padėtį, kur ji gali apsikvailinti, tapti suklaidinta; juk tėra vos keletas ženklų, kurių nebūtų įmanoma pasitelkti paliudyti tam, jog esama to, ko iš tikrųjų nėra. Tiesa ir tai, jog daugelis atlikėjų turi kuo įvairiausių galimybių bei motyvų melagingai pateikti (*represent*) faktus; juos sustabdo nebent gėda, kaltė arba baimė.

Natūralu, jog kaip auditorijos nariai mes jaučiame, kad įspūdis, kurį atlikėjas stengiasi mums padaryti, gali būti teisingas arba klaidingas, nuoširdus arba suklastotas, pagrįstas ar dirbtinis. Šios abejonės tokios įprastos, jog, kaip minėjome, mes dažnai atkreipiame ypatingą dėmesį į tas pasirodymo savybes, kuriomis manipuliuoti beveik neįmanoma, ir taip galime spręsti, kiek patikimi tie vaidinimo elementai, kurie dažniausiai linkę tapti melagingomis reprezentacijomis. (Kraštutiniais tokio tendencijos pritaikymo pavyzdžiais gali būti mokslinis policininkų darbas ar eksperimentas, ku-

[9] Simone de Beauvoir, *Antroji lytis* (Vilnius: Pradai/ALK, 1996. Vertė Violeta Tauragienė, Diana Bučiūtė), 612 p.

Pagaliau, kaip esama kontekstų, kuriuose „statuso" koncepcija nėra aiškiai apibrėžta, taip pat esama ir tokių, kuriuose įasmeninimo samprata nėra iki galo aiški. Pavyzdžiui, yra tiek daug statusų, kurių oficiali narystė nėra patvirtinama formaliai. Tarkime, pretenzijos, kad esi baigęs teisę, gali būti pagrįstos arba nepagrįstos, tačiau troškimą būti draugu, tikru tikinčiuoju, muzikos mylėtoju galima patvirtinti arba nepatvirtinti tiktai iš dalies. Ten, kur kompetentingumo standartai nėra objektyvūs ir kur *bona fide** praktikuojantieji nėra susibūrę į kolektyvą apsaugoti savo mandato, individas gali vadinti save ekspertu ir susilaukti tik tokios bausmės, jog iš jo bus pasišaipyta.

Ta aplinkybė, kad mes skirtingai žvelgiame į skirtingo amžiaus ir lyties asmenis, dar kartą pamokančiai parodo, kokios gali būti tos individą sutrikti priverčiančios priežastys. Penkiolikmetis baustinas, jeigu jis vairuoja mašiną ar prisigeria tavernoje, dėdamasis aštuoniolikmečiu, tačiau esama tiek daug socialinių kontekstų, kuriuose moteriai tiesiog nederėtų neparodyti savęs klaidingai ir neapsimesti jaunesne arba seksualiai patrauklesne negu yra iš tikrųjų. Kai sakome apie moterį, kad ji iš tikrųjų nėra taip gerai sudėta, kaip atrodo, ir kai sakome, jog ji iš tikrųjų nėra gydytoja, nors atrodo ja esanti, turime galvoje dvi skirtingas sampratos „iš tikrųjų" reikšmes. Be to, tos žmogaus asmeninio fasado modifikacijos, kurios vienais metais buvo laikomos neteisinga savęs reprezentacija, tepraėjus keleriems metams, jau gali būti suprantamos kaip dekoratyvinės priemonės; nesutarimas tokiais klausimais kartais išryškėja mūsų visuomenėje tarp kelių mažesnių jos grupių. Pavyzdžiui, visai neseniai imta nebesmerkti pastangų paslėpti žilus plaukus juos nudažant, nors vis dar tebėra gyventojų, įsitikinusių, jog tai neleistina.[1] Manoma, jog tinkama imigrantams mėgdžioti Amerikos

* pasitikėjimas *(lot.)*.

[1] Žr. pvz., „Tintair," *Fortune*, 1951, lapkritis, 102 p.

indėnus drabužiais arba papuošalais, tačiau vis dar abejojama, ar dera „suamerikinti" savo vardą[2], arba nosį.[3]

Dabar pamėginkime kitu rakursu pažvelgti į melagingo pasirodymo sampratą. „Atvirą", „lėkštą" ar begėdišką melą galėtume apibūdinti kaip tokį melą, kai esama neginčijamų įrodymų, kad melavęs asmuo žinojo meluojąs ir sąmoningai tą darė. Sakykim, žmogus tvirtina buvęs konkrečioje vietoje konkrečiu laiku, kai tuo tarpu jis ten nebuvo. (Daugelis tokių įkūnijimo rūšių susiję su melavimu, tačiau daug tokių melo atvejų ir nėra susiję su įasmeninimu.) Tie, kurie pagauti begėdiškai meluojant, ne tik praranda pasitikėjimą bendraujant, kartais jie gali visam laikui netekti gero vardo, nes daugelis auditorijų mano, jog jei individas vieną kartą šitaip sumelavo, juo niekada daugiau nederėtų pasitikėti. Tačiau, juk esama tiek „švento melo", kurį ištaria gydytojai, asmenys, žiną, jog gali būti pakviesti į svečius, bei kiti, veikiausiai saugodami auditorijos, kuriai meluojama, jausmus, ir tokios netiesos nelaikomos pasibaisėtinomis. (Tos rūšies melą, kai meluojama tam, jog visų pirma apsaugotum kitus, ne save, aptarsime vėliau.) Be to, kasdieniame gyvenime atlikėjui paprastai leidžiama sąmoningai sukurti beveik kokį nori melagingą įspūdį, neatsiduriant tokioje padėtyje, kai jau neišsisuksi begėdiškai melavęs. Komunikacijos technikos, tokios kaip insinuacija, strateginė dviprasmybė, lemtingi nutylėjimai, suteikia dezinformatoriui galimybę pasipelnyti iš melo, nors, tiesą sakant, jis lyg ir nemeluoja. Masinės informacijos priemonės taip pat turi savitą tokio melavimo metodo atmainą – apdairiai panaudojus kameros rakursus ir pasitelkus montavimo techniką, niekingą čiurkšlelę, ištryškusią

[2] Žr. pvz., H.L. Mencken, *The American Language* (4 leidimas; New York: Knopf, 1936), 474–525 p.

[3] Žr. pvz., „Plastic Surgery", *Ebony*, 1949, gegužė; taip pat F.C. Macgregor ir B. Schaffner, „Screening Patients for Nasal Plastic Operations: Some Sociological and Psychiatric Considerations," *Psychosomatic Medicine*, XII, 277–291 p.

Pagaliau, kaip esama kontekstų, kuriuose „statuso" koncepcija nėra aiškiai apibrėžta, taip pat esama ir tokių, kuriuose įasmeninimo samprata nėra iki galo aiški. Pavyzdžiui, yra tiek daug statusų, kurių oficiali narystė nėra patvirtinama formaliai. Tarkime, pretenzijos, kad esi baigęs teisę, gali būti pagrįstos arba nepagrįstos, tačiau troškimą būti draugu, tikru tikinčiuoju, muzikos mylėtoju galima patvirtinti arba nepatvirtinti tiktai iš dalies. Ten, kur kompetentingumo standartai nėra objektyvūs ir kur *bona fide** praktikuojantieji nėra susibūrę į kolektyvą apsaugoti savo mandato, individas gali vadinti save ekspertu ir susilaukti tik tokios bausmės, jog iš jo bus pasišaipyta.

Ta aplinkybė, kad mes skirtingai žvelgiame į skirtingo amžiaus ir lyties asmenis, dar kartą pamokančiai parodo, kokios gali būti tos individą sutrikti priverčiančios priežastys. Penkiolikmetis baustinas, jeigu jis vairuoja mašiną ar prisigeria tavernoje, dėdamasis aštuoniolikmečiu, tačiau esama tiek daug socialinių kontekstų, kuriuose moteriai tiesiog nederėtų neparodyti savęs klaidingai ir neapsimesti jaunesne arba seksualiai patrauklesne negu yra iš tikrųjų. Kai sakome apie moterį, kad ji iš tikrųjų nėra taip gerai sudėta, kaip atrodo, ir kai sakome, jog ji iš tikrųjų nėra gydytoja, nors atrodo ja esanti, turime galvoje dvi skirtingas sampratos „iš tikrųjų" reikšmes. Be to, tos žmogaus asmeninio fasado modifikacijos, kurios vienais metais buvo laikomos neteisinga savęs reprezentacija, tepraėjus keleriems metams, jau gali būti suprantamos kaip dekoratyvinės priemonės; nesutarimas tokiais klausimais kartais išryškėja mūsų visuomenėje tarp kelių mažesnių jos grupių. Pavyzdžiui, visai neseniai imta nebesmerkti pastangų paslėpti žilus plaukus juos nudažant, nors vis dar tebėra gyventojų, įsitikinusių, jog tai neleistina.[1] Manoma, jog tinkama imigrantams mėgdžioti Amerikos

* pasitikėjimas *(lot.)*.

[1] Žr. pvz., „Tintair," *Fortune*, 1951, lapkritis, 102 p.

indėnus drabužiais arba papuošalais, tačiau vis dar abejojama, ar dera „suamerikinti" savo vardą[2], arba nosį.[3]

Dabar pamėginkime kitu rakursu pažvelgti į melagingo pasirodymo sampratą. „Atvirą", „lėkštą" ar begėdišką melą galėtume apibūdinti kaip tokį melą, kai esama neginčijamų įrodymų, kad melavęs asmuo žinojo meluojąs ir sąmoningai tą darė. Sakykim, žmogus tvirtina buvęs konkrečioje vietoje konkrečiu laiku, kai tuo tarpu jis ten nebuvo. (Daugelis tokių įkūnijimo rūšių susiję su melavimu, tačiau daug tokių melo atvejų ir nėra susiję su įasmeninimu.) Tie, kurie pagauti begėdiškai meluojant, ne tik praranda pasitikėjimą bendraujant, kartais jie gali visam laikui netekti gero vardo, nes daugelis auditorijų mano, jog jei individas vieną kartą šitaip sumelavo, juo niekada daugiau nederėtų pasitikėti. Tačiau, juk esama tiek „švento melo", kurį ištaria gydytojai, asmenys, žiną, jog gali būti pakviesti į svečius, bei kiti, veikiausiai saugodami auditorijos, kuriai meluojama, jausmus, ir tokios netiesos nelaikomos pasibaisėtinomis. (Tos rūšies melą, kai meluojama tam, jog visų pirma apsaugotum kitus, ne save, aptarsime vėliau.) Be to, kasdieniame gyvenime atlikėjui paprastai leidžiama sąmoningai sukurti beveik kokį nori melagingą įspūdį, neatsiduriant tokioje padėtyje, kai jau neišsisuksi begėdiškai melavęs. Komunikacijos technikos, tokios kaip insinuacija, strateginė dviprasmybė, lemtingi nutylėjimai, suteikia dezinformatoriui galimybę pasipelnyti iš melo, nors, tiesą sakant, jis lyg ir nemeluoja. Masinės informacijos priemonės taip pat turi savitą tokio melavimo metodo atmainą – apdairiai panaudojus kameros rakursus ir pasitelkus montavimo techniką, niekingą čiurkšlelę, ištryškusią

[2] Žr. pvz., H.L. Mencken, *The American Language* (4 leidimas; New York: Knopf, 1936), 474–525 p.

[3] Žr. pvz., „Plastic Surgery", *Ebony*, 1949, gegužė; taip pat F.C. Macgregor ir B. Schaffner, „Screening Patients for Nasal Plastic Operations: Some Sociological and Psychiatric Considerations," *Psychosomatic Medicine*, XII, 277–291 p.

pasitinkant kokią įžymybę, galima paversti kliokiančia srove.[4] Visi šie perėjimo nuo melo prie tiesos atspalviai, šie sumaištį keliantys sunkumai, atsirandą kaip tik dėl to, kad visi šie atspalviai sudaro tarsi ir nenutrūkstantį kontinuumą, jau yra formaliai pripažinti. Tokios organizacijos kaip kilnojamojo turto tarnybos parengia smulkius kodeksus, kuriuose konkrečiai nurodo, kiek iškalbingai leidžiama perteikti abejones tokiomis priemonėmis kaip sutirštinimas, nutylėjimas bei praleidimas.[5] Didžiosios Britanijos valstybės tarnautojai taip pat neblogai susipažinę su panašiomis sampratomis:

Taisyklė (kaip formuluoti „teiginius, kurie skirti viešumai arba neišvengiamai vieši") paprasta. Negalima pasakyti nieko, kas nėra teisinga: tačiau visiškai nereikalinga, o kartais ir nepageidautina, netgi ir pačios viešuomenės labui, sakyti visa, kas svarbu, teisingai; faktus, kuriais operuojame, leidžiama išdėstyti bet kokia patogia tvarka. Tiesiog nuostabu, ką neperžengdamas tokių ribų įmano padaryti įgudęs įstatymų kūrėjas. Ciniškai, tačiau per daug nenutolstant nuo tiesos, galima tarti, jog tobulas atsakymas į trikdantį klausimą Bendruomenių rūmuose yra trumpas, atrodytų, išsamiai atsakąs į klausimą; iškilus abejonių, gali būti įrodyta, jog kiekvienas jo žodis tikslus, jis nepalieka vietos jokiems gremėzdiškiems „papildymams" ir iš tikrųjų nieko neatskleidžia.[6]

Įstatymas susikerta su daugeliu įprastų socialinių mandagybių, įvesdamas savo paties taisykles. Amerikos teisėtvarkoje ketinimas, aplaidumas ir griežta atsakomybė yra atskirti; klaidinanti reprezentacija laikoma sąmoningu aktu, galinčiu kilti iš žodžio ar poelgio, dviprasmiško teiginio ar klaidinančios pažodinės tiesos, sutrukdymo įvykdyti atsklei-

[4] Geras pavyzdys – MacArthuro atvykimo į Čikagą 1952 metų Respublikonų Nacionalinės konvencijos metu aprašymas. Žr. K. ir G. Lang, „The Unique Perspective of Television and its Effect: A Pilot Study," *American Sociological Review*, XVIII, 3 – 12 p.

[5] Žr. pvz., E.C. Hughes, „Study of a Secular Institution: The Chicago Real Estate Board" (nepublikuota filosofijos daktaro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1928), 85 p.

[6] Dale, *op. cit.*, 105 p.

dimą.[7] Informacijos neatskleidimas, už kurį apkaltinama, priklauso nuo gyvenimo srities – reklamos verslui taikomi vieni kriterijai, profesionaliems konsultantams kiti. Maža to, įstatymas paprastai tvirtina, jog:

Reprezentacija, įvykdyta nuoširdžiai įsitikinus jos teisingumu, vis viena gali būti apšaukta aplaidumu, nes ji nepakankamai rūpestingai patvirtina faktus, arba dėl savo išraiškos būdo, arba dėl to, kad stokojama įgūdžių ir kompetencijos, reikalingų konkrečiam verslui arba profesijai.[8]

Tas faktas, kad atsakovas buvo nesuinteresuotas, kupinas geriausių motyvų, ir kad jis manėsi darąs ieškovui malonę, neatleidžia jo nuo atsakomybės, jei tik žinoma, jog jis iš tiesų ketino suklaidinti. [9]

Kai nuo tiesmukų įsikūnijimų ir įžūlaus melo atsigręžiame į kitus melagingų pasirodymų tipus, sveika nuovoka atpažįstami skirtingumai tarp tikrų ir klaidingų įspūdžių tampa dar menkiau apčiuopiami. Profesinė veikla, vieną dešimtimetį buvusi šarlataniška, kitą dešimtmetį, žiūrėk, tampa teisėtu užsiėmimu.[10] Taip pat matome, jog veiklos rūšys, laikomos kai kurių mūsų visuomenės auditorijos grupių teisėtomis, kitų vertinamos kaip reketas.

Dar svarbiau tai, jog išvystame, kad beveik nesama tokio teisėto kasdienio pašaukimo ar žmonių santykio, kurio atlikėjai neužsiimtų kokiomis slaptomis praktikomis, nesiderinančiomis su įspūdžiu, kurį jie stengiasi sudaryti. Nors konkretūs pasirodymai, kaip ir konkretūs vaidmenys ar pasirodymo numeriai, gali būti tokie, jog atlikėjas neturės ką slėpti, visame jo vaidmenų repertuare vis viena atsiras kažkas, ko jis negalės parodyti atvirai. Kuo daugiau klausimų,

[7] Žr. William L. Prosser, *Handbook of the Law of Torts* (Hornbook Series; St. Paul, Minn.: West Publishing Co., 1941), 701–776 p.

[8] *Ibid.*, 733 p.

[9] Ibid., 728 p.

[10] Žr. Harold D. McDowell, *Osteopathy: A Study of a Semiorthodox Healing Agency and the Recruitment of its Clientele* (nepublikuota magistro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1951).

kuo daugiau vaidybinių partijų apima vaidmuo ar santykis, tuo daugiau, suprantama, atsiras slėptinų dalykų. Taigi, pavyzdžiui, galime tikėtis, kad harmoningos santuokos partneriai slėps vienas nuo kito finansines paslaptis, savo patirtis praeityje, dabartinį flirtą, savo nuolaidžiavimą „ydingiems" ar brangiems įpročiams, asmenines aspiracijas, vaikų poelgius, tikras nuomones apie gimines, bendrus draugus ir kitus panašius dalykus.[11] Laikantis strategiškai lokalizuotų nutylėjimų, tampa įmanoma išsaugoti pageidaujamą tarpusavio santykių *status quo**, nesistengiant griežtai taikyti šio susitarimo implikacijų visose gyvenimo srityse.

Gal svarbiausia, ką reikėtų pastebėti, yra tai, kad klaidingas įspūdis, kurį individas sukuria bet kuriuo iš savo atliekamų numerių, gali sukelti grėsmę santykio visumai arba visam vaidmeniui, nors šis numeris ir tėra jo dalis, nes individą kompromituojančios veiklos išaiškinimas vienoje srityje privers suabejoti jo veikla ir daugelyje tų veiklos sričių, kuriose jis neturi ko slėpti. Taip pat, jeigu individui pasirodymo metu metu tenka slėpti tik vieną dalyką ir net jei jis paaiškėti tegali tik tam tikroje vaidinimo vietoje ar tam tikroje jo fazėje, atlikėjas tikriausiai nervinsis viso pasirodymo metu, ir šiuo nerimu taps persmelkta jo visa vaidyba.

Šiame skyriuje jau minėjome tokias bendras pasirodymo charakteristikas: veikla, orientuota į darbo užduotis, paprastai paverčiama veikla, orientuota į komunikaciją; fasadas, kuriuo prisidengus atliekamas vienas numeris, veikiausiai tiks ir kitiems, gal mažumėlę skirtingiems pasirodymo numeriams, todėl iki galo netiks nei vienam konkrečiam numeriui; tenka pasitelkti nemenką savikontrolę, kad būtų išsaugotas galiojantis konsensas; vienus faktus pabrėžiant, kitus pridengiant, sukuriamas idealizuotas įspūdis; ekspresijos nuoseklumą atlikėjas išsaugo vengdamas menkiausių disharmonijos

[11] Žr. pvz., David Dressler, „What Don't They Tell Each Other," *This Week*, 1953, rugsėjo 13.

* tikroji padėtis *(lot.)*.

protrūkių ir tą daro daug stropiau, kaip tikriausiai pasirodys auditorijai, negu buvo žadėta turint galvoje pasirodymo tikslą. Visos šitos apibendrintos savybės gali būti suprantamos kaip sąveikos apribojimai, kurie aktyviai įtakoja individą ir jo veiklą paverčia pasirodymu. Užuot paprasčiausiai atlikęs savo užduotį ir leidęs sau išlieti jausmus, jis išraiškos priemonėmis parodys, kad „atlieka" užduotį, o savo jausmus išreikš taip, kaip pridera. Tačiau apskritai veiklos reprezentavimas šiek tiek skiriasi nuo pačios veiklos, todėl neišvengiamai reprezentuoja ją neteisingai. Ir kadangi tam, kad sukurtų savo veiklos reprezentavimą, individui teks pasiremti simboliais, tad įvaizdis, kurį jis konstruoja, kad ir kaip ištikimas faktams, vis viena bus neapsaugotas nuo visų žlugdančių faktorių, nuo kurių priklauso ir pats sukurtas įspūdis.

Nors mums pravartu išsaugoti sveiku protu paremtą supratimą, kad sukurtąjį išoriškumą nesunkiai sukompromituoja jam prieštaravusi realybė, dažnai nesama priežasties tvirtinti, jog kuriamą įspūdį kompromituojantys faktai yra realesnė realybė negu ta kuriama realybė, kurią jie kompromituoja. Ciniškas požiūris į kasdienius vaidinimus gali būti lygiai toks pat vienašalis, kaip ir tas, kurį stengiasi įteigti atlikėjas. Nemaža sociologinių klausimų galima nagrinėti nė neatsakius, kas realiau, sukurtasis įspūdis ar tas, kurį atlikėjas stengiasi sutrukdyti auditorijai susidaryti. Sociologiniu požiūriu, bent jau mūsų analizei, svarbu tai, jog įspūdžiai, sukuriami kasdienių pasirodymų metu, kartais sužlunga. Mums norėtųsi žinoti, koks realybės įspūdis gali išklibinti vaidinimo kuriamą realybės įspūdį, o klausimą, kas iš tiesų yra realybė, palikime kitiems analitikams. Verčiau paklauskime: „Kokiais būdais sužlugdomas tikėjimas sukurtuoju įspūdžiu?" Ir tai ne tas pats, kas klausti: „Kuriomis prasmėmis sukurtasis įspūdis melagingas?"

Tuomet ir suvokiame, kad nors spektaklis, brukamas apsišaukėlių bei melagių, gali papiktinti nesąžiningumu ir šia prasme skirtis nuo įprastų pasirodymų, jie abu yra panašūs pastangomis, kurių iš atlikėjų pareikalauja kuriamo įspūdžio

palaikymas. Taigi, pavyzdžiui, žinome, jog oficialus Didžiosios Britanijos valstybės tarnautojų[12] ir Amerikos beisbolo teisėjų[13] kodeksas ne tik draudžia jiems sudarinėti kokius nors netinkamus „sandėrius", bet sykiu ir nurodo jiems vengti tokių nieku dėtų veiksmų, kurie galėtų sudaryti neteisingą įspūdį, neva jie į tokius sandėrius leidžiasi. Nepriklausomai nuo to, ar sąžiningas atlikėjas siekia perteikti tiesą, ar nesąžiningas atlikėjas siekia perteikti melagystę, abu privalo padėti nemenkai pastangų savo pasirodymą pagyvinti tinkamomis išraiškomis ir atsisakyti tokių išraiškų, kurios pakenktų norimam įspūdžiui sukurti, bei pasirūpinti, kad auditorija nepriskirtų šioms išraiškoms kokių nors nepageidaujamų prasmių.[14] Kaip tik dėl to, kad ir vieni, ir kiti pasitelkia tas pačias dramines atsargumo priemones, mes, analizuodami tuos pasirodymus, kurie yra gerokai nesąžiningi, galime ne taip jau mažai sužinoti apie tikrai sąžiningus.[15]

[12] Dale, *op. cit.*, 103 p.

[13] Pinelli, *op. cit.*, 100 p.

[14] Reikėtų paminėti vieną tokio panašumo išimtį, tegul ji ir ne kažin kiek įvertina sąžiningus atlikėjus. Kaip jau minėjome, įprastais teisėtais pasirodymais linkstama pabrėžti, koks unikalus yra tuo metu atliekamas numeris. O grynai apsišaukėliški vaidinimai kaip tik stengsis pabrėžti, kad šiuo metu atliekamas numeris yra įprastas, tuo siekiant sumažinti įtarimą.

[15] Yra ir dar viena priežastis, kodėl verta skirti dėmesio pasirodymams ir fasadams, kurie yra begėdiškai melagingi. Išvydę, kaip netikros televizijos antenos parduodamos asmenims, neturintiems televizorių, pluoštai egzotiškų kelionių etikečių – asmenims, kurie nėra kojos iškėlę iš namų, o ratų gaubtai su imitaciniais vieliniais stipinais – vairuotojams, kurių automobiliai teturi paprastus ratus, susiduriame su pačiu aiškiausiu įrodymu, kad tariamai praktiški objektai gali būti panaudoti įspūdžio sudarymo funkcijai atlikti. Kai žiūrime į realius dalykus, kaip antai, asmenis su tikromis antenomis ir tikrais televizoriais bei kitais realiais daiktais, dažnai gali būti sunkoka įtikinamai pademonstruoti to, ką galėtume pavadinti spontanišku ar instrumentiniu aktu, įspūdžio sudarymo funkciją.

Mistifikacija

Aš jau minėjau tuos keletą būdų, kuriais individo pasirodymas vienus dalykus gali nuslėpti, o kitus išryškinti. Jei percepciją suprantame kaip kontakto ir bendrumo formą, tai to, kas suvokiama, kontrolė reikš užmegzto kontakto kontrolę, o rodomo apribojimas ir reguliavimas yra kontakto apribojimas bei reguliavimas. Tarp informacinių ir ritualinių sąlygų esama sąryšio. Nesėkmingos pastangos sureguliuoti auditorijos įgytą informaciją kelia grėsmę, jog bus pertrauktas projektuojamas situacijos apibrėžimas; nesėkmingos pastangos sureguliuoti kontaktą grasina tapti ritualiniu užkratu pačiam atlikėjui.

Itin paplitusi nuomonė, jog apribojimai, kurie taikomi kontaktui, taip pat ir socialinės distancijos išlaikymas yra tas metodas, kuriuo įmanoma priversti auditoriją pajusti baimingą pagarbą ir ją išsaugoti, – kaip sako Kennethas Burke, metodas, kuris siūlo, kaip išlaikyti auditoriją atlikėjo sukurtoje mistifikacijos būklėje. Toks štai Cooley tvirtinimas galėtų pasitarnauti kaip iliustracija:

Įvairios aplinkybės nulemia, kiek žmogus įmano paveikti kitus suklastotu savo įvaizdžiu. Kaip nurodyta, pats asmuo gali būti atskiras epizodas, niekaip konkrečiai nesusijęs su jo (paties žmogaus) idėja, kuri jam bus atskiras vaizduotės produktas. Tačiau taip įvyksta retai, nebent tais atvejais, kai nesama ryšio tarp lyderio ir sekėjo, ir tai paaiškina, kodėl autoritetingas asmuo, ypač jeigu jis dar ir silpna asmenybė, dažnai linkęs apsupti save formomis bei dirbtiniu paslaptingumu, kuris neleistų atsirasti neformaliam kontaktui ir tokiu būdu teiktų vaizduotei peno jį idealizuoti... Pavyzdžiui, sausumos kariuomenių ir laivynų drausmė ypač remiasi tokiomis formomis, kurios atskiria aukštesniuosius nuo žemesniųjų ir sukuria prielaidas be klausimų paklusti tam, kas aukštesnis rangu. Kaip pastebi profesorius Rossas savo darbe apie socialinę kontrolę, didelę gyvenimo patirtį turintys žmonės dažnai pasikliauna manieromis kaip užsimaskavimo priemonėmis, o šis

užsimaskavimas, pagrečiui kitų tikslų, tarnauja tam, kad būtų galima išsaugoti pranašumą prieš mažiau rafinuotus asmenis.[1]

Ponsonby, patardamas Norvegijos karaliui, išdėsto tą pačią teoriją:

Vieną vakarą karalius Haakonas papasakojo apie tai, kokių sunkumų jam sukelia respublikoniškų nuostatų opozicija, apie tai, kokio atsargumo dėl to jis turįs paisyti visame kame, ką jis darąs ir sakąs. Jis man tvirtino ketinąs kaip įmanoma dažniau buvoti tarp žmonių, tikėjosi, jog jo populiarumas pastebimai išaugs, jeigu, užuot važiavę automobiliu, jiedu su karaliene Maud keliautų tramvajumi.

Aš jam išrėžiau atvirai, jog manau, kad tai būtų didžiulė klaida, nes familiarumas gimdo panieką. Tarnavęs laivyno karininku, jis turėtų žinoti, jog laivo kapitonas niekuomet nevalgydavo sykiu su kitais karininkais, o visuomet laikydavosi nuošaliau. Taip elgdavosi, suprantama, dėl to, kad siekė išvengti bet kokio familiarumo su kitais karininkais. Aš karaliui pasakiau, kad jis privalo užlipti ant pjedestalo ir ten likti stovėti. Retkarčiais gali nuo jo nužengti sau nepakenkdamas. Žmonės nori ne tokio karaliaus, su kuriuo galėtų draugiškai pasistumdyti minioje, bet asmenybės, kuri būtų nepasiekiama kaip delfų orakulas. Monarchija juk iš tiesų yra tai, ką kiekvienas individas susikuria savo vaizduotėje. Visi mes juk mėgstame pagalvoti, ką darytume, jeigu būtume karalium. Žmonės apdovanojo monarchą visomis įsivaizduojamomis dorybėmis ir talentais. Todėl jie veikiausiai nusivils, jeigu išvys jį vaikštinėjantį gatvėje tarsi paprastą žmogų.[2]

Loginis kraštutinumas implikuojamas šioje teorijoje, nepriklausomai nuo to, ar ji faktiškai teisinga, ar ne, būtų visiškai uždrausti auditorijai stebėti atlikėją, ir atrodo, kad šios teorijos logiška išvada įgyvendinama tada, kai atlikėjas skelbiasi turįs dangiškųjų savybių ir galių.

Suprantama, auditorija pati dažnai bendradarbiauja – nepažeisdama socialinės distancijos, ji laikosi pagarbiai ir baimingai saugo atlikėjo, kuriam priskiriamas šventojo statusas, integralumą. Kaip pastebi Simmelis:

[1] Cooley, *op. cit.*, 351 p.

[2] Ponsonby, *op. cit.*, 277 p.

Tuomet daugiau pasvarsčius, teks vadovautis įsitikinimu (beje, jį galima perkelti ir į kitas sritis), kad ideali sfera plyti aplink kiekvieną būtybę. Nors įvairiomis kryptimis ši aura nusidriekia nevienodai, nors ji skiriasi priklausomai nuo asmens, su kuriuo palaikome santykius, į jos sferą neįmanoma prasiskverbti, tokiu judesiu nesunaikinant asmenybinės individo vertės. Tokią ypatingą sferą aplink individą sukuria jo „garbė". Kalba itin taikliai perteikia individo garbės įžeidimo sampratą, kaip „prisiartinimą per arti". Šios sferos spindulys tarsi pažymi tą atstumą, kurį peržengęs antrasis individas įžeidžia šio pirmojo garbę.[3]

Panašiai kalba ir Durkheimas:

Žmogaus asmenybė yra šventas dalykas; jos nevalia pažeisti, nevalia veržtis į jos ribas, bet tuo pačiu didžiausią gėrį jai teikia bendrumas su kitais.[4]

Reikėtų šį tą paaiškinti, paprieštaraujant iš Cooley pastabų kylančioms implikacijoms, neva su pagarbia baime per arti nesiartinama prie tų atlikėjų, kurie savo statusu lygūs arba žemesni už auditoriją, sykiu privengiama ir tų – gal tik ne taip dažnai – kuriems priskirtas pranašiųjų statusas.

Nepriklausomai nuo to, kokia šito funkcija auditorijai, toks jos slopinimas *(inhibition)* palieka atlikėjui šiek tiek daugiau erdvės sukurti tam įspūdžiui, kokį jis nusprendė sukurti, o sykiu suteikia jam galimybę pačiam atlikti apsaugojimo ar atgrasinimo funkciją – tiek savo paties, tiek auditorijos labui, – kurią auditorija iš jo atimtų, tikrindama jį iš per arti.

Pagaliau aš norėčiau pridurti, kad su pagarbia baime atlikėjui auditorija dažnai palieka nuošalyje tokius dalykus, kuriuos atskleidus, šis tikriausiai susigėstų. Pasak Riezlerio, čia susiduriame su pačia elementariausia viešai išmetama moneta, kurios vienoje pusėje pagarbi baimė, kitoje gėda.[5] Au-

[3] *The Sociology of Georg Simmel*, vert. ir redag. Kurt H. Wolff (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1950), 321 p.

[4] Emile Durkheim, *Sociology and Philosophy*, vert. D. H. Pocock (London: Cohen & West, 1953), 37 p.

[5] Kurt Riezler, „Comment on the Social Psychology of Shame," *American Journal of Sociology*, XLVIII, 462 p.

ditorija jaučia, kad pasirodymas pridengia paslaptingus dalykus ir galias, o atlikėjas jaučia, kad pačios didžiausios jo paslaptys tėra apgailėtinai menkos. Kaip byloja nesuskaičiuojama daugybė liaudies pasakų bei iniciacijos ritualų, dažnai reali paslaptis už viso paslaptingumo tėra tai, kad iš tiesų nesama jokios paslapties; o reali problema – kaip sutrukdyti auditorijai šitai sužinoti.

Realybė ir išmonė

Anglų-amerikiečių kultūroje, regis, egzistuoja du racionalūs modeliai, pagal kuriuos mes formuluojame savo elgsenos koncepcijas: tai realus, nuoširdus arba sąžiningas vaidinimas ir antras – melagingas, stropių fabrikuotojų sukurtas pasirodymas, nesvarbu, ar priimsime jį nerimtai, kaip savo darbą priima aktoriai scenoje, ar rimtai, kaip savo darbą supranta apgavikai. Sąžiningus pasirodymus mes linkę vertinti taip, tarsi jie visai ir nebūtų sąmoningai parengti, o būtų tik individo reakcijos į situacijos faktus neintencionalus produktas, reakcijos, kurios jis pats gal sąmoningai nė nesuvokia. Išgalvotus pasirodymus esame linkę priimti kaip kažką, kas su vargu sulipdyta į visumą, duriant vieną melagingą elementą prie kito, nes nėra realybės, į kurią būtų galima reaguoti tokiais elgesio matais. Tiesa, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šios dichotomiškos koncepcijos, įkūnijančios, žinoma, sąžiningų atlikėjų ideologiją, suteikia įtaigos jų pasirodymams, tačiau menkai tepadeda juos analizuoti.

Pirma pasakytina, yra nemažai individų, nuoširdžiai tikinčių, kad situacija, kurią jie įpratę sukonstruoti savo pasirodyme, yra tikroji realybė. Šioje knygoje neketinu klausti, kokį populiacijos procentą sudarytų asmenys su tokiu įsitikinimu, mane veikiau domina jų nuoširdumo struktūrinis santykis su jų pasirodymais. Norint, kad vaidinimas pasisektų, liudininkai iš esmės turėtų būti pajėgūs patikėti atlikėjų nuoširdumu. Tai ir yra struktūrinė nuoširdumo vieta

įvykių dramoje. Atlikėjai gali būti nuoširdūs arba nenuoširdūs, tačiau nuoširdžiai įsitikinę savo pačių nuoširdumu – bet toks savo vaidmens įsimylėjimas nėra būtinas tam, kad įtikinamai jį atliktum. Nesama tiek daug rusų šnipų, kurie apsimetę prancūzų virėjais, tiek daug moterų, kurios vaidina žmoną vienam vyrui, o meilužę kitam, tačiau tokių dvejopumų pasitaiko; dažnai tokius dvigubus vaidmenis asmenys sėkmingai vaidindavo ilgą savo gyvenimo atkarpą. Iš to galime spręsti, jog nors asmenys paprastai yra tuo, kuo atrodo esą, tokį išorės dvilypumą kai kam yra pasisekę įveikti. Taigi tarp išorės ir realybės esama statistinio santykio, ne prigimtinio ar neišvengiamo. Iš tiesų, atsižvelgiant į pavojus, kurie gali įtakoti vaidinimą, ir į poreikį (jį aptarsime vėliau) išsaugoti solidarumą su savo kolegomis atlikėjais bei distanciją tarp savęs ir liudininkų, aišku, jog inertiškas nesugebėjimas atsiriboti nuo savo viduje susikurto realybės jausmo kartais gali pavirsti grėsme atlikėjo pasirodymui. Kai kurie vaidinimai būna atliekami visiškai nesąžiningai, kiti su absoliučiu sąžiningumu; tačiau kalbant apskritai, nė vienas iš šių kraštutinumų pačiam pasirodymui nėra iš esmės svarbus, o dramaturginiu požiūriu – net ir nepatartinas.

Šiuo norėčiau implikuoti, kad sąžiningas, nuoširdus, rimtas vaidinimas yra ne taip tvirtai susijęs su materialiuoju pasauliu, negu iš pradžių galėtume tarti. Ir tokia mūsų prielaida tik sutvirtėtų, dar sykį įvertinus distanciją, kuri atskiria pakankamai sąžiningus vaidinimus nuo pakankamai išsigalvotų. Šiuo aspektu aptarkime garsųjį vaidinimo scenoje fenomeną. Norint tapti geru scenos aktoriumi, reikia gilių įgūdžių, ilgo mokymosi ir psichologinių duomenų. Tačiau šis faktas neturėtų nustelbti mums kito: gana greitai išmokti scenarijų tiek, jog atlaidžiai nusiteikusiai auditorijai sudarytume įspūdį, jog tai, kas gudriai rezgama jai prieš akis, šiek tiek primena realybę, sugebame visi. Ir atrodo, jog taip yra todėl, kad įprasta socialinė sąveika pati konstruojama panašiai, kaip konstruojama scena: keičiantis lyg dramoje pripildytais veiksmais ir atoveiksmiais bei kitų žodžius nukertančiais atsakymais. Net

ditorija jaučia, kad pasirodymas pridengia paslaptingus dalykus ir galias, o atlikėjas jaučia, kad pačios didžiausios jo paslaptys tėra apgailėtinai menkos. Kaip byloja nesuskaičiuojama daugybė liaudies pasakų bei iniciacijos ritualų, dažnai reali paslaptis už viso paslaptingumo tėra tai, kad iš tiesų nesama jokios paslapties; o reali problema – kaip sutrukdyti auditorijai šitai sužinoti.

Realybė ir išmonė

Anglų-amerikiečių kultūroje, regis, egzistuoja du racionalūs modeliai, pagal kuriuos mes formuluojame savo elgsenos koncepcijas: tai realus, nuoširdus arba sąžiningas vaidinimas ir antras – melagingas, stropių fabrikuotojų sukurtas pasirodymas, nesvarbu, ar priimsime jį nerimtai, kaip savo darbą priima aktoriai scenoje, ar rimtai, kaip savo darbą supranta apgavikai. Sąžiningus pasirodymus mes linkę vertinti taip, tarsi jie visai ir nebūtų sąmoningai parengti, o būtų tik individo reakcijos į situacijos faktus neintencionalus produktas, reakcijos, kurios jis pats gal sąmoningai nė nesuvokia. Išgalvotus pasirodymus esame linkę priimti kaip kažką, kas su vargu sulipdyta į visumą, duriant vieną melagingą elementą prie kito, nes nėra realybės, į kurią būtų galima reaguoti tokiais elgesio matais. Tiesa, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šios dichotomiškos koncepcijos, įkūnijančios, žinoma, sąžiningų atlikėjų ideologiją, suteikia įtaigos jų pasirodymams, tačiau menkai tepadeda juos analizuoti.

Pirma pasakytina, yra nemažai individų, nuoširdžiai tikinčių, kad situacija, kurią jie įpratę sukonstruoti savo pasirodyme, yra tikroji realybė. Šioje knygoje neketinu klausti, kokį populiacijos procentą sudarytų asmenys su tokiu įsitikinimu, mane veikiau domina jų nuoširdumo struktūrinis santykis su jų pasirodymais. Norint, kad vaidinimas pasisektų, liudininkai iš esmės turėtų būti pajėgūs patikėti atlikėjų nuoširdumu. Tai ir yra struktūrinė nuoširdumo vieta

įvykių dramoje. Atlikėjai gali būti nuoširdūs arba nenuoširdūs, tačiau nuoširdžiai įsitikinę savo pačių nuoširdumu – bet toks savo vaidmens įsimylėjimas nėra būtinas tam, kad įtikinamai jį atliktum. Nesama tiek daug rusų šnipų, kurie apsimetę prancūzų virėjais, tiek daug moterų, kurios vaidina žmoną vienam vyrui, o meilužę kitam, tačiau tokių dvejopumų pasitaiko; dažnai tokius dvigubus vaidmenis asmenys sėkmingai vaidindavo ilgą savo gyvenimo atkarpą. Iš to galime spręsti, jog nors asmenys paprastai yra tuo, kuo atrodo esą, tokį išorės dvilypumą kai kam yra pasisekę įveikti. Taigi tarp išorės ir realybės esama statistinio santykio, ne prigimtinio ar neišvengiamo. Iš tiesų, atsižvelgiant į pavojus, kurie gali įtakoti vaidinimą, ir į poreikį (jį aptarsime vėliau) išsaugoti solidarumą su savo kolegomis atlikėjais bei distanciją tarp savęs ir liudininkų, aišku, jog inertiškas nesugebėjimas atsiriboti nuo savo viduje susikurto realybės jausmo kartais gali pavirsti grėsme atlikėjo pasirodymui. Kai kurie vaidinimai būna atliekami visiškai nesąžiningai, kiti su absoliučiu sąžiningumu; tačiau kalbant apskritai, nė vienas iš šių kraštutinumų pačiam pasirodymui nėra iš esmės svarbus, o dramaturginiu požiūriu – net ir nepatartinas.

Šiuo norėčiau implikuoti, kad sąžiningas, nuoširdus, rimtas vaidinimas yra ne taip tvirtai susijęs su materialiuoju pasauliu, negu iš pradžių galėtume tarti. Ir tokia mūsų prielaida tik sutvirtėtų, dar sykį įvertinus distanciją, kuri atskiria pakankamai sąžiningus vaidinimus nuo pakankamai išsigalvotų. Šiuo aspektu aptarkime garsųjį vaidinimo scenoje fenomeną. Norint tapti geru scenos aktoriumi, reikia gilių įgūdžių, ilgo mokymosi ir psichologinių duomenų. Tačiau šis faktas neturėtų nustelbti mums kito: gana greitai išmokti scenarijų tiek, jog atlaidžiai nusiteikusiai auditorijai sudarytume įspūdį, jog tai, kas gudriai rezgama jai prieš akis, šiek tiek primena realybę, sugebame visi. Ir atrodo, jog taip yra todėl, kad įprasta socialinė sąveika pati konstruojama panašiai, kaip konstruojama scena: keičiantis lyg dramoje pripildytais veiksmais ir atoveiksmiais bei kitų žodžius nukertančiais atsakymais. Net

dų nesugebėjimas iš anksto numatyti, kaip reikės judinti savo akis bei kūną, dar nereiškia, kad jis nepajėgs išreikšti savęs šiomis priemonėmis tokiu būdu, kuris sudramintas ir iš anksto suformuotas jo veiksmų repertuare. Trumpai tariant, mes visi vaidiname geriau negu iš tiesų mokame vaidinti.

Kai per televiziją matome, kaip imtynininkas apgaudinėja, plūsta savo priešininką, ant jo urzgia, žinome, jog netrukus įsitikinsime, kad nepaisant keliamų tumulų dulkių, jis tik vaidina – ir pats tai žino – „sunkiasvorį" ir kad kitame mače jam gali būti patikėtas kitas, rimto imtyninko vaidmuo, kurį jam teks atlikti taip pat išraiškingai ir pademonstruojant įgūdžius. Mažiau esame linkę pastebėti, jog kai tokios detalės kaip kryčių skaičius ir pobūdis gali būti nustatytos iš anksto, tai išraiškos detalės ir imtynininko judesiai scenarijuje nenumatyti, o priklauso nuo idiomatikos įvaldymo, šiuo metodu kartais pasinaudojama beveik be apskaičiavimo ar išankstinio apgalvojimo.

Skaitydami apie asmenis iš Vakarų Indijos, kurie tapo „arkliu" arba kitaip sakant, tapo apsėstais vudu dvasios,[5] su įdomumu sužinome, jog tikima, kad apsėstasis asmuo pajėgs perteikti įžengusio į jį dievo teisingą paveikslą, nes šis įėjo į jį dėl to „pažinimo ir atminties, sukauptų per gyvenimą, kurį apsėstasis nugyveno lankydamas kulto kongregacijas",[6] kad apsėstojo socialinis santykis su tais, kas jį stebi, visiškai adekvatus; kad „užvaldymas" įvyksta tinkamu momentu, atliekant deramas ceremonijas; kad apsėstasis tiek įsijaučia į savo ritualines priedermes, jog įsiveržia į minią asmenų, kurie tuo metu irgi apsėsti kitų dvasių. Tačiau analizuojant šį reiškinį, svarbu įžvelgti, jog „arklio" vaidmens kontekstinis sustruktūrinimas leidžia kulto dalyviams patikėti, esą toks dvasios „įžengimas" yra realus dalykas ir kad į asmenis retkarčiais nužengia dievai, kurių pasirinkti jie negali.

[5] Žr., pavyzdžiui, Alfred Métraux, „Dramatic Elements in Ritual Possession," *Diogenes*, 11, 18–36 p.

[6] *Ibid.*, 24 p.

O kai stebime jauną gudrią viduriniosios klasės amerikietę, apsimetančią kvaišele, kad įtiktų savo vaikinui, jos elgesyje mes pasiryžę įžvelgti klastą ir išsigalvojimus. Tačiau ir ji pati, ir jos vaikinas, ir mes kaip nesuvaidintą faktą priimame tai, kad ši atlikėja *yra* jauna amerikiečių viduriniosios klasės mergina. Neabejotinai šiuo mes paneigiame didžiąją vaidinimo dalį. Įprasta sakyti, kad skirtingos socialinės grupuotės skirtingais būdais išreiškia tokius savo atributus kaip amžius, lytis, teritorija bei klasinis statusas, ir kiekvienu atveju šie grynieji atributai yra ištobulinami ryškioje kompleksinėje kultūrinėje konfigūracijoje, susidedančioje iš prideramos elgsenos modelių. Taigi, *būti* kokiu nors konkrečiu asmeniu reiškia ne vien tik turėti reikiamus atributus, bet taip pat atitikti elgesio standartus bei išvaizdą, kurie priskiriami individui pagal jo socialinę grupę. Tai, kad atlikėjas nuosekliai, be vargo, veik nesusimąstydamas, atlieka šiuos reikalavimus atitinkančius numerius, nepaneigia to fakto, jog vyksta vaidinimas, o tik parodo, jog atlikėjui nebereikia net įsisąmoninti, jog jis vaidinąs.

Statusas, padėtis, vieta visuomenėje nėra materialiniai dalykai, kuriuos įgyjame, o paskui pademonstruojame; tai prideramo elgesio modelis, nuoseklus, išgražintas, nepriekaištingai artikuliuotas. Ar jis atliekamas grakščiai ar nerangiai, suvokiant ar ne, gudraujant ar nuoširdžiai, vis viena tai yra kažkas, ką reikia suvaidinti ir pavaizduoti, kažkas, kam būtina suteikti būtį. Šiuo atveju itin pritiktų tokia Sartre'o citata:

Pažvelkime štai į šį padavėją kavinėje. Jo judesiai greiti ir veržlūs, mažumėlę per tikslūs, mažumėlę per spėrūs. Jis prisiartina prie patronų tokiu žingsniu, kuris truputėlį per greitas. Palinksta į priekį truputėlį per uoliai; jo balsas ir akys spinduliuoja dėmesį, kuriame aiškiai per daug susidomėjimo kliento užsakymu. Ir štai pagaliau jis sugrįžta, savo eisena stengdamasis pamėgdžioti tarytum kokio roboto nejudrų sustingimą, nešdamas padėklą su beprotiška lyno akrobato drąsa, stengdamasis tekrustelėti jį tiek, kad šis išlaikytų pusiausvyrą, tačiau padėklas vis viena įkyriai svirčioja čia į vieną, čia į kitą pusę, o padavėjas vis taip nenuilstančiai, čia

delno, čia visos rankos virptelėjimu, vėl sugrąžina jam pusiausvyrą. Visas jo elgesys mums primena žaidybą. Jis prisitaiko prie situacijos, sukaustydamas savo judesius taip, tarsi jie būtų mechanizmai, kurių vienas reguliuoja kitą; jo judesiai ir net jo balsas išties atrodo kaip mechanizmai; jis suteikia sau spartumo, beširdiško daiktų greitaeigiškumo. Jis žaidžia, jis smaginasi. Tačiau ką jis vaidina? Nė nereikia jo stebėti, kad suprastum, jog jis vaidina padavėją kavinėje. Tuo mes nė kiek nesistebime. Toks žaidimas yra objekto pažymėjimas ir tyrimas. Vaikas žaidžia su savo kūnu, norėdamas jį ištirti, susidaryti kūno dalių inventorių; padavėjas kavinėje žaidžia su savo situacija, kad ją p a v e r s t ų t i k r o v e. Tai lygiai toks pat įsipareigojimas, kuris noromis nenoromis primetamas visiems, pardavinėjantiems kokį nors savo produktą. Jų situacija kupina tikrojo ceremoningumo. Publika reikalauja iš jų, kad jie kaip tik ir suvoktų savo situaciją kaip ceremoniją; štai bakalėjininko šokis, siuvėjo šokis, jie lieja prakaitą, kad įtikintų savo klientus, jog jie nėra niekas kitas kaip tik bakalėjininkas, aukcionierius, siuvėjas. Užsisvajojęs bakalėjininkas užgauna pirkėją, nes toks bakalėjininkas nėra vien tik bakalėjininkas. Visuomenė reikalauja, kad jis apsiribotų šia, bakalėjininko funkcija, taip, kaip kareivis sustingęs pagal komandą „dėmesio" pavirsta kariu – daiktu, įsitempusiu ir sustingusiu, tuo, kas jau iš viso nieko nemato, kuriam ir nereikia nieko matyti, nes dabar jau taisyklė, o ne šios akimirkos interesas nulemia, į kokį tašką jis privalo įsmeigti žvilgsnį („žvilgsnis įsmeigtas per dešimt žingsnių"). Sergstinčiomis grandinėmis sukaustę žmogų, kaliname jį jo vaidmenyje, tarsi persekiojami nesiliaujančios baimės, kad štai jis paspruks iš šios socialinės esaties, nusitrauks grandines ir išslys iš savo situacijos.[7]

[7] Sartre, *op.cit.*, 59 p.

II skyrius

KOMANDOS

Kalbant apie vaidinimą, būtų lengviausia remtis prielaida, kad savęs pateikimo turinys tėra tik vaidmens atlikėjo charakterio ekspresijos tąsa, o vaidmens atlikimo funkciją vertinti susiejant ją su konkretaus asmens kontekstu. Tačiau šis požiūris ribotas, nes jo laikydamiesi išleisime iš akių tai, kad vaidmens atlikimas interakcijų visumoje gali atlikti ir visiškai skirtingą nei ši funkciją.

Visų pirma, gana dažnai pasitaiko, kai pasirodydamas atlikėjas išreiškia veikiau vykdomos užduoties charakteristikas, o ne savo paties savybes. Taigi matome, jog aptarnaujantis personalas, nesvarbu kokios srities, biurokratijos, verslo ar amatų, pagyvina savo raiškos manierą judesiais, liudijančiais įgudimą bei vientisumą, tačiau, kad ir ką ši išraiškos maniera apie juos sakytų, dažniausiai tokios raiškos tikslas yra įtvirtinti jų siūlomos paslaugos arba produkto definiciją. Taip pat matome, kad atlikėjo asmeninis fasadas dažnai pasitelkiamas ne tam, kad asmuo galėtų išreikšti save taip, kaip norėtų, bet tam, kad jo išvaizda bei raiškos būdas vienaip ar kitaip padėtų kurti vaizdą scenoje. Tą turėdami galvoje ir pastebėkime, kaip miesto gyvenimas, atsijojęs ir atrinkęs išpuoselėtas, su prideramu akcentu kalbančias merginas, atveda jas dirbti viešbučių registratorių darbo, kur demonstruodamos savo fasadą, jog gali prezentuoti tiek organizaciją, tiek pačias save.

Tačiau visų svarbiausia, – mes dažnai matome, kad situacijos apibrėžimas, kurį projektuoja konkretus situacijos dalyvis,

yra tik sudėtinė dalis projekcijos, kuriamos ir palaikomos artimai bendradarbiaujant daugiau nei vienam dalyviui. Tarkime, ligoninėje du etatiniai internai pareikalauja, jog trečiasis (internas) kaip savo praktikos dalį atliktų tokią užduotį: patikrintų paciento kortelę, padarydamas savo išvadas apie kiekvieną jos įrašą. Naujas internas gali nesusigaudyti, jog gerokai neišmanančiu jis pasirodo dar ir dėl to, kad kiti personalo nariai dar vakar vakare susipažino su duomenimis paciento lentelėje. Šis internas tikriausiai nežinos ir to, kad tokį jo neišmanėliškumo įspūdį dar sustiprina vietinės komandos nebylus susitarimas, pagal kurį pusė darbo užpildant ligonio kortelę skiriama vienam personalo nariui, kita kitam.[1]

Toks komandos darbas užtikrina gerą personalo pasirodymą – su sąlyga, žinoma, kad šį katekizmą tinkamu laiku sugeba įsisavinti tinkamas internas.

Be to, dažniausiai situacija susiklosto taip, kad iš kiekvienos tokios trupės arba aktorių grupės nario pareikalaujama pasirodyti vis kitokioje šviesoje tam, kad būtų užtikrintas patenkinamas bendras komandos pasirodymo įspūdis. Taigi jeigu šeimynos nariai ruošiasi suvaidinti oficialius pietus, vienam asmeniui iš darbinės trupės teks apsirengti durininko uniformą arba livrėją. Individas, kuris atliks šį vaidmenį, privalo „prisiskirti" sau socialinį liokajaus statusą. Tuo pačiu metu individas, kuris vaidina namų šeimininkę, privalo „užsivilkti" socialiai apibrėžtą statusą to, kas pripratęs prie liokajų patarnavimų ir šį „savo" statusą patvirtinti išore bei raiškos maniera. Toks vaidmenų prisiskyrimo atvejis itin ryškiai buvo įkūnytas Šetlando salos turistų viešbutyje, kur tyrimus atliko šio teksto autorius (studija vėliau pavadinta „Šetlando viešbutis"). Viešbučio savininkams pavyko sukurti bendrą įspūdį, jog viešbutyje teikiamos vidutinės klasės lygio paslaugos, sau jie pasiskyrė viduriniosios klasės šeimininko ir šeimininkės, o savo darbininkams – tarnų-namiškių statusą, nors vietos klasinės struktūros požiūriu kambarinių vaidmenį

[1] Šio teksto autoriaus nepublikuota studija iš medicinos paslaugų srities.

atlikusios merginos buvo mažumėlę aukštesnio socialinio statuso nei jas pasamdę asmenys. Kai viešbutyje nelikdavo lankytojų, kambarinės nepalikdavo jokių dviprasmybių dėl to, kad jų statusas aukštesnis negu šeimininkės. Štai dar vienas pavyzdys iš viduriniosios klasės šeimos gyvenimo. Mūsų visuomenėje priimta, kad kai vyras ir žmona atvyksta pas naujus savo pažįstamus užmegzti draugiškų santykių, žmona paprastai parodo daugiau pagarbios subordinacijos savo vyro valiai bei nuomonei nei ji paprastai vargintųsi parodyti jos tais atvejais, kai lieka su savo vyru viena arba kai sukinėjasi su juo tarp senų bičiulių. Kai žmona prisiima pagarbų vaidmenį, vyras gali vaidinti dominuojantį, ir kai kiekvienas sutuoktinių komandos narių vaidina specialų vaidmenį, vedusiųjų pora kaip vienetas gali palaikyti tą įspūdį, kokio iš jų tikisi nauja auditorija. Dar vienas pavyzdys – rasinis etiketas pietinėse valstijose. Charles Johnsonas tvirtina, kad kai šalia nesimato baltųjų asmenų, juodaodis gali vadinti savo baltaodį bendradarbį vardu, tačiau kai prisiartina daugiau baltųjų, savaime suprantama, jog juodaodis kreipsis į baltąjį „pone".[2] Verslo etiketas siūlo mums dar vieną panašų pavyzdį:

Dalyvaujant pašaliniams, dar svarbiau suteikti situacijai dalykiško oficialumo atspalvį. Jūs visą dieną galite vadinti savo sekretorę „Mere", o savo partnerį „Džou", tačiau kai į jūsų kontorą įžengs svetimas žmogus, jums derėtų į savo bendradarbius kreiptis taip, kaip jums norėtųsi, kad į juos kreiptųsi pašalinis: „panele, pone". Gal jūs pratęs papokštauti su komutatoriaus operatoriumi, tačiau susitvardote nepajuokavęs tada, kai skambinate girdint pašaliniam asmeniui.[3] *Ji (jūsų sekretorė) nori būti vadinama panele ar ponia svetimiems asmenims girdint, na, ir ji jau tikrai nenudžiugs, jeigu jūsų kreipinys „Mere" paskatins ir visus kitus kreiptis į ją familiariai.*[4]

Aš remsiuos terminu „vaidinimo komanda" arba, trumpiau sakant, „komanda", apibūdindamas bet kurią grupę individų,

[2] Charles S. Johnson, *op. cit.*, 137–138 p.
[3] *Esquire Etiquette* (Filadelfija: Lipincott, 1953), 6 p.
[4] *Ibid.*, 15 p.

kurie bendradarbiauja inscenizuodami tą patį pasirodymo numerį.

Iki šiol savo analizėje kaip pagrindine samprata rėmėmės individualiu pasirodymu ir domėjomės dviejų lygmenų faktais – individu ir jo vaidinimu iš vienos pusės, ir visa grupe dalyvių bei interakcija kaip visuma, iš kitos. Atrodytų, analizuojant kai kurių rūšių interakcijas bei jų atskirus aspektus, tokios perspektyvos turėtų pakakti; visa kita, kas netelpa į tokį kontekstą, gali būti suprantama kaip šios analizės apsunkinimas, nors, žinia, išnarplioti įmanoma ir jį. Taigi bendradarbiavimas tarp dviejų atlikėjų, kurių kiekvienas tariamai dalyvavo pristatydami specifinį savo vaidinimą, gali būti nagrinėjamas kaip suokalbis arba „supratimas", nekeičiant pagrindinio atskaitos konteksto. Tačiau analizuojant konkrečius socialinius institutus, kai kurių atlikėjų dalyvavimas bendroje veikloje pasirodo per daug svarbus, kad jį būtų galima aiškinti vien tik kaip variaciją ankstesne tema. Ar komandos nariai inscenizuoja panašius individualizuotus vaidinimus, ar jie stato nepanašius pasirodymus, kurie visi drauge sudaro visumą, susiformuoja visos grupės kuriamas įspūdis, kurį patogumo dėlei galima traktuoti kaip savarankiškai egzistuojantį faktą – tarsi kokio trečio lygmens faktą, lokalizuotą tarp individualaus vaidinimo, iš vienos pusės, ir bendros dalyvių sąveikos, iš kitos. Galima netgi sakyti, kad jeigu mes ketiname analizuoti įspūdžio valdymą bei tą grėsmę, kuri iškyla šį įspūdį išsaugant, taip pat ir šios grėsmės pašalinimo technikas, tuomet geriausia pasirinkti komandą ir komandos pasirodymą kaip tinkamiausius analizės sandus ir remtis jais kaip pagrindiniais referenciniais vienetais.[5] Pasitelkus šį atskaitos objektą, į mūsų kontekstą nesunku įtraukti ir tokias situacijas kaip dviejų asmenų interakcijos, apibūdinant jas kaip dviejų komandų, turinčių

[5] Komandos (kaip priešybės atlikėjui) sampratą, kaip fundamentalų analizės vienetą, aš perimu iš von Neumanno, *op.cit.*, ypač kaip ji išdėstoma 53 p., kur jis aptaria bridžą kaip dviejų žaidėjų žaidimą, kurių kiekvienas tam tikra prasme turi po du atskirus individus žaidimui žaisti.

tik po vieną narį, interakcijas. (Logiškai samprotaujant, galima sakyti, kad auditorija, kuriai tinkamą įspūdį padarė kokios nors konkrečios socialinės dekoracijos, tegul ir be jokių veikėjų, būtų auditorija, stebinti komandų pasirodymą, kuriame dalyvavusi viena narių neturinti komanda.)

Sutarę dėl komandos koncepcijos, galime kalbėti apie pasirodymus, kuriuose vaidina vienas atlikėjas arba daugiau kaip vienas atlikėjas; ta pati samprata taikoma dar vienam, šiek tiek kitokiam atvejui. Jau anksčiau sakėme, jog atlikėjas gali būti taip įsijautęs į savo paties vaidybą, jog tuo momentu jis tikės, kad jo kuriamas realybės įspūdis yra vienintelė ir tikroji realybė. Tokiais atvejais atlikėjas tampa savo paties pasirodymo auditorija; jis tampa to paties pasirodymo atlikėju ir sykiu žiūrovu. Galima tarti, jog jis įima savin arba paverčia vidiniais tuos standartus, kuriuos jis stengiasi atitikti būdamas kitų akivaizdoje, todėl jo sąžinė reikalauja iš jo, kad jis elgtųsi socialiai priimtinu būdu. Individas, esantis atlikėjo situacijoje, turės slėpti pats nuo savęs, kaip auditorijos, tuos kompromituojančius faktus, kuriuos išsiaiškino apie vaidinimą; o kalbant kasdieniška kalba, bus tokių dalykų, kuriuos jis žino arba žinojo, tačiau sau jų nepajėgs prisipažinti. Toks sudėtingas manevravimas, apgaudinėjant save, vyksta nuolatos; psichoanalitikai yra mums pateikę kuo gražiausių tokios rūšies duomenų, kuriuos surinko dirbdami su pacientais, ir apibendrino šiuos duomenis kaip išstūmimo bei disociacijos reiškinius.[6] Gal iš čia ir kyla tai, ką

[6] Individualistinės mąstymo mokyklos linkusios vertinti panašius savęs apgaudinėjimo bei nenuoširdumo procesus kaip charakterio silpnybes, kurios susiformuoja individualios asmenybės gilumininose klioduose. Tačiau būtų geriau, jeigu pradėtume nuo to, kas yra už individo, ir bandytume skverbtis į jį, užuot pirma mėginę suvokti, kas jo viduje, o jau paskui skintis kelią į išorę. Galima sakyti, jog visa ko, kas įvyksią vėliau, pradžia yra individualus atlikėjas, dedantis pastangas išsaugoti konkrečiai apibrėžtą situaciją auditorijos akyse. Individas savaime tampa nenuoširdus, jeigu jis, spaudžiamas įpareigojimo išsaugoti galiojantį konsensą, dalyvauja atliekant keletą numerių arba atlieka jam paskirtą vaidmenį kelių auditorijų akivaizdoje. Saviapgaule galėtume laikyti tokį reiškinį, kuris kyla, kai du skirtingi vaidmenys, atlikėjo ir auditorijos, įspraudžiami į tą patį individą.

vadiname nutolimu nuo savęs *(self-distantiation)*, būtent, procesas, kurio veikiamas asmuo tampa susvetimėjęs pats sau.[7]

Kai atlikėjas kreipia savo asmeninę veiklą tokia kryptimi, kuri atitinka jo inkorporuotus moralės reikalavimus, jis kartais gali susieti šiuos reikalavimus su kokia nors konkrečia atskaitos grupe, taip susikurdamas savo veiklai auditoriją, tegul ir nedalyvaujančią. Tokia galimybė leidžia mums apsvarstyti ir kitą. Kartais individas ir privačiame kontekste gali laikytis tokių elgesio standartų, kurių jis pats asmeniškai nepripažįsta, taip darydamas vien dėl savo įsitikinimo, jog yra stebimas neregimos auditorijos, kuri nubausianti jį už šių reikalavimų nesilaikymą. Kitaip sakant, individas gali būti savo paties auditorija arba gali įsivaizduoti, jog auditorija dalyvauja. (Čia vis matome analitinį skirtumą tarp komandos koncepcijos ir individualaus atlikėjo koncepcijos.) Tada turėtume išvysti ir tai, jog kartais komanda inscenizuoja pasirodymą auditorijai, kuri realybėje jo stebėti nepasirodo. Tarkime, kai kuriose amerikiečių psichiatrinėse ligoninėse mirusieji, kurių niekas nepasiėmė palaidoti, gana iškilmingai palaidojami ligoninės teritorijoje. Ši praktika neabejotinai padeda užtikrinti, tegul ir minimalių, tačiau civilizuotų reikmių patenkinimą tokioje sceninėje aplinkoje, kur galima tikėtis, kad dėl bendro visuomenės abejingumo ir aplaidumo jų bus visai nepaisoma. Tad kai giminės taip ir nepasirodo, ligoninės kunigas, ligoninės šermenų direktorius ir dar vienas kitas funkcionierius, be vargo atlikdami visų laidotuvių dalyvių vaidmenis, viešai pašarvoję mirusįjį, atlieka civilizuotos pagarbos išėjusiajam ritualą nedalyvaujančiųjų akivaizdoje.

Akivaizdu, jog individai, esą tos pačios komandos nariais, jau vien šio fakto dėka paprastai būna vienas su kitu susiję reikšmingais ryšiais. Reikėtų paminėti du svarbius tokio santykio komponentus.

Pirma, atrodytų, kad kol trunka komandos pasirodymas, bet kuris iš komandos narių gali išduoti vaidinimą ar jį nutraukti

[7] Žr. Karl Mannheim, *Essays on the Sociology of Culture* (London: Routledge & Kegan Paul, 1956), 209 p.

nederamu savo elgesiu. Kiekvienas komandos narys yra priverstas pasitikėti kitų narių padoriu elgesiu bei manieromis, o šie savo ruožtu priversti pasitikėti juo. Tad noromis nenoromis komandos narius susieja tarpusavio priklausomybės saitas. Kai komandos narių formalus statusas ir rangas socialinėje hierarchijoje skiriasi, kaip dažniausiai ir atsitinka, matome, jog narystės komandoje pagimdyta tarpusavio priklausomybė perkerta struktūrinius ar socialinius skirtingumus socialiniame institute, tapdama jį sutelkiančia jėga. Jei personalo bei profesijų statusai turi tendenciją organizaciją skaldyti, tai sykiu vaidinančios komandos linkusios tokių skirtingumų nepaisyti.

Antra, akivaizdu, kad jei komandos nariai priversti bendradarbiauti, kad išsaugotų auditorijos akyse jau konkrečiai apibrėžtos situacijos įspūdį, vargu, ar jiems pavyks tą patį įspūdį išsaugoti ir vienas kito akyse. Bendrininkai tuomet, kai reikia išsaugoti tam tikrą padėties „įvaizdį", tampa priversti identifikuoti vienas kitą kaip „pažįstamus" asmenis, kaip asmenis, kurių akivaizdoje būtent tokio fasado neišsaugosi. Taigi, kuo dažniau komandos nariai vaidina sykiu bei kuo daugiau įvairiausių segmentų sudaro įspūdį, kurį būtina išsaugoti, tuo glaudžiau juos susaisto teisės, kurias galėtume pavadinti „familiarumu". Tokio familiarumo, egzistuojančio tarp komandos narių, privilegija – jis gali pasireikšti ir kaip artimumas be šilumos – neturėtų būti kažkas organiška, išsirutuliojus lėtai, priklausomai nuo sykiu praleidžiamo laiko, – ne, veikiau tai formalus ryšys, kuris individui perduodamas savaime ir priimamas tą pat akimirką, vos tik individas užima vietą konkrečioje komandoje.

Tvirtindami, kad komandos nariai dažnai susiję vienas su kitu tarpusavio priklausomybės bei tarpusavio familiarumo saitais, neturėtume painioti šitokiu būdu susiformavusios grupės su kitų tipų grupėmis, pavyzdžiui, tokiomis kaip neformali grupė ar klika. Komandos narys yra tas asmuo, nuo kurio dramaturginio bendradarbiavimo individas priklauso, norėdamas išsaugoti konkrečiai apibrėžtą situaciją, jei toks asmuo atsiduria už neformalių sankcijų ribų ir atkakliai

spiriasi išduoti vaidinimą ar stengiasi pakreipti jį kokia kita linkme, jis vis viena tebėra komandos narys. Iš tiesų kaip tik todėl, kad jis yra komandos narys, jis ir gali pridaryti tokių problemų. Taigi atskiras asmuo gamykloje, net ir kai jis tampa triukšmingu kovotoju prieš nustatytą tvarką, vis viena yra komandos dalis, net ir tuo atveju, kai jo gamybinė veikla ardo tą sunkaus kasdienio darbo įspūdį, kurį stengiasi sukurti kiti dabininkai. Kaip draugystės partnerį, tokį asmenį galima nuosekliai ignoruoti, tačiau negalime nepaisyti jo grėsmės konkrečiai apibrėžtai situacijai. Panašiai vakarėlio metu merginos, kuri atrodo lengvai pasiekiama, kitos dalyvaujančios merginos tikriausiai vengs, tačiau kitais požiūriais ji vis tiek priklauso jų komandai, tad negali nepakenkti tam bendram įspūdžiui, kurį stengiasi sudaryti merginos, tai yra, kad seksualiai jas pasiekti nėra lengviau nei laimėti kitokį prizą. Tad nors komandos partneriai dažniausiai yra asmenys, kurie neoficialiai susitarę kreipti savo pastangas tam tikra linkme, sutelkdami jas it kokią savisaugos priemonę, ir būtent toks jų elgesys suvienija juos į neformalią grupę, toks neoficialus susitarimas nėra kriterijus, kuriuo galėtume pagrįsti savo komandos koncepciją.

Neformalios klikos nariai, pritaikant šį terminą nedidelei grupelei narių, kurie susirenka draugėn neformaliai pasilinksminti, taip pat gali sudaryti grupę, nes tikriausiai jiems teks bendradarbiauti taktiškai slapstant savo išskirtinumą nuo vienų grupės nariais nesančių asmenų ir kartu snobiškai reklamuojantis kitiems. Tačiau esama iškalbingo skirtumo tarp sampratų *komanda* ir *klika*. Stambiuose socialiniuose institutuose individus, priklausančius tam tikram lygiui pagal savo statusą, suveda kartu vien tik būtinybė bendradarbiauti, palaikant situacijos apibrėžtumą aukštesnių ir žemesnių už save akyse. Taigi grupė individų, kurie gali skirtis svarbiais aspektais ir vien dėl to pageidauti išlaikyti vienas nuo kito socialinę distanciją, staiga susivokia, jog jie susiję tarpusavy prievartinio artimumo arba familiarumo saitais, būdingais komandos nariams, drauge inscenizuojantiems pastatymą. Atrodo, jog neretai nedidelės klikos susiformuoja ne tam,

kad paremtų interesus tų, su kuriais kartu individas rengia pasirodymą, o veikiau tam, kad apsaugotų individą nuo nepageidaujamos identifikacijos su jais. Taigi, klikos dažnai funkcionuoja tam, kad apsaugotų individą ne nuo kitų rangų asmenų, bet nuo savo paties rango asmenų. Nors visi vienos klikos nariai gali būti vienodo statuso, itin svarbu, kad ne visi to paties statuso asmenys būtų įsileidžiami į kliką.[8]

Užbaigiant šiuos komentarus, reikia nurodyti, kuo komanda nėra. Individai gali būti formaliai arba neformaliai susiję į veiklos grupę tam, kad bet kokiomis įmanomomis priemonėmis įtvirtintų visų grupės narių panašius tikslus ar kolektyvinius grupės siekinius. Tiek, kiek šie bendradarbiauja išsaugodami sukurtą įspūdį ir pasitelkdami šią bendradarbiavimo techniką kaip priemonę savo tikslams įgyvendinti, jie sudaro tai, ką čia aptarėme kaip komandą. Tačiau reikėtų aiškiai pasakyti, kad be dramaturginio bendradarbiavimo esama dar daug kitų priemonių, kuriomis veiklos grupė gali siekti savo tikslų. Kitų tikslo siekimo priemonių, tokių kaip jėga ar derybų galia, galima pagausinti ar sumažinti, strategiškai manipuliuojant įspūdžiais, tačiau tiek jėgos panaudojimas, tiek derybų galia gali individų saujelei suteikti išteklių, paverčiančių ją grupe, tačiau tai visai nesusiję su tuo faktu, kad retkarčiais tokiu būdu susiformavusi grupė gali pasirodyti, dramaturgiškai tariant, kaip komanda. (Panašiai individas, kuris užima vadovaujantį ar įtakingą postą, gali sumenkinti arba sutvirtinti savo įtaką padoria ir įtikinama išvaizda bei raiškos maniera, tačiau neimsime tvirtinti, kad tokią individo įtakingą padėtį būtinai, ar net ir dažnai, nulemia jo dramaturginės veiklos savybės.)

[8] Suprantama, klikos susiformavimo pagindu gali pasitarnauti daug kas. Edwardas Grossas nepublikuotoje filosofijos daktaro disertacijoje *Informal Relations and the Social Organization of Work in an Industrial Office* (Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1949) tvirtina, jog klikos perkerta įprastus amžiaus bei etninius barjerus ir suvienija individus, jeigu jie nėra priversti varžytis darbinės veiklos rezultatais.

Jei toliau norėsime remtis komandos samprata kaip esminiu savo analizės elementu, praverstų dar kartą pažvelgti į mūsų ankstesnius žingsnius ir iš naujo apibrėžti visus mūsų terminus, patikslinant jų kontekstą taip, kad fundamentalus jo vienetas būtų ne individualus atlikėjas, bet veikiau komanda.

Jau minėjome, jog atlikėjas siekia išsaugoti konkretų situacijos apibrėžimą, atstovaujantį, galėtume pasakyti, jo realybės sampratai. Jei jis pasireiškia kaip komanda, susidedanti iš vieno asmens, be partnerių, kuriuos reikėtų informuoti apie savo sprendimą, jis gali greitai nuspręsti, kurį iš galimų požiūrių konkrečiu klausimu pasirinkti, o paskui nuoširdžiai suvaidinti, tarsi jo pasirinkimas būtų buvęs vienintelis įmanomas. Savo pasirinktą požiūrį jis gali dailiai priderinti prie realios savo situacijos ir interesų.

Kai mes nuo vieno asmens komandos atsigręžiame į didesnę, realybės, kurios įspūdį palaiko komanda, pobūdis pasikeičia. Užuot pateikę išsamią situacijos definiciją, ją galime pakeisti realybe, redukuota į siaurą partijos liniją, nes linija veikiausiai negalės būti vienodai priimtina visiems komandos nariams. Čia jau galime išgirsti ir ironiškų pastabų, kuriomis komandos narys juokais atmeta partijos liniją, rimtai ją priimdamas. Antra vertus, atsiranda naujas ištikimybės komandai ir komandos broliams faktorius, įpareigojantis paremti komandos liniją.

Atrodo, jog visuotinai manoma, kad viešas komandos narių nesutarimas ne tik padaro juos nepajėgius vieningai veikti, bet sykiu kompromituoja komandos remiamą realybę. Gali būti, jog siekiant išsaugoti sukurtą realybės įspūdį, iš komandos narių bus pareikalauta atidėti bet kokį viešą savo pozicijos pagarsinimą iki tol, kol bus nustatyta komandos pozicija; o kai ji bus nustatyta, visi komandos nariai greičiausiai privalės jos laikytis.

Čia nesvarstysime tokių dalykų, kaip, kiek leidžiama „sovietinės savikritikos" ir kas gali ją pareikšti, kol nebus paskelbta oficiali komandos pozicija. Štai iliustracija iš valstybės institucijų pareigūnų tarnybos:

Tokiuose komitetuose (Kabineto komitetų susirinkimuose) valstybės ministerijų tarnautojai dalyvauja diskusijose ir nevaržomai išreiškia savo požiūrius, tepaklusdami tik vienai išlygai: jie tiesiai neprieštarauja savo ministrui. Net ir pati galimybė atvirai nepritarti iškyla labai retai, ir devyniais atvejais iš dešimties ji iš viso neturėtų nė iškilti. Ministras ir kartu su juo susirinkime dalyvaujantis ministerijos tarnautojas bus iš anksto susitarę, kokios veiksmų taktikos laikysis; o dešimtuoju atveju ministerijos pareigūnas, kokiu nors klausimu nepritariantis ministro nuomonei, visai neatvyks į susirinkimą, kuriame tas klausimas bus svarstomas.[9]

Kitas toliau pateikiamas pavyzdys – iš neseniai atliktos nedidelio miestelio jėgos struktūrų analizės:

Tie, kam teko dalyvauti didesnio ar mažesnio masto bendruomenės darbuose, ne kartą stebėjosi tuo reiškiniu, kurį tiktų pavadinti „vieningumo principu". Kai bendruomenės lyderiai pagaliau suformuluoja bendruomenės politiką, jie nedelsdami pareikalauja, kad jų suformuluotai nuomonei būtų pritarta. Tačiau paskubomis priimti sprendimus čia neįprasta. Daugumai projektų apsvarstyti skiriama pakankamai daug laiko, ypač kai juos svarsto aukščiausio rango vadovai, prieš patvirtinant veiklos programą. Taip svarstomi visi bendruomenės projektai. Kai diskusijų laikas pasibaigia ir nustatoma veiklos linija, tuomet pareikalaujama jai vienbalsiai pritarti. Atskalūnai spustelėjami ir priverčiami pritarti, pradedamas projekto įgyvendinimas.[10]

Atviri nesutarimai auditorijai matant suteikia, kaip sakoma, pasirodymui melagingą gaidą. Galima tarti, jog tiesioginių melagingų gaidų vengiama dėl tų pačių priežasčių, dėl ko vengiama ir perkeltinės prasmės klaidingų tonų; ir vienu, ir kitu atveju jų vengiama siekiant išsaugoti sukurtą situaciją.

Tai geriausiai iliustruoja ištrauka iš nedidelės knygelės apie problemas, kurios iškyla profesionaliam dainininko akompaniatoriui koncertų metu:

[9] Dale, *op. cit.*, 141 p.

[10] Floyd Hunter, *Community Power Structure* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1953), 181 p., žr. taip pat 118 ir 212 p.

Dainininko ir pianisto idealiausias pasirodymas tikriausiai būtų tuomet, jeigu jie tiksliai atliktų tai, ko pageidauja kompozitorius, tačiau atsitinka, kad dainininkas reikalauja, kad jo partneris darytų kažką, kas visiškai prieštarauja kompozitoriaus natoms. Jis užsinorės akcentuoti ten, kur akcento neturėtų būti, jis atliks f i r m a t a , kur šito nereikalaujama, jis atliks r a l l e n t a n d o , kur turėtų būti atliekama t e m p o , jis stengsis skambėti f o r t e , kai turėtų stengtis nuskambėti p i a n o , galbūt jis sukurs sentimentalią nuotaiką, kai ji turėtų būti n o b i l m e n t e .

Tačiau šis sąrašas toli gražu neužbaigtas. Dainininkas, padėjęs ranką ant širdies ir su ašaromis akyse prisieks, jog jis dainuoja ir visuomet stengiasi dainuoti tiksliai tai, ką parašė kompozitorius. Tokia situacija iš tikrųjų gėdinga. Jeigu jis dainuoja vienaip, o pianistas akompanuoja kitaip, to pasekmė – visiškas chaosas. Jokios diskusijos veikiausiai netgi neįmanomos. Bet ką gi turėtų daryti akompaniatorius? Pasirodymo metu jis privalo p a l a i k y t i d a i n i n i n k ą , tačiau pasibaigus koncertui, leisti jam ištrinti visa tai iš atminties..."[11]

Tačiau vieningas pritarimas nėra vienintelis dalykas, kurio gali pareikalauti iš individo komandos projekcija. Atrodo, jog visuotinai neabejojama, kad patys realiausi, patys patikimiausi dalykai gyvenime yra tie, dėl kurių apibūdinimo individai sutaria nepriklausomai vienas nuo kito. Nesunku numatyti, jog jeigu du įvykio dalyviai nusprendžia, kad stengsis perteikti jį kaip įmanoma sąžiningiau, tai jų pasirinktosios pozicijos atrodys įtikinamai panašios, nors prieš jas paskelbdami individai iš anksto gal net nesitarė tarpusavyje. Matyt, jog ketinimas sakyti tiesą tokius išankstinius susitarimus padaro nereikalingus. Taip pat atrodo, jog jei du individai ketina meluoti arba tendencingai iškraipyti įvykį, tokiu atveju jiems teks susitarti iš anksto, ne vien tik tam, kad, kaip sakoma, „jiedu vienodai meluotų", bet ir tam, kad nieku gyvu neišsiduotų, jog turėję tokią galimybę taip iš anksto susitarti. Kitaip

[11] Gerald Moore, *The Unashamed Accompanist* (New York: Macmillan, 1944), 60 p.

sakant, kai apibrėžtą situaciją inscenizuoja keletas komandos narių, jiems neišvengiamai teks laikytis vieningos pozicijos ir slėpti tą faktą, jog toks pozicijos vieningumas nebuvo pasiektas vienam su kitu visiškai nesusiderinus. (Retkarčiais, jeigu grupės nariams rūpi dar ir išsaugoti savigarbą vienam kito akyse, tokios komandos nariams neišvengiamai teks iš anksto sužinoti, kokia būsianti bendra komandos taktika, ir jos laikytis, o patiems sau ir kitiems nė neprisipažinti, kad tokią poziciją jie pasirinko ne savarankiškai. Tačiau tokie svarstymai jau nutolina mus nuo „komandos pasirodymo" kaip pagrindinės šios analizės sampratos.)

Reikia pastebėti, kad kaip grupės nariai turėtų palaukti oficialaus įspėjimo, kada jiems užimti savo poziciją, lygiai taip reikėtų užtikrinti, jog oficialus įspėjimas pasiektų ir atskirą grupės narį, jeigu norima, kad šis individas galėtų atlikti savo vaidmenį komandoje ir jaustųsi jos dalimi. Pavyzdžiui, štai vienas autorius pasakoja, kaip kinų pirkliai nustato savo prekių kainą pagal pirkėjų išvaizdą.

Mūsų analizė aiškiai parodė vieną akivaizdų faktą, jog kai klientas praveria parduotuvės Kinijoje duris ir, apžiūrėjęs keletą prekių, pasiteirauja vienos iš jų kainos, tas pardavėjas, į kurį jis kreipėsi, jam neatsakys, – išskyrus tuos atvejus, kai aiškiai žinoma, jog jis kreipėsi ir į kitus, ne tik į vieną pardavėją, tas, kurio pirkėjas teiravosi, jam neatsakys tol, kol nebus apklausti visi kiti pardavėjai, ar atsakydami šiam džentelmenui, jie nurodę jam prekės kainą. Jeigu, kas pasitaiko itin retai, šios atsargumo priemonės nėra paisoma, ta suma, kurią nurodys atskiri pardavėjai, beveik neišvengiamai skirsis, iš to aiškiai matome, jog jie nėra susitarę dėl to, kaip vertins klientą.[12]

Nesuteikti komandos nariui informacijos apie tai, kokios pozicijos laikosi jo komanda, faktiškai reiškia slėpti nuo individo jo paties charakterį, nes nežinodamas, kokią padėtį jam reikės pasirinkti, individas gali ir neįstengti patvirtinti savo

[12] Chester Holcombe, *The Real Chinaman* (New York: Dodd, Mead, 1895) 239 p.

„aš" auditorijos akivaizdoje. Taigi, jei chirurgas ruošiasi operuoti pacientą, kurį jam atsiuntė kitas gydytojas, tikriausiai paprasčiausias mandagumas įpareigos šį chirurgą pranešti pacientą atsiuntusiam gydytojui, kada jį operuos, o jeigu nukreipęs pacientą gydytojas operacijos metu nepasirodė, – telefonu pranešti apie operacijos rezultatus. Tokiu būdu informuotas operacijai ligonį nukreipęs gydytojas gali kur kas įtaigiau prisistatyti paciento šeimos nariams kaip asmuo, taip pat dalyvaująs šiame medikų pasirodyme.[13]

Dar norėčiau pridurti bendrą faktą, susijusį su nuoseklia komandos laikysena pasirodymo metu. Kai komandos narys suklysta auditorijai matant, kitiems komandos nariams dažnai tenka nuslopinti tą akimirką kilusį troškimą nubausti ir pamokyti pažeidėją, jie privalo susitvardyti, kol pasitrauks auditorija. Pagaliau, korektyvinė sankcija, paskirta nedelsiant, kaip jau minėta, tik galutinai apverstų visą pasirodymą aukštyn kojom, o auditorijai pateiktų tokį vaizdą, kokį derėtų pataupsoti komandos nariams.

Tad, sakykime, autoritarinėse organizacijose, kur direktorių taryba priversta nepaliaujamai vaidinti, jog bet kokiose situacijose ji yra teisi ir sudaro vieningą frontą, dažnai egzistuoja griežta taisyklė, draudžianti šio rango viršininkams reikšti bet kokį priešiškumą ar nepagarbą kuriam nors kitam iš direktorių, stebint jiems pavaldžios komandos nariams. Armijos karininkai vieningai laikosi prieš lygtinius tarnybos narius, tėvai prieš vaikus[14], menedžeriai prieš darbininkus, medicinos seserys prieš pacientus[15] ir panašiai. Žinoma, kai pavaldiniai pasitraukia, neišvengiamai prasiveržia atvira audringa kritika.

[13] Solomon, *op. cit.*, 75 p.

[14] Įdomi dramaturginė aplinkybė šeimoje yra tai, kad seksas bei linijinis solidarumas, kuris perkerta sutuoktinių solidarumo lygmenį, gerokai apsunkina galimybę „vienam kitą kopijuoti" tais atvejais, kai reikia pademonstruoti autoritetą vaikams, apsispręsti, ar išlaikyti atstumą nuo išplėstinės šeimos narių. Tačiau kaip jau minėta anksčiau, toks linijinių priklausomybių susikirtimas neleidžia įvykti esmingesniam struktūriniam susiskaldymui.

[15] Taxel, *op. cit.*, 53–54 p.

Pavyzdžiui, visai neseniai atliktoje studijoje, analizuojančioje mokytojo profesiją, nustatyta, kad norėdami išsaugoti profesinės kompetencijos bei mokyklos kaip institucijos autoriteto įvaizdį, mokytojai turi būti tikri, kad kai įtūžę tėvai ateina į mokyklą skųstis, direktorius palaikys personalo požiūrį bent jau iki tos akimirkos, kol moksleivių tėvai išeis.[16] Panašiai, mokytojai yra tvirtai įsitikinę, jog mokiniams matant jų kolegos neturėtų reikšti savo nepritarimo arba prieštarauti.

„Tegul tik kita mokytoja pasišaipydama kilstelės antakį, jie (mokiniai) jau žinos, niekas nepraslys jiems pro akis, ir jų pagarba tau kaip mat išgaruos".[17] Lygiai taip pat išsiaiškinome, kad ir medikų profesija turi griežtą etiketo kodeksą, pagal kurį konsultantas, dalyvaujant pacientui bei jo gydytojui, stengsis nepratarti nieko, kas sukompromituotų įspūdį, kad jis kompetentingas, kokiu stegiasi atrodyti pacientą gydantis gydytojas. Kaip tvirtina Hughes'as: „[profesinis] *etiquette* yra tarsi ritualų kūnas, kuris neformaliai užauga aplink profesiją, kad kliento akyse būtų išsaugotas bendras profesijos fasadas".[18] Ir žinoma, lygiai tokį patį solidarumą pavaldiniai pademonstruos savo viršininkų akivaizdoje. Pavyzdžiui, neseniai atlikta policininko darbo analizė parodė, jog patrulinė grupė, sudaryta iš dviejų policininkų, kurių kiekvienas savo akimis matė, kokius nelegalius ar pusiau legalius veiksmus atliko antrasis, ir turi kuo puikiausią galimybę sukompromituoti vienas kito pasirodymą teisėjo akyse, parodo herojišką solidarumą ir ryžtingai patvirtina vienas kito istoriją, nepriklausomai nuo to, kokias baisybes ji dengtų ar kaip neįtikinamai visiems kitiems skambėtų.[19]

[16] Howard S. Becker, „The Teacher in the Authority System of the Public School," *Journal of Educational Sociology*, XXVII, 134 p.

[17] *Ibid.*, iš interviu.

[18] E. Hughes, „Institutions," *New Outline of the Principles of Sociology*, red. Alfred M. Lee (New York: Barnes and Noble, 1946), 273 p.

[19] William Westley, „The Police" (nepublikuota bakalauro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1952), 187–196 p.

Akivaizdu tai, jog jeigu atlikėjams rūpi išsaugoti ir komandos strategiją, ir jos narius, jie neišvengiamai pasirinks tokius asmenis, kuriais galės visiškai pasitikėti. Tarkim, pasirodymuose, kurie skirti namų kaip institucijos svečiams, dažnai neleidžiama dalyvauti vaikams, nes neįmanoma užsitikrinti, jog jie „elgsis padoriai", tai yra, kad savo elgesiu neišdarkys įspūdžio, kokį stengiamasi sudaryti svečiams.[20] Kaip rizikingi pasirodymui, į jį neįtraukiami tie, kas linkę prisigerti, jei patiekiama alkoholio, kas prisigėrę burnoja ar tampa nesuvaldomi, o sykiu ir tie, kurie net ir būdami blaivūs elgiasi kvailai bei nediskretiškai, kaip ir tie, kas atsisako „įsijausti į progos nuotaiką" bei palaikyti įspūdį, kuriam nebyliai pritaria svečiai, nusilenkdami šeimininkui.

Aš jau minėjau, kad daugelyje interaktyvių aplinkų dalyviai neretai bendradarbiauja kaip komanda arba kad bent jau jų situacija yra tokia, jog jie vis viena priklauso nuo komandos bendrabiavimo, norėdami išsaugoti konkretų situacijos apibrėžimą. Na, o kai analizuojame socialinius institutus, neretai išvystame tokių prasminių kontekstų, kai visi likusieji dalyviai, su savo keletu pasirodymų, esančių atsaku į prieš jų akis atliekamą komandos vaidinimą, patys sudaro komandą. Kadangi kiekviena komanda, atlikdama įprastus savo numerius, vaidiną kitai, galime kalbėti apie dramatizuotą interakciją, ne vien apie dramatizuotą veiksmą, ir šitą sąveiką turėtume laikyti ne tiek visų tų balsų, kiek yra dalyvių, padrika kakofonija, bet veikiau dviejų komandų dialogu ir tarpusavio sąveika *(interplay)*. Aš negalėčiau nurodyti kokios nors bendresnės priežasties, kodėl interakcija su natūraliom dekoracijom paprastai įgauna dviejų komandų sąveikos pavidalą arba bent gali būti redukuota į tokį pavidalą, užuot įtraukiant į saveiką daugiau dalyvių, tačiau atrodo, jog empiriniame lygmenyje

[20] Kadangi vaikai apibūdinami kaip „ne-asmenys", jiems leidžiama pasielgti netaktiškai, ir auditorijos tai neįpareigoja per daug rimtai vertinti ekspresines tokių poelgių implikacijas. Tačiau nepriklausomai nuo to, ar vaikai laikomi asmenimis, ar ne, jų padėtis yra tokia, jog jiems vienas juokas atskleisti lemtingas paslaptis.

būna kaip tik taip. Taigi dideliuose socialiniuose institutuose, kur vyrauja kelių lygių skirtingo statuso grupės, matome, kad, kol trunka bet kokia konkreti sąveika, paprastai tikimasi, jog daugelio skirtingų statusų dalyviai laikinai susigrupuos į dvi komandas. Pavyzdžiui, armijos posto leitenantas vienoje situacijoje veikiausiai gretinsis prie karininkų, priešpastatydamas save visiems lygtiniams tarnybos nariams, kitu kartu jis veikiau bus priskirtas prie jaunesniųjų karininkų ir drauge dalyvaus vaidinime, skirtame aukštesnio rango karininkų akims. Suprantama, esama tokių sąveikos aspektų, kuriems dviejų komandų modelis aiškiai netinka. Pavyzdžiui, sakykim, arbitražo proceso svarbiausi elementai atitinka trijų komandų modelį, o kai kurių konkurencinių bei „socialinių" situacijų aspektai byloja apie daugiakomandinį modelį. Taip pat reikėtų paaiškinti, jog nepriklausomai nuo to, koks skaičius komandų dalyvauja vaidinime, vis viena susiklostys ir toks prasminis kontekstas, kuriame sąveiką bus galima vertinti kaip visų dalyvių jungtines pastangas išsaugoti galiojantį konsensą.

Jeigu sąveiką laikysime dialogu tarp dviejų komandų, kartais patogumo dėlei vieną komandą galėtume pavadinti atlikėjais, o kitą komandą – auditorija ar žiūrovais, trumpam ignoruodami tą faktą, kad auditorija taip pat parodys vaidinimą, kurį atliks kaip komanda. Kartais tokiais atvejais, kai, sakykime, dvi komandos, abi turinčios po vieną asmenį, sąveikauja socialiniame institute arba to paties bičiulio namuose, priklausys vien nuo susitarimo, kuri komanda bus vadinama atlikėju, o kuri auditorija. Tačiau daugelyje reikšmingų socialinių situacijų tik viena komanda „sumontuoja" ir valdo tą socialinę aplinką, kurioje vyksta sąveika, ir ši aplinka yra daug palankesnė šios komandos vaidinimui, negu tam, kuriuo į jos pasirodymą atsako antroji. Pirkėjas parduotuvėje, klientas kontoroje, svečių grupelės juos pakvietusių šeimininkų namuose – visi šie asmenys pristato savo pasirodymą, kaunasi už savo fasadą, tačiau aplinkos, kurioje jiems tenka vaidinti, tiesiogiai nekontroliuoja, nes jų pasirodymas tėra sudėtinė dalis pasirodymo, rengiamo tų, su kuriais sąveikauja visi

paminėtieji. Tokiais atvejais dažnai paranku dekoracijas kontroliuojančiąją komandą vadinti atlikėja, o kitą komandą auditorija. Taip pat kartais patogumo dėlei atlikėja galima pavadinti komandą, atliekančią aktyvesnį arba dramatiniu požiūriu reikšmingesnį sąveikai vaidmenį, ar tą, kuri nustato abiem komandoms interaktyvaus dialogo tempą bei greitį.

Derėtų dar pažymėti vieną ir taip akivaizdų dalyką: jei komandai būtina išsaugoti tokį įspūdį, kokį ji deda pastangas sukurti, tuomet reikėtų kokiu nors būdu užtikrinti, kad tam pačiam individui nebūtų leidžiama dalyvauti ir atliekančioje komandoje, ir auditorijoje. Tad jeigu, sakykime, nedidelės gatavų moteriškų drabužių parduotuvės savininkas atpigins suknelę ir savo pirkėjai patvirtins, kad ta suknelė yra atpiginta dėl to, kad ji dėmėta, kad baigiasi sezonas ar kad tai paskutinis iš šios partijos gaminių, ir jis nuslėps nuo pirkėjos tą faktą, kad suknelė iš tiesų yra atpiginta todėl, kad jos niekas neperka, kad ji prastos spalvos ar sukirpimo, ir jei jis stengsis padaryti šiai klientei įspūdį, pasakodamas apie savo kontorą, kurią neva ką tik įsigijo Niujorke, o iš tikrųjų jos visai neįsigijo, arba apie savo primatavimų menedžerę, kuri iš tikrųjų tesanti pardavėja, jam visų pirmiausia derėtų užsitikrinti, – jei tektų ieškoti merginos, kuri sutiktų padirbėti pusdienį šeštadienį, – kad jis nepasisamdytų ko nors iš netolimos kaimynystės, su kuo teko susitikti kaip su pirkėja ir netrukus vėl teks susidurti.[21]

Dažnai manoma, jog kontroliuoti veiksmo dekoracijas yra sąveikos privalumas. Siaurąja prasme tokia scenografinės aplinkos kontrolė suteikia komandai galimybę pritaikyti strategines priemones, kurių pagalba įmanoma nustatyti, kokią informaciją auditorija pajėgi įgyti. Taigi, jei gydytojams tenka užtikrinti, kad vėžiu sergantys pacientai nesužinotų savo diagnozės, tikriausiai būtų patogiausia, jeigu vėžininkai būtų išskirstyti po ligoninę taip, kad jie neidentifikuotų savo palatos

[21] Šios iliustracijos paimtos iš George'o Rosenbaumo „An Analysis of Personalization in Neighborhood Apparel Retailing" (neskelbta humanitarinių mokslų magistro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1953), 86–87 p.

ir pagal ją nesusiprastų, kuo serga. (Beje, ligoninės darbuotojams gali tekti daugiau pavaikštinėti koridoriais ir dažniau pastumdyti iš vietos ligoninės įrangą inscenizuojant ligoniams nepažįstamą aplinką, o ne tam, kad to tikrai reikia.) Panašiai ir pamainos vyresnysis kirpėjas, kuris reguliuoja klientų srautą, paskirdamas jiems laiką ir užrašydamas juos į registracijos knygą, kurią pasklaidyti gali kas tik nori; pasinaudodamas savo padėtimi gali „apsaugoti" savo kavos pertrauką, įrašydamas jos metu kokio išgalvoto kliento vardą. Tuomet klientas, kuris galbūt norėtų užsiregistruoti tam laikui, mato, jog šiuo metu pas kirpėją jis užsirašyti negali. Kitas įdomus manipuliavimas dekoracijomis bei scenos rekvizitais komentuojamas straipsnyje apie Amerikos studenčių draugijas; jame pasakojama, kaip draugijų narės senbuvės, vaišinančios arbata kandidates į būsimas nares, iš karto atskiria perspektyvias nares nuo mažiau perspektyvių, nesukurdamos įspūdžio, kad vienos būsimos klubo narės sutinkamos geriau negu kitos.

„Net ir su rekomendacijomis, nelengva prisiminti devynių šimtų šešiasdešimt septynių merginų, susitikus su jomis vos kelioms minutėms priėmimo eilėje, – prisipažino Carol. – Tam kad atskirtume gerąsias mergaites nuo nuobodžiųjų, mes sugalvojome tokį akių apdūmimo triuką. Paruošiame tris padėklus, į kuriuos besivaržančios dėl narystės merginos meta savo korteles su telefonais – vieną „auksinėms mergaitėms", antrą toms, su kuriomis susitiksime dar kartą, o trečią – „puodynėms".

Tikroji narė, kuri šnekučiuojasi su kandidate į nares tokiame vakarėlyje, privalo apdairiai nukreipti ją prie reikiamo padėklo tą akimirką, kai ši jau tiesia savo kortelę, – tęsė Carol, – tačiau varžovės taip niekuomet ir nesusigaudo, ką mes darome!"[22]

Kitą pavyzdį galėtume pacituoti iš viešbučio valdymo „triukų". Jeigu kam iš viešbučio darbuotojų sukelia įtarimą svečių poros ketinimai arba charakterio keistumai, berniu-

[22] Joan Beck, „What's Wrong with Sorority Rushing?". *Chicago Tribune Magazine*, 1954 sausio 10, 20–21 p.

kui pasiuntiniui paslapčia duodamas ženklas „užšauti skląstį". Tai paprasčiausia priemonė, kuri padeda viešbučio darbuotojams nenuleisti akių nuo įtartinų viešbučio klientų.

Palydėjęs tokią klientų porą į jų kambarį, pasiuntinys, uždarydamas sau už nugaros duris, nuspaužia beveik nematomą mygtuką, įtaisytą durų rankenos viduje. Mygtukas pasuka nediduką spynos reversinį mechanizmą ir ties apvalumu spynos centre, iš lauko pusės pasirodo juoda juostelė. Ji tokia nepastebima, jog svečiai neatkreipia į ją nė menkiausio dėmesio, tačiau kambarinės, apsaugos darbuotojai, padavėjai ir pasiuntiniai paprastai būna išmokyti pastebėti tokius sutartinius ženklus... ir pranešti apie bet kokius triukšmingus pokalbius bei neįprastus įvykius, kurie nutinka už tokia juostele paženklintų durų.[23]

Kalbant plačiau, scenos aplinkos valdymas suteiks kontroliuojančiajai komandai saugumo jausmą. Štai kaip vienas analitikas apibūdina vaistininko ir gydytojo santykį:

Kitas faktorius – vaistinė. Gydytojas dažnai užsuka į vaistinę vaistų, farmacininko patarimų ar šiaip su juo pasišnekučiuoti. Tokių pokalbių metu už prekystalio stovintis asmuo įgyja beveik tokį pat pranašumą kaip stovintis lektorius, kalbantis sėdinčiai auditorijai.[24]

Visų pirma vaistininko pasitikėjimą savo nepriklausoma medicinine praktika sustiprina jo vaistinė.Tam tikra prasme, vaistinė yra vaistininko dalis. Panašiai kaip Neptūnas, – nors jis vaizduojamas iškyląs iš jūros, bet tuo pat metu jis yra jūra; farmacinio patoso banga išskalauja vaistininko viziją: išaukštintas vaistininkas didingai stūkso virš lentynų ir prekystalių su buteliukais bei medicininiais prietaisais, tačiau sykiu jis yra ir šios visumos dalis.[25]

Taiklų literatūrinį pavyzdį, kaip jaučiasi savo scenografinei aplinkai kontrolę praradęs asmuo, siūlo mums Franzas Kafka „Procese", epizode, kuriame vaizduoja pensionate įvykusį herojaus susitikimą su teismo pareigūnais:

[23] Dev Collans, su Stewart Sterling, *I was a House Detective* (New York: Dutton, 1954), 56 p. Elipsinis nutylėjimas rodo autorių.

[24] Weinlein, *op. cit.*, 105 p.

[25] *Ibid.*, 105–106 p.

Baigus rengtis, Vilemas nuvedė jį per tuščią svetainę į kitą kambarį, kurio suveriamos durys jau buvo plačiai atidarytos. K. gerai žinojo, kad šiame kambaryje neseniai apsigyveno kažkokia panelė Biurstner, mašininkė, kuri labai anksti išeidavo į darbą, vėlai pareidavo namo ir su K. tik pasilabindavo, daugiau nieko. Dabar naktinis stalelis buvo atitrauktas nuo jos lovos ir paverstas tardytojo stalu, o už jo sėdėjo inspektorius. Jis buvo užsikėlęs koją ant kojos ir vieną ranką laikė užmetęs ant kėdės atlošo.

...„Jozefas K.? – paklausė inspektorius, ko gero, vien tam, kad atkreiptų į save išsiblaškiusį K. žvilgsnį.

K. linktelėjo.

– Tamstą turbūt labai nustebino šio ryto įvykiai? – paklausė inspektorius, abiem rankom subrukdamas į krūvą kelis ant stalo gulėjusius daiktus – žvakę, degtukus, kažkokią knygą ir adatų pagalvėlę, – lyg tų dalykų jam būtų reikėję apklausai.

– Aišku, – atsakė K., pagautas smagaus jausmo, kad pagaliau stovi prieš protingą žmogų ir gali pasikalbėti su juo apie savo reikalą. – Aišku, aš buvau nustebintas, bet tik jau ne labai.

– Ne labai ? – paklausė inspektorius, statydamas žvakę į stalelio vidurį ir rikiuodamas aplink ją visus kitus daiktus.

– Tamsta tikriausiai mane ne taip supratai, – skubiai ėmė aiškinti K. – Norėjau pasakyti... – jis nutilo ir apsidairė po kambarį, ieškodamas krėslo. – Ar galėčiau atsisėsti? – paklausė.

– Tai nepriimta, – atsakė inspektorius.[26]

Žinoma, už privilegiją vaidinti spektaklį savo žemėje tenka mokėti; individui suteikiama galimybė scenos priemonėmis perduoti informaciją apie save, tačiau atimta proga nuslėpti visus tuos įvairių kategorijų faktus, kuriuos išdavikiškai atskleidžia scenografija. Todėl manoma, kad potencialus atlikėjas turėtų vengti vaidinti savo paties scenoje, vengti tą sceną kontroliuoti, nes visa tai atima bet kokią progą pagražinti pasirodymą, ir šito pasekmės gali būti rimtesnės nei atidėtas

[26] Franz Kafka, *Procesas* (Vilnius: Vaga, 1994. Vertė Antanas Gailius), 14–15 p.

vakarėlis vien dėl to, kad dar neatgabenti nauji baldai. Tarkim, štai ką pavyko sužinoti apie Londono varguomenės kvartalų gyventojus:

...motinos iš šio kvartalo kur kas dažniau nei motinos iš kitų miesto dalių pageidauja gimdyti savo kūdikius ligoninėje. Svarbiausia šio priežastis, atrodo, tiesiogiai susijusi su tomis išlaidomis, kurias tenka patirti ruošiantis priimti kūdikį namuose, kaip antai, reikia supirkti visus parankinius reikmenis, tokius, kaip rankšluosčiai, vonelės naujagimiui maudyti, visa reikia parengti taip, kad pasiruošimas atitiktų akušerės pribuvėjos reikalavimus ir nurodymus. Taip pat tai reiškia, jog į namus įžengs svetima moteris, tad prieš tai dar teks specialiai sutvarkyti bei išvalyti namus.[27]

Analizuodami komandos pasirodymą neretai matome, jog kam nors iš dalyvių būna suteikta teisė nukreipti ir kontroliuoti draminio veiksmo rutuliojimąsi. Tarkime, karališkame dvare tokia figūra būdavo arklininkas. Kartais tokiu būdu pasirodyme vyraujantis individas, kuris tam tikra prasme yra ir jo režisierius, sykiu atlieka ir faktinį vaidmenį tame pastatyme, kurį pats režisuoja. Tokį savo tvirtinimą pailiustruosime romanisto požiūriu į dvasininko funkcijas tuoktuvių ceremonijoje:

Pastorius paliko duris praviras, kad jie (Robertas, jaunasis, ir Lionelis, pabrolys) įžengtų nedelsdami, kai tik jiems bus duotas ženklas. Jiedu stovėjo už durų, tarytum slapta klausytųsi svetimo pokalbio. Lionelis palytėjo kišenę, užčiuopė žiedo apvalumą, tuomet suėmė Robertą už alkūnės. Kai išgirdo, jog jie jau kviečiami, Lionelis virstelėjo duris ir pasigirdus sutartam pakvietimo žodžiui, stumtelėjo Robertą pirmyn.

Ceremonija vyko sklandžiai, nepertraukiamai, kreipiama tvirtos ir patyrusios pastoriaus rankos, kuris grėsmingai griaudėjo užuominomis ir kruščiojo antakiais gąsdindamas tuo atlikėjus. Svečiai nepastebėjo, kad Robertas su didžiausiu vargu teįstengė užmauti

[27] B.M. Spinley, *The Deprived and the Privileged* (London: Routledge and Kegan Paul, 1953), 45 p.

žiedą ant nuotakos piršto; tačiau jie atkreipė dėmesį į tai, kad jaunosios tėvas be saiko raudojo, o motina ne. Bet šiaip, visa tai tebuvo mažmožiai, kuriuos visi netruko užmiršti.[28]

Apskritai, komandos nariai skirsis pagal tai, kokiu būdu ir kiek reikšmingai jiems leidžiama įtakoti vaidinimą. Tarp kita ko, reikėtų pastebėti, kad akivaizdžiai skirtingų pasirodymų struktūriniai panašumai kuo gražiausiai atsispindi režisierių mąstysenoje, o ši visų jų vienoda. Nesvarbu, ar režisieriaus pastatymas bus laidotuvės, tuoktuvės, bridžo partija, vienos dienos išpardavimas, kartuvių egzekucija, piknikas – režisierius vertins pasirodymą pagal tai, ar jis įvyko sklandžiai, „efektingai", taip pat ir pagal tai, ar buvo iš anksto pasiruošta visiems nenumatytiems, vaidinimą grasinantiems sužlugdyti netikėtumams.

Daugeliu vaidinimų siekiama įgyvendinti dvi svarbias funkcijas, ir jeigu komanda turi režisierių, jam dažnai kaip tik ir bus patikėta ši ypatinga pareiga tas funkcijas įvykdyti.

Visų pirma, režisieriui gali būti patikėta pareiga sugrąžinti į komandos pasirinktą kelią tą komandos narį, kuris ima netinkamai atlikti savo vaidmenį. Paprastai taikomi du korektyviniai metodai: guodimas ir elgesio koregavimas bausmėmis. Sakykim, pavyzdžiu mums čia galėtų pasitarnauti beisbolo teisėjas, kurio paskirtis – užtikrinti sirgaliams žaidimo taisyklių sukurtą realybę.

Visi teisėjai reikalauja, kad žaidėjai kontroliuotų savo elgesį ir susivaldytų, nerodydami teisėjų sprendimams nepritariančių gestų.[29]

Žinoma, kaip žaidėjas, aš irgi „nuleisdavau garą", žinojau, jog turi egzistuoti tas klapanas, kuriuo sumažinama nežmoniška įtampa. Kaip teisėjas, žaidėjus aš supratau kuo puikiausiai. Tačiau sykiu, kaip teisėjo, mano pareiga buvo nustatyti leistiną žaidėjui ribą, negaišinant žaidimo ir neleidžiant šiam užgaulioti, užsipulti teisėjo ar iš jo tyčiotis, vienu ar kitu būdu sumenkinti žaidimo.

[28] Warren Miller, *The Sleep of Reason* (Boston: Little, Brown and Company, 1958), 254 p.

[29] Pinelli, *op. cit.*, 141 p.

Įveikti sunkumus, nugalėti vyrus žaidimo aikštėje būdavo taip pat svarbu, kaip pasakyti, kad jie teisūs – ir dar sunkiau. Kaip paprasta teisėjui nykščiu parodyti žaidėjui pasitraukti iš žaidimo. Nepalyginamai sunkesnė užduotis – išlaikyti jį žaidime – suprasti ir numatyti jo nusiskundimus, kad neįsipliekstų neišsprendžiamų ginčų.[30]

Aš neleidžiu į žaidimo aikštę klounų, to nepakęstų nė vienas teisėjas. Komikų vieta scenoje ar televizijoje, ne beisbolo lauke. Žaidimo parodija ar burleska gali jį tik nuvertinti, taip pat ir užtraukti panieką teisėjui už tai, kad jis leido įvykti tokiam epizodui. Štai kodėl jūs išvysite, kaip išvejami juokdariai ir gudručiai vaikinai, vos tik jie pasirodo kas esą.[31]

Suprantama, jog režisieriui dažnai teks ne tiek gesinti netinkamos vaidybos pasekmes, kiek skatinti vaidybą, įkvepiant atlikėjams tinkamą emocinę nuostatą, rotarijų sluoksniuose ši užduotis kartais apibūdinama fraze „įžiebti vaidinimą".

Antra, režisieriui gali būti patikėta ypatinga pareiga paskirstyti vaidmenis, kurie bus atliekami konkrečiame pastatyme, sykiu nurodant ir tai, koks asmeninis fasadas turi būti suteiktas kiekvienam konkrečiam vaidmeniui, – juk bet kurią instituciją galime laikyti kontekstu su tam tikru skaičiumi vaidmenų, kuriuos tenka išskirstyti būsimiems atlikėjams, taip pat ir su ištisa grupe ženklų – prasmės nešėjų arba ritualinių priklausinių, kuriuos reikia priskirti atlikėjams.

Aišku, kad režisierius kai ką koreguoja dėl netinkamo pasirodymo ir nustato reikšmingesnes bei mažiau reikšmingas prerogatyvas, o kitų komandos narių (kuriems tikriausiai rūpės pasirodymas, kurį jie skiria vienas kitam, bet sykiu ir tas, kurį jie visi drauge inscenizuoja auditorijai) požiūris į režisierių skirsis nuo jų požiūrių į kitus savo komandos narius. Be to, jeigu auditorija suvokia, jog pastatymas turi režisierių, ji bus linkusi manyti, jog jis daugiau atsakingas už pasirodymo sėkmę negu kiti atlikėjai. Režisierius pirmiausia;

[30] *Ibid.*, 131 p.
[31] *Ibid.*, 139 p.

matyt, atsiliepdamas į jam skirtus įpareigojimus, atlikėjams iškels tokius dramaturginius reikalavimus, kokių patys jie sau nekeltų. Tai turbūt dar labiau sustiprins susvetimėjimą, kurį jie ir taip jaučia režisieriui. O šis, pradėjęs kaip komandos narys, pamažėle vis labiau pasijus stumiamas atlikti tarpinį vaidmenį tarp auditorijos ir atlikėjų, kurį vaidinti teks pusiaukelėje už kiekvienos iš stovyklų, it kokiam tarpininkui, tik stokojančiam apsaugos, kuri paprastai tarpininkams suteikiama. Tik prisiminkime mūsų neseniai aptartą pavyzdį apie fabriko cecho meistrą.[32]

Kai analizuojame įprastą pasirodymo numerį, kuriam parodyti reikalinga kelių atlikėjų komanda, kartais išvystame, jog vienas kuris komandos narys paprastai paverčiamas „žvaigžde", lyderiu, dėmesio centru.

Kraštutinį šito pavyzdį galėtume išvysti tradiciniame rūmų gyvenime, kur dvariškiai pilnutėlėje rūmų salėje būdavo išrikiuojami gyvojo paveikslo principu, taip, kad iš bet kurios salės vietos žvilgsnis būtų kreipiamas į karališkąjį dėmesio centrą. Spektaklio karališkoji žvaigždė neretai būdavo ir aptaisyta efektingiau, ir pasodinta aukščiau negu visi kiti dalyvaujantieji. O dar įtaigesnį dėmesio sukaupimą į vieną centrą regime didelių muzikinių komedijų šokių aranžuotėse, kai keturiasdešimt–penkiasdešimt šokėjų turi parkristi kniūbsti priešais pagrindinę atlikėją.

Nepaisant tos karališkųjų vaidinimų statymo ekstravagancijos, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad dvaro samprata yra gana universali: dvarai neretai egzistuoja ir už karališkų rūmų sienų, vienu iš tokių dvarų galėtume laikyti Holivudo gamybinės studijos bufetą. Nors abstrakčia prasme galime teigti, kad individai yra iki širdies gelmių endogamiški

[32] Žr. pavyzdžiui, Donald E. Wray, „Marginal Men of Industry: The Foreman," *American Journal of Sociology*, LIV, 298–301 psl., taip pat Fritz Roethlisberger, „The Foreman: Master and Victim of Double Talk," *Harvard Business Review*, XXIII, 285–294 p. Tarpininko vaidmenį aptarsiu vėliau.

(paprotys tuoktis savo grupės viduje, *vert. past.*), jog jie linkę apriboti neformalius savo ryšius ir bendrauti tik su priklausančiais tam pačiam socialiniam statusui, bet analizuodami socialinę klasę iš arčiau išvystame, jog ją sudaro atskiros socialinės grupės, kurių kiekviena teturi vieną ir tik vieną skirtingai išdėstytų atlikėjų trupę. Apie tai užsimena ir Evelyn Waugh, vaizduojant britų aukštuomenės atstovus:

Žvilgtelėkime dvidešimt penkerius metus atgal, į tą metą, kai dar egzistavo pakankamai tvirta aristokratinė struktūra, o šalis tebebuvo padalinta įtakos sferomis, kurios paveldėjimo keliu tekdavo magnatams. Kiek aš prisimenu, kilmingieji vengdavo vienas kito, išskyrus tuos atvejus, kai juos siedavo giminystės ryšiai. Jie susitikdavo per valstybines šventes, per arklių lenktynes. Namuose vieni pas kitus nesilankydavo. Grafo pilyje galėjai išvysti ką tik nori – sveikstančius nepiniginguspusbrolius, patarėjus ekspertus, palaižūnus, išlaikomus meilužius alfonsus, paprastus šantažistus. Tačiau galėjai neabejoti, kad tikrai nerasi vieno – kitų grafų sambūrio. Anglų visuomenė man primindavo genčių ratą, kur kiekviena gentis turi savo vyriausiąjį ir senių tarybą, raganas žiniuones ir karžygius, kiekviena šneka savo dialektu ir garbina savo dievybes, ir visos be išimties ksenofobiškos.[33]

Mūsų universitetų bei kitų intelektualinių biurokratijų darbuotojų neoficialusis gyvenimas atrodo subyrėjęs į tokias pačias klikas ir grupuotes, kurios, būdamos administracinės politikos smulkesnėmis partijomis, sudaro „dvarus" su kunkuliuojančiu draugijų gyvenimu. Vietos herojai čia gali niekieno netrukdomi puikuotis savo proto pranašumais, kompetencija bei giliamintiškumu.

Taigi matome, jog visi dalyvaujantys komandos pastatyme nariai skiriasi pagal tai, kiek kiekvienam iš jų leidžiama dominuoti dramaturginiu požiūriu, ir kad vienas komandos įprastinis pasirodymas skiriasi nuo kito tuo, kiek kuris komandos narys dominuoja dramaturgine prasme.

[33] Evelyn Waugh, „An Open Letter," leidinyje *Noblesse Oblige*, red. Nancy Mitford, (London: Hamish Hamilton, 1956), 78 p.

Draminio ir režisūrinio dominavimo sampratos, kaip vienas kitam prieštaraujančių įtakų tipai, *mutatis mutandis**, gali būti pritaikytos sąveikai kaip visumai, kad jos kontekste būtų įmanoma nurodyti, kuri komanda kokio pobūdžio įtakos turi daugiau ir kurie iš abiejų komandų atlikėjų dominuoja tiek dramine, tiek režisūrine prasme.

Suprantama, dažnai tas komandos atlikėjas, kuris dominuoja viena prasme, bus pranašesnis ir kita prasme, tačiau taip susiklostys toli gražu ne visuomet. Pavyzdžiui, šarvojant mirusįjį laidotuvių rūmuose, paprastai socialinė scenografija ir visi dalyviai, tarp jų gedinčiųjų komanda, taip pat ir organizacijos komanda, išdėstomi taip, kad išreikštų savo jausmus mirusiajam bei parodytų savo ryšį su juo; mirusysis dominuos spektaklio centre kaip dramaturginiu požiūriu svarbiausias dalyvis. Tačiau kadangi gedėtojai stokoja patirties, o be to, dar būna prislėgti sielvarto, kadangi pasirodymo „žvaigždė" privalo išlikti veikėju, nugrimzdusiu į gilų miegą, šarvojimo rūmų direktorius pats vadovaus spektakliui, nors, žinoma, jis laikysis nuošalyje, atokiau lavono arba galbūt jau plušės kitoje šarvojimo rūmų salėje, rengdamasis kitam pasirodymui.

Reikėtų paaiškinti, jog draminis bei režisūrinis dominavimas tėra dramaturginiai terminai ir kad atlikėjai, kurie pranoksta kitus dramaturgine įtaka, kitokios rūšies valdžios ar įgaliojimų gali ir neturėti. Juk niekam ne paslaptis, kad atlikėjai, užimantys akivaizdžias lyderio pozicijas, dažnai tėra vien tik statytiniai, išrinkti į šias pozicijas kompromiso vardan, galbūt tam, kad neutralizuotų potencialiai grėsmingą padėtį arba vien tik strateginiais sumetimais, tikrajai jėgai slepiantis už fasado, taigi kitaip sakant, slepiant jėgą už jėgos, o jėgą už fasado. Taip pat, jeigu dabartiniu momentu į šį postą paskirti nepatyrę ar tik laikinai šias pareigas atliekantys asmenys įgyja oficialų autoritetą patyrusiems pavaldiniams, dažnai įsitikinsime, kad tokiais įgaliojimais formaliai apdo-

* su atitinkamais pakeitimais *(lot.)*.

vanotas asmuo yra papirktas, suteikiant jam vaidmenį, kuris leidžia jam dominuoti dramine prasme, o pastatymui vadovauja patys pavaldiniai.[34] Taigi apie britų pėstininkus Pirmajame pasauliniame kare dažnai būdavo pasakojama, kad darbininkų kilmės seržantai itin subtiliai manipuliuodavo slapta užduotimi apmokyti savo naujus leitenantus imtis teatrališkai ekspresyvaus vaidmens būrio priešakyje ir greitai žūti tokioje iškilioje dramatinėje pozoje, kaip ir dera valdiškų vidurinių mokyklų auklėtiniams. O seržantai pasitenkindavo kuklia vietele būrio užnugaryje ir verčiau likdavo gyvi, kad galėtų mokyti kitus leitenantus.

Draminį bei režisūrinį dominavimą jau paminėjome kaip dvi dimensijas, kurių atžvilgiu komandų vieta gali keistis. O mažumėlę pakeitę savo atskaitos tašką, išvysime dar ir trečią variacijų lygmenį.

Tie, kas dalyvauja socialiniame institute vykstančioje veikloje, tampa grupės nariais, kai jie dirba sykiu, stengdamiesi parodyti savo veiklą tam tikroje šviesoje. Tačiau, net ir gavęs atlikėjo vaidmenį, individas neturėtų užmiršti kitų nei dramaturginių savo reikmių, kitaip sakant, jis ir toliau turėtų skirti pastangų tai veiklai, kurios priimtiną dramatizaciją siūlo vaidinimas. Tuomet galime manyti, kad individai, vaidinantys konkrečioje komandoje, tarpusavyje skirsis tuo, kiek laiko jie paskiria vien tik veiklai, o kiek tik vaidinimui.

Vieną kraštutinumą sudarys tie individai, kurie retai pasirodo prieš auditoriją ir pasirodymu mažai tesirūpina. Kitas kraštutinumas bus tie, retkarčiais taip vadinami, „grynieji ritualiniai vaidmenys", kurių atlikėjams rūpės tik tai, kaip atrodo jų pasirodymas, o dėl viso kito galvos neskaudės. Pavyzdžiui, abudu, ir prezidentas, ir nacionalinės sąjungos mokslinis direktorius, tikriausiai privalo tam tikrą laiką išbūti sąjungos būstinės pagrindinėse patalpose: jie abu turi būti

[34] Žr. David Riesman, bendraautoriai Reuel Denny ir Nathan Glazer, *The Lonely Crowd* (New Haven: Yale University Press, 1950), „The Avocational Counselors," 363–367 p.

prideramai apsirengę ir kalbėti tinkama kalba, idant suteiktų sąjungai respektabilų fasadą. Tačiau pastebėsime, jog prezidentas tuo pačiu metu dar padaro ir nemažai svarbių sprendimų, kai tuo tarpu mokslinis direktorius beveik jokių sprendimų nepriima, jo vienintelė paskirtis fiziškai dalyvauti ir sudaryti prezidento palydą. Profesinės sąjungos darbuotojai tokius vien tik ceremonijos prasmę turinčius vaidmenis vadina „vitrinų apipavidalinimu".[35] Toks pat darbo pasidalijimas krinta į akis ir namuose, jei juos laikysime socialiniu institutu, tokiais atvejais, kai tenka pademonstruoti bendresnes nuostatas, ne tik užduočiai atlikti reikalingas savybes. Jau įprasta parodomojo vartojimo analizė aiškiai atskleidžia, kad šiuolaikinėje visuomenėje vyrai siekia įsigyti socialinį-ekonominį statusą, o moterys – pademonstruoti šias įgytas vertybes. Ankstesniais laikais tokią specializaciją itin įtaigiai pailiustruodavo liokajaus postas:

Tačiau tikroji liokajaus vertė buvo tiesiogiai susijusi su viena iš namuose jo teikiamų paslaugų. Tai buvo uolumas, su kokiu jis garsindavo savo šeimininko turtus. Visų namų tarnų paskirtis buvo vienoda, nes jau vien jų buvimo namuose faktas bylojo apie jų šeimininko pajėgumą jiems mokėti ir juos išmaitinti už tokį menką jų tepadaromą darbelį ar už dyką buvimą. Tačiau šia prasme ne visos tarnų figūros buvo vienodai paveikios. Tie, kurie už retus įgūdžius ir specialų apmokymą nusipelnydavo didesnio atlyginimo, pelnydavo savo darbdaviui daugiau įtakos nei tie, kuriems būdavo mokama kukliau; tie, kurių pareigos versdavo juos įkyriai šmėsčioti prieš akis, bylodavo apie savo šeimininko turtus kur kas iškalbingiau negu tie, kurių, dėl jų darbo, beveik nesimatydavo. Iš visų šių reikšmingiausi būdavo tarnai su livrėjomis, nuo vežiko iki liokajaus. Kasdienė jų veikla suteikdavo jiems galimybę beveik

[35] Žr. Harold L. Wilensky, „The Staff 'Expert': A Study of the Intelligence Function in American Trade Unions" (neskelbta filosofijos daktaro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1953), įvadinis skyrius. Man pagelbėjo ne tik šios disertacijos medžiaga, aš dėkingas p. Wilensky'iui už daugelį kitų idėjų.

nuolat šmėžuoti visiems prieš akis. Be to, jau pati livrėja pabrėždavo, kaip jie nutolę nuo bet kokio produktyvaus darbo. Šitokį tarnų sukuriamą efektą ryškiausiai atspindėjo liokajaus figūra, nes jo kasdieninė veikla dar nuosekliau nei visų kitų išstatydavo jį viešumai. Ir kaip tik dėl to jis būdavo vienu iš svarbiausių savo šeimininko pasipuikavimo objektų.[36]

Derėtų pastebėti, jog individui, kuriam paskirtas grynai ritualinis vaidmuo, nėra būtina gauti ir dramaturgine prasme svarbiausią vaidmenį.

Taigi, komandą galima apibūdinti kaip grupę individų, kurie priversti glaudžiai bendradarbiauti tam, kad išsaugotų konkrečiai apibrėžtą, auditorijos akims skirtą situaciją. Komanda yra grupuotė, tačiau suformuota ne socialinės struktūros ar visuomeninės organizacijos, bet sąlygota veikiau sąveikos ar ištisos grandinės sąveikų, kurių dėka apibrėžta situacija ir yra išsaugoma.

Kaip jau matėme, ir kaip matysime vėliau, norint, kad vaidinimas pasirodytų esąs paveikus, teks slėpti ir neskelbti, kiek ir kokiu būdu teko bendradarbiauti. Tad komanda savo prigimtimi šiek tiek primena slaptą bendriją. Auditorija, žinia, tikriausiai suvoks, jog visus komandos narius sieja tokie saitai, kokiais šie nėra susiję nė su vienu iš žiūrovų. Taigi, pavyzdžiui, kai klientai įžengia į kokią nors paslaugų sferos kontorą, jie nedelsiant supranta, jog visi darbuotojai, oficialių savo vaidmenų dėka, skiriasi nuo klientų. Tačiau individai, priklausantys šios tarnybos personalui, nėra komandos nariai, savo kaip darbuotojų statusu jie yra nariai tiek, kiek bendradarbiauja padėdami išsaugoti konkrečiai apibrėžtą situaciją. Daugeliu atvejų nebus mėginama nuslėpti, kas priklauso personalui; tačiau personalo nariai taip pat priklauso šiai slaptai bendrijai, šiai komandai iki tol, kol bus saugoma paslaptis apie jų bendradarbiavimą, norint išsaugoti situacijos apibrėžtumą.

[36] J. J. Hecht, *The Domestic Servant Class in Eighteenth-Century England* (London: Routledge, Kegan Paul, 1956), 53–54 p.

Individai gali susijungti į komandas tam, kad padėtų grupei, kurios nariais yra, tačiau, pagelbėdami sau ir savo grupei tokiomis dramaturginėmis priemonėmis, jie jau vaidina kaip komanda, ne kaip grupė. Taigi komanda, kaip ją čia suprantame, yra slapta bendrija, kurios nariai „nenariams" atrodo sudarą draugiją, gal net rinktinę, tačiau jų sudaroma draugija iš tiesų nėra ta draugija, kuriai jie priklauso vaidindami kaip komanda.

Kadangi komandoms priklausome visi, visi ir turėtume nešiotis savyje tą saldžią suokalbininkų kaltę. O kadangi kiekvienai komandai rūpi, kaip išsaugoti konkrečiai apibrėžtų situacijų stabilumą, ir, to siekiant, tenka kai kuriuos faktus nuslėpti ar sumenkinti, tai reikia manyti, jog atlikėjas šią savo kaip bendrininko naštą neš paslapčia.

III skyrius

REGIONAI IR JŲ NULEMTAS ELGESYS

Regioną galima apibūdinti kaip bet kokią vietą, apribotą suvokimo barjeru. Suprantama, regionai skiriasi tuo, kaip griežtai jie apriboti, taip pat ir tuo, kokios komunikacijos priemonės juose sukelia suvokimo barjerus. Tad, sakykime, stori stikliniai paneliai, atskiriantys kontrolinius transliavimo kambarius, gali izoliuoti regioną taip, kad jo nesigirdėtų, bet vizualiai jis izoliuotas nebus.

Mūsų anglų–amerikiečių visuomenėje, – palyginti beveik visas socialinis gyvenimas čia vyksta viduje, – kiekvienas atliekamas vaidinimas paprastai dar apribojamas ir laiko ribų. Vaidinimo sukuriamas įspūdis bei samprata paprastai prisodrina regioną ir jo užimamą laiko tarpą tokiu būdu, kad bet kuris individas, atsidūręs šiame erdvės–laiko daugiasluoksnyje, turi galimybę stebėti vaidinimą ir vadovautis tokia situacijos definicija, kokią šis vaidinimas sukuria.[1]

Neretai vaidinimas turi tik vieną vizualinį auditorijos ir atlikėjo dėmesio sutelkimo centrą, šito pavyzdžiais, sakykim, gali būti situacijos, kai salėje sakoma politinė prakalba arba kai pacientas šnekučiuojasi su gydytoju šio konsultaciniame

[1] Straipsnyje apie mokslinę metodologiją Wrightas ir Barkeris komentuodami terminą „biheivioristinė scenografija, aplinka", aiškiai nurodo, jog kai kuriuose kontekstuose su elgesiu susijusios ekspektacijos kartais gali būti priskiriamos konkrečioms vietoms. Žr. Herbert F. Wright and Roger G.Barker, *Methods in Psychological Ecology* (Topeka, Kansas: Ray's Printing Service, 1950).

kabinete. Tačiau daugelį vaidinimų sudaro daugiau sudedamųjų dalių, žodinės sąveikos atskirų mazgų bei junginių. Taigi kokteilių vakarėlyje paprastai išryškėja kelios pokalbiuose dalyvaujančios grupės, kurių dydis bei narių skaičius nuolat keičiasi. Spektaklį, vykstantį parduotuvėje, taip pat paprastai sudaro keli verbalinės interakcijos dėmesio sutelkimo centrai, kurių kiekvienas susideda iš aptarnaujančio asmens ir kliento poros.

Atskaitos tašku laikant konkretų vaidinimą, kartais patogu pasinaudoti terminu „fasado regionas", juo apibūdinant tą vietą, kur rodomas vaidinimas. Įprasta prasminių ženklų ekipuotė tokioje vietoje paprastai siejama su fasado elementu, kurį pavadinome „dekoracijomis ar scenografine aplinka" *(setting)*. Mums teks įsitikinti, jog kai kurie vaidinimo aspektai, regis, nukreipiami veikiau ne į auditoriją, bet į fasadinį regioną.

Individo pasirodymą fasadiniame regione galima suprasti kaip pastangas sudaryti vaizdą, neva jo veikla šiame regione paremia bei įkūnija tam tikrus standartus. Atrodo, jog tuos standartus būtų galima suskirstyti į dvi gerokai apibendrintas grupes. Pirmos grupės standartai nusako, kaip atlikėjas elgiasi su auditorija tuo metu, kai su ja šnekučiuojasi arba bendrauja gestais, kas šiuo atveju yra pokalbio substitutas. Tokie reikalavimai kartais laikomi tiesiog mandagumo dalykais. Kita grupė standartų nusako, kaip atlikėjas prisitaiko, kaip jis „telpa" į auditorijos vizualinę ar akustinę skalę, nors šiuo sykiu pokalbyje su auditorija jis gali ir nedalyvauti. Šią antrąją standartų grupę aš pavadinsiu etiketu, nors norint pateisinti tokią šios sampratos vartoseną, neapsieitume be kai kurių pateisinimų bei išlygų.

Kai žvelgiame į konkretaus regiono etiketo reikalavimus, tuos reikalavimus, kurie nenurodo, kaip atlikėjas turi elgtis su kitais asmenimis pokalbio metu, mes vėl galime suskirstyti į pogrupius: moralinius ir instrumentinius reikalavimus. Moraliniai reikalavimai yra tikslas savaime ir, greičiausiai, nusako tokias taisykles kaip nesikišimas į kito asmens psi-

chologinę erdvę, nepriekabiavimas, seksualinę priklausomybę apibrėžiančios taisyklės, reikalavimai gerbti sakralines vietas ir kai kurie kiti. Instrumentiniai reikalavimai nėra tikslai savaime. Jie veikiausiai nusakys tokias pareigas, kaip, tarkime, reikalavimai, kokius darbdavys kelia savo samdomiems darbuotojams, kaip antai, rūpintis nuosavybe, užtikrinti darbo našumo reikalaujamus lygius bei kiti. Atrodytų, jog terminas „etiketas" turėtų apimti tik moralinius standartus, o instrumentiniams standartams apibūdinti turėtume pasitelkti kitą sampratą. Tačiau kai įsigiliname į tai, kokia tvarka vyrauja konkrečiame regione, išvystame, jog šių abiejų rūšių reikalavimai, tiek moraliniai, tiek instrumentiniai, tarsi ir vienodai įtakoja individą, kuris privalo juos įvykdyti, ir kad dauguma reikalavimų, kurių reikalaujama paisyti, yra pagrindžiami pateikiant tiek moralinio, tiek instrumentinio pobūdžio priežastis arba racionalizacijas.

Jeigu reikalavimo laikytis verčia sankcijos ar koks konkretus sankcionierius, atlikėjui dažnai bus visiškai tas pats, ar tas reikalavimas įteisintas vien tik instrumentiniu pagrindu, ar ir moraliniu, ir ar iš jo reikalaujama, ar ne tą standartą inkorporuoti, paverčiant vidiniu.

Reikia pastebėti, jog ta dalis asmeninio fasado, kurią aš pavadinau „raiška" *(manner)*, bus mums svarbesnė kalbant apie mandagumą, o ta dalis, kurią pavadinome „išore" *(appearance)*, bus reikšminga šnekant apie etiketą. Reikėtų pastebėti taip pat dar ir tai, kad nors etiketo paisymas gali igyti tokią formą, kai atrodys, kad juo viso labo išreiškiama pagarba regionui bei tai scenos aplinkai, į kurią pateko atlikėjas, toks pagarbos demonstravimo spektaklis gali būti motyvuotas troškimo palankiai nuteikti auditoriją, išvengti bausmių ir panašiai. Pagaliau tenka pripažinti, jog ekologiniu (t.y., poveikio aplinkai) požiūriu svarbesni yra etiketo, ne mandagumo reikalavimai. Sakykim, auditorija gali nuolat tikrinti visą fasadinį regioną, įsitikindama, kaip jame laikomasi etiketo reikalavimų, tačiau tuo metu, kai auditorija užimta šia veikla, beveik niekas iš atlikėjų nėra įpareigotas šnekučiuotis

su auditorija ir atrodyti mandagus; arba tokia našta gali būti patikėta vos vienam kitam. Atlikėjai gali liautis rūpintis vaidybine ekspresija, tačiau jų išraiškos vis viena juos išduoda.

Analizuojant socialinius institutus, svarbu apibūdinti vyraujančius juose etiketo standartus, tačiau tą padaryti nėra paprasta, nes tiek asmenys, iš kurių buvo renkama informacija, tiek analitikai, linkę tų standartų daugumą priimti kaip savaime suprantamą dalyką, nesuvokdami tai darą, kol įvyksta nelaimingas atsitikimas, krizė arba susiklosto kokios kitos ypatingos aplinkybės. Pavyzdžiui, yra žinoma, jog skirtingų korporacijų biuruose taikomi skirtingi standartai, reguliuojantys neformalius tarnautojų pokalbius, tačiau tik tais atvejais, jei imame gilintis, kokia padėtis konkrečiose organizacijose, turinčiose daugiau darbuotojų imigrantų, mums staiga paaiškėja, jog leidimas palaikyti neformalius pokalbius nebūtinai reiškia leidimą neformaliai šnekučiuotis svetima kalba.[2]

Mes pripratę manyti, kad etiketo taisyklės, galiojančios sakralinėse institucijose, tokiose kaip bažnyčios, turėtų būti skirtingos nei tos, kurių laikomasi kasdieninėse darbo vietose. Tačiau iš to, kas pasakyta, neturėtume daryti išvados, jog šventose vietose reikalavimų esama daugiau arba jie griežtesni nei tie, kurių reikalaujama laikytis darbiniuose institutuose. Tarkime, bažnyčioje moteriai tikriausiai bus leidžiama sėdėti, svajoti ar net snausti. Tačiau iš pardavėjos, dirbančios suknelių parduotuvėje, tikriausiai bus reikalaujama stovėti, visuomet atrodyti budriai, nekramtyti kramtomosios gumos, šypsotis net ir tada, kai ji nesišnekučiuoja su pirkėjais, dėvėti tokius drabužius, kokie vargu ar jos kišenei.

Dar viena forma etiketo, analizuota socialiniuose institutuose, yra ta laikysena, kurią galėtume nusakyti „prasimanyk darbo". Daugelyje organizacijų savaime suprantama, jog iš darbininkų bus pareikalauta ne tik per tam tikrą laiką pagaminti tam tikrą nurodytą produkcijos kiekį, bet taip pat

[2] Žr. Gross, *op. cit.*, 186 p.

ir būti pasirengus, jei patikrins, sudaryti įspūdį, kad jie tuo momentu nepaprastai įtemptai dirba. Štai ką išgirdome laivų remonto dirbtuvėse:

Buvo stačiai juokinga stebėti, kokios vykdavo transformacijos, pasklidus gandui, kad į denį užlipo meistras arba kad jis pasirodė dirbtuvėje, arba kad galbūt užsuksiąs administracijos atstovas. Ūkio dalies darbuotojai ir darbininkų grupių vyresnieji puldavo prie darbininkų, ragindami juos stvertis tokių darbų, kurie akivaizdžiai rodytų, kaip sparčiai jie dirba. „Neleiskit, kad jis sučiuptų jus sėdinčius!" skambėdavo nuolatinis perspėjimas, ir jei nebūdavo darbo, jie griebdavo uoliai lankstyti ir pjaustyti vamzdį arba tvirčiau veržti varžtą, kuris jau seniai buvo užveržtas ir daugiau jo veržti tikrai nereikėjo. Tai buvo tarytum formali duoklė, atiduodama besilankančiam viršininkui pagerbti, ir šio ritualo formalumai buvo gerai žinomi abiems pusėms, panašiai kaip žinomi jie ir tiems, kas dalyvauja penkių žvaigždučių generolo patikrinime. Menkiausios šio melagingo ir tuščio šou detalės nepaisymas būtų interpretuojamas kaip neregėtos nepagarbos ženklas. [3]

Panašius dalykus išgirstame ir ligoninės palatoje:

Kiti medicinos personalo asmenys stebėtojui jau pačią pirmą jo darbo palatoje dieną pasakė, jog jis turįs stengtis „nepakliūti į akis", kai suduoda pacientui, dėtis užsiėmusiu, kai vyresnioji apeina palatas, nešnekėti su ja, kol ji neprakalbina pirma. Buvo užsiminta, jog kai kurios slaugės stebi, kada prisiartina vyresnioji, ir perspėja kitas slauges, kad ši neužtiktų jų darančių ko neleistino. Kai kurios slaugės taupydavo darbą, kad atrodytų užsiėmusios, kai jas tikrins vyresnioji, tad ji negalės paskirti joms daugiau jokių darbų. Tiesa, taip apsimesdavo tik nedaugelis slaugių, o kiek jos apsimetinėdavo, priklausydavo nuo atskiros slaugės, vyresniosios medicinos sesers ir bendros situacijos palatoje. Tačiau beveik visų aptarnaujančių asmenų elgesys šiek tiek pasikeičia,.

[3] Katherine Archibald, *Wartime Shipyard* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1947), 159 p.

kai pasirodo koks nors prižiūrėtojas, kaip, sakykime, vyresnioji medicinos sesuo. Tada jau nėra taip atvirai nepaisoma taisyklių ir reikalavimų...[4]

Aptarus „prasimanyk darbo" *(make-work)* sampratą, galima imtis svarstyti ir kitus darbo kaip veiklos, kurioje reikia užtikrinti išorišką pasirodymą, kriterijus, tokius kaip tempas, asmeninio intereso tausojimas, tikslumas ir kitus.[5] O nuo darbo standartų jau tik vienas žingsnis iki kitų reikšmingesnių instrumentinių bei moralinių etiketo aspektų, tokių kaip: apsirengimo kodeksas, leidžiamas triukšmo lygis, toleruojami nukrypimai, nuolaidžiavimai bei emocinės išraiškos.

„Prasimanyk darbo", kartu su kitais etiketo reikalavimais, keliamais darbo vietoje, paprastai suprantamas kaip našta, kurią privalo vilkti tie, kas žemos kilmės. Tačiau dramaturginis požiūris reikalauja iš mūsų sykiu su „prasimanyk darbo" priesaku apsvarstyti ir jo priešybės, apsimesto nieko neveikimo inscenizaciją. Taigi memuaruose apie XIX-ojo amžiaus ne itin aukštos kilmės aristokratų gyvenimą skaitome:

Ypač skrupulingai būdavo laikomasi vizitavimo ir atsakymų į vizitus ritualo – tereikia prisiminti romane Mill of the Floss (George Eliot romanas, vert. past.) aprašytąjį vizitą. Lankytis vieniems pas kitus derėdavo reguliariais intervalais, taip kad beveik būtų nesunku nuspėti, kada apsilankys vieni, kada jiems tuo pačiu atsidėkos kiti... Tai buvo apeigos, kurias sudarė nemenka dalis ceremoningumo bei vaizduotės. Pavyzdžiui, tam, pas kurį, tegul ir netikėtai, būdavo apsilankoma, nederėjo dirbti jokio darbo. Šiose aristokratais save laikančiose šeimynose viešpatavo supratimas, kad namuose būnančioms damoms po pietų nedera daryti nieko rimto ar naudingo; popietė turi būti skiriama pasivaikščiojimams arba vizitams, arba elegantiškam dykinėjimui namuose. Todėl jeigu mergaitės tuo metu kaip tik būdavo pradėjusios kokį

[4] Willoughby, *op. cit.*, 43 p.

[5] Kai kurių pagrindinių darbo standartų analizę rasime: Gross, *op. cit.*, iš kur ir paimti aukščiau minėtieji tokių standartų pavyzdžiai.

naudingą darbelį, turėdavo brukti jį po sofa ir apsimesti, jog skaito knygą, tapo arba mezga, arba šnekučiuojasi kokiomis nors lengvomis bei maloniomis temomis. Kodėl joms reikėdavo apsimetinėti tokiu rafinuotu būdu, aš stačiai negaliu įsivaizduoti, nes visi juk žinojo, kad kiekviena mergaitė tuose namuose siūdavo, adydavo, iškirpinėdavo, dygsniuodavo, įsiuvinėdavo pažastis, puošdavo, versdavo į kitą pusę ar ką kita išgalvodavo. Kaip jums atrodo, kaip kitaip teismo patikėtinio dukterys būtų galėjusios taip drąsiai pasirodyti sekmadienį, jei nebūtų pakankamai gudrios ir daugelio dalykų nebūtų pasidariusios pačios? Suprantama, visi tai žinojo, ir nežinia kodėl mergaitės negalėjo to atvirai prisipažinti. Gal dėl kokio menkučio įtarimo ar dėl silpnos vilties, o gal dėl karštos svajonės apie tai, kad damai priderančio nereikalingumo aureolė padės joms peržengti lemtingą slenkstį grafystės Pobūvyje ir įsilieti į didįjį Šalies Balių...[6]

Turėtų būti aišku, kad nors tų asmenų, kuriems tenka vaidinti, jog jie „nesėdi be darbo", ir tų, kam tenka dėtis, jog jie nieko neveikia, padėtis yra visiškai priešinga, ir vieni, ir kiti privalo prisitaikyti prie rampos šviesos, kuri krinta ant jų ta pačia įstrižaine.

Jau minėjome anksčiau, kad kai individui tenka veikti kitų asmenų akivaizdoje, kai kuriuos savo veiklos aspektus jis akcentuoja, o kitus, galinčius sukompromituoti palaikomą įspūdį, nuslopina. Aišku, jog akcentuojami faktai išryškėja tame plane, kurį aš pavadinau fasado regionu; turėtų būti lygiai taip pat aišku, kad gali egzistuoti ir kitas regionas – „scenos užkulisių" arba tiesiog „užkulisių", kur nuslopinti faktai iškyla.

Užkulisių regionas arba scenos užkulisiai gali būti nusakomi kaip vieta, susijusi su ruošiamu pasirodymu, kur pasirodymo sukurtam įspūdžiui prieštaraujama taip sąmoningai,

[6] Sir Walter Besant, „Fifty Years Ago", *The Graphic Jubilee Number*, 1887, cituoja James Laver veikale *Victorian Vista* (Boston: Houghton Mifflin, 1995), 147 p.

tarsi tai būtų savaime suprantamas dalykas. Vietoms, kurias galima priskirti prie užkulisių, būdingos kai kurios tipiškos funkcijos. Kaip tik čia, padėjus skausmingų pastangų, įmanoma suklastoti vaizdą, neva pasirodymu galima išreikšti dar ir tai, kas peržengia jį patį; kaip tik čia atvirai konstruojamos iliuzijos ir įspūdžiai. Čia tarsi kompaktiškame podėlyje saugomi scenos rakandai bei asmeninio fasado reikmenys, iš kurių įmanoma prisirinkti poelgių bei personažų ištisiems repertuarams.[7]

Čia pagal kokybę suslėpti ritualinės ekipuotės objektai, tokie kaip skirtingų rūšių gėrimai ir drabužiai, kad auditorija nesuprastų, kaip su ja yra elgiamasi, ir negalėtų šito palyginti su tuo, kaip su ja galėtų būti elgiamasi. Čia izoliuojami prietaisai, kaip, sakykime, telefonai, kad jais būtų įmanoma pasinaudoti „asmeniškai". Čia galima pasimatuoti kostiumus ir kitas asmeninio fasado dalis, patikrinant, ar jie neturi kokių trūkumų. Čia komanda gali parepetuoti savo vaidinimą, įsitikindama, kad jame nelikę užgaulių frazių, kol prieš juos nesama auditorijos, kurią jos užgautų; čia vargšai komandos nariai, neturintys išraiškos talento, yra apmokomi arba išmetami iš vaidinimo. Čia atlikėjas gali atsipalaiduoti; jis gali nusimesti fasadą, atsisakyti deklamuoti savo vaidmens eilutes, išžengti iš savo personažo. Simone de Beauvoir nutapo gana išraiškingą tokios veiklos užkulisiuose paveikslą, aprašydama situacijas, kuriose nedalyvauja vyriškos lyties auditorija.

Vertės tokiems santykiams teikia juose glūdinti tiesa. Prieš vyrą moteris visuomet vaidina; ji meluoja dėdamasi sutinkan-

[7] Kaip nurodo Métraux (op.cit., 24 p.), vudu kulto praktika taip pat reikalauja panašių teatrinių atributų: Kiekvienas atvejis, kai stebime dvasios apsėstąjį, turi teatrinę pusę, apie ką byloja persirenginėjimai. Šventyklos patalpas galima palyginti su teatro užkulisiais, kur užvaldytasis prisitaiko sau tinkamų aksesuarų. Skirtingai nuo isteriko, kuris savo nerimą ir troškimus išreiškia simptomais – asmeninės raiškos priemonėmis, ritualiniai apsėstieji privalo atitikti klasikinį mitinio personažo įvaizdį.

ti su antraeilės kitos vaidmeniu, ji meluoja, kai mimika, tualetais, iš anksto pasirinktais žodžiais nori pavaizduoti tokią, kokia ji iš tikrųjų nėra. Šita komedija reikalauja nuolatinės įtampos; šalia vyro, šalia meilužio, kiekviena moteris daugiau ar mažiau galvoja: „Tai – ne aš". Vyrų pasaulis grubus, aštriabriaunis, jo balsai pernelyg garsūs, šviesos pernelyg ryškios, kontaktai pernelyg šiurkštūs, o šalia kitų moterų ji jaučiasi kaip už uždangos; ji blizgina ginklus, nesikauna; ji derina savo drabužius, kuria makiažą, rezga pinkles; prieš pasirodydama scenoje slampinėja su šlepetėmis ir chalatu užkulisiuose; jai patinka švelni šilta atmosfera be įtampos...

Kai kurioms moterims tas lengvabūdiškas ir šiltas artumas brangesnis už rimtus, pompastiškus santykius su vyrais.[8]

Itin dažnai vaidinimo užkulisiai lokalizuoti viename gale tos pačios vietos, kur vyksta vaidinimas, ir būna atskirti nuo vaidinimo vietos perdala bei apsaugotu pasažu. Kai fasado ir užkulisių regionai šitaip būna greta vienas kito, atlikėjas gali susilaukti pagalbos iš užkulisių tuo metu, kai vyksta vaidinimas, ir kiekvieną akimirką gali nutraukti pasirodymą trumpą atokvėpio minutę. Ir suprantama, užkulisiai yra ta vieta, kur, kaip pagrįstai gali tikėtis atlikėjas, neįsiverš auditorijos nariai.

Kadangi gyvybiškai svarbios pastatymo paslaptys tampa regimos užkulisių regione, taip pat kadangi atlikėjai čia gali „išžengti" iš personažo, kurį įkūnija, galima tikėtis, kad perėjimas iš fasado į užkulisius auditorijos nariams bus uždarytas arba kad užkulisiai jiems bus uždrausta zona. Tai itin plačiai praktikuojama įspūdžio valdymo technika, kurią būtina aptarti detaliau.

Akivaizdu, jog užkulisių regiono kontrolė vaidina svarbų vaidmenį „darbo kontrolės" procese; jos pagalba individai stengiasi sušvelninti iš visų pusių juos spaudžiančius deterministinius reikalavimus. Jeigu fabriko darbininkas nori

[8] De Beauvoir, *op. cit.*, 623, 624 p.

sėkmingai vaidinti, jog jis visą dieną sunkiai dirba, jam teks susirasti kokią saugią vietą paslėpti savo įnagiui, kuriuo pasinaudodamas jis padaro visos darbo dienos normą, sudėdamas į ją mažiau nei pusę dienos pastangų.[9] Norėdamas mirusiojo gedintiems asmenims suteikti iliuziją, jog mirusysis iš tiesų nugrimzdęs į gilų ir nesudrumsčiamą miegą, šermenų biuro direktorius privalo užsitikrinti, kad gedintieji nebus įleidžiami į tą patalpą, kur lavonams nuleidžiami skysčiai, jie paruošiami, padažomi, parengiant juos finaliniam pasirodymui.[10] Jeigu psichiatrinės ligoninės viršininkas pageidauja palikti palankų įspūdį apie savo ligoninę tiems, kas atvyksta lankyti čia gydomų savo artimųjų, jam svarbu turėti galimybę užtverti lankytojams kelią į palatas, ypač į nepagydomai sergančiųjų palatas, apriboti lankytojų vaikštinėjimą po ligoninę, suburiant juos specialiuose svečių kambariuose, kuriuos ne pro šalį apstatyti dailesniais baldais, ir užsitikrinti, jog visi atvesti į šį kambarį pacientai būtų tvarkingai aprengti, švariai nuprausti, kad su jais padoriai elgiamasi, o ir jie patys, kiek įmanoma, pakenčiamai elgtųsi. Taip pat ir daugelyje aptarnavimo sferų sričių klientas dažnai būna paprašomas palikti savo daiktą, kurį reikia sutvarkyti, ir pasišalinti, kad meistras galėtų dirbti vienas. Kai klientas sugrįžta pasiimti savo automobilio, ar savo laikrodžio, ar kelnių, ar radijo imtuvo – tas daiktas įteikiamas jam suremontuotas ir veikiantis, taip veikiantis, kad, tarp kita ko,

[9] Žr. Orvis Collins, Melville Dalton ir Donald Roy, „Restriction of Output and Social Cleavage in Industry," *Applied Anthropology* (dabar *Human Organization*), IV, 1–14 p., ypač 9 p.

[10] P. Habensteinas seminare yra pastebėjęs, jog kai kuriose valstijose laidotovių biuro savininkas turi juridinę teisę neįleisti mirusiųjų giminių į patalpas, kur tvarkomas lavonas. Turbūt išvydę, kas turi būti padaryta mirusiajam, kad jis atrodytų kaip dera, neprofesionalai, o ypač mirusiojo artimieji, patirtų per didelį šoką. P. Habensteinas taip pat tvirtina, kad artimųjų verčiau neįsileisti į lavono sutvarkymo patalpą dar ir dėl tos priežasties, kad jie nepaprastai išsigąstų patenkinę savo liguistą smalsumą.

visai ir nesimato, kiek darbo teko įdėti, kol jis buvo remontuojamas, kiek klaidų meistras padarė, kol šį daiktą pataisė, nesimato ir jokių kitų smulkmenų, kurias klientas turėtų žinoti, kad susiorientuotų, kiek pagrįstas tas mokestis, kurio iš jo už šitą paslaugą reikalaujama.[11]

Aptarnavimo sferos atstovai taip dažnai prisiskiria sau tarsi savaime suprantamą teisę laikyti auditoriją toliau nuo užkulisių teritorijos, kad dėmesį patraukia ne tie atvejai, kai ši įprasta strategija taikoma, o kaip tik tie, kur jos pritaikyti neįmanoma. Sakykim, amerikietiškos degalinės savininkams šia prasme iškyla tiesiog aibės rūpesčių. Jeigu reikia suremontuoti automobilį, klientai gana dažnai atsisako palikti jį nakčiai ar visai dienai, nors degalinės savininkas už jį atsako, ir jiems vis viena tektų tą padaryti, jeigu jie varytų savo mašiną remontuoti į dirbtuves. Be to, kai mechanikas taiso automobilį net ir dienos metu, klientai neretai tiesiog neabejoja turintys teisę stebėti mechaniką tada, kai jis dirba. Jei reikėtų suteikti kokią nors neegzistuojančią paslaugą ir pareikalauti už ją užmokėti, ją tektų vykdyti tiesiogiai stebint tam asmeniui, kuriam apgauti ji būtų skirta. Klientai faktiškai nė kiek nepaiso degalinės personalo teisės turėti savo pasirodymo užkulisius, dažnai degalinėje jie elgiasi taip, tarytum tai būtų koks atviras miestas, skirtas vyrams, vieta, kur individas rizikuoja susitepti drabužius, todėl jaučiasi turįs teisę reikalauti visokeriopų užkulisiams priklausančių privilegijų. Vyrai automobilistai įsiveržia į vidų atsismaukę kepures, spjaudydamiesi, keikdamiesi, prašydami nemokamų paslaugų arba nemokamai patarti, kaip vienur ar kitur nusigauti. Jie įsigriozdžia lyg niekur nieko pasinaudoti tualetu, degalinės įrankiais, kontoros telefonu, o kartais pasirausti atsarginių detalių sandėliuke, gal ras tą, kuri jam reikalinga.[12] Tam, kad nereikėtų pravažiuoti pro šviesoforą,

[11] Pavyzdžiai, kurie pateikiami toliau, paimti iš Social Research, Inc. atliktos studijos; apklausta apie du šimtus smulkaus verslo savininkų.

vairuotojai kerta tiesiai per degalinės įvažiavimo taką, nepaisydami jokių šeimininko nuosavybės teisių.

Šetlando viešbutis galėtų būti dar vienu pavyzdžiu, iš kurio matome, kokių problemų iškyla dirbantiesiems, kai jie neturi galimybės tinkamai kontroliuoti savo veiklos užkulisių. Viešbučio virtuvėje, kur būdavo gaminamas maistas viešbučio lankytojams, kur viešbučio personalas valgydavo ir praleisdavo visą dieną, vyravo kaimiška kultūra. Mūsų požiūriui paaiškinti praverstų keletas šios kultūros detalių.

Virtuvėje vyravo kaimiški darbdavių – darbininkų santykiai. Vienas kitą vadindavo vardais, nors berniukas iš plovyklos teturėjo keturiolika metų, o šeimininkas trisdešimt. Vyras ir žmona, buvę viešbučio savininkai, valgydavo sykiu su samdomais darbininkais, prie stalo visi beveik kaip lygūs šnekučiuodavosi bei liežuvaudavo. Kai viešbučio savininkai surengdavo vakarėlį virtuvėje draugams ir tolimesniems giminaičiams, pakviesdavo ir viešbučio darbininkus. Toks artimumo bei lygiavos modelis tarp šeimininkų ir samdomų asmenų prieštaravo paveikslui, kokį abu elementai sukurdavo svečiams matant, nes tokia lygiava neatitiko svečių supratimo apie socialinę distanciją, kuri turėtų būti iš-

[12] Sportinių automobilių remonto dirbtuvėje šeimininkas man pranešė apie tokią sceną, kai klientas, nuėjęs į sandėliuką, pasiėmė tarpiklį ir rodydamas jį šeimininkui, stovėjusiam už dirbtuvės sandėliuko prekystalio, klausia:

Klientas: Kiek?

Šeimininkas: Sere, iš kur jūs jį pasiėmėte ir kas atsitiktų, jeigu jūs nueitumėte už prekystalio banke ir pasiėmęs maišelį dešimties centų monetų atneštumėte juos kasininkui?

Klientas: Čia ne bankas.

Šeimininkas: Na, sakykim, čia mano dešimties centų monetos. Ko gi jūs pageidavote, sere?

Klientas: Na, jei jums jau taip atrodo, tuomet tiek to. Aišku, turite teisę. O man reikia tarpiklio „51 Anglija".

Šeimininkas: „Čia 54".

Nors degalinės savininko anekdote gal tiksliai ir neperteikta, kas buvo sakoma ir daroma, tačiau situacija ir tai, kaip šeimininkas joje pasijuto, nusakyta gana taikliai.

laikoma tarp to darbuotojo, su kuriuo jie tarėsi norėdami apsistoti viešbutyje, ir nešikų bei kambarinių, kurie užnešdavo jų lagaminus į viršų ir kiekvieną vakarą blizgindavo svečių batus bei ištuštindavo jų naktipuodžius.

Viešbučio virtuvėje būdavo valgoma irgi pagal vietinius papročius. Kai rasdavosi mėsos, dažniausiai ji būdavo verdama. Žuvis, kurią svečiai valgydavo dažnai, paprastai būdavo verdama arba sūdoma. Bulvės, nepakeičiama kasdienio didžiojo valgio dalis, beveik visuomet būdavo verdamos su lupenomis ir valgomos salos papročiu: kiekvienas valgytojas ranka pasirinkdavo bulvę iš dubens, pastatyto stalo viduryje, ir padūręs ją šakute nusilupdavo peiliu, lupenas tvarkingai sudėdamas į krūvelę šalia savęs, kurią pavalgęs nubraukdavo nuo stalo peiliu. Stalas būdavo uždengiamas klijuote. Beveik kiekvienas valgis pradedamas sriuba, paduodama dubenėliuose, o vėliau į stalą tiekiami valgiai taip pat sudedami į tuos pačius dubenėlius, o ne į lėkštes. (Kadangi didžioji maisto dalis būdavo verdama, šis paprotys paplito labai greitai.) Šakutes ir peilius salos gyventojai neretai apgniauždavo kumščiu, o arbatą gerdavo iš puodelių be lėkštučių. Nors valgydavo saloje maistą, kuris veik visomis prasmėmis buvo padorus, o saloje priimtų stalo manierų sugebėdavo laikytis itin delikačiai ir skrupulingai, – tą neretai ir darydavo, – visą valgymo kompleksą saliečiai suprato ne tik skirtingai nuo britų viduriniosios klasės priimto šablono, bet ir kaip savotišką jo nepaisymą. Toks valgymo etalonų skirtingumas turbūt akivaizdžiausiai išryškėdavo tada, kai svečiams paduodamas maistas būdavo valgomas ir virtuvėje. (Tai nebuvo kažkas neįprasta, tačiau ir ne itin priimta, nes viešbučio darbininkai labiau vertino vietos papročiu pagamintą maistą negu skirtą svečiams.) Tokiais atvejais virtuvei skirtą maisto dalį jie paruošdavo ir patiekdavo salos papročiu, per daug dėmesio nekreipdami į paskirstymą atskirais gabalais ir pjausniais, dažnai visas porcijas gamindami sykiu. Dažnai į stalą jie patiekdavo mėsos šonkaulius ar sutrupėjusio vaisinio pyrago krūveles, – tokį patį maistą, kurį duodavo ir

svečiams valgomajame, gal tik truputį menkesnės išvaizdos, tačiau pagal salos virtuvės kriterijus tai neatrodė nė kiek užgaulu. O jeigu pudingas iš sužiedėjusios duonos ir pyrago neatitikdavo tokių reikalavimų, kad galėtų keliauti ant svečių stalo, jis puikiausiai tikdavo virtuvėje.

Virtuvėje galėjai stebėti ir saliečių apsirengimo bei laikysenos įpročius. Sakykime, šeimininkas kartais, vietiniu papročiu, viduje taip ir likdavo nenusiėmęs kepurės; plovyklos berniukas, pasirinkęs taikiniu anglies kibirą, paleisdavo į jį tiksliai nukreiptą seilių čiurkšlę, o moterys darbininkės ilsėdavosi sukryžiavusios kojas damoms nepritinkančia poza.

Be šių kultūros nulemtų skirtingumų, egzistavo ir kitų šaltinių, kurie kildino neatitikimus tarp virtuvės ir svečių kambario viešbutyje; ne visuomet tie standartai, tiesiogiai ar netiesiogiai taikomi viešbučio svečių regione, būdavo rimtai paisomi ir virtuvėje. Virtuvės regiono plovyklos sparne sriuba, kuri dar būdavo skirta valgyti, kartais apsitraukdavo pelėsiu. Viršum virtuvės viryklės ant garų katilo džiūdavo drėgnos kojinės – įprastas vaizdas salos buityje. Arbata, jei svečiai paprašydavo šviežios, būdavo užkaičiama arbatinyje, užpilant vandenį ant prie dugno prilipusių kelių savaičių senumo lapelių. Šviežios silkės būdavo valomos jas perskeliant, o paskui iškabinant vidurius su laikraščio gumulu. Sviesto stačiakampėliai, suminkštėję arba praradę išvaizdą kelionės į valgomąjį metu, arba nuvalgyti, būdavo suformuojami, kad atrodytų kaip nauji, ir vėl pasiunčiami atlikti pareigos. Riebūs pudingai, per geri suvalgyti virtuvėje, – godžiai skanaujami gausiai kabinant pirštais, prieš paskirstant juos svečiams. Valgio metu, kai ypač pagausėdavo darbo, panaudotos gėrimo taurės būdavo tiesiog ištuštinamos ir iššluostomos, jų net neišskalavus, taip paspartinant jų sugrąžinimą į apyvartą.[13]

[13] Nereikia manyti, jog paminėti nesutapimai tarp realaus standartų laikymosi ir apsimetinėjimo, kad jų laikomasi, yra kokia išimtis. Atidžiai stebint bet kurios vidutinės klasės atstovų šeimos gyvenimą Vakarų miestuose, greičiausia išvysime nė kiek ne mažesnius realybės ir fasado neatitikimus, o ten, kur stebime vienokio ar kitokio lygio gyvenimo komercializaciją, tie neatitikimai dažnai dar ryškesni.

Taigi, aptarus visus tuos būdus, kuriais veikla virtuvėje prieštaraudavo įspūdžiui, puoselėjamam viešbučio svečių zonoje, nesunku suprasti, kodėl visoje darbo organizacijoje opiausias klausimas nuolat būdavo durys iš virtuvės, atsiveriančios į kitas viešbučio patalpas. Kambarinės norėdavo palikti duris praviras, kad joms būtų patogiau keliauti pirmyn–atgal su padėklais, sužinoti, ar svečiai jau pasiruošę ar dar ne priimti patarnavimus, kuriuos jos pasirengusios suteikti, taip pat išlaikyti glaudesnį kontaktą su asmenimis, kuriems joms teko dirbti. Kadangi kambarinės atliko svečių tarnaičių vaidmenį, joms neatrodė, kad kažką praras, jeigu savo aplinkoje jos bus stebimos svečių, kurie žvilgčioja į virtuvę pro atviras duris. Tačiau šeimininkai, antra vertus, norėjo laikyti duris uždarytas, kad iškilus į viešumą jų virtuvės papročiams, nebūtų pakirsta svečių jiems priskiriama vidutinės klasės reputacija. Beveik nebūdavo tos dienos, kai kas nors įpykęs netrinktelėtų durimis, jas uždarydamas, o kitas tuoj pat dar pikčiau neatplėštų jų atgal vėl atidarydamas. Šią scenos problemą bent iš dalies būtų galėję išspręsti spyruoklių prilaikomos durys, kokios paprastai įtaisomos šiuolaikiniuose restoranuose. Būtų pravertęs ir mažulytis stiklinis langelis duryse – kuris sykiu tarnautų ir kaip akutė – scenos priemonė, kurią savo patalpose pritaiko dauguma smulkių verslininkų.

Dar vieną įdomų užkulisių srityje iškylančių sunkumų pavyzdį galėtume išvysti, pažvelgę į radijo ir televizijos transliavimo darbą. Šiose situacijose užkulisiams priskiriamos visos tos vietos, į kurias tuo momentu nėra nukreipta kamera, taip pat ir visur, kur nepasiekia „gyvas" mikrofonas. Taigi pranešėjas gali viena ranka laikyti iškėlęs reklamuojamą sponsoriaus produktą, o kita maigyti sau už nosies, juokindamas savo kolegas, jeigu jo veidas nepateks į ekraną. Tačiau profesionalai pasakoja daugybę pamokančių istorijų apie tai, kaip asmenys, įsitikinę, jog buvę užkulisiuose, faktiškai buvo „transliuojami", ir kaip jų elgesys, manant, jog jie yra užkulisiuose, sukompromitavo situaciją, kurią buvo

stengiamasi parengti konkrečiai tai transliacijai. Dėl techninių priežasčių tos sienos, už kurių tenka slėptis transliuojantiems asmenims, pasirodo, gali būti itin išdavikiškos ir sugriūti vien spustelėjus jungiklį ar įjungus kamerą. Televizijos ir radijo darbuotojams neišvengiamai tenka susitaikyti su šia nuolatos virš jų pasirodymo kybančia grėsme.

Gal mažumėlę susijęs su šia situacija yra dar ir kitas, itin ypatingas užkulisių zonoje pasitaikantis sunkumas, kyląs dėl šiuolaikinių pastatų architektūros prigimties. Modernių pastatų sienos, kurios iš tiesų tėra plonytės pertvaros, gali atskirti vieną būstą nuo kito vizualiai, tačiau praleidžia visus garsus taip, jog veikla, vykstanti tiek pagrindinėje jo scenoje, tiek užkulisiuose, girdėti ir pas kaimynus. Britų sociologai tokioms sienoms yra sugalvoję terminą „vakarėlių širma", o jų pasekmes aprašo štai taip:

Gyventojams tenka klausytis įvairiausių iš kaimynystės atsklindančių garsų. Informatoriai mini radijo aparatą, kūdikio verksmą naktį, kosėjimą, prieš gulant į lovą nuspiriamus batus, laiptais aukštyn ir žemyn ar po miegamąjį lakstančius vaikus, pianino daužymą, juoką, garsią šneką. Iš kaimyninio vedusiųjų miegamojo sklindantys intymūs garsai neretai tiesiog sukrečia: „Kartais net girdisi, kaip jie nusilengvina į naktipuodį; štai kaip viskas girdėti. Tai siaubinga"; kiti skundžiasi, kad trukdo: „Aš girdėjau, kaip jie barėsi lovoje. Vienas norėjo skaityti, kitas – miego. Taip įkyri klausytis tų garsų lovoje, todėl aš pasukau savo lovą kitu galu"... „Aš mėgstu skaityti lovoje ir esu labai jautrus garsams, todėl mane siaubingai blaško, kai turiu girdėti, kaip jie šnekučiuojasi"; arba netgi šiek tiek varžo: „Kartais girdi, kaip jie kužda vienas kitam tokius išties asmeniškus dalykus, pavyzdžiui, vyras sako žmonai, kad jos šaltos pėdos. Jautiesi taip, tarsi pats turėtum asmeniškus dalykus šnekėti vien pakuždomis"; ir „tai verčia mažumą varžytis ir tave patį, tarsi naktį po savo paties miegamąjį turėtum tipenti ant pirštų galų".[14]

[14] Leo Kuper, „Blueprint for Living Together," Leo Kuper ir kt. knygoje *Living in Towns* (London: The Cresset Press, 1953), 14–15 p.

Taigi kaimynai, kurie galbūt labai menkai tepažįsta vienas kitą, atsiduria tokioje trikdančioje situacijoje, kai žino, kad vienas apie kitą žino per daug.

Ir pabaigoje dar pateiksime vieną pavyzdį iš užkulisiuose pasitaikančių sunkumų – šį sykį apie išaukštinto asmens tykančius netikėtumus. Kartais asmenims būna priskiriamas toks sakralinis statusas, jog jie gali pasirodyti kitiems vieninteliu jiems prideramu būdu: vykstančios ceremonijos centre, apsupti palydos. Jeigu jie pasirodytų kitiems kokiame nors kitokiame kontekste, tai būtų palaikyta nederamu dalyku, nes toks neoficialus pasirodymas tikriausiai nužemintų magiškus šiems asmenims priskiriamus atributus.

Todėl auditorijos nariams turi būti uždrausta įžengti į bet kurią iš tų vietų, kur išaukštintasis gali stabtelėti atsikvėpti, o jeigu ši atokvėpio vieta yra tokia milžiniška, kaip, sakykim, ta, kur ilsėdavosi Kinijos imperatorius, arba jeigu nėra tikrai žinoma, kur išaukštintoji asmenybė sustosianti, tuomet tenka griežtai sergėti, kad įsibrovėliai neprasigautų nė į vieną iš jo numanomo poilsio vietų. Sakykim, karalienė Viktorija buvo įvedusi taisyklę, kad bet kas, išvydęs, kaip ji karališkajame parke važinėjasi ponio traukiama karietaite, privalo nusukti galvą į šoną arba pasitraukti priešinga kryptimi; svarbiems valstybės vyrams yra tekę, užmiršus savo orumą, netikėtai pasirodžius karalienei, nerti už krūmų.[15]

Nors kai kurie čia minėti užkulisių sunkumai yra kraštutiniai, atrodo, jog nerasime tokių socialinių institutų, kuriuose neiškiltų problemų, susijusių su užkulisių valdymu.

Darbo ir poilsio regionai yra tos dvi sritys, kuriose vykdoma užkulisių kontrolė. Apie dar vieną sritį primena įsitvirtinusi mūsų visuomenėje tendencija palikti atlikėjams kontroliuoti tą vietą, kur jie patenkina savo vadinamąsias biologines reikmes. Mūsų visuomenės supratimu, defekacija yra individuali veikla, neatitinkanti švaros ir tyrumo kriterijų,

[15] Ponsonby, *op. cit.*, 32 p.

kurių įkūnijimu tampa mūsų kiti pasirodymai. Be to, ši veikla verčia atlikėją netvarkingai nusismaukti drabužius ir „pasišalinti iš vaidinimo", tai yra, nusimesti nuo veido tą ekspresinę kaukę, kuria jis prisidengia tiesioginės sąveikos metu. Tuo pačiu šioje situacijoje jam tampa sunku iš naujo „sumontuoti" savo asmeninį fasadą, jeigu prireiktų į sąveiką sueiti staiga. Gal dėl šios priežasties mūsų visuomenėje tualetų durys visuomet būna su užraktais. Miegodamas lovoje individas, kalbant apie jo ekspresinę išraišką, taip pat yra tarsi sukaustytas, ir vos nubudęs, per kelias pirmas akimirkas, gali neįstengti pereiti į prideramą interakcijai padėtį ar suteikti savo veidui socialiai priimtiną išraišką, – jau vien tai paaiškina, kodėl miegamieji paprastai įrengiami ne pačioje judriausioje namų dalyje. Tokio nuošalaus jų išdėstymo praktiškumą dar sustiprina tas faktas, kad seksualinė veikla taip pat dažniausiai vyksta miegamajame, o šita interakcijos forma taip pat padaro atlikėją nepajėgų iš karto pereiti į kitokią sąveikavimo formą.

Įdomiausia stebėti, kaip valdomas įspūdis tuo momentu, kai atlikėjas iš užkulisių regiono įžengia ten, kur išvys auditoriją, arba kai jis sugrįžta į užkulisius, nes tokiomis akimirkomis galime pamatyti, kaip „apsivelkamas" vaidinamas personažas. Štai puikus Orwello pavyzdys; jis žvelgia į padavėją indų plovėjo iš užkulisių žvilgsniu:

Žiūrėti, kaip padavėjas įeina į viešbučio valgomąjį yra itin pamokantis vaizdas. Žengdamas per duris jis staiga atsimaino. Jo pečių laikysena pasikeičia; akimirksniu jį palieka visas purvas, visas skubėjimas ir sudirgimas. Jis slysta kilimu iškilminga tarsi kunigo laikysena. Prisimenu, kaip mūsų maitre d'hotel padėjėjas, pasiutęs italas, stabtelėjo valgomojo tarpduryje, kad aprėktų savo pameistrį, kuris sudaužė butelį vyno. Grūmodamas kumščiu šiam virš galvos, jis klykė (dėkui Dievui, šiek tiek to garso sugėrė garsui nepralaidžios durys): Tu me fais** – ir tu vadini save padavėju, suknistas nebrendila? Tu padavėjas?!*

* metrdotelis *(pranc.)*.

** kuo tu mane laikai *(pranc.)*.

*Tu netiktum net grindims šveisti viešnamyje, iš kurio kilo tavo motina. Maquereau!**

Pristigęs žodžių, jis pasuko prie durų ir atidarydamas jas sviedė paskutinį įžeidimą, panašiai kaip skvairas Vesternas Tom Jonese.

Tuomet žengė į valgomąjį ir nuplaukė per jį su padėklu rankoje, grakščiai it gulbė. Po dešimties sekundžių jis jau pagarbiai lankstėsi klientui. Ir matydamas, kaip jis lenkiasi ir šypsosi, tauria ištreniruoto padavėjo šypsena, negalėjai nepagalvoti, jog svečias tikriausiai susigėdo, kad jį tenka aptarnauti tokiam aristokratui.[16]

Kitą pavyzdį pateikia anglas, taip pat stebėjęs aukštesnius už save asmenis:

Toji kambarinė – kaip išsiaiškinau, jos vardas buvo Addie – ir abi padavėjos elgėsi it pjesėje vaidinančios aktorės. Jos įpuldavo į virtuvę, tarsi iš scenos atlėktų į užkulisius su įtempta išdidumo išraiška veiduose; atsikvėpdavo akimirką, kol būdavo karštligiškai kraunami nauji patiekalai, ir vėl išslysdavo, „nutaisiusios" veidus, pasiruošdamos dar vienam išėjimui. Mes su virėju likdavome tarsi scenos darbininkai tarp griuvėsių, tarsi žvilgtelėję į kitą pasaulį, ir jau vaizdavomės girdį nematomos auditorijos aplodismentus.[17]

Dėl to, kad daugelyje namų neliko tarnų, viduriniosios klasės šeimininkės priverstos patirti Orwello aprašytas sparčias transformacijas. Patiekdama pietus draugams, ji turi atlikti juodą darbą virtuvėje taip, kad galėtų lengvai pereiti iš tarnaitės į šeimininkės vaidmenį, keisdama savo veiklą, raiškos manierą bei temperamentą tomis akimirkomis, kai žengia į valgomąjį ir iš jo. Etiketo knygose pateikiama naudingų patarimų, kaip palengvinti tokius perėjimus iš vieno vaidmens į kitą: jeigu, tarkime, šeimininkei tenka pasitraukti į užkulisių regioną ilgesniam laikui, sakykim, pakloti lovų, tuomet pasirodymui nepakenktų, jei, tarkime, šeimininkas pakviestų svečius mažumėlę pasivaikščioti po sodą.

* skumbrė *(pranc.)*.

[16] George Orwell, *Down and Out in Paris and London* (London: Secker and Warburg, 1951), 68–69 p.

[17] Monica Dickens, *One Pair of Hands* (London: Michael Joseph, Mermaid Books, 1952), 13 p.

Riba, skirianti fasadą ir užkulisius, mūsų visuomenėje ryški kiekviename žingsnyje. Kaip minėta, vonios kambarys ir miegamasis visuose namuose, išskyrus žemutinės klasės būstus, laikomi tokiomis vietomis, kur neleidžiama įžengti pirmame aukšte besilankančiai auditorijai. Šiuose kambariuose kūnai nušveičiami, aprengiami ir nudažomi, ir jau gali būti pristatyti draugams kituose kambariuose. Na, ir suprantama, virtuvėje parengiamas maistas taip, kaip vonioje ir miegamajame parengiamas pasirodymui žmogaus kūnas. Būtent tokių pasiruošimo scenai patalpų turėjimas ir skiria viduriniosios klasės gyvenseną nuo žemutinių klasių gyvenimo. Tačiau visos mūsų visuomenės klasės linkusios atriboti gyvenamųjų eksterjerų fasadines ir užkulisių dalis. Fasadinė dalis paprastai būna prideramai dekoruota, suremontuota, tvarkinga; užkulisių pusė dažniausiai palyginti nepatraukli. Atitinkamai, socialine prasme subrendę asmenys įeina pro priekines duris, o socialiniu požiūriu nepilnaverčiai asmenys – tarnai, krovinius atgabenantys pasiuntiniai ir vaikai įeina pro užpakalines duris.

Nors esame puikiai pažįstami su sceniniu aplinkos komponavimu savo gyvenamoje vietoje bei aplink ją, kituose sceniniuose kontekstuose orientuojamės kur kas menkiau. Amerikiečių gyvenamuosiuose kvartaluose aštuonerių – keturiolikos metų berniukai, taip pat ir kai kurie kiti primityvūs asmenys įsivaizduoja, jog durys, atsidarančios į visokius užkaborius, būtinai kažkur veda, kad pro jas būtinai reikia išeiti. Šias ertmes jie regi su tokiu ryškumu, kokį suaugęs žmogus vėliau praranda. Panašiai ir sargai bei valytojos pasižymi ištobulintu sugebėjimu pastebėti mažas dureles, vedančias į verslo statinių užkulisių regionus ir būna nepaprastai puikiai susipažinę su nevieša transportavimo sistema, kurios pagalba slapta transportuojama purvina valymo įranga, griozdiškos scenos butaforijos, o sykiu ir patys šiuos objektus gabenantys asmenys. Panašus scenografijos išdėstymas ir parduotuvėse, kur užkulisių sektoriams priskiriama už prekystalio esanti vieta ir sandėliukas.

Atsižvelgiant į konkrečios visuomenės vertybes, reikia pastebėti, jog kai kurių vietų užkulisių personažas yra „įaugęs" į jas materialiu būdu ir kad greta esančių sričių atžvilgiu šios vietos norom nenorom tarnauja kaip užkulisių regionai. Tokias nuostatas sustiprina ir dekoratoriaus menas – aptarnavimo zonas pastatuose jis nudažo niauriomis spalvomis ir palieka jose neužmaskuotą plytų mūrinį, o fasado regioną pašviesina baltu tinku. Nejudantys įrenginiai tokiam paskirstymui regionais suteikia dar daugiau amžinumo. Pagaliau tokiai harmonijai visiško užbaigtumo suteikia ir patys darbdaviai, kurie dirbti užkulisių regione samdo asmenis su vizualiai nepatraukliomis savybėmis, o asmenis, kurie „daro gerą įspūdį", paskiria į fasadinius regionus. Neįspūdingos išvaizdos darbo jėgos rezervas gali būti panaudotas ne tik tai veiklai, kuri turi būti slepiama nuo auditorijos, bet taip pat ir tokiai, kuri gali būti, bet nebūtinai turi būti slepiama. Kaip yra pastebėjęs Everettas Hughes'as,[18] juodaodžiai bus greičiau pasamdyti į etatines vietas amerikiečių gamyklose, jeigu, panašiai kaip ir vaistinėse, juos bus įmanoma izoliuoti iš pagrindinių gamyklos operacijų sričių. (Taip atliekamas ir savotiškas ekologinis rūšiavimas, apie kurį puikiai žinome, bet nesame išanalizavę.) Dažniausiai tikimasi, kad tie, kas dirba užkulisiuose, stengsis įvykdyti techninius reikalavimus, o dirbantys fasadiniuose regionuose rūpinsis ekspresinės išraiškos dalykais.

Dekoracijos ir pastovios struktūros toje vietoje, kur paprastai vyksta konkretus vaidinimas, kaip ir čia esantis spektaklis bei jo atlikėjai, suteikia šiai vietai neišsisklaidančios ypatingos atmosferos; net jeigu įprastas vaidinimas ten tuo metu ir nevaidinamas, ta vieta linkusi išsaugoti fasadinį savo pobūdį. Taigi katedra ir mokyklos auditorija išlaiko šiek tiek jose viešpataujančios atmosferos net ir tuomet, kai jose sukinėjasi tiktai meistrai, ir nors šie žmonės, darydami savo darbą, gal ir nesielgia itin pagarbiai, jų nepagarba tėra

[18] Paminėta Čikagos universitete įvykusiame seminare.

struktūrinės prigimties, nukreipta būtent į tai, ką jie turėtų jausti, tačiau nejaučia. Lygiai taip pat konkreti vieta gali būti identifikuojama su slėptuve, kur kai kurių reikalavimų tiesiog nebereikia paisyti, taip ji įgyja nuolatinį užkulisių regiono statusą. Pavyzdžiais galėtų būti medžiotojų trobelės ir visuomeninių sporto salių persirenginėjimo kambariai. Atrodo, jog vasaros kurortai taip pat įkvepia žmones gana liberaliai žiūrėti į fasadą, tad konvencionalių pažiūrų asmenys nesidrovi viešai pasirodyti gatvėse tokiais kostiumais, kokiais, kaip taisyklė, nepažįstamų žmonių akivaizdoje jie tikrai nepasirodytų. Taip pat išaiškintos ne viena nusikaltėlių landynė ar net ištisi nusikaltėlių kvartalai, kuriuose nereikalaujama elgtis „pagal įstatymą".

Pasakojama, jog įdomus pavyzdys aptiktas Paryžiuje:

Taigi XVII-ame amžiuje, tam, kad taptum tikru argo, reikėdavo ne tik rinkti išmaldą kaip tikram elgetai, bet ir pasižymėti rankinukų pjaustytojo bei vagišiaus miklumu. Šio meno jie išmokdavo tokiose vietose, kurios buvo žinomos kaip įprastos visuomenės padugnių pasimatymų vietos, garsėję kaip Cours des Miracles. Tie namai ar, veikiau sakant, savos rūšies prieglaudos, jeigu tikėtume XVII-ojo amžiaus pradžios autoriumi, atrodydavo taip: „Kadangi niekšai... ir kiti, kurie ką tik per visą dieną buvo luošiais, mirtinai sužalotais, patinusiais nuo vandenligės ir apsėsti visokiausių kitokių kūno negalavimų, sugrįždavo į šiuos namus naktį, nešdamiesi po pažasčia kas jautienos nugarinės gabalą, kas veršio luitą, kas avino koją, neužmiršę taip pat prie diržo prisikabinti ir butelaitį vyno, ir, vos įžengę į šį dvarelį, nusviesdavo šalin ramentus, atgaudavo sveikatą ir žvalią išvaizdą, ir puotaudavo ūžaudavo taip, jog jų puota primindavo senovines bakchanalijas, su trofėjais rankose šokdavo įvairius šokius, kol šeimininkas parengdavo jiems vakarienę. Ar gali būti dar didesnis stebuklas už šį, kai mirtinai suluošintieji išsitiesia ir eina?"*[19]

* stebuklų rūmai *(pranc.)*.

[19] Paul LaCroix, *Manners, Custom, and Dress during the Middle Ages and during the Renaissance Period* (Londonas: Chapman and Hall, 1876), 471 p.

Tokiuose užkulisiuose, kaip šie ką tik aprašyti, pats faktas, kad nėra siekiama jokio reikšmingesnio efekto, nustato interakcijos toną, ir būtent jis leidžia interakcijos dalyviams elgtis taip, tarsi jie puikiai pažinotų vienas kitą ir visais kitais aspektais.

Tačiau nors ir egzistuoja tendencija tapatinti regioną su fasadu arba užkulisiais, vis viena dar lieka nemažai regionų, kurie vienu metu ir viena prasme funkcionuoja kaip fasadinis regionas, o kita prasme – kaip užkulisių regionas. Taigi atsakingo darbuotojo asmeninis kabinetas yra iš tikrųjų ir fasadinis regionas, kuriame jo statusą organizacijoje įtaigiai pabrėžia kokybiški kabinete esantys baldai bei įranga. Tačiau sykiu tai ta pati vieta, kur jis gali nusivilkti švarką, atlaisvinti kaklaraištį, elgtis draugiškai ar net triukšmingai su kitais to paties rango kolegomis.[20] Verslo organizacijai, kuri naudoja dailius reprezentacinius, vadinamuosius firmos blankus savo korespondencijai su asmenimis už firmos ribų, gal pravers štai toks patarimas:

Popierius susirašinėti organizacijos viduje parenkamas paisant ne tiek etiketo, kiek taupumo. Pigus, spalvotas, praleistas pro mimeografą ar spausdintuvą popierius – tinka bet koks, kai „paštas neiškeliauja už šeimos ribų".[21]

Tačiau tas pats patarimų šaltinis nurodo ir tam tikrus šios užkulisių situacijos apribojimus:

[20] Tas faktas, kad maža privati kontora lengvai paverčiama užkulisių regionu, paprasčiausiai dėl to, kad jis tėra vienas, kaip tik ir yra ta priežastimi, kodėl stenografai kartais mieliau dirba tokioje privačioje kontoroje, o ne didelėje organizacijoje, sudarytoje iš daugybės kontorų. Dideliame biurų bloke visą laiką tikriausiai maišysis kas nors iš viršininkų, kieno akvaizdoje teks sudaryti įspūdį, jog dirbi; mažoje kontoroje viršininkui uždarius duris, gali neapsimetinėti, kad smarkiai dirbi ir nesijaudinti dėl etiketo paisymo. Žr. Richard Rencke, „The Status Characteristics of Jobs in a Factory" (neskelbta magistro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1953), 53 p.

[21] *Esquire Etiquette*, 65 p.

Praktiška ir beveik be išimčių galima naudoti personifikuotus (su asmens inicialais) atmintinės tipo lapelius, skirtus pakraiglioti rašteliams kontoros viduje. Vienas perspėjimas: jaunesniesiems darbuotojams neturėtų būti leidžiama užsisakinėti tokio popieriaus, nepriklausomai nuo to, koks jis patogus. Panašiai kaip ir kilimėlis prie durų arba savininko pavardė viršum jų, taip ir popierius su asmens inicialais kai kuriose organizacijose yra statuso simbolis.[22]

Kitas pavyzdys: sekmadienio ryte visa šeimyna, pasislėpusi už savo būsto sienų, gali mėgautis poilsiu atsipalaidavę ir nesusitvarkę, nepaisydami, kaip jie apsirengę ir nesijaudinti dėl etiketo, visuose kambariuose paskleisdami tą neformalumą, kuris paprastai apribojamas virtuve ir miegamaisiais. Vėlgi, amerikiečių viduriniosios klasės gyvenamuosiuose rajonuose popietės metu, zoną tarp vaikų žaidimų aikštelės ir namų motinos paverčia savo užkulisiais, ten jos vaikštinėja mūvėdamos džinsus, avėdamos mokasinus, beveik be jokios kosmetikos, įsikandusios į dantis cigaretę ir stumdydamos vaikų vežimėlius, atvirai šnekučiuojasi su savo draugužėmis apie reikalus. Paryžiuje, darbininkų klasės *quartiers** anksti ryte moterys jaučiasi turinčios teisę išplėsti užkulisių teritoriją iki kaimyninių parduotuvių, kur jos tapnoja pieno ir šviežios duonos, apsiavusios miegamojo šlepetėmis, su chalatu, plaukų tinkleliu, nepasidažiusios. Didžiuosiuose Amerikos miestuose matome, kaip manekenės, vilkėdamos sukneles, su kuriomis bus fotografuojamos, susirūpinusios skuba pačiomis oficialiausiomis miesto gatvėmis, beveik nepastebėdamos, kas dedasi aplink jas; su skrybėlės dėže rankose, tinkleliu, saugančiu šukuoseną, jos keliauja taip turbūt ne tam, kad norėtų nustebinti, bet kad, gink Dieve, nesugadintų savo kostiumo, kol nukeliaus iki pastato, tarnausiančio jai galutine dekoracija, kurios fone prasidės jos tikrasis pasirodymas: ji bus fotografuojama. Suprantama, regionas, kuris kartojamo

[22] *Ibid.*, 65 p.

* kvartalas *(pranc.)*.

pastatymo įprastam numeriui tarnauja kaip fasado regionas, neretai funkcionuoja kaip užkulisių regionas prieš kiekvieną pasirodymą ir jam pasibaigus, nes kaip tik tada remontuojamos, atnaujinamos ar pertvarkomos nuolatinės struktūros, o atlikėjai dalyvauja generalinėse repeticijose. Tam, kad visa tai išvystume, tereikia žvilgtelėti į restoraną, parduotuvę ar namus, likus kelioms minutėms prieš juos atidarant ryte. Taip pat reikia turėti galvoje, jog kalbėdami apie fasado ir užkulisių regionus, mes vertiname juos konkretaus vaidinimo požiūriu ir minime tą funkciją, kurią konkreti vieta tuo metu atlieka konkrečiame vaidinime.

Jau minėta, kad asmenys, kurie bendradarbiauja inscenizuodami komandos pasirodymą scenoje, paprastai būna susiję vienas su kitu familiariu ryšiu. Šis familiarumas išreiškiamas tik tada, kai netoliese nesama auditorijos, nes jis paprastai palieka savo „aš" ir kito komandos nario įspūdį, neatitinkantį to savo „aš" ir savo komandos bendro įspūdžio, kokį stengiamasi sudaryti auditorijai. Kadangi užkulisių regionai paprastai būna uždrausta zona auditorijos nariams, galime tikėtis, kad būtent užkulisiuose abipusis familiarumas ir taps vyraujančiu socialinės sąveikos tonu. Panašiai tikėsimės, jog ir fasadiniame regione vyraus formalus tonas.

Visoje Vakarų visuomenėje egzistuoja viena neformali elgesio stilistika, skirta užkulisiams, o kita elgesio stilistika skirta tiems atvejams, kai atliekamas vaidinimas. Užkulisių leksikai priklauso: kreipimasis vienam į kitą vardais, bendri sprendimai, prastuoliškas elgesys, atviri komentarai apie seksą, pabrėžtinas niurzgėjimas, rūkymas, prastoki neoficialūs drabužiai, „nevalyva" sėdėsena ar stovėsena, murmėjimas, šūkaliojimas, žaismingas agresyvumas ir „juokavimas", kitų nepaisymas nereikšminguose, tačiau kartais simbolišką prasmę turinčiuose poelgiuose, nereikšmingi, sau prablaškyti skirti užsiėmimai, tokie kaip niūniavimas, švilpiniavimas, kramtymas, čiaumojimas, riaugėjimas, dujų išleidimas, jei išpūsti viduriai. Fasado srities leksika gali būti suprantama kaip viso šito vengimas (o kai kuriomis prasmėmis –

viso šio priešingybė). Apskritai užkulisių regione leidžiami tokie smulkūs poelgiai, kuriuos nesunku suprasti kaip intymumo ir nepagarbos kitiems bei regionui simbolius, kai tuo tarpu fasadiniame regione elgiamasi kitaip, nes čia neleidžiamas joks bent kiek užgaulus elgesys. Galima pastebėti, kad užkulisių elgesys pasižymi, kaip pasakytų psichologai, „regresyviu" charakteriu. Suprantama, reikėtų paklausti, ar užkulisiai suteikia individui galimybę regresuoti, ar regresavimas, klinikine prasme, yra užkulisių elgesys, kuris išprovokuojamas tada, kai visuomenei nepriimtini motyvai išryškėja nederamomis aplinkybėmis.

Perimdamas užkulisių stilių, individas bet kokį regioną gali paversti užkulisiais. Matome, jog daugelyje socialinių institutų atlikėjai atsiskirs priekinę regiono dalį ir, čia elgdamiesi familiariai, simboliškai, tarsi atribos ją nuo viso regiono. Pavyzdžiui, kai kuriuose amerikiečių restoranuose, ypač vienam šeimininkui priklausančiose pigiose užkandinėse, darbininkai susigrūs prie vieno sienele atitverto stalo, esančio toliausiai nuo durų arba arčiausiai prie virtuvės, ir ten jų elgesys kai kuriomis prasmėmis primins užkulisius. Lygiai taip, neperpildytų vakarinių reisų metu, lėktuvų stiuardesės, atlikusios pagrindines savo priedermes, pritūps ant tolimiausios galinės sėdynės, nuspirs aukštakulnius batelius ir apsiaus patogiais suvarstomais batais, užsidegs cigaretę, sukurdamos nebylaus atsipalaidavimo, nieko bendro neturinčio su tarnyba, atmosferą, kuri kartais, žiūrėk, persiduos ir vienam kitam iš arčiau sėdinčių keleivių.

Svarbu neužsimiršti ir nepuoselėti vilčių, kad konkrečios situacijos pateiks grynųjų neformalaus arba formalaus elgesio pavyzdžių, nors paprastai pastebėsime tendenciją pastumti situacijos definiciją viena kuri iš šių krypčių. Tokių grynųjų atvejų neišvysime, nes tos pačios komandos nariai viename pasirodyme pasireikš kaip atlikėjai, o kitame kaip auditorija; tuo tarpu vieno pasirodymo atlikėjai ir auditorija, tegul ir tik viena kuria prasme, taps tos pačios komandos nariais kitame vaidinime. Taigi konkrečioje situacijoje galime

tikėtis, jog dominuos vienas stilius ar kitas, o jei faktiškai bus pasiektas koks jų derinys ar pusiausvyra, tai ją lydės kaltės ar abejonės jausmas.

Norėčiau pabrėžti, jog veikla konkrečioje situacijoje visuomet yra kompromisas tarp formalaus ir neformalaus stilių.Tad paminėkime tris įprasčiausius užkulisių neformalumo apribojimus. Pirma, kai nėra auditorijos, kiekvienas komandos narys tikriausiai norės palaikyti įspūdį, kad jam galima patikėti komandos paslaptis, kad auditorijai matant jis nesuvaidins savo vaidmens netikusiai. Norėdamas, kad auditorija laikytų jį vertingu herojumi, kiekvienas komandos narys taip pat tikriausiai pageidaus ir to, kad kiti nariai laikytų jį ištikimu bei drausmingu atlikėju.

Antra, užkulisiuose neretai pasitaiko akimirkų, kai atlikėjams tenka praskaidrinti vienam kito nuotaiką bei palaikyti įspūdį, kad vaidinimas, kuris tučtuojau prasidės, bus sėkmingas, arba kad ką tik parodytas pasisekė visai neblogai. Trečia, jeigu komandoje esama atstovų iš pagrindinių socialinių sanklodų, tokių kaip skirtingos amžiaus, etninės grupės ir kitos, užkulisių veiklos laisvė turės būti mažumėlę apribota pačių jos narių nuožiūra. Čia, nėra abejonių, lemtingiausias skirtumas yra seksualinis, nes turbūt nesama tokios visuomenės, kurioje abiejų lyčių nariai, nepriklausomai nuo to, kaip artimai jie susiję, nesistengtų vieni prieš kitus „pasirodyti". Pavyzdžiui, štai ką skaitome apie Amerikos Vakarų pakrantės laivų statyklas:

Vyrai, bendraudami su kartu dirbančiomis moterimis, dažniausiai elgdavosi mandagiai ir netgi galantiškai. Moterims skverbiantis vis giliau į laivų korpusus bei nuošaliausias laivų statyklos pašiūres, vyrai draugingai nuo savo galerų sienų nukabinėdavo nuogalių bei pornografines nuotraukas ir slėpdavo jas įrankių dėžėse. Iš pagarbos šalia dirbančioms „damoms" dailesnės tapo vyrų manieros, sušvito nuskusti veidai, ne taip garsiai būdavo laidomos gerklės. Draudimo nešnekėti nešvankiai girdint moterims buvo paisoma taip griežtai, jog net juokinga, ypač dar ir todėl, kad moterys pačios ne kartą buvo garsiai pareiškusios, jog uždrausti žodžiai

joms nei nauji, nei jie jas trikdo. Tačiau ne kartą mačiau, kaip vyrai, norėdami išsireikšti stipriau ir tikrai turėdami tam rimtų priežasčių, ūmai išrausdavo sutrikę ir nuleidę balsą imdavo murmėti, susivokę, jog šalia esama moteriškos auditorijos. Tiek priešpiečių metu, mišrioje vyrų ir moterų draugijoje, tiek kasdieniniuose pokalbiuose laisvesnę nuo darbo akimirką, visose situacijose, kur būdavo įmanoma atpažinti įprastus socialinius kontaktus, tegul net ir neįprastoje laivų dirbtuvių aplinkoje, vyrai išsaugodavo beveik nepakitusį iš namų atsineštо elgesio modelį: pagarbą padoriai žmonai ir nepriekaištingai motinai, atsargų draugiškumą seseriai ir globėjišką meilę nepatyrusiai dukrai.[23]

Chesterfieldas panašiai kalba apie kitą bendriją:

Mišriose sau lygių asmenų draugijose (nes mišrioje draugijoje visi žmonės daugiau ar mažiau lygūs) leidžiama daugiau laisvumo ir nesivaržymo; tačiau ir tokios draugijos turi savo bienseance ribas. Socialinė pagarba būtina: savo pokalbio temą jūs galite pasiūlyti itin kukliai, apdairiai, tačiau, de ne jamais parler de cordes dan la maison d'un pendu.** Jūsų žodžiai, gestai, nuostatos nepalyginamai laisvesni, tačiau tas laisvumas nėra beribis. Galite rankas laikyti kišenėse, šniaukteléti tabako, sėdėti, stovėti ar kartas nuo karto pavaikštinėti, betgi nemanau, kad jums pasirodys itin bienseant*** švilpčioti, užsimaukšlinti skrybėlę, atsilaisvinti keliaraiščio sagtį, išsitiesti ant sofos ar atsigulti į lovą, arba sūpuotis patogioje kėdėje. Panašiai nepaisyti mandagumo gali tik tada, kai esi visiškai vienas; tokie poelgiai įžeidžia pranašesnius, sukrečia ir užgauna jums lygius, pažemina už jus žemesnius.*[24]

Kinsey'o duomenys apie tai, kiek nuogumas tarp vyro ir žmonos yra tabu, ypač kalbant apie amerikiečių darbininkų vyresniąją kartą, patvirtina tai, ką jau sakėme.[25] Kuklumas,

[23] Archibald, *op. cit.*, 16–17 p.

* padorumas *(pranc.)*.

** pakaruoklio namuose apie virves nekalbama *(pranc.)*.

*** padoru *(pranc.)*.

[24] *Letters of Lord Chesterfield To His Son* (Everyman's ed., New York: Dutton, 1929), 239 p.

[25] Alfred C. Kinsey, Wardell B. Pomeroy, and Clyde E. Martin, *Sexual Behaviour in the Human Male* (Philadelphia: Saunders, 1948), 366–367p.

žinia, šiuo atveju nėra vienintelis faktorius. Tad dvi apklaustosios moterys iš Šetlando salos tvirtino, jog po savo vestuvių, kurios netrukus turėjo įvykti, lovoje jos visuomet vilkėsiančios naktinius marškinius, ne vien tik iš kuklumo, bet dar ir todėl, kad jų figūros smarkokai atsilieka nuo jų įsivaizduojamo šiuolaikinio miestiško idealo. Tačiau jos galinčios paminėti vieną kitą iš savo draugių, kurios, tikino jos, galėtų ir nepaisyti tokio delikatumo; galbūt ir jos pačios, jei staiga numestų nemažai svorio, taip smarkiai nesidrovėtų.

Tvirtinant, kad atsidūrę užkulisiuose atlikėjai paprastai elgiasi palyginti neformaliai, atsipalaiduoja, o dalyvaudami pasirodyme jie yra budrūs, nereikėtų daryti prielaidos, kad visa, kas gyvenime sudaro maloniąją tarpasmeninių santykių sritį, tokie dalykai kaip mandagumas, šiluma, dosnumas, kitų draugijos teikiamas pasimėgavimas – visuomet yra tausojami užkulisiams, o įtarumas, snobizmas, autoriteto demonstravimas lydi tą fasado regione atliekamą veiklą. Kartais atrodo, jog visą entuziazmą ir gyvą susidomėjimą, kurie priklauso nuo mūsų valios, mes tausojame tiems, kurių akivaizdoje privalome pademonstruoti savo pastatymą, ir kad pats tikriausias užkulisių solidarumo įrodymas yra žinoti, jog gali saugiai nugrimzti į nedraugingą nebylų irzlumą.

Įdomu pastebėti, kad nors kiekviena komanda įstengs įvertinti nemalonius „nesuvaidintus" savo pačios užkulisių elgesio aspektus, ji veikiausiai nepajėgs panašiai įvertinti tų komandų, su kuriomis ji sąveikauja. Kai mokiniai išeina iš klasės ir dumia ilsėtis bei išdykauti, dažnai jie net neįtaria, jog mokytojai taip pat pasitraukia į „mokytojų" kambarį, kad jie, lygiai taip pat atsipalaidavę, kaip dera užkulisiuose, keikiasi ir rūko. Suprantama, žinome, jog komanda, sudaryta iš vieno asmens, gali imti vertinti pati save itin niauriai, ir kad ne vienas psichoterapeutas vis dar turi darbo todėl, kad stengiasi sumažinti tokių savęs vertinimų sukeltą kaltę, o pragyvena pasakodamas individams faktus iš kitų žmonių gyvenimo. Už šios niaurios savivokos ir iliuzijų apie kitus kartais slypi ir pagrindinė socialinio mobilumo dinamika bei su ja

susijusios neviltys, nepriklausomai nuo to, ar kalbame apie individo padėties pasikeitimą judant aukštyn, žemyn ar į šalis. Stengdamiesi pabėgti iš dviveidžio fasado ir užkulisių pasaulio, individai įsivaizduoja, kad nauja padėtis, kurią sten giasi įgyti, leis jiems tapti tuo charakteriu, kokį vaidina jau pasiekę tą padėtį asmenys, kad nereikės būti to charakterio atlikėju. Žinia, kai jie tą padėtį pasiekia, jiems paaiškėja, kad nauja situacija nenumatytai panaši į senąją ir kad abi reikalauja auditorijai rodyti fasadą, kad abi įtraukia individą į purvinomis paskalomis apaugusį šou biznį.

Kartais manoma, kad grubus familiarumas tėra kultūros dalykas būdingas, tarkim, tik darbininkų klasėms, ir kad tie, kas aukštos kilmės, grubiai nesielgia. Taip, tiesa, kad aukštos kilmės individai dažniau pasirodo mažomis komandomis ir paprastai praleidžia didžiąją savo dienos dalį dalyvaudami tokiuose pasirodymuose, kur būtina daug kalbėti, tuo tarpu darbininkų klasės atstovai dažniau dalyvauja didelių komandų pasirodymuose ir dieną daugiausia praleidžia užkulisiuose arba atlikdami nebylius vaidmenis. Tad kuo aukštesnė individo vieta statusų piramidėje, tuo siauresnis ratas asmenų, su kuriais jis gali leisti sau būti familiarus, tuo mažiau laiko jis praleidžia užkulisiuose, tuo labiau tikėtina, jog iš jo bus reikalaujama mandagiai elgtis ir paisyti etiketo. Tačiau tinkamu metu ir tinkamoje draugijoje net ir sakraliniai atlikėjai elgsis pakankamai vulgariai, – tokio elgesio iš jų net gali būti pareikalauta. Tačiau dėl gausių, tarp jų ir strateginių priežasčių, mes veikiausiai išsiaiškinsime, jog užkulisių maniera reiškiasi darbininkai, tačiau ko gero neišgirsime, kad užkulisių maniera reikštųsi lordai. Įdomus išskirtinis šios situacijos atvejis yra valstybės vadovai, kurie neturi jokios savo komandos. Kartais šie individai tiesiog pasinaudoja savo senais bičiuliais, kuriems, kai ateina laikas atsipalaiduoti, maloniai suteikiamas komandos narių rangas, ir tada vėl turime progą stebėti tą „pagalbininko, kuris visuomet po ranka“, atvejį, jau paminėtą anksčiau. Tokį postą dažnai užimdavo rūmų arklininkas, kaip

nurodo Ponsonby, aprašydamas 1904 metais įvykusią karaliaus Edvardo viešnagę Danijos karališkajame dvare:

Pietus sudarydavo keli patiekalai ir daugybė vynų, jie paprastai užtrukdavo pusantros valandos. Paskui visi ranka rankon išsirikiavę traukdavome į svetainę, kur Danijos karalius ir visa Danijos karališkoji šeimyna sukdavo ratus aplink salę. Aštuntą valandą mes išsiskirstydavom po savo kambarius rūkyti, tačiau kadangi mums įkandin sekdavo daniškoji svita, mūsų pokalbis apsiribodavo mandagiais pasiteiravimais apie abiejų šalių papročius. Devintą valandą sugrįždavome į svetainę, kur visi žaisdavome žaidimus, dažniausiai – „muselę", bet ne iš pinigų.

Dešimtą valandą mus gailestingai paleisdavo ir malonėdavo leisti eiti į savo kambarius. Tie vakarai visiems virsdavo nepakeliamu išbandymu, tačiau karalius laikydavosi it angelas, jis lošdavo vistą, tuo metu beviltiškai išėjusį iš mados, ir tesurinkdavo tik labai nedaug akių. Po savaitės jis ryžosi žaisti bridžą, tačiau tik tada, kai Danijos karalius išeidavo į savo miegamąjį. Iki dešimtos valandos mes kankindavomės atlikdami ritualą, o paskui princas Demidovas iš Rusijos pasiuntinybės ateidavo į karaliaus apartamentus ir su karaliumi Seimuru Forteskju bei manim lošdavo bridžą iš, pasakyčiau, gana apvalių sumelių. Taip visa ir tęsėsi iki mūsų vizito pabaigos. Merdėjančius Danijos karališkuosius rūmus palikome su džiaugsmu.[26]

Baigdamas apie užkulisių santykius, norėčiau dar šį tą pridurti. Kai sakome, jog asmenys, kurie paprastai kartu dalyvauja pasirodymuose ir auditorijai nematant elgsis vienas su kitu familiariai, nereikėtų pamiršti, kad asmuo kartais taip pripranta prie savo fasadinio regiono veiklos (bei savo fasadinio regiono charakterio), kad jo atsipalaidavimas nuo šitos veiklos tampa dar vienu pasirodymu. Sakykim, net ir atsidūręs užkulisiuose, jis mano ir toliau privaląs vaidinti fasadinį charakterį, ir tokia jo raiška gali labiau priminti pozą nei pats pasirodymas, nuo kurio atsipalaiduoti ji buvo skirta.

[26] Ponsonby, *op. cit.*, 269 p.

Šiame skyriuje kalbėjome apie tai, kaip kartais patogu kontroliuoti užkulisius, užsimindami ir apie tuos sunkumus, kurių iškyla, jeigu tokia užkulisių kontrolė tampa neįmanoma. Dabar norėčiau užsiminti apie prieigų prie fasadinio regiono kontrolę, tačiau tam, kad galėtume apie šitai šnekėti, reikėtų mažumą praplėsti pradinį mūsų sampratų kontekstą.

Iki šiol minėjome dviejų tipų apribotus regionus: fasadinius regionus, kuriuose vyksta arba gali vykti konkretūs pasirodymai, taip pat ir užkulisius, kur vyksta veiksmas, susijęs su pasirodymu, tačiau nesutampantis su vaidinime kuriama regimybe.

Paranku būtų pridurti dar ir trečią regioną, „likusįjį" *(residual)* arba „niekieno", kuriam priskirtume visas dviem jau paminėtosioms nepriklausančias sritis. Jis dar galėtų vadintis „autsaiderio regionu". Autsaiderio regiono, nesančio nei fasadu, nei užkulisiais, samprata, taikant ją konkrečiam vaidinimui, atitinka mūsų įprastą socialinių institutų supratimą, nes žvilgtelėję į daugumos pastatų vidų, juose išvystame patalpas, kurios nuolatos ar laikinai būna naudojamos kaip užkulisių regionai arba fasadai, be to, regime, jog pastato lauko sienos atkerta abiejų tipų patalpas nuo išorinio pasaulio. Tuos individus, kurie atsiduria už tokio instituto sienų, ir vadiname autsaideriais.

Nors atrodo, jog autsaiderio samprata yra savaime aiški, ja manipuliuodami neatsargiai, galime pridaryti gerokos painiavos ir nesusipratimų, nes kai perkeliame dėmesį nuo fasado ar užkulisių regiono į išorę, kaip atskaitos kriterijumi jau remiamės ne fasado regione vykstančiu vaidinimu, o visai kitu. Jei atskaitos tašku laikytume konkrečiai vykstantį vaidinimą, tai likę už jo kaip tik ir bus tie asmenys, kuriems atlikėjai tą vaidinimą faktiškai rodo ar potencialiai galėtų parodyti, tačiau šis vaidinimas (kaip pamatysime) arba labai skiriasi nuo to, kuris vyksta, arba yra pernelyg į jį panašus. Kai autsaideriai netikėtai įžengia į vykstančio pasirodymo fasadinį arba užkulisių regioną, jų pasirodymo ne laiku pasekmes geriausia būtų įvertinti ne kaip jų įsikišimo į vykstantį

vaidinimą poveikį, bet veikiau kaip jų įžengimo poveikį visai kitam pasirodymui, tam, kurį atlikėjai ar auditorija parodytų tuo metu bei toje vietoje, kur numanoma auditorija būtų patys autsaideriai.

Derėtų atkreipti dėmesį ir į kai kuriuos kitus konceptualius dalykus. Akivaizdu, jog siena, atskirianti fasadinį ir užkulisių regionus nuo išorinio pasaulio, atlieka ir tam tikrą funkciją tame pasirodyme, tačiau išorines pastato dekoracijas tam tikra prasme reikėtų laikyti jau kito pasirodymo aspektu, ir kaip tik jis gali turėti mums daugiau svarbos. Štai ką sužinojome apie anglų kaimo namus:

Daugumos kaimo namų langus dengiančios užuolaidos skirdavosi kokybe, priklausomai nuo to, kaip gerai būdavo matyti langas. „Geriausias" užuolaidas galėjai išvysti ant tų langų, kurie aiškiausiai matydavosi. Jos būdavo siuvamos iš daug geresnės medžiagos nei užuolaidos ant tų langų, kurie nebūdavo matomi iš gatvės. Be to, paprastai jos būdavo siuvamos iš medžiagos su piešiniu ant vienos pusės, taip, kad raštas matytųsi iš lauko. Toks „madingiausio" ir brangiausio audeklo pademonstravimas, kad jis kuo geriau matytųsi, tarnavo kaip itin populiari priemonė prestižui pelnyti.[27]

Pirmame šios knygos skyriuje tvirtinome, jog atlikėjai mielai sudaro įspūdį arba jie linkę neprieštarauti įspūdžiui, kad tuo metu atliekamas vaidmuo yra svarbiausias jų vaidmuo, ir kad savybės, kuriomis jie pasižymi arba kurios jiems priskiriamos, ir yra esmingiausi juos charakterizuojantys atributai. Kai individai tampa liudininkais to pasirodymo, kuris nebuvo jiems skirtas, jie gali nusivilti ir šiuo, ir jiems skirtu pasirodymu. Kaip tvirtina Kennethas Burke, sutrinka taip pat ir atlikėjas:

Mes visi savo reakcijomis, kurios tarytum „sukaišiotos į stalčiukus", primename tą vyriškį, kuris darbe tironas, o šeimoje bevalė būtybė, arba muzikantą, kuris įtaigiai išreiškia save mene,

[27] W.M. Williams, *The Sociology of an English Village* (London:Routledge and Kegan Paul, 1956), 112 p.

tačiau vengia net menkiausiai įsipareigoti asmeniniame gyvenime. Tokia disociacija tampa nepakeliama, ypač pamėginus šiuos atskirumus suvienyti. (Tarkime, vyras, kuris reiškiasi kaip tironas savo kontoroje, bet neturįs savo valios namie, pasamdo pas save dirbti savo žmoną ar vaikus; tuomet jis ir išvysta disociatyvinių savo elgesio technikų neadekvatumą, tada jis greičiausiai puola į neviltį, kankinasi.)[28]

Tokios peripetijos gali ypač išryškėti, kai kuris nors iš individo pasirodymų reikalauja sudėtingos scenografijos. Štai Hermano Melville'io aprašyme nuskamba užslėptas nusivylimas, kai jis prisimena, kaip jo laivo kapitonas „nepastebėjo" jo, kai jiedu susitiko laive, bet maloningai su juo šnekučiavosi, kuomet pabaigęs tarnybą Melville'is susitiko jį viename iš oficialių Vašingtono partijos pobūvių:

Ir nors, kai susidurdavome ant fregatos denio, komandoras niekuomet nėra kreipęsis į mane asmeniškai, – nesikreipiau nė aš į jį, – tame ministro pobūvyje, t e n , mes visi tapome neregėtai šnekūs; neprasprūdo pro mano akis ir tai, jog gausioje minioje kilmingų asmenų, užsieniečių bei magnatų iš įvairių Amerikos vietų, mano didžiai gerbiamas bičiulis nebeatrodė toks didingas kaip anuomet, kai vienišas rėmėsi į „Neskęstančiosios fregatos" kvarterdeko žalvarinį turėklą. Kaip ir daugelis kitų džentelmenų, jis geriausiai pasirodė ir daugiausiai pagarbos pelnė savo namų širdyje, fregatoje.[29]

Tam, kad įveiktų šią problemą, atlikėjas privalo atsirinkti auditorijas taip, kad individai, stebintys jį viename iš jo pasirodymų, nebūtų tie patys individai, kurie matys jį atliekantį kitą vaidmenį. Tarkime, kai kurie prancūzų kilmės Kanados kunigai nenori suvaržyti savęs taip griežtai, kad negalėtų pasirodyti paplūdimyje ir maudytis sykiu su draugais, tačiau jų manymu, geriausia maudytis su tais asmenimis, kurie nesą jo parapijiečiai, nes paplūdimyje viešpataujantis familiarumas nesiderina su ta iš tolo pa-

[28] Kenneth Burke, *Permanence and Change* (New York: New Republic, Inc., 1953), fn., 309 p.

[29] Herman Melville, *White Jacket* (New York: Grove Press, n.d.), 277 p.

rapijiečių kunigui rodoma pagarba. Fasado regiono kontrolė tuo pačiu yra ir viena iš priemonių auditorijai segreguoti. Negebėdamas tokios kontrolės išlaikyti atlikėjas atsiduria tokioje padėtyje, kai nežino, kokį charakterį kiekvienu momentu jam teks suvaidinti, tad dramaturginiu požiūriu nė vieno iš vaidmenų jis negali atlikti tikrai sėkmingai. Iš tiesų vertas užuojautos vaistininkas, kuris į klientę, laikančią rankoje receptą, kreipiasi lyg koks pardavėjas ar suodinas fermos darbininkas, o kitą akimirką jis jau, žiūrėk, nutaiso taurią, abejingą, nepriekaištingą reputaciją liudijančią pozą prieš asmenį, kuristeprašo pašto ženklelio už tris centus ar šokoladinių ledų su karamele.[30]

Turėtų būti aišku, kad jei atlikėjui pravartu pašalinti iš savo auditorijos tuos asmenis, kurie turi galimybę stebėti jį dalyvaujant kitame, šiam prieštaraujančiame pasirodyme, tai lygiai taip pat būtų ne pro šalį, jeigu auditorijoje neliktų tų, kurių akivaizdoje jis praeityje yra suvaidinęs spektaklį, nėmaž nesiderinantį su šiuo metu vaidinamu spektakliu. Asmenys, kurie socialinės hierarchijos laiptais gerokai palypėja aukštyn ar nurieda žemyn, pasiekia įspūdingų rezultatų tik tuo atveju, jeigu jie pasirūpina atsiplėšti nuo savo kilmės vietos. Pasirodymas tampa daug paprastesnis ne tik tuomet, jei skirtingi numeriai vaidinami skirtingiems asmenims, bet taip pat jei atskiriamos tos skirtingos auditorijos, kurioms bus rodomas tas pats numeris, nes tai vienintelis būdas, kaip kiekvienai iš auditorijų įmanoma leisti suprasti, kad nors tas numeris rodomas dar ir kitoms auditorijoms, tik šiai vienai auditorijai šiuo pasirodymu taip stengiamasi įtikti. Taigi ir vėl tampa svarbu kontroliuoti fasado regioną.

Tinkamai suderindamas pasirodymų laiką, atlikėjas ne tik įmano išlaikyti vieną nuo kitos atskirtas visas savo auditorijas (pasirodydamas prieš jas skirtinguose fasado regionuose arba išdėstydamas pasirodymo numerius tam tikra seka, tegul ir tame pačiame regione), bet ir palikti tarp pasi-

[30] Žr. Weinlein, *op. cit.*, 147–148 p.

rodymų kelių minučių tarpus, kurių metu jis galėtų tiek psichologiškai, tiek fiziškai atitrūkti nuo vieno savo fasado ir sutapti su kitu. Kartais sunkumų iškyla tokiuose socialiniuose institutuose, kur tam pačiam komandos nariui tuo pačiu metu tenka pasirodyti prieš skirtingas auditorijas arba jei pasirodyti tenka skirtingiems komandos nariams vienu metu. Jeigu atskiros auditorijos yra išdėstytos per tokį atstumą, jog gali viena kitą išgirsti, išsaugoti įspūdį, jog kiekvienai iš jų suteikiamos ypatingos ir unikalios paslaugos, bus nelengva. Tad, jei šeimininkė nori su kiekvienu iš savo svečių ypač šiltai pasisveikinti ar atsisveikinti, – o tai iš tiesų irgi vaidinimas – tuomet ji privalo šį ritualą suorganizuoti taip, kad tą padarytų prieškambaryje, atskirtame nuo svečių kambario. Panašiai ir tais atvejais, kai laidojimo paslaugų firmai tenka tą pačią dieną surengti dvejas laidotuves, jiems neišvengiamai teks nukreipti abiejų auditorijų srautus po šarvojimo sales taip, kad jų keliai nesusikirstų, priešingu atveju teks atsisveikinti su įspūdžiu, jog šermenų rūmai yra namai, tegul ir ne namuose. Arba sakykim, baldų salone pardavėjas, besistengiantis „įkalbėti" klientę, kad ji nepirktų pigesnio baldų komplekto, bet pasvarstytų, gal verta įsigyti brangesnį, turėtų pasirūpinti, kad jo auditorija negirdėtų, ką šneka kitas pardavėjas, kuris mėgina savo klientą atkalbėti pirkti dar pigesnį baldų komplektą ir įsigyti tą, nuo kurio savo pirkėją bandė atkalbėti pirmasis pardavėjas, nes išeitų, kad tą patį komplektą, kurį vienas pardavėjas giria, antrasis peikia.[31] Suprantama, jei šias dvi auditorijas atskiria sienos, atlikėjas gali išsaugoti abudu įspūdžius, nardydamas iš vieno regiono į kitą. Tokia scenos priemonė, kurią galima taikyti esant šalia dviem pacientų apžiūros kambariams, įgyja vis didesnio populiarumo amerikiečių dantistų bei gydytojų sluoksniuose.

Kai tokiu būdu segreguoti auditorijų nepavyksta ir į jam neskirtą vaidinimą įsiveržia autsaideris, kyla sudėtingų įspū-

[31] Žr. Louise Conant, „The Borax House", *The American Mercury*, XVII, 172 p.

džio valdymo problemų. Čia galima paminėti porą prisitaikymo technikų *(accomodative techniques)*, kurios padėtų įveikti minėtą problemą.

Pirma, visiems tiems, kas jau priklauso auditorijai, laikinai galėtų būti suteiktas užkulisių figūrų statusas, auditorija turėtų su šiuo statusu sutikti ir tarsi suokalbininkai prisijungti prie atlikėjo, imdami daryti tą, ką įsiveržėliui dera matyti. Taigi, vyras ir žmona, savo kasdienių kivirčų įkarštyje staiga išvydę menkai tepažįstamą svečią, atidės į šalį asmeniškus nesutarimus ir suvaidins tokį tarpusavio santykį, kuris atrodys toks pats tolimas ir draugiškas, kaip ir su šiuo staiga pasirodžiusiu asmeniu. Santykiai bei visų tipų pokalbiai, kuriuose negali dalyvauti visi trys, bus atidėti į šalį. O šiaip, jeigu su naujai atvykusiuoju turi būti elgiamasi kaip nors taip, kaip šis pripratęs, atlikėjas iš to vaidmens, kurį ką tik vaidino, privalo greitai persijungti į tą, kurį pridera matyti naujai pasirodžiusiajam. Retai pavyksta šį perėjimą atlikti sklandžiai, taip, kad būtų išsaugota iliuzija, jog vaidinimas, prie kurio staiga peršokta, yra kuo natūraliausiai atlikėjo vaidinamas vaidinimas. Ir netgi jei šį įspūdį pavyksta suvaldyti, tai jau iš anksčiau situacijoje dalyvavusi auditorija veikiausiai pajus, jog tai, ką ji palaikė esminiu asmeniniu atlikėjo „aš", iš tiesų nėra taip jau svarbu.

Minėjome, kad autsaiderio įsiveržimą galima sukontroliuoti, jei dalyvaujantieji situacijoje greitai pereina prie tokio jos apibrėžimo, į kurį įmanoma įtraukti ir įsiveržėlį. Antrasis būdas, kaip įveikti šią keblią situaciją, yra nedviprasmiškai pasveikinti atvykėlį, tarsi jo jau seniai būtų laukiama regione. Tad toliau bus tęsiamas maždaug tas pats vaidinimas, tačiau jau mėginant įtraukti ir naujai atvykusįjį. Taigi kai individas netikėtai įvirsta pas bičiulius ir išvysta juos vakarėlio įkarštyje, paprastai jis būna garsiai pasveikinamas ir įkalbinėjamas likti. Jeigu kviečiama nepakankamai entuziastingai ir jei įsibrovėlis išsiaiškins, jog nebuvo pakviestas, gali iširti tas draugiškas ir palankus fasadas, kuriuo jis ir šeimininkas paprastai prisidengia sąveikaudami kitose situacijose.

Tačiau tiesą sakant, nė viena iš šių technikų nėra itin efektyvi. Paprastai, kai įsibrovėliai įžengia į fasado regioną, atlikėjai ima bruzdėti ruošdamiesi pradėti tą vaidinimą, kurį jie parodytų įsibrovėliams kitoje vietoje, kitu metu, ir toks staigus pasirengimas elgtis tam tikru būdu, tegul ir trumpam, paprastai visada sutrukdo atlikėjams taikyti tą elgesio taktiką, kurią jie buvo pasirinkę anksčiau. Atlikėjai kurį laiką blaškysis tarp dviejų įmanomų realybių ir, kol bus pasiųsti bei priimti siganalai, komandos nariai gali ir nežinoti, kuo vadovaujantis, kokią elgesio taktiką pasirinkti. Beveik neišvengiamai tokiu atveju visus apims sumaištis. Todėl tokiomis aplinkybėmis įsiveržėliui sutikti nebus pasitelkta nei viena iš tų prisitaikymo technikų, kurias aptarėme anksčiau, o elgiamasi su juo bus taip, tarsi jis iš viso būtų nepasirodęs; gali įvykti ir taip, kad jis be ceremonijų bus paprašytas pasišalinti.

IV skyrius

NEADEKVATŪS VAIDMENYS

Vienas iš visaapimančių bet kurios komandos siekinių yra išsaugoti savo pasirodyme kuriamos situacijos definiciją. Šito tikslo siekiant, vieni faktai būna perteikiami juos akcentuojant per smarkiai, o kiti pateikiami nepakankamai išsamiai. Atsižvelgiant į tai, kokia trapi draminėmis priemonėmis kuriama realybė ir koks ekspresinis nuoseklumas reikalingas jai perteikti, paprastai visuomet atsiras faktų, kurie, jei tik į juos bus atkreiptas dėmesys vaidinimo metu, sukompromituos, nutrauks, pavers beprasmiu tą įspūdį, kurį kuria pasirodymas. Sakoma, kad tokie faktai teikia „destruktyvią informaciją". Taigi daugumos pasirodymų pagrindine problema tampa informacijos kontrolė; auditorijos neturi pasiekti destruktyvi informacija apie tą situaciją, kokia apibrėžta auditorijai. Kitaip sakant, komanda privalo sugebėti savo paslaptis išsaugoti pati ir užtikrinti, kad jų neišduotų kiti.

Prieš tęsiant šią analizę, praverstų pridurti šį tą apie paslapčių tipus. Kadangi įvairių tipų paslapčių atskleidimas gali skirtingais būdais pakenkti pasirodymui, siūlyčiau paslaptis suskirstyti į tipus, pasiremiant paslapties atliekama funkcija, taip pat atsižvelgiant į tai, kaip ši paslaptis yra susijusi su kitų asmenų susidaryta samprata apie paslapties turėtoją; aš remsiuos prielaida, kad bet kokią konkrečią paslaptį galima priskirti daugiau nei vienam kuriam paslapčių tipui.

Pirmiausia pakalbėkime apie tas kartais „tamsiomis" vadinamas paslaptis. Joms priklauso tokie faktai apie komandą, kuriuos ji žino ir slepia, kurie nesiderina su tuo „aš" įvaizdžiu, kokį komanda stengiasi išsaugoti savo auditorijos akivaizdoje. „Tamsios" paslaptys yra tarsi dvigubos paslaptys: viena paslaptis yra pats lemtingas faktas, kuris slepiamas, ir kita paslaptis – kad apie šituos lemiamus faktus nebuvo atvirai prisipažinta. Tai, kas kalbėta pirmo skyriaus skirsnyje apie melagingas reprezentacijas, kaip tik ir yra „tamsios" paslaptys.

Antra, esama tokių paslapčių, kurias galėtume pavadinti „strateginėmis". Jos dažniausia susijusios su tais komandos ketinimais bei galimybėmis, kurias ši slepia nuo auditorijos, nenorėdama, kad auditorija per daug sėkmingai prisitaikytų prie tos situacijos, kurią jiems prieš akis ketina išskleisti komanda. Strategines paslaptis visuomet priversti saugoti verslininkai ir armijos, kai planuoja būsimus veiksmus, nukreiptus prieš priešininką. Tad kol komanda neapsimetinėja neturinčia jokių strateginių paslapčių, jos strateginės paslaptys ir nėra laikomos „tamsiomis". Tačiau pastebėkime, kad net ir tuo atveju, kai strateginės komandos paslaptys nėra „tamsios", vis viena šių paslapčių atskleidimas arba išaiškinimas nutraukia komandos pasirodymą, nes komandai staiga ir netikėtai paaiškėja, kad beprasmiška ir kvaila toliau paisyti tokio paties rūpestingumo, slaptumo, išmoktų veiklos dviprasmybių, kokių buvo reikalaujama iki prarandant paslaptį. Galima dar pridurti, kad dažniausiai strateginės paslaptys yra tokios, kurias ilgainiui komanda noromis ar nenoromis atskleidžia, sakykim, tada, kai veikla, kuriai buvo rengiamasi slapta, jau atlikta; tuo tarpu „tamsias" paslaptis bus stengiamasi išsaugoti amžinai. Taip pat pridurkime, kad informacija dažniausiai saugoma ne dėl jos strateginės svarbos, bet dėl to, kad numanoma, jog ji gali tokios svarbos įgyti.

Trečia, esama dar ir tokių paslapčių, kurias galima pavadinti „vidaus" paslaptimis. Tai tokios paslaptys, kurių ži-

nojimas paženklina individą kaip grupės narį ir padeda grupei jaustis atskira bei skirtinga nuo tų individų, kurie „neįšvęsti į paslapties žinojimą".[1] Vidaus paslaptys suteikia objektyvaus intelektualinio turinio subjektyviai jaučiamai socialinei distancijai. Beveik visa informacija socialiniame institute turi tokios išskirtinės funkcijos atspalvį ir, galima sakyti, jog visiems kitiems ji visiškai neturėtų rūpėti.

Vidaus paslaptys veikiausiai teturės tik menką strateginę svarbą, jos gal net ir nebus iki galo „tamsios". Kai yra būtent taip, šio tipo paslaptys gali būti atvertos ar atsitiktinai atskleistos, rimčiau nepertraukiant komandos pasirodymo; atlikėjams tuomet teks tik perkelti savo slaptą pasimėgavimą paslaptimi į kitą objektą. Žinoma, paslaptys, esančios strateginėmis ir/ar „tamsiomis", gali sėkmingai tarnauti ir kaip vidaus paslaptys; matome, jog kaip tik dėl šios priežasties strateginis ir tamsusis paslapčių pobūdis būna dažnai sutirštinamas. Tačiau gana įdomu, kad socialinių grupių lyderiams dažnai iškyla dilema, kaip saugoti svarbias strategines paslaptis. Grupės nariai, kuriems paslaptis neatskleidžiama, jausis atstumti ir įžeisti, kai pagaliau ji iškils į šviesą; antra vertus, kuo didesnei miniai žmonių paslaptis patikima, tuo didesnė grėsmė, kad ji bus sąmoningai ar nesąmoningai išaiškinta.

Informacija, kurią viena komanda turės apie kitos paslaptis, gali būti skirstoma į dar kitų dviejų tipų paslaptis. Pirma, tai paslaptys, kurias galima pavadinti „patikėtomis" paslaptimis. Tai paslaptis, kurią žinantis asmuo privalo saugoti, nes jis susijęs su ta komanda, kuriai ši paslaptis rūpi. Jeigu individas, kuriam patikėta paslaptis, tikrai yra asmuo, kuriuo jis tariasi esąs, jis privalo paslaptį išlaikyti, nors gal ši paslaptis ir nesusijusi su juo pačiu. Taigi, pavyzdžiui, kai advokatas atskleidžia savo kliento įvykdytus pažeidimus, sugriūva du visai skirtingi pasirodymai, jis išardo savo kliento

[1] Palyginkite Riesmano pateikiamą „pranašo savo kieme" aptarimą, *op. cit.*, 199–209 p.

tariamo nekaltumo demonstraciją, be to, taip pat nutraukia ir advokato lojalumo spektaklį. Reikėtų paminėti ir tai, kad komandos strateginės paslaptys, nepriklausomai nuo to, „tamsios" jos ar ne, tikriausiai bus individualaus komandos nario patikėtosios paslaptys, nes kiekvienas komandos narys kitiems dalyviams tikriausiai prisistatys kaip ištikimas komandai asmuo.

Antro tipo informaciją apie kito asmens paslaptis galėtume pavadinti „laisva". „Laisva" paslaptis yra asmeniui žinoma slapta informacija apie kitą, kurią jis gali nevaržomai atskleisti nesukompromituodamas kitiems rodomo savo įvaizdžio. „Laisvų paslapčių" asmuo gali įgyti įvairiais keliais: jas atrasdamas, atskleisdamas nevalingai, klausydamasis nekorektiškų prisipažinimų, perpasakojimo keliu bei kitais būdais. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog vienos komandos „laisvos" paslaptys gali būti kitos komandos „tamsiomis" arba strateginėmis paslaptimis, tad komanda, kurios gyvybiškai svarbias paslaptis pasisavina kiti, stengsis įpareigoti jas pasisavinusius asmenis elgtis su šiomis paslaptimis taip, tarsi jos būtų patikėtos, o ne laisvos paslaptys.

Šiame skyriuje paanalizuosime tas grupes asmenų, kurie vienaip ar kitaip išsiaiškina komandos paslaptis, ir aptarsime, kokios grėsmės gali sukelti tokiu būdu jų įsigyta privilegijuota padėtis. Tačiau prieš tai aptardami, pastebėkime, jog ne visa destruktyvi informacija yra sukaupta paslaptyse ir kad informacijos kontrolė apima daugiau nei vien tik paslapčių išsaugojimą. Pavyzdžiui, atrodo, jog apie kiekvieną vaidinimą galėtume prirankioti faktų, kompromituojančių pasirodymu perteikiamą įspūdį, tačiau jei tokie faktai nebuvo sukaupti ir jiems nebuvo suteikta atitinkama forma, vargu ar juos kas galės panaudoti. Sakykime, profsąjungos laikraštis gali turėti tiek mažai skaitytojų, kad jo redaktorius, sunerimęs dėl savo darbo, neleis atlikti profesinės savo skaitytojų apžvalgos, tokiu būdu užsitikrindamas, jog nei jis, nei kas kitas neįgytų įrodymų, kad jo darbas, kaip ir įta-

riama, neefektyvus.[2] Tai jau latentinės paslaptys, ir klausti, kaip išsaugoti paslaptis, yra visai kas kita nei klausti, kaip latentines paslaptis išlaikyti latentinėmis. Kitokios destruktyvios informacijos, neįkūnytos paslaptyse, pavyzdžiu galėtų būti tokie įvykiai kaip nesąmoningi gestai, mūsų minėti jau ir anksčiau. Tokie įvykiai įveda informaciją – kitokią situacijos definiciją, – kuri nesiderina su ta, kokią nori kurti atlikėjai, tačiau iš tiesų tokie nepageidaujami įvykiai paslaptims nepriklauso. Tokių ekspresinės išraiškos požiūriu prieštaringų įvykių vengimas taip pat yra savos rūšies informacijos kontrolė, tačiau apie ją šiame skyriuje nekalbėsime.

Pasiremdami konkrečiu pasirodymu kaip atskaitos tašku, mes išskyrėme tris svarbiausius vaidmenis, kuriuos apibrėžėme pagal jų funkciją; tai tie, kas pasirodo, tie, kam pasirodo, ir autsaideriai arba tie, kurie nei pasirodo vaidinime, nei jį stebi. Išskirdami šiuos lemiamos reikšmės vaidmenis, dar galime remtis ta informacija, kuri paprastai prieinama tuos vaidmenis atliekantiems individams. Atlikėjai suvokia, kokį įspūdį jie daro, ir įprasta, kad jie turi destruktyvios informacijos apie pasirodymą. Auditorija žino, kiek jai leista suprasti, o tokį jos žinojimą dar pakoreguoja neoficiali, stebint iš arti įgyta informacija. Dažniausiai ji žino, kokia yra pasirodyme pateikiamos situacijos definicija, tačiau destruktyvios informacijos apie jį neturi. Autsaideriams nėra žinomos nei pasirodymo paslaptys, nei tai, kaip turi atrodyti šiuo pasirodymu kuriama realybė. Pagaliau, tuos tris paminėtus lemtingus vaidmenis galima apibūdinti pagal regionus, kurie pasiekiami juos atliekantiems: atlikėjai pasirodo fasado ir užkulisių regionuose; auditorija pasirodo tik fasadiniame regione, o autsaideriai nėra įleidžiami nei į vieną, nei į kitą iš šių regionų. Pasirodymo metu tikriausiai tikėsimės išvysti atitikimą tarp funkcijos, prieinamos informacijos ir pasiekiamų regionų; taigi, jei, sakykim, mums būtų žinoma, ko-

[2] Užrašyta Wilensky, *op. cit.*, VII skyrius.

kie regionai individui yra pasiekiami, žinotume, ir kokį jis vaidina vaidmenį, ir kokios turi informacijos apie pasirodymą.

Deja, iš tikrųjų tokį nuoseklų funkcijos, turimos informacijos ir pasiekiamų regionų sutapimą pamatysime retai.

Atsiranda papildomos vaidinimui reikšmingos padėtys, kurios sukomplikuoja tiesioginį santykį tarp funkcijos, informacijos ir vietos. Pasitaiko, kad tokios neįprastos padėtys pasirenkamos taip dažnai ir tampa tokiomis reikšmingomis vaidinimui, jog mes jas jau galime apibrėžti kaip vaidmenis, nors trijų pagrindinių vaidmenų atžvilgiu tokias padėtis geriausiu atveju galėtume pavadinti neadekvačiais *(discrepant)* vaidmenimis. Kai kuriuos iš akivaizdžiausių neadekvačių vaidmenų čia ir aptarsime.

Gal labiausiai krintą į akis neadekvatūs vaidmenys yra tie, kurie įveda asmenį, apsimetusį ne tuo, kuo jis yra, į socialinę organizaciją. Panagrinėkime vieną kitą tokių vaidmenų atmainą.

Pirmiausia aptarkime „informatoriaus" vaidmenį. Informatorius yra tas, kuris atlikėjų akivaizdoje dedasi esąs jų komandos nariu, yra įleidžiamas į užkulisius ir įgyja ardomojo pobūdžio informacijos, o paskui atvirai arba slapta „parduoda" vaidinimą auditorijai. Žinomos šio vaidmens politinės, karinės, pramoninės bei kriminalinės versijos. Jei paaiškėja, jog individas dar iki tapdamas informatoriumi, nuoširdžiai įsitikinęs stojo į komandą, be išankstinio ketinimo atskleisti jos paslaptis, tokį kartais vadiname išdaviku, išverstakailiu, atsimetėliu, ypač, jei tai asmuo, iš kurio buvo galima tikėtis, jog jis taps padoriu komandos nariu. Individas, kuris jau iš anksto ketino parduoti informaciją apie komandą ir įsijungė į ją tiktai su tokiu tikslu, kartais vadinamas šnipu. Dažnai pastebėsime, jog informatorių arba šnipų padėtis idealiai tinka dvigubam žaidimui žaisti, tai yra, pardavinėti paslaptims tų, kurie perka iš jų paslaptis. Informatorius, žinoma, galime klasifikuoti dar ir kitaip: kaip sako Han sas Speieris, kai kurie iš jų būna profesionaliai apmokyti dirbti

šį darbą, kiti mėgėjai; vieni užima įtakingą padėtį, kiti žemą; vieni dirba dėl pinigų, kiti iš įsitikinimo.[3]

Būtina paminėti „vilioklio" vaidmenį. Šis apsimetėlis elgiasi taip tarsi būtų eilinis auditorijos narys, tačiau iš tiesų jis sudaręs sąjungą su atlikėjais. Tipišku atveju, „vilioklis" arba tarnauja kaip matomas pavyzdys tos reakcijos, kokios tikisi iš auditorijos atlikėjai, arba užtikrina tokią auditorijos reakciją, kokia tuo momentu reikalinga vaidinimui rutulioti. Šiais laikais pramogų industrijoje imta dažnokai naudotis tokiomis figūromis kaip „apsimetėlis vilioklis" ir klakeris, samdytas plojikas. Šio vaidmens supratimas, be abejo, atkeliavęs iš atrakcionų aikštės, o toliau pateikti apibūdinimai rodo šios sampratos kilmę:

Lazda (daikt.). Individas – kartais vietinis stuobrys – nusamdytas nuolat veikiančios lošimo būdelės savininko, – „laimėdamas" prašmatnius prizus, jis privilioja minią lošti. Kai jau „gyvieji", kitaip sakant, vietinė liaudis, sugundyti ir išjudinti, „lazdos" ištraukomos, jų prizus įteikia žmogui iš pašalies, kuris akivaizdžiai su šia lošimo būdele tarsi ir nesusijęs.[4]

Pakištinis (daikt.). Cirko pasamdytas asmuo, kuris puola prie vaikų spektaklio bilietų kasų tuo momentu, kai savo gražbyliavimą užbaigia rėksnys. Jis ir keli kiti pakištiniai nusiperka bilietus ir puola į vidų. O miestelėnų minia, besigrūdanti priešais velnio būdelę, negaišta, jie visi padaro tą patį.[5]

Nemanykime, kad vilioklį sutiksime tik nerespektabiliuose pasirodymuose (nors šiaip jau tik nerespektabilūs pakištiniai vaidina savo vaidmenį nuosekliai ir be jokių asmeninių iliuzijų).

Pavyzdžiui, susibūrimuose, kur kunkuliuoja neformalūs pokalbiai, įprasta, jog žmona atrodytų susidomėjusi, kai vyras

[3] Hans Speier, *Social Order and the Risks of War* (Glencoe: The Free Press, 1952), 264 p.

[4] David Maurer, „Carnival Cant," *American Speech*, VI, 336 p.

[5] P.W. White, „A Circus List," *American Speech*, I, 283 p.

pasakoja anekdotą, užvestų jį ant kelio pametėdama reikalingas užuominas. Nors iš tiesų ji jau daugelį kartų tą anekdotą girdėjusi ir žino, jog spektaklis, kurį jos vyras vaidina, apsimesdamas, jog pasakoja tai pirmą kartą, tėra spektaklis. Tad vilioklis yra tokia figūra, kuri dedasi esanti tik dar vienu auditorijos nariu paprastuoliu ir panaudoja savo akių nebadantį patyrimą vaidindamas atlikėjų komandos naudai.

Dabar aptarkime dar vieną apsišaukėlį iš auditorijos, šįsyk tą, kuris savo plika akimi neįžiūrimą subtilumą pasitelkia auditorijos, o ne atlikėjų naudai. Tokio tipo apsišaukėlio pavyzdžiu galėtų būti asmuo, kuris yra pasamdomas patikrinti, ar atlikėjas laikosi standartų, kurie skirti užtikrinti, kad jo vaidinamos realybės reikiami aspektai per smarkiai nesiskirtų nuo pačios realybės. Jis, oficialiai arba ne, veikia kaip nieko neįtariančios publikos apsauginis ir atlieka auditorijos vaidmenį, tik jį giliau įsisąmoninęs ir su didesniu etiniu rigorizmu nei eiliniai stebėtojai.

Kartais tokie apsauginiai atvirai vaidina auditorijos naudai, tokiu būdu iš anksto įspėdami atlikėjus apie tai, kad kitas pasirodymas bus tikrinamas. Taigi premjeros artistai ir suareštuoti asmenys gauna pakankamai aiškų perspėjimą, kad visa, ką jie pasakys, bus vertinama kaip įrodymas juos teisiant. Toks dalyvis–stebėtojas, kuris iškart prisipažįsta apie savo siekinius, suteikia atlikėjams, kuriuos jis stebi, panašų perspėjimą.

Tačiau kartais toks apsauginis pasitraukia į pogrindį ir, dėdamasis eiliniu patikliu auditorijos nariu, įteikia atlikėjams virvę, kad šie turėtų ant ko pasikarti. Buitiniuose versluose be perspėjimo pasirodantys tarpininkai kartais dar vadinami „šnipinėtojais", kaip juos vadinsime ir čia, dėl suprantamos priežasties, jie nekenčiami. Sakykim, pardavėja susivokia stačiokiškai, nemandagiai pasielgusi su klientu, kuris iš tiesų yra kompanijos agentas, tikrinantis, ar nepiktnaudžiaujama klientų *bona fide*, pasitikėjimu. Bakalėjininkui ūmai paaiškėja, jog jis nelegalia kaina pardavė prekes klientams, kurie pasirodė esą kainų ekspertais ir turį įtakos

jo paties padėčiai. Su panašiu reiškiniu teko susidurti geležinkelininkams:

Kažkada traukinio konduktorius galėjo pareikalauti pagarbos iš keleivių; dabar „šnipinėtojas" gali jį „įduoti", jeigu jis nespėja nusivožti kepurės, prieš įžengdamas į vagoną, kuriame sėdi moterys, arba nepratrykšta tuo taukinu padlaižiavimu, kurio griebtis jį priverčia nuolat aštrėjantis klasinis sąmoningumas, gyvensenos modelių iš Europos bei viešbučių pasaulio pasklidimas, taip pat varžymasis su kitomis transporto rūšimis.[6]

Sakykim, gatvėje uždarbiaujanti moteris pastebės, jog retkarčiais, pradinėse įprasto savo pasirodymo fazėse, ji susilaukia auditorijos paskatinimo dėl to, kad „pakabina" tą, kuris pasirodo esąs policininku,[7] tačiau jeigu jie panorėtų tokiu būdu dalyvauti jos pasirodyme nuolatos, tokia nepažįstama auditorija ją vargintų, iš dalies sugadindama jos „išstojimą".

Tarp kita ko, reikėtų atidumo atskiriant tikrus „šnipinėtojus" nuo save tokiais pasiskyrusių, dažnai dar vadinamų tiesiog „priekabiautojais" arba „gudragalviais vaikinais", stokojančiais išmanymo apie užkulisių operacijas, kurias dedasi išmaną, nei įstatymo, nei papročio neįgaliotais atstovauti auditorijai.

Šiandien esame įpratę tuos tarpininkus, kurie tikrina pasirodymo kriterijus bei atlikėjus (ar kai tai daroma atvirai, ar kai be jokio perspėjimo), laikyti aptarnavimo struktūros dalimi, o ypač dažnai jie laikomi atstovais socialinės kontrolės, kurią vykdo valstybinės organizacijos vartotojo ir mokesčių mokėtojo vardu. Tačiau neretai toks darbas atliekamas platesniame visuomeniniame kontekste. Jau žinomais pavyzdžiais galėtų būti heraldikos įstaigos bei protokolo kontoros, nes šios agentūros tarnauja tam, kad kilmingiems asmenims bei aukštiems vyriausybiniams pareigūnams, taip

[6] W. Fred Cottrell, *The Railroader* (Stanford: Stanford University Press, 1940), 87 p.

[7] J. M. Murtagh and Sara Harris, *Cast the First Stone* (New York: Pocket Books, Cardinal Edition, 1958), 100 p; 225–230 p.

pat ir tiems, kurie neteisėtai mėgina prisiskirti sau tokį statusą, nurodytų jiems prideramą vietą.

Tačiau auditorijoje esama dar vieno keistoko vaikino. Jis užima kuklią nežymią vietelę auditorijoje ir pasitraukia iš regiono tada, kai jį palieka ir auditorija, tačiau iš ten pasišalinęs, jis iš karto skuba pas savo darbdavį, komandos, kurios pasirodymą ką tik žiūrėjo, konkurentą, raportuoti ką išvydęs. Tai „profesionalus pirkėjas" – tai Gimbelio* žmogus Macy'je* ir Macy'o žmogus Gimbelyje; jis – madingas šnipelis ir užsienietis nacionalinėse lakūnų profesionalų sueigose. „Profesionalus pirkėjas" yra toks asmuo, kuris turi techninę teisę žiūrėti pasirodymą, tačiau jei parodytų nors kiek padorumo, jis tikrai pasiliktų savo užkulisių regione, nes jo susidomėjimas paroda nulemtas neteisingos perspektyvos – jis dedasi per daug susidomėjusiu ir per daug nuobodžiaujančiu, lyginant su tikrai teisėtu stebėtoju.

Kitas neadekvatus vaidmuo – tas, kurį dažnai vadiname tarpininku arba mediatorium. Tarpininkas sužino vienos bei kitos šalies paslaptis ir abiems šalims palieka nuoširdų įspūdį, jog jų paslaptis saugos, bet tuo pačiu jis linkęs kiekvienai iš šalių sudaryti klaidingą įspūdį, kad yra ištikimesnis jiems negu tiems aniems. Kartais toks tarpininkas, kaip sakykim arbitras darbo ginčuose, funkcionuoja kaip instrumentas, kurio pagalba dvi būtino priešiškumo atskirtos komandos gali pasiekti susitarimo dėl abiems naudingų dalykų. Kartais toks tarpininkas, sakykim, teatro agentas, gali tarpininkauti kiekvienai iš komandų nupiešdamas tendencingai iškraipytą kitos vaizdą, taip padėdamas joms užmegzti glaudesnį ryšį. Tarpininkas, kaip sakykime, vedybų konsultantas, gali pasitarnauti laidininku, perduodančiu vienos pusės bandomuosius pasiūlymus kitai. Jei viena ir kita pusės šiuos pasiūlymus išsakytų atvirai, jie veikiausiai būtų taip tiesmukai priimti arba atmesti, jog abi puses tai įstumtų į keblią padėtį.

*didelės universalinės parduotuvės Niujorke *(vert. past.)*.

Kai tarpininkui tenka veikti situacijoje, kur fiziškai dalyvauja abi komandos ir jis yra abiejų komandų nariu, prieš mūsų akis išsiskleidžia nuostabus reginys, nes šis asmuo ima panašėti į teniso žaidėją, desperatiškai lošiantį su savimi. Vėlgi, turime pastebėti, jog mūsų svarstymų natūralus vienetas yra ne individas, bet veikiau komanda ir jos nariai: kaip individo, tarpininko veikla yra keista, be pagrindo, negarbinga, jis daužosi tarsi švytuoklė nuo vienos vaidybinės išraiškos sistemos prie kitos, stengdamasis įrodyti ištikimybę čia vieniems, čia kitiems. Tokį jo svyravimą įmanoma suprasti, juk jis priklauso ir vienai, ir kitai komandai. Paprasčiausiai tarpininką galėtume pavadinti dvigubu „viliokliu". Pailiustruoti tarpininko vaidmenį galėtume pasiremdami neseniai atlikta studija, analizuojančia cecho viršininko funkciją. Jam tenka ne tik perimti direktoriaus pareigas, kai fabriko ceche reikia vadovauti pasirodymui, kurį stebi menedžerių auditorija, bet jis dar privalo visa, ką jis žino ir ką mato auditorija, verbalizuoti tokiu būdu, kad tai neprieštarautų jo sąžinei ir būtų priimta auditorijos.[8] Kitas tarpininko vaidmens pavyzdys – formalių susirinkimų vedėjas. Pradėjęs susirinkimą, jis sudrausmina klausytojų auditoriją ir pristato pakviestą kalbėtoją, tačiau jis ir vėliau turbūt stengsis išlikti ryškiu, į akis krentančiu pavyzdžiu visiems klausytojams, akcentuotomis išraiškomis vaizduojančiu, koks yra susidomėjęs, kaip pritaria tam, ką sako lektorius, – tokiu pavyzdžiu turėtų pasekti ir klausytojai; jis iš anksto pamėtėja jiems užuominas, nurodančias, kaip konkrečią kalbėtojo remarką reikėtų pasitikti – rimtai, juokais ar pritariančiu kikenimu. Paprastai lektoriai mielai priima kvietimą pasakyti kalbą su ta sąlyga, kad pirmininkaujantis „jais pasirūpins", ką jis ir daro, būdamas pavyzdžiu klausytojams ir nuoširdžiai patvirtindamas įsitikinimą, kad svečio kalba iš tiesų reikšminga. Pirmininko vaidinamas spektaklis yra paveikus iš dalies dėl to, kad klausytojai jaučiasi įpareigoti pritarti tai situacijos definicijai, kokią siūlys pirmininkaujantis, jie jaučiasi

[8] Žr. Roethlisberger, *op. cit.*

įpareigoti klausytis lektoriaus su tokia nuostata, kokią pademonstruoja pirmininkaujantis. Dramaturginis uždavinys – užtikrinti, kad kalbėtojas atrodytų įvertintas ir kad klausytojai jaustųsi sužavėti, – suprantama, nėra iš lengvųjų, ir neretai jo prislėgtas pirmininkaujantis neturi nė akimirkos susimąstyti apie tai, ko jis neva klausosi.

Tarpininko vaidmuo atrodo ypač reikšmingas neformalioje draugijoje, kas tik dar kartą patvirtina dviejų komandų koncepcijos universalumą. Kai individas besišnekučiuojančių bičiulių ratelyje padaro arba pasako tai, į ką atkreipia dėmesį visi kiti dalyvaujantys, jis apibrėžia situaciją, bet kartais taip, jog auditorija neįstengia jo definicijos priimti. Tikriausiai tarp dalyvaujančių atsiras kas nors, kas gal daugiau nei kiti jausis atsakingas už kalbantįjį, o sykiu atsakingas ir jam pačiam, tad galime tikėtis, jog šis artimiausias kalbančiajam asmuo pasistengs tuos skirtingumus tarp kalbėtojo ir klausytojų sušvelninti ir pateikti kaip tokį požiūrį, kuris visiems drauge bus priimtinesnis negu originali kalbėtojo projekcija. Po akimirkos, kai šnekėti imsis kas kitas, tarpininku ir mediatoriumi jau, žiūrėk, taps kitas individas. Neformalaus pokalbio išsišakojimą faktiškai galėtume laikyti komandų susikūrimo ir persikūrimo, tarpininkų iškilimo ir pasikeitimo reiškiniu.

Taigi tie keli iš neadekvačių vaidmenų, kuriuos aptarėme, yra informatorius, vilioklis, šnipinėtojas, pirkėjas profesionalas ir tarpininkas. Kiekvienu iš apsvarstytų atvejų stebime netikėtą, neakivaizdų ryšį tarp suklastoto vaidmens, turimos informacijos bei pasiekiamų regionų. Kiekvienu atveju susiduriame su kažkuo, kas galėtų dalyvauti realioje sąveikoje tarp atlikėjų ir auditorijos. Reikėtų paminėti dar vieną iš neadekvačių vaidmenų, vadinamąjį „ne-asmens" vaidmenį. Tie, kas atlieka šį vaidmenį, dalyvauja sąveikoje, tačiau nevaidina nei atlikėjo, nei auditorijos vaidmens, neapsimeta tuo, kuo nėra (kaip tą daro informatoriai, viliokliai, šnipinėtojai).[9]

[9] Išsamią vaidmens analizę skaitykite: Goffman, *op. cit.*, XVI sk.

Tikriausia, klasikinis „ne-asmens" mūsų visuomenėje pavyzdys yra tarnas. Tikimasi, jog šis asmuo pasirodys fasadiniame regione tuo metu, kai šeimininkas vaidins svetingumo spektaklį instituto, kuris šiuo atveju yra namai, svečiams. Nors kai kuriais aspektais tarnas yra šeimininko komandos dalis (būtent tokį statusą aš esu jam priskyręs anksčiau), kitu požiūriu, atlikėjų ir auditorijos jis apibūdinamas taip, tarsi šiai komandai nepriklausytų. Kai kuriose grupėse tarnas, nieko nenustebindamas, gali laisvai įžengti į užkulisių regioną, nes visi įsitikinę, jog jam nereikia sudaryti jokio įspūdžio. Štai ponia Trollope pateikia mums tokių pavyzdžių:

Aš tikrai dažnai turėdavau galimybę stebėti šį jų įpročiu tapusį abejingumą šalia esantiems vergams. Jie šneka apie juos, jų būklę, jų savybes, apie jų elgesį taip, tarsi šie būtų kurti. Kartą stebėjau jauną damą, kuri, pasodinta tarp vyro ir moters, iš begalinio kuklumo buvo priversta užsikvempti ant savo kaimynės kėdės, kad tik nedelikačiai neprisiliestų prie vyro alkūnės. Kitąsyk mačiau, kaip ta pati jauna dama ramut ramiausiai juodaodžio liokajaus akivaizdoje varstėsi korsetą. Džentelmenas iš Virdžinijos man pasakojo, kad nuo tada, kai vedė, priprato, kad tame pačiame kambaryje, kur miegodavo su žmona, miegotų ir juodaodė mergaitė. Aš paklausiau, kam reikalingas šitas naktinis budėjimas? „Dėl Dievo!" atsakė jis. „Jei naktį aš užsinorėčiau stiklinės vandens, ką gi turėčiau daryti?"[10]

Tai kraštutinis pavyzdys. Nors į tarnus paprastai kreipiamasi tada, kai jiems duodamas koks nors „paliepimas", dažnai jų dalyvavimas regione suvaržo šeimininkų teisėmis čia būnančių elgesį, o ypač tokiais atvejais, kai socialinė distancija tarp tarno ir to, kuriam patarnaujama, nėra itin didelė. O šnekant apie kitas tarno vaidmens atmainas mūsų visuomenėje, tokias kaip lifto operatorius ir taksi vairuotojas, šiuo atveju abi santykio pusės nėra tikros dėl to, kokio lygio artimumas leidžiamas dalyvaujant šiam „ne-asmeniui".

[10] P. Trollope, *Domestic Manners of the Americans* (2 tomai, London: Whittaker, Treacher, 1832), II, 56–57 p.

Be tarno tipo vaidmenų, esama kitų standartinėms kategorijoms priklausančių asmenų, kuriems dalyvaujant situacijoje elgiamasi taip tarsi jų nebūtų; įprasčiausiais pavyzdžiais galėtų būti labai jauni, labai seni, taip pat ligoti asmenys. Be to, regime nuolat augančią techninio personalo minią – stenografistų, transliavimo technikų, fotografų, slaptosios policijos darbuotojų ir kitų, – kurie vaidina techninį vaidmenį svarbių ceremonijų metu, tačiau pagal scenarijų jokia funkcija jiems nėra numatyta.

Gal atrodytų, kad ne-asmens vaidmuo implikuoja, jog su individu galima elgtis kaip su žemesniu ir nepagarbiai, tačiau nereikėtų užmiršti, kad asmuo, kuriam suteiktas toks vaidmuo ar kuris prisiima tokį vaidmenį, gali panaudoti jį gynybai. Reikėtų pridurti, jog kartais susiklosto situacijų, kai žemesniesiems atrodo, kad vienintelis įmanomas būdas, kaip pakęsti pranašesnį, – elgtis su juo taip tarsi jo iš viso nebūtų. Taigi, kai valdiškos mokyklos daktaras lankydavo ligonius neturtingų Šetlando salos valstiečių namuose, kartais gyventojai nežinodami, kaip elgtis su daktaru, iš šios keblios padėties išeidavo taip, kaip jiems atrodė geriausia, elgdamiesi su juo taip tarsi jo nė nebūtų. Reikėtų pridurti, jog komanda taip pat gali elgtis su individu taip tarsi jo nebūtų, ir darydama tą ne todėl, kad tai natūralu ar kad nieko daugiau neįmanoma padaryti, bet tam, kad aiškiai pabrėžtų priešiškumą individui, kuris nederamai pasielgė. Tokiose situacijose svarbiausias pasirodymas yra parodyti atstumtajam asmeniui, kad jis ignoruojamas, o kas daroma, kad tai būtų parodyta, mažiau svarbu.

Taigi aptarėme kelis tipus asmenų, kurie tiesiogiai nebūdami atlikėjai, auditorija ar autsaideriai, gali pasiekti tokią informaciją ir regionus, kokios pasiekti jiems lyg ir nederėtų. Dabar aptarsime dar keturis papildomus neadekvačius vaidmenis, kuriuos daugiausia atlieka asmenys, vaidinime nedalyvaujantys, tačiau turi apie jį netikėtos informacijos.

Pirma, paminėkime svarbų vaidmenį, kurį galėtume apibūdinti kaip „paslaugų specialistas". Čia priklauso indivi-

dai, kurių specializacija yra pasirodymų, jų klientų vaidinamų kitiems asmenims, konstravimas, taisymas bei priežiūra. Kai kas iš tokių darbuotojų užsiima tik dekoracijomis, kaip antai architektai ir baldų pardavėjai. Vieni, kaip dantistai, kirpėjos bei dermatologai rūpinasi asmenų fasadu, kiti, ekonomistai, buhalteriai, advokatai bei analitikai, formuoja kliento verbalinės ekspozicijos realius elementus, tai yra, jo komandos argumentuotę arba intelektinę poziciją.

Remiantis konkrečiais tyrimais galima būtų tvirtinti, jog aptarnavimo specialistai vargu ar įstengtų patenkinti individualaus atlikėjo reikmes, jeigu jie neįgytų tiek pat, – o gal ir daugiau, – destruktyvios informacijos apie kai kuriuos individualaus pasirodymo aspektus, kiek jos turi pats individas. Aptarnavimo sričių specialistai yra tarsi komandos nariai ta prasme, kad jie sužino pasirodymo paslaptis ir įgyja į jį požiūrį „iš užkulisių". Tačiau skirtingai nei komandos nariai, specialistai nerizikuoja, neprisiima kaltės, nepatiria pasitenkinimo, kokį pasibaigus pasirodymui patiria tas, kas dalyvavo jį statant. Taip pat, skirtingai nei komandos nariai, tas faktas, kad specialistai sužino kitų paslaptis, nereiškia, jog kiti atitinkamai sužino paslaptis apie jį. Šis kontekstas padeda suprasti, kodėl profesinė etika dažnai įpareigoja specialistus parodyti „taktiškumo", tai yra, nepaversti spektaliu tų paslapčių, kurias jam patikėjo dėl jo pareigų. Tad, pavyzdžiui, psichoterapeutai, kurie substituto teisėmis taip dažnai dalyvauja šiuolaikinių šeimynų kariaujamuose mūšiuose, prisaikdinami tylėti apie tai, ką sužinojo, prasitarti jie turi teisę tik viršesniems už save.

Kai specialistas yra aukštesnio socialinio statuso negu individai, kuriems teikia paslaugas, jo bendras socialinis jų įvertinimas greičiausiai remsis tais konkrečiais dalykais, kuriuos jis privalo žinoti apie klientus. Tam tikrose situacijose tai tampa reikšmingu *status quo* patvirtinimo faktoriumi. Pavyzdžiui, Amerikos miestuose aukštesniosios vidutinės klasės bankininkai yra atkreipę dėmesį, kad kai tenka mokėti

mokesčius, kai kurie smulkaus verslo savininkai pateikia tokį savo fasadą, kuris prieštarauja jų bankiniams sandoriams. O kiti verslininkai pristato įtaigų savo mokumo socialinį fasadą, bet paskui ieškodami asmeninių ryšių reikalauja paskolos labiausiai nužemintu, pačiu nemokšiškiausiu būdu. Panaši situacija susiklosto, kai viduriniosios klasės gydytojai yra skiriami budėti labdaros tikslais organizuotoje pamainoje, kur jiems tenka gydyti gėdingas ligas gėdingomis aplinkybėmis; ir šįsyk žemesnės klasės asmuo neturi galimybės apsisaugoti nuo itin intymios socialine padėtimi už save aukštesnio gydytojo įžvalgos. Panašiai pasijunta ir žemės savininkas, kuris sužino, jog nors visi jo nuomininkai elgiasi taip tarsi visuomet laiku mokėtų nuomos mokestį, kai kurie iš jų tik apsimeta tai darą. (Kartais tokį apviliantį vaizdą išvysta ir tie, kas nedirba aptarnavimo srityje. Pavyzdžiui, daugelyje organizacijų vadovaujantį postą užimantis pareigūnas priverstas žiūrėti, kaip konkuruoja jo darbuotojai, vienas kitam per galvas demostruodami savo kompetenciją, nors apie kai kuriuos iš jam dirbančių asmenų jis slapta gali būti susidaręs tikslią ir gana prastą nuomonę.) Kartais, suprantama, susiklosto ir taip, kad bendras socialinis kliento statusas yra aukštesnis nei specialistų, kuriems paskirta rūpintis jo fasadu. Tokiais atvejais išryškėja įdomi statuso dilema, kurios vienoje pusėje matome aukštą statusą bei menką informacijos kontrolę, o kitoje pusėje – žemą statusą bei galingą informacijos kontrolę. Gali pasitaikyti, kad tada specialistas bus linkęs sutirštinti tuos trūkumus, kuriuos įžvelgia už save pranašesnių asmenų pasirodyme, užmiršdamas savo paties pasirodymo silpnąsias vietas. Todėl kartais specialistai išsiugdo ambivalentišką nuostatą ir ciniškai nusiteikia „geresniojo" pasaulio atžvilgiu, dėl tų pačių priežasčių, kurios verčia juos, ne visai savo valia, prie šio pasaulio prisiartinti. Taigi durininkas, dėl savo teikiamų paslaugų, žino, kokius alkoholinius gėrimus gyventojai geria, kokį maistą jie valgo, kokius gauna laiškus, kokias sąskaitas palieka neapmokėtas, ar būsto šeimininkė serga mėnesinėmis pasislė-

pusi už savo nepriekaištingo nesudėmėto fasado, ar švariai gyventojai prižiūri virtuvę, vonią bei kitus užkulisių regionus.[11] Panašiai, degalinės savininko padėtis leidžia jam iššniukštinėti, kad žmogus, kuris puikuodamasis atvažiuoja nauju kadilaku, tegali nusipirkti degalų tik už dolerį, arba nusipirkti tik atpigintos rūšies degalų, ar kad jis ieško progos padirbėti degalinėje, kad gautų degalų nemokamai. Žino jis ir tai, kad tas vaidinimas, kurį vyrai vaidina puikuodamiesi savo tariamu vyrišku išmanymu apie mašinas, yra melagingas, nes dauguma jų, nors ir dedasi išmanantys, iš tiesų nesugeba net nustatyti savo automobilio gedimo, nemoka deramai privažiuoti prie degalinės siurblių. Tie asmenys, kurie prekiauja suknelėmis, žino, jog klientai, iš kurių šito tikrai nesitikėtum, kartais vilki purvinus apatinius drabužius ir kad jie nesigėdindami akies mirksniu įvertina drabužį pagal tai, kaip sėkmingai juo apsirengus bus galima klaidinančiai reprezentuoti faktus. Tie, kas pardavinėja vyriškus drabužius, žino, kad tariamas stačiokiškumas, kuriuo vyrai nori parodyti, kaip menkai jiems terūpi jų išvaizda, tėra apsimetinėjimas, ir kad stiprūs vyrai nebyliai tol matuojasi kostiumą po kostiumo, skrybėlę po skrybėlės, kol pagaliau išdygsta veidrodyje atrodydami tiksliai taip, kaip nori save matyti. Policininkai iš tų dalykų, kuriuos garbingų verslininkų nurodymu jiems tenka daryti ar nedaryti, sužino, jog ir visuomenės ramsčiai gali būti mažumėlę išklibę.[12] Viešbučio patarnautojos žino, kad vyriškos giminės viešbučio svečiai, užkabinėjantys jas viršuje, yra toli gražu ne tokie, kokiais nori pasirodyti nepriekaištingai elgdamiesi apačioje.[13] Viešbučio apsaugos darbuotojai ar, kaip jie paprastai vadinami, namų detektyvai, žino, jog šiukšlių dėžė gali priglausti du paslaptingus, savižudžio numestus raštelio variantus:

[11] Žr. Ray Gold, „The Chicago Flat Janitor" (nepublikuota magistro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1950), ypač IV skyrius, „The Garbage".

[12] Westley, *op. cit.*, 131 p.

[13] Autoriaus atlikta Šetlando viešbučio studija.

Brangioji – kai tave pasieks šis raštelis, aš jau būsiu ten, kur niekas, kad ir ką tu padarytum, manęs neįskaudins –

Tuo metu, kai skaitysi šį laiškelį, niekas, kad ir ką tu padarytum, manęs jau neįskaudins –[14]

Ir iš to jie gali spręsti apie paskutinius nevilties apimto ir į kompromisą nelinkusio žmogaus jausmus, kurie mažumėlę surepetuoti tokiu būdu, kad užgautų tinkamą gaidą, o sykiu ir apie tai, jog šie atsisveikinimo variantai dar toli gražu nėra paskutiniai. Dar vienas pavyzdys – įtartinos reputacijos aptarnavimo srities specialistai atidaro savo kontoras miesto užkulisių regionuose, kad niekas nematytų, kaip jų klientai kreipiasi į juos pagalbos. Tariant Hughesų žodžiais:

Įprasta grožinės literatūros scena vaizduoja kilmingą damą, kuri prisidengusi šydu, viena, ieško pranašautojos arba akušerės nuošaliame miesto pakraštyje. Anonimiškuose miestų kvartaluose žmonės ieško itin ypatingų paslaugų, teisėtų, tačiau garbės nedarančių, o kartais ir neteisėtų, suteikiamų jiems tų asmenų, kurių draugijoje jie nenorėtų būti išvysti savo socialiniam ratui priklausančių asmenų.[15]

Specialistas, savaime suprantama, gali išsaugoti savo anonimiškumą, kaip, sakykim, dezinsekcijos tarnybos darbuotojas, kuris reklamuoja savo paslaugas pažadėdamas, jog atvyks į kliento namus nekrintančiu į akis lygios spalvos furgonėliu. Bet koks anonimiškumo garantavimas prikišamai rodo, kad klientui šio anonimiškumo reikia, kad jis ketina juo pasinaudoti.

Aišku ir tai, jog žmonės gėdinsis tokio specialisto, kurio darbas reikalauja pažvelgti į kitų individų pasirodymus iš užkulisių. Tačiau tik pažvelkime į kokį kitą pasirodymą – išvysime ir kitokių šito pasekmių. Dažnokai pasitaiko, kad klientai mielai naudojasi specialisto paslaugomis ne tik tam, kad jis padėtų jiems pasirengti pasirodymui, kurį jie rodys

[14] Collans, *op. cit.*, 156 p.

[15] E.C. Hughes and Helen M. Hughes, *Where People Meet* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1952), 171 p.

kitiems, bet ir dėl to, kad jiems malonūs specialisto suteikiami patarnavimai. Atrodo, jog dauguma moterų vaikštinėja į grožio salonus tik tam, kad apie jas būtų tupinėjama, kad būtų vadinamos poniomis, ne tik todėl, kad joms kiekvieną kart iš tiesų būtinai reikėtų susitvarkyti plaukus. Tvirtinama, jog pavyzdžiui, induistinėje Indijoje pasirūpinimas atitinkamais aptarnavimo specialistais rituališkai svarbioms užduotims atlikti turi lemiamos reikšmės, įtvirtinant savo padėtį tam tikroje kastoje.[16] Tokiais atvejais atlikėjui gali būti svarbu, kad specialistas, kuris jį aptarnauja, pažintų jį kaip asmenį, o ne iš to vaidinimo, kurį pastarojo paslaugos jam padeda suvaidinti. Taigi matome, kad tokiais atvejais, kai asmeniui tenka patenkinti reikmes, kurias jis laiko gana gėdingomis, atsiranda specialistai, kurie tarpininkauja, suvesdami jį su tokiais specialistais, kurių klientas paprastai nesigėdina.[17] Taigi dėl to, kad klientas vaidina prieš savo gydytoją, kartais jis priverstas kreiptis pas vaistininką priemonių abortui, kontraceptinių priemonių, medikamentų venerinėms ligoms gydyti. Pavyzdžiui, Amerikoje individas, įklimpęs į nemalonią situaciją, galbūt kreipsis su savo rūpesčiais į juodaodį advokatą, norėdamas išvengti gėdos, kuriai jį pasmerktų panašus vizitas pas baltąjį advokatą.[18]

Akivaizdu, kad aptarnaujantys specialistai, žinantys kliento patikėtas paslaptis, atsiduria tokioje padėtyje, kai įgytą informaciją gali panaudoti kaip svertą reikalaudami nuolaidų iš to atlikėjo, kurio paslaptis yra išgavę. Teisė, profesinė etika ir išsilavinusio žmogaus egoizmas dažnai sustabdo mus nuo šiurkštesnių šantažo formų, tačiau mažesnių nuolaidų, kurių gali būti pareikalauta delikačiai, tokios socialinės kontrolės formos nereguliuoja. Turbūt tendencija paskirti

[16] Už šiuos bei kitus duomenis apie Indiją, taip pat ir už daugelį idėjų, esu dėkingas McKim Marriott'ui.

[17] Weinlein, *op. cit.*, 106 p.

[18] William H. Hale, „The Career Development of the Negro Lawyer" (neskelbta filosofijos daktaro disertacija, Čikagos universitetas, sociologijos fakultetas, 1949), 72 p.

advokatą, buhalterį, ekonomistą ar kitus specialistus į verbalinį fasadą pagal susitarimą, o tuos, su kuriais susitarimas sudarytas, priversti atvykti į firmą, iš dalies išreiškia pastangas garantuoti diskretiškumą; kai verbalinis specialistas tampa organizacijos dalimi, tada jo patikimumas jau gali būti užtikrintas ir kitais metodais. Pasikviečiant specialistą į savo organizaciją ir net komandą, galima sėkmingiau užtikrinti, jog savo įgūdžius jis pasitelks pasirodymui, o ne kokiems tegul ir pagirtiniems, tačiau su vaidinimu nesusijusiems reikalams, tokiems kaip išbalansuoto požiūrio suformavimas arba įdomių teorinių duomenų pateikimas profesinei savo auditorijai.[19]

Reikėtų pakomentuoti dar vieną specialisto vaidmens atmainą, vadinamąjį „mokymo specialistą". Individams, kurie imasi šio vaidmens, iškyla sudėtinga užduotis išmokyti atlikėją sukurti pageidaujamą įspūdį, tad pačiam mokytojui tenka prisiimti būsimos auditorijos vaidmenį, o nusižengimų pasekmes tenka iliustruoti bausmėmis. Tikriausia tėvai

[19] Tikimasi, jog žodinio fasado specialistas, atvestas į organizaciją, sukaups ir pateiks duomenis taip, kad jie maksimaliai padės siekti komandos tikslų. Konkretūs faktai paprastai tebus tik atsitiktinis dalykas, tiesiog dar vienas elementas, kurį reikia apsvarstyti sykiu su kitais, lygiai kaip ir galimus savo priešininko argumentus, publikos, į kurios paramą atlikėjai norėtų apeliuoti, nusiteikimą, principus, kuriems visi suinteresuoti situacija jausis įpareigoti atiduoti duoklę bent žodžiais, kitus dalykus. Pakankamai įdomu tai, kad tas individas, kuris padeda sukaupti ir suformuluoti visą išdėstymą faktų, panaudojamų komandos žodiniame pasirodyme, gali būti paskirtas ir vykdyti skirtingą užduotį – jis asmeniškai gali būti įpareigotas pristatyti šį fasadą auditorijai. Parašyti ceremonijos ritualą vaidinimui ir šį ritualą atlikti – skirtingi dalykai. Tačiau panašiose situacijose kartais iškyla viena dilema. Kuo smarkiau specialistas spaudžiamas atidėti į šalį savo profesinius kriterijus ir rūpintis tiktai jį pasamdžiusios komandos interesais, tuo naudingesni gali būti tie argumentai, kuriuos specialistas šiai komandai suformuluoja; tačiau kuo tvirtesnė jo reputacija kaip nepriklausomo profesionalo, besidominčio tiktai situacijos faktų pusiausvyra, tuo efektyvesnis bus jo pasirodymas prieš auditoriją ir jo įrodymų pristatymas. Itin gausių duomenų šia tema pateikia Wilensky, *op. cit.*

ir mokytojai yra pagrindiniai šio vaidmens mūsų visuomenėje įkūnytojai, kitu pavyzdžiu galėtų būti rikiuotės seržantai, mokantys karininkus kadetus.

Mokytojo, kurio pamokas seniai išmokę ir jau priėmę už gryną pinigą, akivaizdoje atlikėjai dažnai jaučiasi nepatogiai. Mokytojas atlikėjo sąmonėje pažadina ryškų savo paties įvaizdį, kurį šis nuslopino, savo paties vaizdą nerangiame ir susidrovėjimą keliančiame tapsmo procese. Atlikėjas gali prisiversti užmiršti, koks kvailas jis kažkada buvo, tačiau jis negali to priversti užmiršti savo mokytojo.

Štai ką mano Riezleris apie bet kurį gėdingą faktą: „Jeigu jį žino kiti, faktas įtvirtintas ir individo savęs paties įvaizdis jau peržengia jo paties galią prisiminti arba užmiršti."[20] Gal ir tikrai sunku patarti, kaip nuosekliai elgtis su tais, kuriems kažkada teko žvilgtelėti už mūsų fasado, – asmenimis, kurie „pažinojo mus tada, kai ..." – jei tie asmenys sykiu simbolizuoja mums auditorijos reakciją į mus, jų negalime priimti taip, kaip priimtume senus komandos draugus.

Aptarnavimo sričių specialistus paminėjome kaip vieną tipą tų asmenų, kurie, nebūdami atlikėjais, gali prasiskverbti į užkulisio regioną ir prisikasti iki destruktyvios informacijos. Antrajam tipui priklauso tie asmenys, kurie vaidina „patikėtinio" vaidmenį. Patikėtiniai yra asmenys, kuriems atlikėjas prisipažįsta savo nuodėmes, nesivaržydamas smulkiai išaiškina apie tai, kokia prasme įspūdis, jo kuriamas vaidinime, tėra tik įspūdis. Paprastai patikėtinių vieta esti už pasirodymo, o užkulisių bei fasado veikloje jie dalyvauja tik vietoje ko nors kito. Kaip tik tokiam asmeniui, tarkim, vyras parneša namo kasdieninę istoriją apie tai, kaip jam darbe sekėsi įveikti apgaulę, intrigas, neišreikštus jausmus ir akių dūmimą. O kai jis rašys laišką, reikalaudamas naujo darbo, atsisakydamas į jį eiti ar sutikdamas jo imtis, būtent patikėtinis patikrins laiško turinį, įsitikindamas, ar laiškas užgauna reikalingą stygą. Kai buvę diplomatai ir buvę

[20] Riezler, *op. cit.*, 458 p.

boksininkai rašo memuarus, skaitytojai įsileidžiami už scenos ir tampa tolimais vieno didžiųjų pasirodymų patikėtiniais, tegul tas pasirodymas jau yra ir pasibaigęs. Asmuo, kurį kitas padaro patikėtiniu, skirtingai nuo paslaugas teikiančio specialisto, tokių išklausomų išpažinčių nepaverčia verslu; jis priima informaciją, tačiau neima mokesčio, išreikšto draugyste, pasitikėjimu bei rūpesčiu, kuriuos jam gali jausti savo paslaptis patikintis asmuo. Tačiau matome, kad neretai klientai mėgina paversti aptarnaujantį specialistą patikėtiniais (gal tai priemonė diskretiškam šių elgesiui užsitikrinti), ypač tais atvejais, kai specialisto darbas yra tik klausyti ir šnekėti, sakykim, kaip kunigo ar psichoterapeuto.

Liko aptarti dar trečią vaidmenį. Kaip ir specialisto ar patikėtinio vaidmenys, kolegos vaidmuo suteikia galimybę jį atliekantiems gauti šiek tiek informacijos apie pasirodymą, kuriame jie nedalyvauja.

Kolegas galima apibūdinti kaip asmenis, kurie tą patį numerį rodo tokiai pačiai auditorijai, bet, skirtingai nei komandos nariai, nedalyvauja pasirodyme visi sykiu, tuo pačiu laiku ir toje pačioje vietoje, vaidindami tai pačiai konkrečiai auditorijai. Kolegas, kaip sakoma, vienija lemties bendrumas. Kai tenka vaidinti tą patį vaidinimą, jie sužino apie vienas kito sunkumus ir požiūrius; nepriklausomai nuo to, kokia jų gimtoji kalba, jie pradeda susišnekėti ta pačia socialine tarme. Ir nors kolegos, konkuruojantys dėl auditorijų, gali slėpti vieni nuo kitų strategines paslaptis, jie vargu ar įstengs paslėpti vienas nuo kito tuos dalykus, kuriuos slepia nuo auditorijos. Fasado, kuris išlaikomas prieš auditoriją, vienam prieš kitą saugoti nereikia, galima atsipalaiduoti. Hughes neseniai aprašė, koks sudėtingas toks solidarumas.

Galiojančio kodekso svarbi dalis – diskretiškumas. Jis įgalina kolegas pasitikėti vienas kitu, atveriant paslaptis apie savo santykius su kitais žmonėmis. Tokioms paslaptims priklauso atvirai reiškiamas ciniškas požiūris į savo misiją, savo paties kompetenciją bei viršininkų silpnybes, į save pačius, klientus, sau pavaldžius asmenis bei publiką apskritai. Suteikęs išraišką minėtiems

dalykams, žmogus pasijunta lyg naštą nusimetęs nuo pečių, tačiau šis mechanizmas sykiu tarnauja ir kaip gynyba. Žodžiais neišreikštas abipusis pasitikėjimas remiasi dviem prielaidom, kurias darome apie savo artimą. Pirmoji prielaida yra ta, kad kolega nesupras neteisingai, o antroji, kad jis neišpasakos jam patikėtų dalykų neinicijuotiems asmenims. Norint įsitikinti tuo, kad naujas vaikinas nesupras mūsų neteisingai, būtina patikrinti, ar esama socialinių gestų atitikimo. Fanatikui, kuris tokį gestų suderinimą paverčia tikru mūšiu, kuris pasiūlymą draugauti priima per daug rimtai, nereikėtų turbūt patikėti lengvabūdiškų pastabų apie savo darbą, abejonių ar būgštavimų: o jis savo ruožtu taip ir neperpras tos galiojančio kodekso dalies, kuri perteikiama tik užuominomis ir gestais. Juo negalima pasitikėti, nes jis, nors jis ir nemoka gudrauti, įtariamas polinkiu į išdavystę.

Tam, kad žmonės galėtų bendrauti, laisvai ir konfidencialiai, jie privalo išsiugdyti gebėjimą priimti vienas kito nuostatas už gryną pinigą. Jie turėtų pasitikėti tiek vienas kito tyla, tiek ištartaisiais žodžiais.[21]

Kai kuriuos kitus kolegiško solidarumo aspektus aprašo Simone de Beauvoir: jos ketinimas – aprašyti ypatingą moters padėtį, jos tikslas – papasakoti apie draugystės ryšiais susijusias grupes:

Moterų draugystė, kurią jaunajai žmonai pavyksta išsaugoti ar susikurti, jai labai brangi; moterų ryšiai labai skiriasi nuo vyrų ryšių: vyrams kaip individams padeda bendrauti jų asmeninės idėjos, kuriami projektai, o moteris, varžomas bendros lemties, jungia savotiškas imanentiškas bendravimas. Pirmiausia jos ieško vienos kitose savojo pasaulio patvirtinimo. Jos nesikeičia nuomonėmis, jos dalijasi slaptais prisipažinimais ir receptais; jos sudaro sąjungą, kad sukurtų savotišką kontrapasaulį, kurio vertybės nusvertų vyriškąsias vertybes. Susijungusios draugėn, jos randa jėgų savo grandinėms nusimesti; jos neigia seksualinį vyro dominavimą, prisipažįsta viena kitai apie savo frigidiškumą, ciniškai

[21] Hughes ir Hughes, *op. cit.*, 168–169 p.

išjuokia savo vyrų apetitus ar negrabumą; be to, jos su ironija neigia moralinę ir intelektualinę savo vyrų ir apskritai vyrų viršenybę. Jos pasidalija savo išgyvenimais: šneka apie nėštumus, gimdymus, vaikų, savo ligas, namų ruošos bėdos tampa pagrindiniais žmonijos istorijos įvykiais. Jų darbas – anaiptol ne techniniai įgūdžiai: pasikeisdamos kulinariniais ir kitokiais patarimais, jos suteikia jam paslaptingo mokslo, grindžiamo žodine tradicija, orumo.[22]

Turėtų būti aišku, kodėl sampratos, kuriomis apibūdiname savo kolegas, kaip ir sampratos, skirtos komandos bičiuliams pavadinti, yra tapusios vidinės priklausomybės grupės *(in-group)* charakteristikomis, o terminai, apibūdinantys auditorijas, turi nepriklausymo grupei *(out-group)* atspalvį.

Įdomu pastebėti, kad kai komandos susiduria su nepažįstamu žmogumi, kuris yra jų kolega, naujai pasirodžiusiam nariui gali būti laikinai paskiriamas ritualinis statusas ar garbės narystė. Esama tokio besisvečiuojančio gaisrininko komplekso, su kuriuo komandos nariai pasitinka savo lankytoją, tarsi šis būtų su jais ūmai užmezgęs itin artimus, ilgai truksiančius santykius. Nepriklausomai nuo to, kokias prerogatyvas norėtųsi jam teikti pagal jo sukeliamas asociacijas, greičiausiai jam suteikiama klubo narystė. Taip mandagiai nauji nariai sutinkami ypač tais atvejais, kai svečias ir šeimininkas mokęsi toje pačioje mokymo institucijoje, mokyti to paties mokytojo, arba ir viena, ir kita. Geriausi pavyzdžiai, – asmenys, užaugę tuose pačiuose namuose, tos pačios profesinės mokyklos, tos pačios įkalinimo įstaigos, tos pačios valdiškos mokyklos auklėtiniai, asmenys, kilę iš to paties miestelio. Kai susitinka „seni bičiuliai", gali būti nelengva toliau pokštauti užkulisių stiliumi, jie tarsi ir jaučiasi įpareigoti nusimesti įprastinę pozą, o šis įpareigojimas tampa dar viena poza, tačiau elgtis kaip nors kitaip greičiausiai būtų sunkoka.

[22] De Beauvoir, *op. cit.*, 622 p.

Įdomiausia visų šių samprotavimų implikacija yra ta, kad komanda, kuri nuolatos atlieka įprastus numerius tai pačiai auditorijai žiūrint, socialiniu požiūriu gali būti daug tolimesnė šiai auditorijai nei tas kolega, kuris kontaktuoja su komanda tik trumpam. Taigi kaimo diduomenė Šetlando saloje puikiai pažinodavo savo kaimynus ūkininkus, nes greičiausiai nuo pat vaikystės vaidino prieš juos dvarininkų vaidmenį. Tačiau vos pasirodęs saloje dvarininkas, atitinkamai pristatytas ir užmezgęs reikalingus ryšius, galėdavo artimiau susidraugauti su salos diduomene vien tik gerdamas su jais popiečio arbatą, nei ūkininkas, visą savo gyvenimą neišvengiamai turėjęs bendrų reikalų su kaimynais dvarininkais. Mat popiečio arbata, geriama aukštuomenės, buvo aukštuomenės – ūkininkų santykių užkulisiai. Čia jie šaipydavosi iš ūkininkų, kurių akivaizdoje paprastai rodomą susitvardymą pakeisdavo linksmas dvarininkiškas pasistumdymas. Čia diduomenė akivaizdžiai pripažindavo faktą, jog jie panašūs į ūkininkus visomis svarbesnėmis prasmėmis, o skiriasi nuo jų ne itin pagirtinomis savybėmis, ir visa tai darydavo su slaptu žaismingumu, kokio ūkininkai nė neįtarė juos turint.[23]

Galima tvirtinti, jog gera valia, kurią vienas kolega ceremoningai perduoda kitam, primena taikos palinkėjimą: „Tu neapskųsi mūsų, o mes neapskųsime tavęs". Tai iš dalies paaiškina, kodėl daktarai ir parduotuvių savininkai suteikia lengvatas ar palankesnes kainas tiems, kas kokiu nors būdu susiję su jų verslu. Tai tarytum savotiškas kyšininkavimas tiems, kurie informuoti taip gerai, kad galėtų tapti sekliais.

[23] Salos dvarininkija pasišnekučiuodavo apie tai, kad būtų beveik neįmanoma susibičiuliauti su vietiniais, nes tam neatsirastų jokio bendro intereso. Ir puikiai numatydami, kas įvyktų, jeigu ūkininkas atvyktų arbatos, jie, atrodo, beveik nesuvokė to, kaip arbatos gėrimo *esprit* (pranc. nuotaika) priklausė nuo to, kad ūkininkai neturėjo galimybės čia dalyvauti.

Kolegiškumo esmė paaiškina gana ryškų visuomenėje endogamijos procesą. Tai reiškinys, kai šeima, kurios visi nariai priklauso tai pačiai klasei, kastai, profesijai, religijai ar etninei grupei, stengiasi apriboti savo santuokas ryšiais su to paties statuso šeimomis. Asmenys, kuriuos suartina giminystės ryšiai, atsiduria padėtyje, iš kurios jie gali įžvelgti vienas už kito fasado, kas visuomet sukelia susidrovėjimą, tačiau tai trikdo nepalyginamai mažiau, jeigu naujai atvykusieji savo užkulisiuose patys nuolatos rengdavosi tokiam pačiam pasirodymui ir žinodavo tą pačią destruktyvią informaciją. Netinkama santuoka sudaroma tuomet, kai į užkulisius atvedamas tas, kas turėtų būti paliktas nuošalyje arba bent jau auditorijoje.

Reikia pastebėti, kad kartais asmenys, kurie yra kolegomis vienoje srityje ir tuo pagrindu palaiko abipusius draugiškus santykius, nebūtinai bus kolegomis kitoje srityje. Kartais pasitaiko, jog kolega, kurio galia kitose srityse yra menkesnė ar statusas žemesnis, kėsinasi imti piktnaudžiauti pretenzijomis į draugiškumą ar grasinti nesilaikyti socialinės distancijos, kurios derėtų paisyti, atsižvelgiant į kitus statusus. Amerikiečių visuomenėje viduriniosios klasės asmenims, priklausantiems žemo socialinio statuso grupėms, neretai pakenkia prielaida, kad jie gali būti artimai susiję su savo žemesniosios klasės broliais. Kaip sako Hughes apie skirtingų rasių kolegų santykius:

Dilemą sukelia tas faktas, jog nors profesijos atstovams nepalanku, jei tarp jų įsižiebusią nesantaiką įžvelgia neprofesionalai, individui dar blogiau, jei savo esančių ar galimų klientų akyse jis siejamas su asmenimis iš tokios niekinamos grupės kaip juodaodžiai, ar net laikomas su jais kolegomis. Tad norint išvengti šios dilemos, dažniausiai tiesiog nesileidžiama į kontaktus su profesionalais, kurie yra juodaodžiai.[24]

Panašiai darbdaviai, priklausantys socialiniu požiūriu žemesnei klasei, sakykim, kai kurie amerikiečiai degalinių

[24] Hughes ir Hughes, *op. cit.*, 172 p.

menedžeriai, dažnai nustemba, kad jų samdomi asmenys tikisi, jog visos operacijos bus vykdomos užkulisių stiliumi, kad įsakymai bei nurodymai bus duodami tik prašomu ar juokaujamu tonu. Žinoma, tokią nepalankią nuostatą turbūt dar sutirština faktas, kad tie, kas nėra kolegomis, gali supaprastinti situaciją ir individą vertinti vos ne išimtinai pagal jo kolegų draugiją. Tačiau ir vėl čia susiduriame su tokiais aspektais, kuriuos ištirti iki galo būtų įmanoma keičiant atskaitos tašką ir pasirenkant juo čia vieną, čia kitą vaidinimą.

Jei vieni asmenys prisikuria sunkumų per daug pasitikėdami kolegomis, kiti prisidaro bėdos tinkamai jais nepasinaudodami. Visuomet lieka pavojus, kad nepatenkintas kolega pavirs išdaviku ir parduos auditorijai to vaidinimo, kurį kažkada buvę jo brolijos nariai dar vaidina, paslaptis. Kiekvienas vaidmuo turi sutanas nusimetusius kunigus, kurie išpasakos, kas vyksta vienuolyne, o spauda visuomet gyvai domisi tokiomis išpažintimis bei viešais atsivėrimais. Taigi gydytojas spaudoje paskelbs, kaip jo kolegos dalijasi uždirbtus pinigus, kaip vilioja vienas nuo kito pacientus, specializuojasi atlikti beprasmiškas operacijas, reikalaujančias prietaisų, kurių pagalba pacientui už jo pinigus parodomas dramatizuotas medicininis šou.[25] Štai Burke kalba apie tai, kaip mes aprūpinami informacija apie „medicinos retoriką":

O jei šį teiginį pritaikytumėme savo tikslams, pastebėtume, kad net gydytojo kabineto medicininė įranga turi būti vertinama ne vien pagal jos diagnostinį naudingumą, kad ji atlieka ir medicinos retorikos funkciją.

Nepriklausomai nuo to, kam konkrečiai skirtas vienas ar kitas medicininis aparatas, jis veikia mūsų sąmonę ir kaip įvaizdis; tad jeigu gydytojas įvairiais prietaisais, matuokliais ir manometrais pacientą be perstojo tapšnoja, apžiūrinėja bei paklauso, jis bus patenkintas sudalyvavęs tokioje artistiškoje veikloje, net jeigu jam

[25] Lewis G. Arrowsmith, „The Young Doctor in New York," *The American Mercury*, XXII, 1–10 p.

nieko apčiuopiamo ir nėra padaroma; tuo tarpu, jis tikriausiai laikytų save apgautu, jeigu jam būtų suteiktas tikras gydymas, tačiau be panašios dramatizacijos.[26]

Žinoma, itin siaura prasme, galima būtų samprotauti, jog jeigu bet kuriam ne–kolegai leidžiama tapti patikėtiniu, tai kažkam iš jų, matyt, neišvengiamai lemta tapti ir persimetėliu. Persimetėliai dažnai apeliuoja į moralę, tvirtindami, jog verčiau likti ištikimam vaidmens idealui negu atlikėjams, kurie melagingai parodo save šiame vaidmenyje. Dar kitokios rūšies nepasitenkinimas pasireiškia, kai kolega „pavirsta vietiniu" arba tampa recidyvistu, neįstengdamas išsaugoti to fasado, kokio jo kolegos ir auditorija tikisi iš jo statuso bei suteikiamų jam įgaliojimų. Apie tokius nukrypėlius sakoma, jog jie „apvylė savo pusę". Tad Šetlando salos gyventojai, svečiams iš išorinio pasaulio stengdamiesi pasirodyti pažangiais fermeriais, jausdavo tam tikrą priešiškumą tai saujelei ūkininkų, kurie dėl to nesuko sau galvos ir atsisakydavo nusiskusti ar nusiprausti, įsirengti priekinį kiemą ar pakeisti šiaudinį savo trobelės stogą kokiu nors kitokiu, gal kiek mažiau simbolizuojančiu tradicinį valstiečio statusą. Panašiai, Čikagoje egzistavo aklų karo veteranų organizacija, kurios nariai, nusiteikę karingai ir nenorėdami taikstytis su apgailėtinu vaidmeniu, keliaudavo po miestą lankydami savo bičiulius, kitus aklus žmones, kurie jau „išdavė savo pusę" prašinėdami išmaldos ties gatvių kampais.

Reikėtų pridurti dar vieną baigiamąją pastabą apie kolegiškumą. Egzistuoja tam tikros kolegų grupuotės, kurių nariai beveik nelaikomi atsakingais už vienas kito prideramą elgesį.

Taigi, motinos tam tikra prasme yra kolegų grupuotė, tačiau neatrodo, kad vienos kurios nusižengimai ar prisipažinimai kaip nors įtakotų tą pagarbą, kuri priskiriama kitoms grupės narėms. Antra vertus, yra daugiau tokio jungtinio

[26] Kenneth Burke, *A Rhetoric of Motives* (New York: Prentice–Hall, 1953), 171 p.

pobūdžio kolegiškų grupių, kurių nariai žmonių akyse taip glaudžiai vienas su kitu tapatinami, jog vieno praktikuojančio asmens reputacija priklauso nuo kitų gero elgesio. Jei vienas narys išvelkamas į viešumą ir sukelia skandalą, tuomet visi tos grupės nariai praranda gerą vardą viešuomenėje. Kaip tokios identifikacijos priežastį ir pasekmę matome, kad grupės nariai yra formaliai susibūrę į vieną kolektyvą, kuriam leidžiama atstovauti profesiniams grupės interesams, taip pat sudrausminti bet kurį narį, kuris grasinasi diskredituoti situacijos, kokia yra sukurta kitų grupės narių, apibrėžimą. Akivaizdu, jog tokie nariai sudaro ypatingo pobūdžio komandą, kuri skiriasi nuo įprastų grupių tuo, kad jos auditorijos nariai nepalaiko vienas su kitu tiesioginio kontakto, o privalo perteikti savo reakcijas vienas į kitą tada, kai spektaklių, kuriuos jie stebėjo, uždanga jau nusileidusi. Panašiai kolega persimetėlis yra savos rūšies išdavikas arba išverstakailis.

Implikacijos, išplaukiančios iš šių faktų apie kolegų grupuotes, verčia mus mažumėlę modifikuoti pradinį savo definicijų kontekstą. Privalėtume į jį įtraukti ribinį „silpnos" auditorijos tipą, kurios nariai tiesiogiai vienas su kitu nesąveikauja pasirodymo metu, tačiau anksčiau ar vėliau susirenka apibendrinti savo požiūrių į vaidinimą, kurį jie žiūrėjo kiekvienas atskirai. Kolegų grupės, žinoma, nėra vienintelės atlikėjų trupės, susiduriančios su panašia auditorija. Pavyzdžiui, valstybės departamentas ar užsienio reikalų ministerija gali išdėstyti oficialią dabartinio laikotarpio strategiją po visą pasaulį išbarstytiems diplomatams. Griežtai laikydamiesi šios strategijos ir derindami savo veiksmų pobūdį bei laiką, diplomatai funkcionuoja arba bent jau iš jų tikimasi, jog jie funkcionuos kaip viena komanda, pristatanti tą patį pasirodymą viso pasaulio mastu. Tačiau suprantama, kad tokiais atvejais negausūs jų auditorijos nariai akis į akį nesusitinka.

V skyrius

KOMUNIKACIJA ŠALIA KURIAMO CHARAKTERIO

Kai viena komanda prisistato kitai, ketindama sąveikauti, kiekvienos iš jų nariai stengiasi įtikinamai parodyti, jog jie yra tas, kas dedasi esą, stengiasi elgtis taip, kaip reikalauja jų kuriamas charakteris. Užkulisių familiarumas nuslopinamas, išskyrus tuos atvejus, kai pasiskirstymas pozomis žlunga ir visi dalyviai atsiduria toje pačioje komandoje, todėl nelieka prieš ką vaidinti. Kiekvienas sąveikos dalyvis paprastai stengiasi žinoti savo vietą ir jos laikytis, išsaugodamas tą formalumo ir neformalumo pusiausvyrą, kuri nustatyta šiai sąveikai; net ir su savo komandos nariais jis linkęs elgtis taip, kad ją išsaugotų. Sykiu, visos komandos stengiasi kuo giliau prislopinti slaptą savo pačių ir kitos komandos vaizdą, projektuodamos tokią savo „aš" bei kito sampratą, kokia, palyginti, priimtina ir kitai. Užtikrindamos, jog komunikacija vyks nustatytais siaurais kanalais, kiekviena komanda yra pasiruošusi padėti kitai komandai, be žodžių ir taktiškai palaikyti tą įspūdį, kurį ši stengiasi sukurti.

Žinoma, didžiulės krizės akimirkomis staiga gali išryškėti visa gausa naujų motyvų, gerokai padidinančių ar sumažinančių nusistovėjusią socialinę distanciją tarp šių komandų. Kaip pavyzdį galima paminėti analizę, atliktą ligoninės palatoje, kur eksperimentiniu metodu gydyti pacientai savanoriai, sirgę metabolizmo sutrikimais, apie kuriuos nedaug

težinota ir kurių beveik neįmanoma paveikti.[1] Kadangi ištirtiems pacientams buvo iškelti ir tam tikri reikalavimai, o jų bendra prognozė skambėjo beviltiškai, įprasta aiški riba tarp gydytojo ir paciento nusitrynė. Gydytojai pagarbiai ir itin smulkiai konsultuodavosi su pacientais apie jų simptomus, o pacientai pasijuto taip, tarsi patys būtų moksliniai bendradarbiai. Tačiau kai krizė įveikiama, jos metu galiojęs susitarimas veikiausiai bus keičiamas, šito gal kiek ir drovintis. Panašiai, staiga nutraukus vaidinimą, o ypač tais atvejais, kai išaiškėja melagingas identifikavimasis, kuriamas charakteris staiga gali subyrėti, jį atliekančiam individui „užsimiršus" ir šūktelėjus kokią iki galo nesurepetuotą frazę. Štai amerikiečių generolo žmona prisimena epizodą, kuris įvyko, kai jiedu su vyru, persirengę kasdieniniais drabužiais, vakare išvyko pasivažinėti atviru karišku džipu:

Paskui pasigirdo stabdžių žvygtelėjimas, ir kelio pakraštyje mus sustabdė karinės policijos džipas. Iš jo išlipo karinės policijos patruliai ir prisiartino prie mūsų džipo.

„Jūs važiuojate vyriausybiniu automobiliu ir su dama, – aštriai kirto narsiausias iš kareivių. – Prašau parodyti savo kelionės bilietą".

Suprantama, jog armijoje niekas neturėjo teisės vairuoti karišką automobilį be kelionės bilieto, nurodančio, kas suteikė įgaliojimus pasinaudoti džipu. Karys pademonstravo begalinį stropumą ir paprašė Wayne'o vairuotojo teisių – kito karinio dokumento, kurį privalėjo turėti Wayne'as. Aišku, jis neturėjo nei teisių, nei bilieto. Tačiau ant užpaklinės sėdynės buvo padėta jo keturių žvaigždžių uniformos, skirtos dėvėti užsienyje, kepurė. Jis užsivožė ją ant galvos tylutėliai, tačiau greitai, kol kariniai policininkai rausėsi savo džipe ieškodamas tų formų, kurias, kaip reikalavo instrukcijos, grasinosi užpildyti, kad nubaustų Wayne'ą už visus pažeidimus. Išrausę formas, jie atsigręžė į mus ir apmirė iš siaubo ten, kur ir stovėjo, plačiai pražiotomis burnomis.

[1] Renee Claire Fox, *A Sociological Study of Stress: Physician and Patient on a Research Ward* (nepublikuota Fil. dr. disertacija, Radcliffo koledžas, socialinių ryšių fakultetas, 1953).

Keturios žvaigždės!

Nespėjęs nė pagalvoti, pirmasis karys, kuris su juo kalbėjo, šūktelėjo: „Viešpatie dieve!" O tada jau ne juokais išsigandęs pliaukštelėjo sau per burną. Jis dar karžygiškai pabandė kaip įmanydamas išbristi iš nepavydėtinos situacijos tarstelėdamas: „Aš jūsų nepažinau, sere".[2]

Anglų–amerikiečių visuomenėje neretai išgirsime tarstelėjimus „Viešpatie dieve!", „O dieve!" arba išvysime šio šūksnio atitikmenį atlikėjo veide; jį reikia suprasti kaip atlikėjo prisipažinimą, jog akimirką jis atsidūrė tokioje padėtyje, kurioje, akivaizdu, neįmanoma perteikti kuriamo charakterio. Tokios išraiškos kaip tik ir yra atliekamam charakteriui prieštaraujančios komunikacijos kraštutinė forma, tačiau tokia įprastinė, kad kone prigijusi kaip maldavimas atleisti už tai, kad mes visi esame vargšeliai artistai.

Žinia, tokios krizės yra išimtis, o taisyklė yra ta, kad privalu laikytis galiojančio susitarimo ir padoriai elgtis viešumoje. Tačiau po šiuo tipiškai džentelmenišku susitarimu kunkuliuoja įprastesnės, tik mažiau akivaizdžios komunikacijos srovės. Jeigu tos srovės nebūtų požeminės, jeigu šios koncepcijos būtų perduodamos oficialiai, užuot perdavus jas paslapčia, jos prieštarautų tos situacijos, kurią oficialiai kuria jos dalyviai, apibrėžimui, ir šią situaciją kompromituotų. Analizuodami socialinį institutą, visuomet aptinkame panašių prieštaringumų. Analizė rodo, kad nors atlikėjas gali elgtis taip, tarsi jo reakcija į situaciją būtų tiesioginė, neapgalvota ir spontaniška, nors ir jis pats gali būti įsitikinęs, kad būtent taip ir yra, vis viena visuomet susiklostys situacijų, kuriose jis vienam kitam asmeniui išsiduos, jog vaidinimas, kurį jis vaidina, tėra vaidinimas. Tuomet tokia charakteriui nebūdinga komunikacija kaip tik ir tampa argumentu, jog komandų pasirodymus yra teisinga analizuoti, pasitelkiant komandos sampratas ir galimo komunikacijos nutraukimo koncepcijas. Derėtų pakartoti, jog netvirtiname, kad užslėpta komunika-

[2] Mrs. Mark Clark (Maurine Clark), *Captain's Bride. General's Lady* (New York: McGraw-Hill, 1956), 128–129 p.

cija atspindi realybę daugiau negu oficiali komunikacija, kuriai ši užslėpta prieštarauja; svarbu, jog atlikėjas paprastai dalyvauja ir vienoje, ir kitoje, tad tokį dvigubą jo įsipareigojimą būtina atsargiai valdyti, kad nebūtų griaunamos oficialios projekcijos. Iš tos įvairiopos komunikacijos, kurioje dalyvauja atlikėjas ir kuria perteikiama informacija, nesiderinanti su oficialiai palaikomu sąveikos metu įspūdžiu, apsvarstysime keturis tipus: elgesį su nedalyvaujančiais, režisūros kalbą, komandos suokalbį ir pozicijų sulyginimo veiksmus.

Elgesys su nedalyvaujančiais

Kai komandos nariai pasitraukia į užkulisius, kur jų nemato ir negirdi auditorija, jie gana dažnai paburnoja prieš auditoriją tokiais žodžiais, kurie prieštarauja viešam elgesiui su auditorija, atsidūrus su ja „akis į akį". Paprastai, aptarnavimo srities atstovai klientus, su kuriais elgiamasi pagarbiai vaidinimo metu, pašiepia, apkalba, sukarikatūrina, keikia, kritikuoja, pasišalinę į užkulisius; čia taip pat kuriami planai, kaip juos „išparduoti", panaudoti prieš juos „kabliukus" arba juos nusodinti.[1] Šetlando viešbučio virtuvėje svečiams priklijuodavo paniekinamas pravardes, jų šneką, toną ir manieras taikliai pamėgdžiodavo, pasidarydami iš to juokų, kritikuodavo; jų kvailybes, silpnybes bei socialinį statusą aptardavo su moksliniu bei tiesiog klinikiniu stropumu, o svečių reikalavimus suteikti jiems nedidelius patarnavimus pasitikdavo groteskiškomis veido grimasomis bei keiksnojimu, kuris pasigirsdavo, vos tik svečiai nutoldavo nuo patarnaujančių tiek, kad jų negalėjo matyti ir girdėti. Už tokį elgesį, kurį svečiai priimdavo kaip visišką savęs nepaisymą, jie gausiai atsilygindavo savųjų ratelyje, tuomet tarnus jie krikštydavo tingiais paršais, primityvais ir minkštapročiais,

[1] Žr. pavyzdžiui, konkretaus atvejo aprašymą „Central Haberdashery" Roberto Dubino redaguotame *Human Relations in Administration* (New York: Prentice-Hall, 1951), 560–563 p.

godžiais galvijais. Tačiau kalbėdamiesi vieni su kitais, personalas ir svečiai rodydavo vieni kitiems pagarbą ir net šiokį tokį temperamento nuosaikumą. Ir šiaip, nedažnai tenka išvysti tokių draugiškų santykių, kai vienomis ar kitomis aplinkybėmis vertinimai, kuriuos išreiškiame apie draugą jam už nugaros, stulbinančiai nesiskirtų nuo tų, kuriuos išdėstome jam į akis.

Kartais išvysime ir priešingą niekinimui reiškinį, kai atlikėjai giria savo auditoriją taip, kaip jiems nebūtų leista girti atsidūrus auditorijos akivaizdoje. Tačiau slaptą niekinimą, atrodo, pamatysime kur kas dažniau nei slaptą liaupsinimą, galbūt todėl, kad niekinant išsaugomas komandos solidarumas, nes nedalyvaujančių situacijoje sąskaita pademonstruojama tarpusavio pagarba, o ir kompensuojama sau už savigarbos praradimą; ir ji išties neišvengiamai prarandama, kai tenka prisitaikyti prie auditorijos, atsidūrus su ja tiesioginėje akistatoje.

Siūlau aptarti porą metodų, kurie pasitelkiami nedalyvaujančiai auditorijai paniekinti. Pirma, kai atlikėjai yra tame regione, kuriame jie pasirodys prieš auditoriją, bet auditorija jau išvyko arba dar neatvyko, atlikėjai kartais vaidina savo sąveiką su auditorija pašiepiančią satyrą, auditorijos vaidmenį paskyrę kam nors iš atlikėjų. Frances Donovanas, pavyzdžiui, aprašo, kaip linksminasi merginos pardavėjos:

Kai tik jos nors kiek laisvesnės, merginos ilgai neišbūna po vieną. Trauka, kuriai neįmanoma atsispirti, ir vėl suburia jas krūvon. Vos pasitaiko proga, jos žaidžia žaidimą „pirkėja", žaidimą, kurį pačios sugalvojo, kuris, atrodo, joms niekuomet nenusibosta – žaidimą, taip tobulai įkūnijantį karikatūros ir komedijos žanrą, kad jam negalėtų prilygti joks kitas pastatymas jokioje kitoje scenoje. Viena mergaitė atlieka pardavėjos vaidmenį, kita vaidina pirkėją, ieškančią suknelės. Ir sykiu jos suvaidina tokią scenelę, nuo kurios sušiltų vodevilio mylėtojų širdys.[2]

[2] Frances Donovan, *The Saleslady* (Chicago: Chicago University Press, 1929), 39 psl. Konkretūs pavyzdžiai pateikti 39–40 p.

Panašią situaciją aprašo Dennis Kincaidas, aptardamas tuos socialinius kontaktus, kuriuos vietiniai padėjo užmegzti britams, šiems įsiviešpataujant Indijoje:

Jeigu jauniesiems valdytojams nesuteikdavo džiaugsmo šios linksmybės, tai ir juos priimą šeimininkai, kad ir kokį malonumą patirdavo, kitais kartais gėrėdamiesi Raji grakštumu ir Kaliami išmintimi, drovėdavosi mėgautis savo vakarėliu, kol neišeidavo svečiai. Jiems išvykus prasidėdavo pasilinksminimai, apie kuriuos mažai kas iš anglų svečių teįtarė. Duris užsklęsdavo, ir šokančios mergaitės, puikios mimikės kaip ir visi indai, imdavo mėgdžioti nuobodžiaujančius svečius, kurie ką tik išvyko. Pakibusią nemalonią įtampą išsklaidydavo laimingo juoko pliūpsniai. Anglų fajetonai dar tik dardėdavo namo, o Raji ir Kaliami jau būdavo persirengusios sukarikatūrintais anglų kostiumais ir nekukliai sutirštindamos atlikdavo orientalizuotą anglų šokių versiją, – menuetus ir kaimo tryptinius, atrodančius tokiais nekaltais ir natūraliais anglo akims; tačiau provokuojančios profesionalių indžių šokėjų pozos paversdavo juos tikra pajuoka, tikru nesusipratimu indams.[3]

Šalia viso kito, tokia veikla atrodo dar ir rituališkai profanuojanti fasado regioną, o sykiu ir auditoriją.[4]

Antra, neretai matome išryškėjant nuoseklų neatitikimą tarp to, į ką kreipiamasi, ir kreipinio, kuriuo kreipiamasi. Dalyvaujant auditorijai, atlikėjai paprastai linkę parinkti mandagesnes kreipimosi į ją formas. Amerikiečių visuomenėje tam tiks tokie kreipiniai kaip „sere" arba „pone", ar šilti familiarūs kreipimaisi asmens vardu arba jo pavarde, – jais kreipsimės formaliai ar neformaliai, nelygu ko pageidaus

[3] Dennis Kincaid, *British Social Life in India*, 1608–1937 (London: Routledge, 1938), 106–107 p.

[4] Galime paminėti dar vieną, susijusią su tuo tendenciją. Kai kuriose kontorose, kurios skirstomos į regionus pagal rangus, išvysime, kad priešpiečių pertraukos metu iš įstaigos išeina tik aukščiausio rango darbuotojai. Visi kiti keliauja į aukštesniųjų regioną valgyti priešpiečių arba ir po jų trumpam persimesti keliais žodžiais. Atrodo, jog šalia viso kito, rangu vyresniojo už save darbo vietos okupavimas teikia galimybę tam tikromis prasmėmis ją išniekinti.

asmuo, į kurį kreipiamės. Auditorijai nedalyvaujant, į ją dažnai kreipiamės plika pavarde, vardu – tais atvejais, kai neleistina kreiptis pavarde jiems girdint, pravarde arba paniekinama visą vardą iškraipančia forma. Kartais į auditorijos narius ne tik kreipiamasi paniekinančiu vardu, bet jie pavadinami slaptu sutartiniu žodžiu, kuris asimiliuoja juos iki abstrakčios kategorijos. Taigi daktarai, pacientui negirdint, gali mestelėti apie jį „kardiakas" (čia – širdininkas, *vert. past.*) ar „strepas" (sergantis venerine liga, *vert. past.*), kirpėjai turi savą leksiką klientams pavadinti. Kartais auditorija tada, kai ji negirdi, gali būti kolektyviai pavadinta vardu, kuris implikuoja atstumą bei panieką, sykiu išreikšdamas prarają tarp grupės ir išorinės aplinkos. Taigi muzikantai vadins savo klausytojus „kvadratiniais" (t.y. atsilikusiais, *vert. past.*), indėnų kilmės mergaitės savo kolegas užsieniečius vadins „v.p."[5], o amerikiečių kareiviai paslapčia anglų kareivius vadins „rūgštimi"[6]; gatvės prekijai karnavaluose savo iškalba stengiasi apstulbinti tuos asmenis, kuriuos už akių išvadina stuobriais, vietiniais galvijais ar miesčionimis; žydai vaidina motininės visuomenės ritualą auditorijai, kurią vadina *goyim*, o juodaodžiai, ypač tarpusavyje, kartais baltuosius pakrikštys „ofay". Štai puikios studijos apie kišenvagius autorius pastebi tą patį:

Aukos kišenės kišenvagiui yra tokios svarbios dėl to, kad jose paprastai nešiojamasi pinigų. Tiesą sakant, kišenės tapo tokiu aukos

[5] „German Refugees" („vokiečių pabėgėliai"). Žr. Gross, *op. cit.*, 186 p.

[6] Žr. Daniel Glaser, „A Study of Relations Between British and American Enlisted Men at 'SHAEF' (nepublikuota daktaro disertacija, Čikagos universitetas, Sociologijos fakultetas, 1947). D. Glaseras 16 puslapyje sako: „Žodis „limey", amerikiečių vartojamas britams pavadinti, paprastai turėdavo paniekinamą atspalvį. Britams girdint jo stengdavosi nevartoti, nors šie kaip taisyklė nežinodavo, ką jis reiškia, arba nesuteikdavo jam tokio paniekinančio atspalvio. Tiesą sakant, amerikiečiai šia prasme elgėsi panašiai kaip ir šiauriečiai baltieji, kurie nevengdavo termino „negras", tačiau tvardydavosi, kad nesviestų jo juodaodžiui į veidą. Toks pravardžiavimo fenomenas yra pakankamai būdingas etninių santykių, kuriuose vyrauja kategoriški kontaktai, bruožas".

ir jos pinigų simboliu, jog labai dažnai – gal beveik ir visuomet – auka yra apibūdinama pagal savo kišenes, kaip kairė kiška, iššokėlis ar vidinis, kurios buvo ištuštintos kaip tik tuo metu ar toje vietoje. Iš tikrųjų auka yra tapatinama su kišene, dėl kurios tapo apiplėšta, ir visiems kišenvagiams ši įvaizdžių sistema žinoma.[7]

Tačiau žiauriausių iš visų šių terminų vartoseną stebime situacijose, kai individas prašo, kad jam girdint į jį būtų kreipiamasi familiariai, tai tolerantiškai daroma, tačiau jam situacijoje nedalyvaujant, į jį toliau kreipiamasi oficialiai. Sakykim, Šetlando salos lankytojas ragino vietinius ūkininkus kreiptis į jį vardu, ir jie buvo priversti jam į akis tą daryti, tačiau jam negirdint, oficialus kreipinys vėl sugrąžindavo jį atgal, į jų supratimu jam priklausančią vietą.

Taigi aš aptariau du standartinius būdus, kuriais atlikėjai sumenkina savo auditoriją – mėgdžiodami jų atliekamą vaidmenį ir parinkdami nepalankumą išreiškiančius kreipinius. Tam esama ir kitokių standartinių būdų. Kai nedalyvauja nė vienas auditorijos narys, komandos nariai gali pasisakyti apie jos elgesio įprastinius aspektus ciniškai ar pabrėžtinai techniškai, tuo patys sau įtaigiai parodydami, kad savo veiklą jie toli gražu vertina ne taip, kaip tą parodo prieš auditoriją. Kai komandos nariai yra įspėjami apie auditorijos prisiartinimą, jie gali uždelsti vaidinimą, sąmoningai, iki pačios paskutinės minutės, taip, kad auditorija suspėtų bent trumpam žvilgtelėti į užkulisius. Panašiai komanda gali atsipalaiduoti vos auditorijai spėjus pasišalinti, kai toks atsipalaidavimas tepridera tik užkulisiams. Tokiais sąmoningai pagreitinto perėjimo į vaidybą ir iš jos veiksmais komanda tam tikra prasme gali užkrėsti auditoriją užkulisių elgesiu arba parodyti, kad laiko ją profanais, arba gali imti maištauti, atsisakydama vykdyti įpareigojimą pasirodyti prieš auditoriją, arba ypač akivaizdžiai pabrėžti skirtumą tarp komandos ir auditorijos; ir visa tai daryti taip, kad auditorija

[7] David W. Maurer, *Whiz Mob* (Gainesville, Florida: American Dialect Society, 1955), 113 p.

jų nesugautų tą darant. Kita standartinio agresyvumo prieš nedalyvaujančius rūšis pasireiškia kaip patyčios ir pajuoka, kuriai pasmerkiamas komandos narys, kai jis susiruošia (o galbūt tik išreiškia pageidavimą) palikti savo komandos draugus ir pakilti, nusileisti ar pajudėti į šoną auditorijos rangų hierarchijoje. Tokiais atvejais su šį žingsnį įvykdyti susiruošusiu komandos nariu elgiamasi taip tarsi šis jau jį būtų įvykdęs, tuomet jis, o netiesiogiai reiškia, kad ir auditorija, nebaudžiamai užverčiami familiariais komentarais bei užgauliojimais. Na ir dar vieną tokios agresijos pavyzdį galime stebėti tuomet, kai į komandą oficialiai atvedamas kas nors iš auditorijos. Vėlgi, juokais jis gali būti užgauliojamas, jam įkyraujama, beveik dėl tos pačios priežasties, dėl kurios iš jo buvo tyčiojamasi, kai jis atsiskyrė nuo komandos, kurią dabar paliko.[8]

Pažeminimo technikos, kurias ką tik aptarėme, rodo, kad verbališkai su individais elgiamasi palyginti gerai jiems į akis, o gana prastai už akių. Atrodo, jog tai vienas iš pagrindinių apibendrinimų, kuriuos galima padaryti apie sąveikavimą, ir paaiškinimo jam nerasime savo pernelyg žmogiškoje prigimtyje. Kaip jau minėjau, užkulisiuose vykstantis auditorijos paniekinimas padeda palaikyti komandos nuotaiką. O kai dalyvauja auditorija, būtina su ja elgtis taktiškai, ne dėl jos, kitaip sakant, ne vien tik dėl jos, bet tam, kad būtų užtikrinta taiki ir tvarkinga sąveika. Atlikėjų „tikrieji" jausmai auditorijai šiuo atveju nieko nelemia (nesvarbu teigiami ar neigiami), kaip nelemia ir tai, kaip su šiuo auditorijos nariu elgiamasi jam į akis ar už akių. Gal ir tiesa, kad veikla užkulisiuose dažnai įgauna karo tarybos pavidalą; tačiau kai dvi komandos susitinka sąveikos lauke, neatrodo, jog jos susitinka vien karui arba vien taikai. Susitinka jos laikinai nusistovėjus paliauboms, pagal galiojantį susitarimą, tam, kad kiekviena pasiektų ko norinti.

[8] Plg. Kenneth Burke, *A Rhetoric of Motives*, 234 p., kuris pateikia inidivido socialinės iniciacijos analizę, pavadindamas ją „pasityčiojimu".

Režisūros kalba

Kai komandos nariai nėra stebimi auditorijos, diskusija neretai pakrypsta į režisūros (spektaklio pastatymo) problemas. Svarstomi tokie klausimai, kaip prasminių scenografijos atributų būklė; susirinkę nariai atlieka bandomąjį savo padėčių, krypčių bei pozicijų įvardinimą bei jas įvertina; išanalizuojami pasiekiamų fasadinių regionų privalumai ir trūkumai; numatoma, kokio dydžio ir pobūdžio galėtų būti konkretaus pasirodymo auditorijos; aptariami paskutiniojo pasirodymo trukdžiai ir numatomi vaidinimo trukdymai, perduodamos naujienos apie kolegų komandas, kartais vadinamuosiuose „post mortems" aptariama, kaip buvo sutiktas paskutinysis pasirodymas, išsilaižomos žaizdos ir pakeliama nuotaika kitam vaidinimui.

Režisūrinė kalba tampa nuvalkiota sąvoka, kai ją apibūdiname kaip nors sinonimiškai, sakykim, apkalbos, „profesinis žargonas", ar dar kaip nors. Šią sampratą išskiriu iš kitų todėl, kad jos pagalba įmanoma pabrėžti faktą, jog net ir itin skirtingus socialinius vaidmenis atliekantys individai gyvena tame pačiame dramaturginės patirties mikroklimate. Kalbos, kurias sako komikai ir mokslininkai, yra visiškai skirtingos, tačiau šių asmenų šnekėjimas apie savo pasakytas kalbas nesiskiria. Tiesiog stebina, kiek daug, prieš sakydami kalbą, kalbėtojai šneka savo draugams apie tai, kas sudomins auditoriją, kas ją įžeis, kas ne; pasakę kalbą, lektoriai vėl išdėsto savo draugams apie tai, kokioje salėje jie kalbėjo; kokią jie priviliojo auditoriją, kaip buvo sutikti. Scenos kalba jau buvo svarstoma ir kai šnekėjome apie užkulisių veiklą ir kolegišką solidarumą, todėl čia daugiau jos neanalizuosime.

Komandos suokalbis

Kai dalyviai sąveikos metu nori mums kažką pasakyti, mes tikimės, jog jie perteiks tą išimtinai charakterio, kurį pasirinko vaidinti, lūpomis; taip pat, kad visas savo remarkas adresuos visiems sąveikos dalyviams, visiems dalyvaujantiems asmenims suteikdami vienodą komunikacijos recipientų statusą. Tad pavyzdžiui, šnibždėjimasis dažnai laikomas netinkamu ir draudžiamu, nes juo nesunku suardyti įspūdį, kad atlikėjas yra tik tai, kas jis atrodo esąs, ir kad visa yra taip, kaip jis tvirtina esant.[1]

Nepriklausomai nuo to, kad viliamasi, jog visa, ką pasako atlikėjas, neprieštaraus jo kuriamam situacijos apibrėžimui, jis gali sąveikos metu perteikti ir labai daug kuriamam charakteriui prieštaraujančių dalykų, tačiau perteikti juos tokiu būdu, kad auditorija kaip visuma nesusiprastų, jog buvo perduota kažkas nesutampąs su situacijos apibrėžimu. Asmenys, kurie įsileidžiami dalyvauti šioje slaptoje komunikacijoje, užmezga vienas su kitu suokalbišką santykį, priešpastatyti *vis-à-vis* likusiems dalyviams. Prisipažindami vienas kitam, jog jie saugo nuo kitų reikšmingas paslaptis, jie vienas kitam patvirtina, jog atvirumo vaidinimas, tas spektaklis, kuriuo stengiasi parodyti, jog jie tėra tik charakteriai, kuriuos oficialiai atlieka, ir yra tik vaidinimas. Tokiomis nebyliomis scenomis atlikėjai sustiprina solidarumą su užkulisiais, ir dar tebebūdami įsitraukę į pasirodymą, nebaudžiami išreiškia neleistinas nuomones apie auditoriją, sykiu pasakydami ir apie save tokių dalykų, kurių išgirsti auditorija nenorėtų. Komandos suokalbiu aš vadinsiu bet kokią

[1] Poilsio metu žaidžiant žaidimus leidžiama šnibždėtis kas su kuo nori, kaip leidžiama tai ir matant tokioms auditorijoms kaip vaikai ar užsieniečiai, į kuriuos tekreipiamas menkas dėmesys. Esant tokiam socialiniam veikiančiųjų išdėstymui, kai grupelės žmonių palaiko atskirus pokalbius kitiems matant, jų dalyviai dažnai stengiasi elgtis taip tarsi tai, ką jie sako, *galėtų būti pasakyta* ir kitose grupelėse, nors garsiai tai ir nėra daroma.

suokalbio tipo komunikaciją, kuri atsargiai perduodama tokiu būdu, kad nesukeltų pavojaus iliuzijai, puoselėjamai prieš auditorijos akis.

Viena suokalbiškos komunikacijos rūšis yra sistema slaptų ženklų, kuriais atlikėjai paslapčia gali gauti arba perduoti svarbią informaciją, pagalbos reikalavimus bei atlikti daugelį kitų operacijų, nuo kurių priklausys vaidinamo spektaklio sėkmė. Kaip taisyklė, tokios scenos užuominos *(staging cues)* kyla iš pastatymo režisieriaus arba yra jam siunčiamos, ir ši požeminė susikalbėjimo sistema, kurios signalus režisierius gauna, gerokai supaprastina jo užduotį valdyti įspūdį. Scenos užuominos dažnai susieja tuos, kurie dalyvauja pasirodyme, su tais, kas teikia pagalbą iš užkulisių arba atlieka režisūrinį darbą. Taigi, pasinaudodama pėda nuspaudžiamu skambučiu, šeimininkė gali duoti nurodymus savo virtuvės darbininkėms, tuo tarpu dėdamasi, jog yra iki galo pasinėrusi į pobūvio metu čiurlenantį pokalbį. Lygiai taip ir radijo bei televizijos studijos darbuotojai aparatinėje naudojasi sutartinių ženklų arsenalu nurodinėdami atlikėjams, ką daryti, ypač kai tenka suderinti laiką; o auditorijai nepaliekama jokių užuominų, iš kurių ši galėtų sužinoti, kad pagrečiui tos komunikacijos, kurioje dalyvauja atlikėjai ir auditorija, dar egzistuoja kontrolinė komunikacijos sistema. Verslo įstaigose atsakingi darbuotojai, kuriems tenka įprasti greitai, bet taktiškai nutraukti pokalbius, išmoko savo sekretorę reikiamu laiku ir su tinkama priežastimi tą padaryti. Kitą pavyzdį galėtume išvysti štai kad ir tokioje didelėje amerikietiškoje parduotuvėje, prekiaujančioje batais. Kartais su klientu, kuris pageidauja didesnio numerio batų negu jam siūlomi ar tų, kurie jam tinka, elgiamasi taip:

Tam, kad klientui sudarytų įspūdį, kad jo batas bus sėkmingai ištemptas, pardavėjas jam tiesiog pasakys, jog jo batų pora bus ištempta iki 34 paskutiniojo. Ši frazė nurodo pakuotojui šios poros netempti, o tik supakavus tokius, kokie yra, mažumėlę palaikyti juos po prekystaliu.[2]

[2] David Geller, „Lingo of the Shoe Salesman," *American Speech*, IX, 285 p.

Scenos užuominomis keičiasi atlikėjai ir „vilioklis" arba auditorijoje esantis bendrininkas, panašiai kaip toje „kryžminėje ugnyje" tarp gatvės prekeivio ir jo padėjėjo veltėdžių minioje. Dažniau matome komandos narius keičiantis tokiomis replikomis pasirodymo metu, ir tai dar viena priežastis, kodėl verčiau remtis komandos samprata užuot analizavus sąveiką kaip individualizuotų pasirodymų modelius. Toks komandos narių suokalbiškas bendravimas tampa lemiamu faktoriumi amerikiečių parduotuvėse, kai tenka valdyti klientams daromą įspūdį. Toje pačioje parduotuvėje dirbantys pardavėjai paprastai susigalvoja savas replikas, kurios padeda kontroliuoti klientui daromą įspūdį, nors kai kurios jų leksikos atsargos, regis, yra pakankamai standartizuotos ir tas frazes galima išgirsti daugelyje visos šalies parduotuvių. Kai pardavėjai priklauso užsienio kalba šnekančiai grupei, kaip kartais ir būna, jie slaptai komunikacijai gali pasitelkti savo kalbą. Toks metodas žinomas tėvams, kurie kartais mažiems vaikams girdint pasako vienas kitam žodžius paraidžiui, taip pat ir aukštesniųjų klasių atstovams, kurie prancūziškai pasišnekučiuoja apie tuos dalykus, kurie nėra skirti vaikų, šeimynos tarnų ar amatininkų ausims. Tačiau tokia taktika, kaip ir šnibždėjimasis, laikoma grubia bei nemandagia; tokiu būdu galima nuslėpti paslaptis, bet ne patį faktą, kad paslaptys yra slepiamos. Kai jau taip susiklosto aplinkybės, komandų nariai sunkiai begali išsaugoti nuoširdaus susirūpinimo klientu (ar vaikams rodomo atvirumo) fasadą. Tarsi nekaltai skambančios frazės, kurias klientas manosi suprantąs, iš tiesų parankesnės patiems prekybininkams. Pavyzdžiui, pirkėja batų parduotuvėje triukšmingai pageidauja, sakykim, B pločio batų, na o pardavėjas nesunkiai gali klientę įtikinti, jog ji kaip tik ir perkanti B plotį:

...Pardavėjas šūktelės kitam kiek tolėliau esančiam pardavėjui, klausdamas: „Beni, kokio numerio šis batas?" Kreipinys „Beni" antrajam pardavėjui nurodo, jog atsakyti jis turi, kad bato plotis esąs B.[3]

[3] David Geller, *op. cit.*, 284 p.

Intriguojantis tokio suokalbio pavyzdys pateikiamas straipsnyje apie Borakso baldų saloną:

Dabar, kai jau pirkėja parduotuvėje, ar jūs galite įsivaizduoti, jog jai ničnieko neparduosite? Kaina jai per aukšta, ji privalanti pasitarti su vyru, ji tik dairosi. Leisti jai nueiti (tai reiškia, paspruksti nieko nenupirkus) prilygtų „Borakso namų" išdavystei. Tad pardavėjas, spustelėjęs vieną iš gausių parduotuvėje esančių kojinių pedalų, siunčia SOS signalą. Akimirksniu scenoje pasirodo „menedžeris", susirūpinęs šiuo baldų komplektu ir nieko „neįtariantis" apie jį iškvietusį Aladiną.

„Atleiskite man, ponas Diksonai," – ištaria pardavėjas, dėdamasis, jog jam kuo nuoširdžiausiai nesmagu trukdyti tokį užsiėmusį asmenį. „Norėjau pasiteirauti, gal jūs galėtumėte kaip nors pagelbėti mano pirkėjai. Jai atrodo, jog šio komplekto kaina yra per aukšta. Ponia, čia mūsų menedžeris, ponas Diksonas."

Ponas Diksonas įspūdingai atsikrenkščia, pasivalydamas gerklę. Jis šešių pėdų aukščio, plieno atspalvio plaukais, į švarko atlapą įsisegęs masonų klubo segtuką. Iš jo išvaizdos niekas nė neįtartų, jog jis tėra tik „Perduok kitam" specialus pardavėjas. „Taip, – pratarja ponas Diksonas, glostinėdamas savo nepriekaištingai nuskustą smakrą. – Suprantu. Jūs eikite, Benetai. Aš pats pasirūpinsiu ponia. Šiuo momentu nesu taip nežmoniškai užsiėmęs."

Pardavėjas slysteli šalin it valetas, nors Diksonas nuo jo atsiims, jei paleis iš nagų pirkėją.[4]

Čia aprašyta praktika, pirkėjo perdavimas kitam pardavėjui, kuris imasi suvaidinti menedžerio vaidmenį, nėra slapta, ji įprasta daugelyje mažmeninės prekybos parduotuvių. Dar vienas pavyzdys – užregistruotas baldų pardavėjų pokalbis:

„Pasakyk man to daikto numerį," šia fraze klausiama baldo kainos. Toliau pasigirsta užkoduotas atsakymas. Šis kodas yra universalus visose Jungtinėse Valstijose, jis gaunamas kainą padauginant iš dviejų, o pardavėjas, savo ruožtu, jau žino, kokį prie šito reikia pridėti procentą.[5]

[4] Conant, *op. cit.*, 174 p.

[5] Charles Miller, „Furniture Lingo", *American Speech*, VI, 128 p.

Žodis „Verlier" naudojamas kaip komanda..., reiškianti „dink iš čia", ją pardavėjas pasako tada, kai nori kitam pardavėjui pranešti, jog šio dalyvavimas situacijoje jam trukdo parduoti.[6]

Pusiau legaliuose, įtampos prisodrintuose komercinio mūsų gyvenimo pakraščiuose įprasta matyti, kaip pardavėjai naudojasi akivaizdžiai išmoktu žodynu, kurio pagalba galima slapta perduoti informaciją, turinčią lemiamos reikšmės pasirodymui. Veikiausiai toks slaptos komunikacijos arsenalas nebus naudojamas iš tiesų respektabiliuose sluoksniuose.[7] Tačiau matome, jog tos pačios komandos nariai visur kur panaudoja neoficialią ir dažnai nesąmoningai įvaldytą gestų bei žvilgsnių kalbą, kurios pagalba perduoda vienas kitam suokalbiškas scenos užuominas.

Kartais tos neformalios replikos ar „aukštos įtampos" ženklai pradeda naują pasirodymo fazę. Tarkim, „draugijoje" vyras sutartu balso tonu, pakeisdamas pozą, duoda ženklą žmonai, jog jie abu nedelsiant pradės atsisveikinimo ritualą. Taip sutuoktinių komanda išsaugo vieningumo iliuziją, sustiprindama ją tokiu poelgiu, kuris atrodo spontaniškas, tačiau leidžia numanyti egzistuojant kuo griežčiausią komandos discipliną. Kartais pasitelkiamos tokios replikos, kuriomis vienas atlikėjas įspėja kitą atlikėją, jog šis „nusivaidino". Humoristiniais pavyzdžiais jau tapę spyris po stalu ir susiaurintos akys. Akompanuojantis dainininkui pianistas pataria, kaip „nusidainavusiam" ir melodiją pametusiam atlikėjui padėti grįžti prie tikros melodijos:

[6] *Ibid.*, 126 p.

[7] Suprantama, išimtis yra viršininko – sekretorės santykiai respektabilioje įstaigoje. *Esquire Etiquette*, sakykime, duoda tokius pavyzdžius; 24 p.:

„Jeigu jūs dirbate tame pačiame kabinete su savo sekretore, jums vertėtų susigalvoti kokį signalą, kuris jai reikštų, jog norite, kad ji išeitų, nes jums būtina pasišnekėti su lankytoju asmeniškai. Bet kas sutriktų išgirdęs tokią frazę: „Gal paliktumėte mus dviese, panele Smit?" Visomis prasmėmis daug geriau, jei jūs galite perduoti tą pačią idėją primindami išankstinį susitarimą, kaip nors taip: „Gal galėtumėte aptarti tą klausimą su prekių skyriumi, panele Smit?"

Jis (akompaniatorius) padaro tą, suteikdamas savo partijai daugiau aštrumo; taip, kad jo tonas prasiskverbia į dainuojančiojo ausis, viršum jo balso ar veikiau pramuša jo balsą. Galbūt viena iš natų p i a n o f o r t e harmonijoje ir yra kaip tik ta, kurią turėtų padainuoti dainininkas, todėl pianistas šią natą išryškina taip, kad ji dominuotų. Kai ši tikroji nata nėra parašyta p i a n o f o r t e partijoje, jam tenka pridurti ją diskanto rakte, kur ji švilps garsiai ir aiškiai, taip, kad ją tikrai turėtų išgirsti dainininkas. Jei ši pasigirsta ketvirčiu tono per aukštai ar ketvirčiu tono per žemai, dainininkui jau tektų atlikti tikrą žygdarbį, jei jis panorėtų ir toliau neteisingai dainuoti melodiją, ypač jei pianistas, taip atlikdamas vokalinę liniją, palydi dainininką per visą frazę. Sykį išgirdęs pavojaus signalą, akompaniatorius ir toliau stengsis išlikti qui vive ir retkarčiais užkliudys ir dainininko partiją.*[8]

Tęsdamas tas pats autorius pastebi, kas būdinga daugumai tokios rūšies pasirodymų:

Jautriam dainininkui pakaks tik nežymios užuominos iš partnerio. Iš tiesų tos užuominos gali būti tokios nepastebimos, kad pats dainininkas, net ir jomis pasinaudojęs, sąmoningai jų gali nesuvokti. Kuo nejautresnis yra dainininkas, tuo prikišamesnių jam prireiks užuominų.[9]

Pavyzdį rasime ir Dale svarstymuose apie tai, kaip valstybės institucijų tarnautojai susirinkimo metu pasiunčia ministrui užuominą, jog jis jau įžengė į „priešo teritoriją“:

Tačiau diskusijos metu iškyla naujų ir nenumatytų klausimų. Jei komitete dalyvaujantis valstybės tarnautojas išvysta, jog ministras ima linkti tokia kryptimi, kuri jam atrodo neteisinga, tiesiai jis šito nepasakys; jis arba brūkštelės raštelį ministrui, ar delikačiai pateiks kokį faktą ar pasiūlymą kaip nežymų ministro nuomonės patikslinimą. Patyręs ministras iš karto pastebės raudoną šviesą ir atsitrauks taip, kad šis žingsnis nekristų į akis, ar bent atidės diskusiją. Daug nesigilinant aišku, jog ministrų ir valstybės

* tuo, kuris gyvas *(lot.)*.

[8] Moore, *op. cit.*, 56–57 p.

[9] *Ibid.*, 57 p.

tarnautojų derinys tame pačiame komitete kartais pareikalauja iš abiejų šalių parodyti daugiau takto ir greitesnės nuovokos.[10]

Gana dažnai neformaliomis scenos replikomis komandos nariai perspėja vieni kitus, jog regėjimo akiratyje pasirodė auditorija. Šetlando viešbutyje, kai svečiui užtekdavo įžūlumo nekviestam įžengti į virtuvę, pirmasis jį išvydęs asmuo, nutaisęs specialų balso toną, sušukdavo arba kito darbininko vardą, arba jei virtuvėje būdavo daugiau nei vienas asmuo, kokį kolektyvinį kreipinį, kaip pavyzdžiui „vaikai!" Išgirdę perspėjimą vyrai nusivoždavo nuo galvos kepures, nukeldavo nuo kėdžių kojas, o moterys tvarkingiau suglausdavo galūnes, tuomet visi dalyvaujantys pabrėžtinai sustingdavo laukdami, kada teks pradėti spektaklį per prievartą. Gerai žinomas ir visų įsisąmonintas perspėjimas apie pasirodymą naudojamas ir transliavimo studijose. Jis pažodžiui ar metaforiškai reiškia: „Tu eteryje!" Apie dar vieną populiarią sceninę užuominą pasakoja ir Ponsonby:

Šių kelionių per karštį metu Karalienė (Viktorija) dažnai užmigdavo. Nenorėdamas, kad miegančią karalienę išvystų susirinkusi kaimo minia, aš sukirsdavau arkliui, vos priekyje užmatęs didžiulę minią; nesitikėdamas kirčio gyvulys šoktelėdavo ir nusižvengdavo. Princesė Beatričė žinojo, jog tai visuomet reiškė minią, ir jeigu karalienė nepabusdavo nuo mano sukelto triukšmo, tai princesė Beatričė pati ją pažadindavo.[11]

Daugelis yra stovėję sargyboje, saugodami besimėgaujančius atsipalaidavimu kitus atlikėjus, kaip liudija Katherine Archibald studija, skirta laivų remontininkams:

Tuomet, kai darbo ypač sumažėdavo, aš pats budėdavau palei įrankių pašiūrės duris, pasiruošęs perspėti apie ateinantį prižiūrėtoją arba kokį viršininką iš administracijos, kol diena po dienos devyni–dešimt mažesnių viršininkėlių ir darbininkų aistringai įsijautę pliekdavo pokerį.[12]

[10] Dale, *op. cit.*, 141 p.
[11] Ponsonby, *op. cit.*, 102 p.
[12] Archibald, *op. cit.*, 194 p.

Tad esama tipingų scenos užuominų, pranešančių atlikėjui, jog pakrantė tuščia ir fasado regione galima leisti sau mažumėlę atsikvėpti. Kiti perspėjimo ženklai atlikėjus įspėja, kad nors ir atrodo, jog galima atsisakyti budrumo, auditorijos nariai dar nepasitraukę iš vaidinimo, ir dėl to atsipalaiduoti pavojinga. Nusikaltėlių pasaulyje perspėjimas, jog „teisėtos" ausys girdi arba „teisėtos" akys mato, yra toks svarbus, jog jam net sugalvotas specialus pavadinimas, sakoma, jog taip „duodamas ženklas". Panašūs ženklai, suprantama, gali komandą perspėti ir apie tai, kad nekaltai atrodąs auditorijos narys iš tikrųjų yra šnipinėtojas arba „pirkėjas–profesionalas", arba kas nors kita prasme reikšmingesnis ar mažiau reikšmingas negu dedasi esąs.

Be tokių perspėjimo ženklų bet kuriai komandai – tarkime, kad ir šeimai,– būtų sunku kontroliuoti tą įspūdį, kokį ji nori apie save kitiems sudaryti. Štai prisiminkime motiną ir dukrą, gyvenusias tame pačiame kambaryje Londone.

Praeinant pro Genaro restoraną ir prisiminus priešpiečius, mane užliejo negera nuojauta, nerimastavau dėl to, kaip mano mamai pasirodys Skoti (herojės kolegė manikiūrininkė, kurią ji pirmą kartą pasikvietė į namus priešpiečių), ir dėl to, ką Skoti pamanys apie mano mamą; tad vos pasiekėme laiptus, pradėjau garsiai šnekėti, tuo perspėdama motiną, jog esu ne viena. Iš tiesų, tai jau tarsi ir buvo mūsų signalas, nes kai du žmonės gyvena vieninteliame kambaryje, sunku numatyti, kokią netvarką gali užtikti netikėtai pasirodęs lankytojas. Visąlaik ne vietoje stirksodavo keptuvė arba nešvari lėkštė, o viršum krosnies džiūdavo kojinės arba apatinukas. Mano motina, išgąsdinta entuziastingo pakelto dukros balso, apibėgdavo kambarį ratu tarsi cirko šokėja, paslėpdama keptuvę ar lėkštę, ar kojines ir tuomet pavirsdavo suledėjusios didybės stulpu, įgaudavo stoiškos ramybės, visiškai pasiruošusi sutikti svečią. Jei ji surinkdavo išmėtytus daiktus per greitai ir pamiršdavo ką nors, kas itin krisdavo į akis, aš išvysdavau jos budrų žvilgsnį, įsmeigtą į tą daiktą, ir iš manęs būdavo tikimasi, kad aš kur nors tą daiktą pakiščiau, neatkreipdama svečio dėmesio.[13]

[13] Mrs. Robert Henrey, *Madeleine Grown Up* (New York: Dutton, 1953), 46–47 p.

Reikia pastebėti, kad kuo nesąmoningiau šių užuominų išmokstama ir panaudojama, tuo lengviau komandos nariams nuslėpti net ir nuo savęs pačių, jog jie iš tiesų funkcionuoja kaip komanda. Jau minėjome, kad kartais ir patiems komandos nariams komanda gali turėti slaptos bendrijos prasmę.

Matome, jog su šiomis scenos užuominomis glaudžiai susiję ir tie mechanizmai, kuriuos komandos susikuria išplėstinei žodinei informacijai perduoti tokiu būdu, kad tai nepakenktų projektuojamam įspūdžiui, nes jei auditorija supras, jog tokios rūšies informacija yra perduodama, įspūdis iširs. Dar kartą pateiksiu pavyzdį iš britų valstybės tarnautojų veiklos:

Visai kas kita, kai valstybės tarnautojas yra pakviečiamas stebėti, kaip bilis [įstatymo projektas] svarstomas Parlamente, arba į kuriuos nors rūmus dalyvauti debatuose. Jis negali šnekėti savo vardu, jis gali tik pateikti ministrui medžiagą ir pasiūlymus ir tikėtis, jog šis panaudos juos naudingam tikslui.

Vargu, ar reikia aiškinti, kad ministras atsargiai „informuojamas" iš anksto, paruošiant jį bet kokiai kalbai, pavyzdžiui, antrą ar trečią kartą svarstant svarbų bilį ar tvirtinant Departamento metinį biudžetą. Tokia proga ministras aprūpinamas išsamiais užrašais kiekvienu klausimu, koks tik galėtų būti užduotas, net anekdotais bei oficialaus pobūdžio puošnesnėmis „linksmesnėmis frazėmis". Jis pats, jo asmeninis sekretorius ir jo nuolatinis sekretorius tikriausiai skirs nemaža laiko ir pastangų, atrinkdami iš visų užrašų aktualiausius klausimus, kuriuos reikėtų akcentuoti, surikiuodami juos tinkamiausia tvarka ir suplanuodami įspūdingą prakalbą. Visa tai labai nesunku tiek ministrui, tiek jo pareigūnams, visa daroma ramiai ir neskubant. Tačiau visų sunkiausia – surasti atsakymą į klausimus debatams pasibaigus. Čia jau ministras gali pasikliauti tik savimi. Tiesa, kad valstybės tarnautojai, su stulbinančia ištverme sėdintys mažutėje galerijoje kalbėtojo dešinėje arba prie pat įėjimo į Lordų rūmus, užsirašo faktų netikslumus bei iškraipymus, klaidingas išvadas, Vyriausybės pasiūlymuose slypinčius nesusipratimus ir panašias Opozicijos pranešėjo argumentų silpnąsias vietas; tačiau dažnai ne taip lengva šią amuniciją nukreipti į ugnies linijas. Kartais ministro privatus

sekretorius Parlamento reikalams pakyla nuo savo kėdės, pastatytos viršininkui tiesiai už nugaros, ir tarsi nerūpestingai nužingsniuoja į oficialią galeriją pašnibždomis pasišnekėti su valstybės tarnautojais; kartais jis pasiunčia ministrui raštelį, ypač retais atvejais pats žingteli į priekį ir užduoda klausimą. Visas šis bendravimas nepastebimai turi vykti visiems Rūmams matant, todėl nė vienas ministras nepageidaus atrodyti kaip aktorius, kuris neišmoko savo vaidmens ir dabar jam tenka naudotis sufleriu.[14]

Verslo etiketas, gal veikiau strateginių paslapčių išsaugojimo sumetimais nei dėl kokių moralinių priežasčių, siūlo štai tokius patarimus:

Paisykite, ką kalbate telefonu savo laido gale, jeigu jus gali išgirsti pašalinis. Jeigu priimate žinutę iš ko nors kito ir norite įsitikinti, jog užsirašėte ją teisingai, nekartokite jos kaip įprasta; užuot tą darę, paprašykite skambinantįjį ją pakartoti, kad kartais neištrimituotumėte visiems netyčia esantiems šalia to, kas galbūt yra privati informacija.

... Uždenkite savo popierius, kai įžengs pašalinis asmuo, kurs ką tik paskambino, arba įpraskite laikyti juos segtuvuose arba po tuščiu lapu, kuris atstotų viršelį.

...Jeigu jums būtina pasikalbėti su kuriuo nors asmeniu iš organizacijos, tačiau su juo yra pašalinis žmogus, arba tas, kam jūsų pranešimas neskirtas, pasielkite taip, kad trečiasis asmuo neperimtų jokios jūsų informacijos. Verčiau naudokitės vidaus, o ne miesto telefonu arba užrašykite savo informaciją ant lapelio, tuomet, užuot pranešę ją viešai, galėsite tą lapelį įteikti.[15]

Apie atvykstantį su vizitu asmenį turi būti nedelsiant pranešama. Jeigu jūs tariatės su kitu asmeniu savo kabinete, jūsų sekretorė jus pertraukia, pranešdama maždaug taip: „Jūsų trečios valandos interesantas atvyko. Maniau, norėsite, kad perspėčiau. (Pašaliniams asmenims girdint, interesanto vardo ji nemini. Jei jums atrodo, kad neprisiminsite, kas jūsų trečios valandos

[14] Dale, *op. cit.*, 148–149 p.
[15] *Esquire Etiquette, op. cit.*, 7p. Praleidimai autoriaus.

interesantas, ji užrašo pavardę ant popieriaus lapelio ir įteikia jums arba paskambina jums asmeniniu telefonu, užuot pranešusi pavardę garsinio informavimo sistema).[16]

Scenos užuominas išnagrinėjome kaip svarbiausią komandos suokalbio tipą; kitam tipui priklauso komunikacija, kuri funkcionuoja tam, kad atlikėjui patvirtintų tą faktą, jog jis nesilaiko galiojančio susitarimo, jog spektaklis, kuriame jis dalyvauja, tėra tik spektaklis, tad tokio tipo užuominas jis gali panaudoti bent kaip privačią gynybą nuo auditorijos reikalavimų. Čia geriausiai tiktų etiketė „pajuokiantis suokalbis", paprastai jis implikuoja slaptą panieką auditorijai, nors kartais juo gali būti perteikiamos ir tokios sampratos apie auditoriją, kurios skambėtų lyg nesaikingos pagyros, jei būtų įtrauktos į galiojantį susitarimą. Čia kalbame apie paslaptingą viešą kolegą, atitikmenį to, ką aptarėme skirsnyje „Elgesys su nedalyvaujančiu".

Tačiau dažniausiai pajuokiantį suokalbį atlikėjas sudaro pats su savimi. Štai pavyzdžiai: mokyklinukai sukryžiuoja pirštus meluodami arba iškiša liežuvį, kai mokytoja trumpam atsistoja tokia poza, jog nemato, kaip ji „pagerbiama". Dažnai ir darbuotojai rodys savo bosui grimasas ar gestikuliuos tyliai jį keiksnodami, atlikdami šiuos paniekos ar nepaklusimo aktus tokiu rakursu, kad tas, kam jie skirti, jų nematytų. Gal nedrąsiausia tokia suokalbio forma yra „braižinėjimas, braukymas, galvojant apie kažką kitą", mintimis nuklystant į įsivaizduojamas malonias vietas, vis dar neva stengiantis išlaikyti klausytojo vaidmenį.

Paniekinantį suokalbį taip pat sudaro komandos nariai, kai jie dalyvauja pasirodyme. Nors įžeidinėti žodžiu priimta tik pamišėliško komercinio pasaulio pakraštyje, bet tikriausia neatsiras tokio net ir garbingą vardą turinčio komercinio instituto, kuriame tarnautojai nepasiųstų vienas kitam supratingų žvilgsnių, skirtų nepageidaujamam klientui arba pageidaujamam, tačiau nepageidaujamai besielgiančiam

[16] *Esquire Etiquette, op. cit.*, 22–23 p.

klientui. Tarkim, mūsų visuomenėje itin sunku vyrui ir žmonai arba porai artimų draugų nuoširdžiai bendrauti su trečiu asmeniu visą vakarą, nepažvelgus vienam į kitą tokiu būdu, kuris slapta paprieštarautų tai oficialiai nuostatai, kurią jie viešai demonstruoja trečiam asmeniui.

Žymiai pavojingesnę agresijos prieš auditoriją formą matome situacijose, kur atlikėjas priverstas pasirinkti tokią kryptį, kuri iš esmės prieštarauja jo vidiniams įsitikinimams. Štai pavyzdys iš dokumento, kuriame užregistruota, kokių savigynos veiksmų imdavosi karo belaisviai kinų indoktrinacijos stovyklose:

Tačiau reikėtų nurodyti, jog kaliniai surasdavo daugybę būdų, kaip paklusti kinų reikalavimų raidei, tačiau ne jų dvasiai. Pavyzdžiui, viešos savikritikos sesijų metu kaliniai dažnai neteisingai pabrėždavo žodžius sakinyje, tokiu būdu pasityčiodami iš viso ritualo:

Aš atsiprašau, kad pavadinau draugą Wong „niekam-tikusiu-kalės-vaiku". Kitas populiarus metodas buvo pažadėti, jog ateityje niekuomet „nebūsi pagautas" padaręs vienokį ar kitokį nusikaltimą. Tokios gudrybės būdavo veiksmingos, nes net ir tie kinai, kurie mokėdavo angliškai, nebuvo susipažinę su idiomomis bei slengu taip gerai, kad galėtų įžvelgti subtilią pašaipą.[17]

Panašią komunikacijos šalia kuriamo charakterio formą stebime tada, kai vienas komandos narys vaidina savo vaidmenį specialiai slapta, norėdamas palinksminti savo komandos narius. Pavyzdžiui, jis gali pulti vaidinti savo vaidmenį su afektuotu entuziazmu, hiperbolizuotu, tačiau sykiu gana tiksliu, ir tai bus taip panašu į tą vaidmenį, kurio tikisi auditorija, kad jie net nesuvoks, o jei suvoks, tai nepatikės, kad iš jų šaipomasi. Taigi džiazo muzikantai, priversti groti nuvalkiotą muziką, kartais sugros ją dar daugiau nuvalkiotą negu derėtų; tokiu nežymiu sutirštinimu jie išreikš vienas

[17] E. H. Schein, „The Chinese Indoctrination Program for Prisoners of War", Psychiatry, 19, 159–160 p.

kitam savo panieką auditorijai bei ištikimybę aukštesniems idealams.[18] Panašią suokalbio formą galime stebėti, kai vienas komandos narys bando paerzinti kitą tuo metu, kai abudu dalyvauja vaidinime. Pirmutinis tikslas tokiu atveju būtų priversti savo komandos narį prapliupti juoku arba kone suklupti, arba kaip nors kitaip prarasti savitvardą. Pavyzdžiui, Šetlando viešbutyje virėjas kartais atsistodavo virtuvės tarpduryje, ties išėjimu į fasadinius regionus ir iškilmingai, su prideramu orumu, taisyklinga anglų kalba atsakinėdavo į viešbučio svečių užduodamus klausimus, tačiau iš virtuvės merginos rimtais veidais paslapčiomis nepaliaujamai pliaukšėdavo jam per užpakalį. Pasišaipydamas iš auditorijos arba traukdamas ją per dantį, atlikėjas parodo ne tik tai, jog jis nėra apribotas oficialios sąveikos, bet ir tai, kad šią sąveiką jis taip tobulai kontroliuoja, jog gali žaisti su ja kaip panorėjęs.

Na ir baigiant, reikėtų paminėti dar vieną nebylią paniekinančios vaidybos formą. Dažnai, kai individas sąveikauja su kitu, kuris elgiasi agresyviai, jis mėgina sugauti trečio individo žvilgsnį – to, kurį galėtume apibūdinti kaip autsaiderį šios sąveikos požiūriu, ir tuo patvirtinti, jog jis neturėtų būti laikomas atsakingu už to antrojo individo charakterį ir elgesį. Kaip išvadą reikėtų pridurti, jog šios paniekinamo suokalbio formos pasireiškia kone nevalingai, per užuominas, kurias lengviau perduoti negu suvaldyti.

Turint galvoje daugelį čia paminėtų būdų, kuriais komandos nariai kartais bendrauja tarpusavyje peržengdami vaidinamo charakterio ribas, pagrįstai būtų galima manyti, jog atlikėjai, ko gero, mielai rinksis būtent tokią raišką net ir tada, kai praktiškai tai nėra būtina, tad soliniams vaidmenims atlikti visuomet bus mielaširdingai pasikviečiami partneriai. Tuomet suprantamas ir vieno iš itin specialių komandos vaidmenų, „talkininko", pasirodymas; juo tampa asmuo, kuris gali būti atvestas į vaidinimą kito asmens pageidavimu, kad

[18] Asmeninis Howardo S. Beckerio tvirtinimas.

suteiktų šiam paguodą turėti komandos bičiulį. Reikėtų tikėtis, kad tokią ypatingą situaciją, kai individas patogumo sumetimais pasinaudoja kitu, greičiausiai išvysime ten, kur visuomenei būdingi ryškūs valdžios skirtumai, kur neegzistuoja jokių tabu, draudžiančių socialinį galingųjų ir galios neturinčių sąveikavimą.

Tokio socialinio santykio pavyzdžiu galėtų būti kompaniono vaidmuo, toks kaip, sakykim, aprašytas šioje XVIII a. pabaigos literatūrinėje biografijoje:

Trumpai sakant, mano pareiga buvo tokia: visuomet būti pasiruošusia, vos tik mano ponia perspėtų, lydėti ją į bet kokį pobūvį, į kurį ji vyksta kartais savo malonumui, kartais tvarkyti reikalų. Rytais aš lydėdavau ją į visus išpardavimus, aukcionus, parodas, o ypač svarbi pareiga buvo dalyvauti „žygiuose" po parduotuves...

Aš lydėdavau savo ponią visur, kur tik ji vykdavo su vizitu, na, nebent tai būtų buvęs ypač rinktinis pobūvis, dalyvaudavau visose draugijose, kurios susirinkdavo namuose, kur atlikdavau vyresniosios tarnaitės vaidmenį.[19]

Atrodo, šis postas reikalaudavo, kad jį užimąs asmuo lydėtų savo šeimininką ten, kur šis panorėsiąs, ne patarnavimo tikslais ar ne vien šiais tikslais, bet sykiu ir tam, kad šeimininkas visuomet turėtų su kuo sulyginti pozicijas, priešpriešindamas šią dviejų sąjungą kitiems situacijos dalyviams.

Pozicijų sulyginimo veiksmai

Jau minėta, kad kai individai sueina į krūvą sąveikos tikslais, kiekvienas iš jų laikosi komandos jam paskirto vaidmens, priklausomai nuo to, kokį ji atlieka numerį; kiekvienas komandos narys kartu su kitais stengiasi išlaikyti kiek reikalaujama formalumo ir neformalumo, distancijos ir artimumo kitų komandų narių atžvilgiu. Tai nereiškia, jog

[19] Iš *Lady's Magazine*, 1789, XX, 235 p., cituoja Hecht, *op. cit.*, 63 p.

komandos nariai atvirai vienas su kitu elgsis taip, kaip jie atvirai elgsis su auditorija, tai paprastai reiškia, jog komandos nariai elgsis vienas su kitų kiek kitaip nei „natūraliu" būdu. Suokalbio tipo komunikaciją aptarėme kaip vieną iš priemonių komandai bent mažumėlę išsilaisvinti iš apribojimų, kuriuos uždeda komandų sąveika. Tai tarsi savotiškas nukrypimas nuo įprasto sąveikavimo tipo, apie kurį neturi sužinoti auditorija, todėl paprastai jis situacijos nepakeičia. Tačiau deja, atlikėjai, atrodo, labai retai tepasitenkina tais saugiais kanalais, kurie skirti reikšti nepritarimą galiojančiam susitarimui. Dažnai jie grasina pasakyti tą, ko nesama vaidinamo personažo tekste, tokiu būdu, kad išgirstų auditorija, tačiau toks prasitarimas negrėstų pakirsti abiejų komandų integralumo ar tarp jų egzistuojančios socialinės distancijos. Tokie laikini neoficialūs arba valdomi pozicijų suderinimo veiksmai, dažnokai agresyvūs savo pobūdžiu, yra iš tiesų verta analizės sritis.

Kai dvi komandos nusistato galiojantį konsensą kaip saugios socialinės sąveikos laidą, paprastai galima pastebėti, kad lieka ir neoficialios sąveikos, kurią komandos kreipia viena į kitą, kanalas. Tokia neoficiali sąveika gali būti išreikšta insinuacijomis, akcentų pamėgdžiojimu, taikliai įterptais juokais, reikšmingomis pauzėmis, užmaskuotomis užuominomis, tikslingu juokavimu, ekspresyviomis potekstėmis bei daugeliu kitų iškalbingų technikų. Tačiau tokį laisvumą reguliuoja gana griežtos taisyklės.

Komunikatorius (t.y. tokią informaciją perdavęs asmuo) turi teisę paneigti, kad jis tuo kažką „ketino pasakyti", jeigu recipientas viešai apkaltintų jį išreiškus ką netinkamo, o recipientai tokiu atveju turi teisę elgtis taip, tarsi iš viso nieko nebūtų perteikta arba būtų perteikta tik tai, kas visai nepavojinga.

Gal dažniausiai pasitaikanti požeminės komunikacijos kryptis yra tendencija savo komandą parodyti palankioje šviesoje, o kito komandą subtiliai nustumti į nepalankią šviesą,

dažnai pridengiant tai verbalinėmis mandagybėmis ir komplimentais, kurie iš tiesų nurodo priešinga kryptimi.[1] Tuomet dažnai komandos kiek įmanydamos „įtemps pavadį", kuris laiko jas prirakinęs prie galiojančio konsenso. Įdomu, kad būtent šios užslaptintos savęs išaukštinimo ir kitų paniekinimo jėgos, o ne formalesni socialiniai ritualai, nugramzdina bendravimą į slogų kompulsyvų sąstingį.

Daugelyje socialinės sąveikos rūšių neoficiali komunikacija pasitarnauja kaip kanalas, kuriuo viena komanda gali pasiųsti kitai konkretų, o sykiu ir nekompromisinį reikalavimą sumažinti arba padidinti socialinę distanciją bei formalumą, arba ženklą, kad abi komandos turėtų sutelkti sąveiką į vieną komandą, numatydamos tuo pačiu ir kas atliks vaidmenis. Kartais toks metodas žinomas kaip „žvalgybos elementų pašalinimas" ir susideda jis iš atsivėrimų saugantis bei užuominomis išreikštų reikalavimų. Tvirtinimais, kurie apdairiai skamba kaip dviprasmybės ar iš viso nesuprantami neinicijuotajam, neišžengdamas iš savo gynybinių pozicijų, atlikėjas išsiaiškina, kiek saugu „numesti" dabartinį situacijos apibrėžimą. Tarkime, kadangi nėra būtina išlaikyti socialinę distanciją su kolegomis pagal profesiją, ideologiniais bendraminčiais, tos pačios etninės grupės, klasės atstovais, dažnai kolegos susigalvoja slaptus ženklus, kurie nepavojingi pašaliniams, o inicijuotiesiems praneša, jog jie tarp savų, jog gali atsipalaiduoti nusimesdami viešumoje prideramą pozą. Taigi XIX a. Indijos tagai, žudikai ir žmogžudžiai, devynis mėnesius dangstęsi civilizuotu elgesiu, kasmet

[1] Potter'io šiam fenomenui naudojamas terminas skamba taip: „menas pastatyti priešininką į nepalankią padėtį". Jis aptariamas kaip „taškų rinkimo" reiškinys E. Goffmano publikacijoje „On Face-Work", *Psychiatry*, 18, 221–222 p.; kaip „statuso įgijimas jėga" – A. Strauss, *Essay on Identity*. Kai kuriuose amerikiečių sluoksniuose būtent šiame kontekste yra pavartojama frazė „nusodinti asmenį". Tobulą šio fenomeno pritaikymą vieno tipo socialinei sąveikai analizuoti pademonstruoja Jay Haley, „The Art of Psychoanalysis", ETC, XV, 189–200 p.

įvykdydavo žudynes, turėjo slaptą vienas kito atpažinimo ritualą. Kaip pasakoja rašytojas:

Kai tagai žmogžudžiai susitinka, net nepažindami vienas kito, iš vienas kito manierų vienas kitą įtaria; ir kai pajutęs savą, vienas sušunka: „Alee Khan!", tai jei antrasis atsakydamas pakartoja tą patį, jie pažįsta vienas kitą iš įpročių...[2]

Panašiai ir britų darbininkų klasės vyrus vis dar galime išgirsti nepažįstamąjį klausiant „kaip toli į Rytus" jis gyvenąs: broliai masonai žino atsakymą į slaptažodį, žino, kad kai nuskambės teisingas atsakymas, visi situacijos dalyviai galės atsipalaiduoti ir ramiai vėl nugrimzti į neapykantą katalikams bei „išsigimstančioms" klasėms. (Anglų–amerikiečių visuomenėje panašią funkciją atlieka pavardė, o taip pat asmens, kuriam mus pristato, išorė; šie du faktoriai iškart perspėja, prieš kokius gyventojų segmentus būtų nediplomatiška svaidyti šiurkštybes.) Patronas delikatesų restoranuose, žiūrėk, pabrėždamas pareikalaus sumuštinio su rugine duona ir be sviesto, tokiu būdu aptarnaujantiems pamėtėjama užuomina apie etniškumą, kurį patronas sau prisiskiria.[3]

Paslapties atvėrimas saugantis, metodas, kuriuo du uždaros bendrijos nariai vienas kitam apie save praneša, tikriausia yra mažiausiai subtili demaskuojančios komunikacijos versija. Kasdieniniame gyvenime, kur individai neturi slaptos bendrijos, kuriai galėtų atskleisti savo narystę, stebime daug subtilesnį procesą. Kai individai nesusipažinę su vienas kito nuomonėmis bei statusais, įvyksta „pačiupinėjimo" procesas, kurio metu individas pamažėli prisipažįsta kitam savo požiūrius ar savo statusą. Nusimetęs nedidelį apsauginio šarvo luitelį, jis laukia, kol kitas asmuo pademonstruos, jog tai daryti nepavojinga; sulaukęs tokio padrąsinimo individas ryžtasi nusimesti dar didesnį apsauginio

[2] Pulk. J.L.Sleeman, *Thugs or a Million Murders* (London: Sampson Low, n.d.), 79 p.

[3] *„Team Work and Performance in a Jewish Delicatessen"*, nepublikuotas Louiso Hirscho straipsnis.

šarvo luitą. Taip žengdamas po vieną dviprasmį žingsnį ir vis arčiau prisileisdamas kitą asmenį, individas nepalieka pozicijų, iš kurių įmanoma sustabdyti šią fasado nusimetimo procedūrą; kai tik kitas asmuo tokiam elgesiui ilgiau nebepritaria, išvydęs nepritarimą, individas ims elgtis taip, tarsi paskutinis jo atsivėrimas nė nebuvo jokia uvertiūra į atvirumą. Tad, kai du asmenys šnekėdamiesi mėgina išsiaiškinti, kokio atsargumo jiems teks laikytis išreiškiant savo tikrus politinius įsitikinimus, kai vienas jau atskleidęs tikruosius savo požiūrius su visais jų kraštutinumais, antrasis dar gali spėti sustoti ir nebedėstyti to, koks jis radikalus kairysis ar dešinysis.Tokiais atvejais asmuo su radikalesniais požiūriais elgsis taktiškai, apsimesdamas, tarsi jo požiūriai nėra radikalesni negu antrojo.

Tokio palaipsnio atsivėrimo saugantis procesą patvirtina ir mitologinė medžiaga, o sykiu ir vienas kitas iš faktų, išreiškiančių visuomenės požiūrį į heteroseksualinį gyvenimą. Seksualinį santykį galima apibūdinti kaip intymų, iniciatyvą priskiriant vyriškiui. Iš tiesų, merginimo praktika susijusi su gerai koordinuota agresija, kurią vyriškos lyties atstovas nukreipia prieš lyčių sulyginimą, stengdamasis tą, kuriai jis visų pirma privalėtų parodyti pagarbą, nustumti į „paklusnaus intymumo" padėtį.[4] Tačiau dar agresyvesnius veiksmus, nukreiptus prieš lyčių sulyginimą, matome situacijose, kur galiojantis konsensas išreikštas taip, jog viršininku esąs atlikėjas, kurio atžvilgiu reikia laikytis distancijos, kaip tyčia yra moteris, o pavaldinio vaidmens atlikėjas kaip tyčia vyras. Labai galimas dalykas, kad vyriškos lyties atlikėjas stengsis suformuluoti naują situacijos definiciją, kad

[4] Atsiskleidimo saugantis praktika homoseksualų pasaulyje atlieka dvejopą funkciją: tai narystės atskleidimas slaptai bendruomenei ir ypatingų šios visuomenės narių santykių uvertiūra. (Gerai suformuluotą literatūrinę iliustraciją rasime Gore Vidalo apsakyme „Three Stratagems," rinkinyje *A Thirsty Evil* (New York: Signet Pocket Books, 1958), ypač 7–17 p.

pabrėžtų savo seksualinį pranašumą kaip priešstatą savo socio-ekonominei subordinacijai.[5] Mūsų proletarinėje literatūroje naują situacijos apibrėžimą turtingos moters atžvilgiu paprastai įveda neturtingas vyras; ir šito klasikinis pavyzdys, kaip ne kartą buvo pastebėta, yra *Lady Chatterley's Lover* (Davido Herberto Lawrence'o romanas, *vert. past.*). O pažvelgę į aptarnavimo srities profesijas, ypač žemesnes, neišvengiamai atkreipiame dėmesį į gausius anekdotus, kuriuos šių profesijų atstovai pasakoja apie tai, kaip jie ar jų kolegos iš naujo apibūdino tarnybinį santykį, paversdami jį seksualiniu (arba kaip jiems šį santykį taip apibūdino kas nors kitas). Pasakojimai apie tai, kaip buvo sukurti tokie agresyvūs nauji situacijų apibūdinimai, sudaro reikšmingą mitologijos dalį, – ne tik konkrečių profesijų kultūros, bet ir vyriškos jos pokultūrės dalį apskritai.

Tokie laikini pozicijų sulyginimai, kurių pagalba žemesnis pareigomis asmuo gali neoficialiai imti įtakoti sąveikos kryptį arba aukštesnis pareigomis neoficialiai išplėsti savo įtaką, įgauna stabilumo ir tampa įteisinti kaip vadinamasis „dviprasmybių šnekėjimas" *(double-talk)*.[6] Pasitelkdami šią komunikacijos techniką, du individai gali vienas kitam perteikti informaciją tokiu būdu ar apie tokius dalykus, kurie neatitinka jų oficialaus santykio. Dviprasmybių šnekėjimui

[5] Gal iš pagarbos Freudo etikai, tačiau kai kas iš sociologų laikėsi taip, tarsi apibrėžti seksualinius santykius kaip ceremonijų sistemos dalį, kaip abipusį ritualą, kuris atliekamas simboliškai patvirtinant išskirtinį socialinį santykį, reikštų blogą skonį, kažin ką nepadoraus ar nepagarbaus. Šis skyrius iš esmės paremtas Kennetho Burke's medžiaga; autorius aiškiai taiko sociologinį požiūrį apibūdindamas partnerės merginimą kaip retorikos principą, kurio dėka peržengiamas socialinis susvetimėjimas. Žr. K. Burke. A *Rhetoric of Motives*, 208 p. ir 267–268 p.

[6] Kasdieninėje kalboje terminas „dviprasmybių šnekėjimas" taip pat turi dvejopą prasmę: pirma, tai tokie sakiniai, į kuriuos įterpti garsai, gal ir atrodantys prasmingi, bet iš tiesų beprasmiai; o kartais juo nusakomi vadinamieji gynybiniai daugiaprasmiai atsakymai į klausimus, į kuriuos klausiantysis pareikalavo aiškaus it nukirsto atsakymo.

priklauso ir tokios insinuacijos, kurias gali perteikti bet kuri iš šalių ir tęsti jas kiek tinkama. Tai suokalbio tipo komunikacija, besiskirianti nuo kitų suokalbio rūšių tuo, kad charakteriai, prieš kuriuos susikalbama, yra vaidinami tų pačių asmenų, kurie sudaro suokalbį. Kaip taisyklė, dviprasmybės išsakomos sąveikaujant pavaldiniui ir vyresniajam, kai šie aptaria tokius klausimus, kurie oficialiai pranoksta pavaldinio kompetenciją ir jurisdikciją, tačiau faktiškai nuo jo priklauso. Tokiu dviprasmybių išsakymu pavaldinys gali pasirinkti naujas veikimo kryptis, atvirai nepripažindamas, kokios gali būti tokios iniciatyvos ekspresinės implikacijos ir nepasmerkdamas dviprasmybėms skirtingų savo ir viršininko statusų. Matome, jog ypač plačiai dviprasmybių šnekėjimo technika panaudojama kareivinių barakuose bei teismuose.

Jos taip pat gausiai išvysime tose situacijose, kai pavaldinys sukaupęs didžiulę darbo patirtį, o viršininkas ne, kaip pavyzdžiui, įvykus skilimui vyriausybėje tarp „nuolatinio" ministro pavaduotojo ir įtakingos politinės jėgos paskirto ministro; taip pat ir tais atvejais, kai pavaldinys šneka samdomų darbuotojų kalba, o viršininkas ne. Dviprasmybių kalbą girdime ir situacijose, kur du asmenys sudarinėja uždraustus sandėrius, – tokios technikos dėka komunikacija įvyksta, bet nė vienam iš dalyvių nereikia atsiduoti į kito rankas. Panašią suokalbio formą kartais matome tarp dviejų komandų, kurios privalo sudaryti įspūdį, kad yra viena kitai priešiškos ar kad išlaiko būtiną distanciją, tačiau mano, jog abiems būtų naudinga kai kuriais klausimais pasiekti susitarimo, jei tai nekompromituotų priešiškų jų pozicijų, kurias komandos bet kada viena kitos atžvilgiu turi būti pasirengusios užimti.[7] Kitaip sakant, galima sudarinėti sandėrius, neužmezgant

[7] Žr. Dale, op. cit., 182–183 p., kur pateiktas nebylaus kompromiso tarp komandų, oficialiai priešiškų viena kitai, pavyzdys. Žr. taip pat Melville Dalton, „Unofficial Union-Management Relations", *American Sociological Review*, XV, 611–619 p.

abipusio solidarumo santykio, kurį paprastai numato sandėrio sudarymas. Galbūt dar svarbiau tai, kad dviprasmybių šneka reguliariai skamba intymiose namų bei darbo situacijose, kaip nepavojinga taktika išsakyti tokiems reikalavimams bei komandoms, kurių tiesiai neišsakysi, o taip pat joms atmesti, ko nepadarysi tiesiai, nepakeisdamas santykio.

Aptarėme kai kuriuos pozicijų sulyginimo mechanizmus – judėjimą palei komandas skiriančią ribą, judėjimą riba ar atsitraukimą nuo jos į šalis. Tokius procesus, kaip niurzgėjimas patylomis, atsivėrimai saugantis bei dviprasmybės, pateikiau kaip pavyzdžius. Tačiau norėčiau dar prie šito paveikslo pridurti keletą panašių komunikacijos tipų.

Kai galiojantis susitarimas, nustatytas tarp dviejų komandų, būtinai turi viešai išreikšti priešiškumą, matome, jog darbo pasidalijimas kiekvienoje komandoje ilgainiui gali sukelti tokius trumpalaikius pozicijų sulyginimus, jog visiems tampa aišku, kad broliavimosi problema egzistuoja ne tik armijoje. Specialistui, dirbančiam vienoje komandoje, gali paaiškėti, jog kur kas daugiau bendro jį sieja su jo priešininku iš kitos komandos, kad jie gali šnekėtis tokia kalba, kuri sugretina juos į vieną komandą, priešpastatydama juos visiems kitiems dalyviams. Taigi darbo jėgos valdymo derybose priešingas puses atstovaujantys advokatai norom nenorom pasikeis suokalbiškais žvilgsniais, jei neprofesionalas, nesvarbu kurios komandos, padarys aiškų juridinį netaktą. Kai specialistai, nesantys nuolatine sudedamąja kurios nors komandos dalimi, pasisamdo dirbti jai derybų metu, tam tikra prasme jie būna ištikimesni savo pašaukimui ir kolegoms nei tai komandai, kuriai tuo metu teikia paslaugas. Jei tuomet būtinai reikia išlaikyti priešiškumą tarp komandų, tai komandų ribas peržengiantis profesionalų lojalumas privalo būti nuslopintas arba išreiškiamas paslapčia. Taigi advokatai jausdami, jog jų klientai pageidauja, kad jie rodytų antagonizmą priešiškos komandos advokatams, galbūt palauks pertraukos užkulisiuose, kur galės draugiškai kaip dera kolegoms pasišnekučiuoti

apie bylos eigą. Panašiai kalba ir Dale, aptardamas valstybės tarnautojų vaidmenį parlamento debatuose:

*Nustatyta, jog debatai kokia nors viena tema..., kaip taisyklė, trunka tik vieną dieną. Jei Departamentui taip nepasisekė, jog jis pateikė ilgą ir nesantaiką sukėlusį bilį visų Rūmų komitetui, tuomet ministras ir atsakingi už bilį ministerijos darbuotojai privalo čia būti nuo šešioliktos iki dvidešimt trečios valandos (o kartais iki gerokai vėliau, jeigu nebetaikoma vienuoliktos valandos taisyklė), o galbūt ir kiekvieną dieną, nuo pirmadienio iki ketvirtadienio, kiekvieną savaitę... Tačiau valstybės tarnautojai už šias savo kančias gauna atlyginimą. Kaip tik šiuo metu jiems patogiausia atnaujinti ir pagilinti savo pažintis Rūmuose. Dabar įtampa tarp narių ir valstybės pareigūnų mažesnė negu per tuos debatus, kuriems paskirta tik viena diena: leidžiama pasprukti iš svarstymų salės į rūkomąjį ar į terasą ir dalyvauti nuotaikingame pokalbyje, kol nuobodi garsenybė mėgina prakišti papildymą, kurio priimti neįmanoma, ir tą visi žino. C a m a r a d e r i e * užsimezga tarp visų tų, kurie vakaras po vakaro čia dalyvauja kartu su biliu, Vyriausybe, Opozicija ir valstybės tarnautojais.*[8]

Gana įdomu, tačiau kartais netgi broliavimasis užkulisiuose gali būti palaikytas per daug pavojingu pasirodymui. Tarkime, krepšinio lygos taisyklės reikalauja, kad žaidėjai, kurių komandos atstovaus priešingoms sirgalių pusėms, susitvardytų nuo draugiškų pokalbių prieš rungtynes.

Tai nesunkiai paaiškinama taisyklė. Jei žaidėjus matytų šnekučiuojantis tarsi susirinkusius popiečio arbatėlei, jiems sunkiai pavyktų įrodyti, jog jie pavirs dėl kamuolio besigrumiančiais priešais, vos prasidės žaidimas. Jie privalo elgtis kaip priešininkai visą laiką.[9]

Visais tokiais opozicinėms komandoms priklausančių specialistų broliavimosi atvejais svarbiausia ne tai, jog bus atskleistos komandos paslaptys ar nukentės jų interesai (nors tai gali įvykti, matome, kaip tai įvyksta), bet tai, kad sužlugs

* Bičiulystė *(pranc.)*.
[8] Dale, *op. cit.*, 150 p.
[9] Pinelli, *op. cit.*, 169 p.

įspūdis, jog šios komandos yra priešės, ką jos visą laiką siekė parodyti. Gali būti, jog konkretaus specialisto indėlis sutampa su jo spontaniška reakcija į konkrečios situacijos faktus ir tuomet jis iš karto nusiteikia priešiškai kitai komandai, kaip ir reikalaujama; tuo tarpu kai jis broliaujasi su savo atitikmeniu priešingoje komandoje, techninė jo indėlio vertė gal ir nenukenčia, tačiau dramaturginiu požiūriu iškart aišku, ko iš tiesų vertas toks jo indėlis – juk tai tik pirktas nuvalkiotas pasirodymas.

Šiuo svarstymu aš nenoriu implikuoti, kad broliavimasis vyksta tiktai tarp specialistų, laikinai atsidūrusių priešingose stovyklose. Kai ištikimybė vienai ir kitai pusei susikerta, grupė individų gali viešai paskelbti sudaranti vieną porą komandų, o niekam negirdint sudaryti kitą. Kai dvi komandos privalo tarpusavyje palaikyti itin aukštos įtampos antagonizmą arba socialinę distanciją, o kartais ir vieną, ir kitą, galima tikėtis, kad jos įkurs aiškiai apribotą regioną, kuris tarnautų ne tik kaip komandų pasirodymų užkulisiai, bet ir kaip zona, kuri būtų atvira *abiejų* komandų nariams. Pavyzdžiui, valdiškose psichiatrinėse ligoninėse dažnai pamatysime įrengtą kambarį arba izoliuotą ligoninės teritorijos dalį, kur pacientai ir prižiūrėtojai sanitarai gali susirinkti kartu, sakykim, pažaisti pokerį arba paliežuvauti kaip seni bičiuliai, ir visi žino, kad čia sanitarai nesielgs su pacientais valdingai. Panašius regionus kartais išvysime nužymėtus ir atitvertus armijų stovyklavietėse. Dar vienas pavyzdys iš prisiminimų apie gyvenimą jūroje:

Jau seniai galioja tokia taisyklė, kad laivo virtuvėje visi gali nebaudžiami išsakyti tai, kas slegia širdį, panašiai kaip Haid parko kalbėtojų kampe, Londone. Jei karininkas, išžengdamas iš virtuvės, išsineš jūreiviui kokią neapykantą už tai, ką šis pasakė, jis netrukus pasijus sabotuojamas ir turės palikti laivą, arba visi su juo nutrauks bet kokius santykius.[10]

[10] Jan de Hartog, *A Sailor's Life* (New York, Harper Brothers, 1955), 155 p.

Visų pirma, su virėju niekuomet nepasijusi vienišas. Visuomet aplink jį kas nors sukinėjasi, klausydamas jo apkalbų ar sielvarto istorijų, patogiai atsisėdęs ant mažo suolelio palei sieną, įkaitusią nuo priešpriešiais pleškančios krosnies, užsikėlęs kojas ant metalinio skersinio, įkaitusiais skruostais. Skersinis, į kurį viešintysis įremia pėdas, pasitarnauja mums kaip scenos užuomina: virtuvė juk yra tarsi laivo kaimo aikštė, o virėjas ir jo krosnis – kioskelis, iš kurio pardavinėjami dešrainiai. Tai vienintelė vieta, kur karininkai ir eiliniai laive tarnaujantys vyrai susitinka kaip lygus su lygiu; tą netrunka išvysti jaunas jūreivis, įžengęs su visažinio išvaizda. Kone pavadinęs jį „brangučiu" ar „draugužiu", virėjas tuoj parodys jam jo vietą, šalia Hanso, naftininko, ant mažučio suolelio...

Jeigu neįmanoma tokiu būdu virtuvėje nesivaržant išsipasakoti, kas slegia širdį, laivą ima gramzdinti povandeninės srovės. Visi sutinka, kad tropikuose įtampa išauga, o įgulą sunkiau suvaldyti. Vieni aiškina tą karščiu, kiti gi žino, jog tai įvyksta netekus amžių išmėginto saugos klapano: laivo virtuvės.[11]

Dažnai, kai dvi komandos sueina į socialinę sąveiką, vieną iš jų galėtume identifikuoti kaip turinčią žemesnį socialinį prestižą, o kitą komandą – aukštesnį. Paprastai kai galvojame apie tai, kas tokiu atveju padėtį išlygintų, tikimės, kad žemesnė komanda stengsis pakeisti sąveikos pagrindą palankesne jai kryptimi arba sumažinti socialinę distanciją bei formalumą tarp savęs bei pranašesnės komandos. Tenka tik stebėtis, kad netrūksta atvejų, kai pranašesnės komandos platesnių interesų vardan verčiau linkę sumažinti barjerus ir prisileisti žemesnę komandą arčiau, užmezgdamos su ja artimesnį ir daugiau lygiavos žadantį santykį. Įvertinę tai, kokių rezultatų galėtume susilaukti su užkulisių familiarumu atsigręžę į žemesniuosius, suprasime, kad jeigu mums nors kiek toliaregiškiau rūpi savo pačių interesai, tą turėtume padaryti nedelsdami. Taigi, ponas Barnardas pasakoja, kaip, stengdamasis sukliudyti prasiveržti streikui, jis tyčia

[11] *Ibid.*, 154–155 p.

keikdavosi, girdint bedarbių darbininkų interesams atstovaujančio komiteto nariams, be to, jei tikėsime jo pasakojimu, jis gerai žinojo štai ką:

Mano įsitikinimu, kurį dar patvirtina ir tie, kurių nuomonę aš gerbiu, bendra taisyklė yra tokia: nieko nėra netinkamiau, kaip aukštesnę padėtį užimančiam asmeniui keiktis, nukreipiant keiksmus į pavaldinius ar žemesnio statuso asmenis, arba šiems girdint, nors jie ir nėra nusistatę kaip nors priešiškai keiksnojimui, tegul net ir žino, jog viršininkas pripratęs keiktis. Aš paminėčiau tik vieną kitą žmogų, kuris taip darydamas nebūtų pakenkęs savo paties reputacijai. Šito priežastis, manau, yra paprasta: dėl to paties, kas atima kilnumą pranašesniojo padėčiai, tampa sunku priimti ir padėčių skirtingumą. Taip pat, kai įtraukta ištisa organizacija, kai viršininko padėtis simbolizuoja orgnizaciją, galima manyti, kad šituo užgaunamas ir organizacijos prestižas. Šiuo atveju, kuris veikiau išimtis, keikiamasi buvo sąmoningai, o keiksmus dar palydėdavo garsus trankymas į stalą.[12]

Panašią situaciją stebime tose psichiatrinėse ligoninėse, kur praktikuojama aplinkos terapija *(milieu therapy)*. Kai slaugės ir sanitarai būdavo pakviečiami dalyvauti švenčiausiame renginyje – medikų grupės susirinkimuose, nemedikams personalo nariams tai suteikdavo progą pajusti, kad atstumas tarp jų ir gydytojų sumažėjo, ir tikėtis, jog tai juos paskatins aktyviau paremti gydytojų požiūrį į pacientus. Neretai sutiksime, jog paaukojant tų, kas viršuje, išskirtinumą, įmanoma pagerinti esančiųjų apačioje nuotaiką. Senamadišką panašaus proceso aprašymą siūlo mums Maxwellas Jonesas, komentuodamas anglų patirtį aplinkos terapijos srityje:

Skyriuje mes pamėginome suteikti gydytojams tokį vaidmenį, kad jis atitiktų ribotus mūsų gydymo tikslus ir padėtų išvengti apsimetinėjimo. Tai reiškė geroką atotrūkį nuo ligoninės tradici-

[12] Chester I. Barnard, *Organization and Management* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1949), 73–74 p. Tokį elgesį reikėtų aiškiai atskirti nuo šiurkščios kalbos ir elgesio viršininko, kuris visą laiką išlieka savo paties samdytų darbininkų komandoje ir tokiais metodais „privilioja" juos dirbti.

jos. Mes ir rengiamės ne taip, kad atitiktume įprastinę šios profesijos žmogaus sampratą. Vengiame balto chalato, akis badančio stetoskopo, agresyvaus perkusavimo plaktukėlio – atributų, sustiprinančių mūsų kūnišką įvaizdį.[13]

Iš tiesų, kai analizuojame dviejų komandų sąveiką kasdieninėse situacijose, paprastai matome, jog iš pranašesnės komandos tikimasi, kad ji mažumėlę nusileis. Viena, to tikimasi todėl, kad toks fasado sušvelninimas tampa barterinių mainų pagrindu; pranašesnis gauna kokias nors paslaugas arba prekes; o žemesnis – jo savimeilę paglostančią artimumo pranašesniajam malonę. Taigi, žinoma, jog tas susitvardymas, kurį demonstruoja britų aukštesniosios klasės atstovai bendraudami su prekybininkais bei smulkiais valdininkėliais, akimirksniu išgaruoja, kai šių žemesniųjų tenka paprašyti kokios nors paslaugos. Toks distancijos sumažinimas dar gali tapti priemone spontaniškumui generuoti sąveikos metu ir metodu individams įtraukti į sąveiką. Bet kokiu atveju sąveika tarp dviejų komandų visuomet reiškia ir tai, jog šios leis sau šiokio tokio laisvumo, tegul jau vien tam, kad įsitikintų, ar nebūtų galima netikėtai įgyti pranašumo prieš opozicinę pusę.

Kai atlikėjas atsisako likti savo vietoje, galime tikėtis, jog jis užsitrauks režisieriaus, jei toks yra, taip pat ir auditorijos nemalonę. Kaip minėjome anksčiau šnekėdami apie triukšmingus kovotojus už savo teises, bet kokia papildoma nuolaida, kurią auditorijai suteikia vienas komandos narys, sukelia grėsmę kitų pasirinktajai pozicijai ir atima saugumą, kurį suteikia žinojimas, kokią padėtį turėsi užimti, įsitikinimo, kad šią padėtį kontroliuoji. Taigi, kai viena iš mokytojų mokykloje per daug nuoširdžiausiai užjaučia savo auklėtinius arba įsitraukia į jų pasirodymą pertraukų metu, ar yra pasirengusi užmegzti artimą kontaktą su tais mokiniais, kurių žemas statusas, kiti mokytojai pastebi, jog jiems sunku.

[13] Maxwell Jones, *The Therapeutic Community* (New York: Basic Books, 1953), 40 p.

beišsaugoti teisingą sampratą apie tai, kaip iš tiesų turi dirbti mokytojas.[14] Iš tiesų, kai kuris nors iš atlikėjų peržengia ribą, skiriančią komandas, kai kas nors iš jų tampa per daug artimas, per daug įsiteikiantis arba per daug antagonistiškas, reikia laukti, kad susiformuos atgarsių virtinė, kuri įtakos žemesę komandą ir konkrečius ribos peržengėjus.

Pateiksiu pavyzdį, kuriuo noriu paaiškinti, ką turiu galvoje sakydamas „atgarsių virtinė". Šį sykį buvo stebimi jūreiviai prekybiniame laive. Autorius tvirtina, jog karininkams susiginčijus, kas eis laive sargybą, jų nesutarimais pasinaudodavo jūrininkai, pasiūlydami užuojautą karininkui, su kuriuo, jų manymu, būdavo pasielgta neteisingai:

Šitaip darydami (įsiteikdami kuriai vienai iš susiginčijusių šalių), įgulos vyrai tikėdavosi, jog karininkas sušvelnins savo viršininkišką nuostatą ir leis jiems daugiau lygiavos svarstant padėtį. Netrukus tai įkvėpė juos tikėtis ir tam tikrų privilegijų – pavyzdžiui, kad jiems bus leista stovėti vairinėje, o ne ant tiltelio. Jie pasinaudodavo kolegų nesutarimu tam, kad pagerintų savo kaip pavaldinių padėtį.[15]

Šiuolaikinės psichiatrinio gydymo kryptys duoda mums ir daugiau tokių pavyzdžių. Norėčiau kai kuriuos iš jų paminėti.

Vieną atvejį noriu pateikti iš Maxwello Joneso studijos; nors šitą pavyzdį veikiau reikėtų suprasti kaip pritarimą tendencijai mažinti statuso skirtingumus tarp įvairių personalo lygių, taip pat ir tarp pacientų bei medikų :

Medicinos seserų grupės vientisumą gali suardyti vienos iš grupės narių nediskretiškas elgesys; medicinos sesuo, kuri atvirai leidžia, kad jos seksualines reikmes patenkintų pacientas, apverčia aukštyn kojom pacientų požiūrį į visą medicinos seserų grupę ir gerokai sumenkina terapinį medicinos seserų vaidmenį.[16]

Kita iliustracija galėtų pasitarnauti Bettelheimo prisiminimai apie tai, kaip jis įkūrė terapinę aplinką Sonios Shankam ortogeninėje mokykloje, Čikagos universitete:

[14] Asmeninis Helen Blaw, mokytojos, pareiškimas.

[15] Beattie, *op. cit.*, 25–26 p.

[16] Maxwell Jones, *op. cit.*, 38 p.

Terapinės aplinkos scenografija kuriama taip, kad tokie faktoriai kaip asmeninis saugumas, adekvatus instinktyvių poreikių patenkinimas bei grupės parama didintų vaiko jautrumą tarpasmeniniams santykiams. Tačiau aplinkos terapijos tikslai liktų nepasiekti, jeigu vaikai tuo pačiu nebūtų apsaugoti nuo nusivylimo, išgyvento aplinkoje, iš kurios kilę. Todėl svarbus vaiko saugumo jausmo šaltinis yra nuoseklus personalo elgesys, turiu galvoje tai, kad darbuotojai turėtų sugebėti atsispirti vaikų pastangoms sukurstyti juos vieną prieš kitą.

Šeimoje dauguma vaikų laimi vieno iš tėvų aistringą prisirišimą tik aistringų pretenzijų kitam iš tėvų kaina. Toks mechanizmas vaikui tampa pagrindu, kuriuo remdamasis vaikas neretai išmoksta kontroliuoti situaciją šeimoje kiršindamas tėvus vieną prieš kitą, tačiau tokiu keliu jis užsitikrina tik reliatyvų saugumą. Ypač sėkmingai naudojusių šią techniką vaikų sugebėjimas vėliau užmegzti neambivalentiškus santykius yra giliai pažeistas. Kaip ir bet kuriuo iš paminėtų atvejų, taip ir tada, kai vaikai atkuria edipines situacijas mokykloje, jie neigimo, teigimo arba dviprasmybių santykiais susisieja su atskirais mokyklos mokytojais. Ypač svarbu, kad tokie artimi saitai tarp vaikų ir individualių mokytojų nepaveiktų pačių personalo narių tarpusavio santykių. Jei visa terapinės aplinkos užimama erdvė stokos nuoseklumo, toks prisirišimas lengvai išsigims į neurotiškus santykius ir suardys identifikacijos pagrindą ir iš palankumo užmegztus bei jau išpuoselėtus santykius.[17]

Pabaigai dar viena iliustracija, paimta iš grupinės terapijos projekto, kuriame pateikti apmatai pasiūlymų, kaip įveikti pasikartojančius sąveikos sunkumus, sukeltus įkyrių pacientų:

Jie stengiasi užmegzti ypatingą santykį su gydytoju. Pacientai dažnai linkę puoselėti iliuzijas, kad tarp jo ir gydytojo egzistuoja slaptas supratimas, pavyzdžiui, jei kitas pacientas pareiškia tai, kas, jų manymu, skamba „beprotiškai", jie stengiasi

[17] Bruno Bettelheim and Emmy Sylvester, „Milieu Therapy", *Psychoanalytic Review*, XXXVI, 65 p.

pagauti gydytojo žvilgsnį. Jeigu jiems pavyksta sulaukti reakcijos iš gydytojo, kurią jie linkę interpretuoti kaip ypatingo ryšio su juo ženklą, tai gali gerokai pakenkti visos grupės darbui. Kadangi tokia pavojinga nebyli scena paprastai bus suvaidinta neverbališkai, gydytojas privalo ypač kontroliuoti savo neverbalinę veiklą.[18]

Gal šios citatos daugiau kalba mums apie iš dalies užmaskuotas autorių socialines nuostatas nei apie bendrus procesus, vykstančius, kai kas nors nukrypsta iš nurodytų vėžių, tačiau visai neseniai Stantonas ir Schwartzas savo darbe pateikė pakankamai smulkų aprašą tos pasekmių grandinės, kuri pradedama, peržengus ribą tarp dviejų komandų.[19]

Minėta, jog krizės momentais šios ribos gali ūmai sugriūti, ir priešingų komandų nariai gali užmiršti jiems nurodytas vietas vienas kito atžvilgiu. Minėjome taip pat ir tai, kad kartais tam tikrų tikslų pasiekiama – tai akivaizdu, – sumažinus barjerus tarp komandų, ir kad siekdamos tokių tikslų, pranašesnės komandos laikinai prisijungia prie žemesniųjų.

[18] Florence B. Powdermaker and others; „Preliminary Report for the National Research Council: Group Therapy Research Project," 26 p.

Savos komandos išdavystė, sugaunant kitos komandos nario žvilgsnį, suprantama, yra pats įprasčiausias dalykas. Pastebėkime, jog kasdieniniame gyvenime atsisakymas sueiti į tokio tipo suokalbišką komunikaciją, kai buvo pateiktas kvietimas tą padaryti, kvietėjui savaime yra įžeidimas, tiesa, nedidelis. Gavusiam kvietimą iškyla dilema, ar išduoti tokio reikalaujamo suokalbio objektą, ar užgauti asmenį, reikalaujantį suokalbio. Pavyzdį pateikia Ivy Compton-Burnett, *A Family and a Fortune* (London: Eyre & Spottiswoode, 1948), 13 p.:

„Bet aš neknarkiau, – tarė Blanche, jau nuolaidesniu tonu, jausdamas, kad praranda viršų. – Tą pats turėčiau žinoti. Juk neįmanoma būti nubudusiam, kelti tokį triukšmą ir jo negirdėti".

„Justinė metė šelmišką žvilgsnį į visus, kas tik galėjo jį sugauti. Edgaras padarė tą iš pareigos, tačiau tuoj pat iš kitos jis nusuko akis šalin".

[19] Alfred H. Stanton and Morris S. Schwartz, „The Management of a Type of Institutional Participation in Mental Illness," *Psychiatry*, XII, 13–26 p. Šiame straipsnyje autoriai aprašo slaugių familiarumo su konkrečiais pacientais reiškinį ir jo įtaką pacientams, personalui ir pačioms taisyklių nesilaikančioms slaugėms.

Reikėtų pridurti kaip apribojančią išlygą, kad sąveikaujančios komandos kartais atrodo pasiruošusios išžengti iš dramatizuoto konteksto, kuris numatytas jų vaidybai, ir ilgam pasinerti į paleistuvingai neišrankios klinikinės, religinės ar etinės analizės orgijas. Šio proceso įtaigią versiją stebime evangelikų visuomeniniuose judėjimuose, praktikuojančiuose atvirą išpažintį. Nusidėjėlis, reikia pripažinti, kartais ne itin aukštos socialinės kilmės, atsistoja ir papasakoja kitiems seanso dalyviams tokius dalykus, kokius įprasta slėpti ar racionalizuoti; tačiau jis paaukoja savo paslaptis bei jį saugančią distanciją, ir jo auka įkvepia ir kitus susirinkusius įsitraukti į diskusijas su užkulisiuose įmanomu solidarumu. Grupės terapija taiko panašų mechanizmą, skirtą komandos dvasiai pažadinti, įkvėpti dalyviams užkulisių brolystę. Asmuo, kurį slegia moralinio pobūdžio nuodėmės, atsistoja ir pasakoja apie save, ragina ir kitus išsakyti visa tai, ko paprastai nesakytume vienas apie kitą įprastos sąveikos metu. Grupės viduje užsimezga solidarumas, ir ši taip vadinama „socialinė parama" veikiausiai turi terapinę prasmę. (Kasdieninio gyvenimo požiūriu, vienintelis dalykas, kurį praranda pacientas, yra jo savigarba. Tokią pačią tendenciją greičiausiai pastebėtume ir anksčiau mano minėtuose medicinos seserų – gydytojų susitikimuose.)

Gali būti, kad tokie lūžiai nuo atskirumo prie artumo įvyksta nežmoniškos įtampos akimirkomis. O gal juos reikėtų vertinti ir kaip antidramaturginio visuomeninio judėjimo apraišką, išpažinties kultą?

Gal toks ribų nepaisymas išreiškia natūralią socialinių permainų fazę, kurios metu viena komanda transformuojama į kitą: komandos, kurios tariamai buvo laikomos priešininkėmis, keičiasi paslaptimis, kad galėtų vėl iš pradžių sukaupti „naujų skeletų, kuriuos suslėptų abiems bendrai priklausančioje spintutėje" (čia pažodžiui išskleista anglų kalbos idioma „skeleton in the closet", reiškianti „stropiai slepiamas", dažnai „šeimos paslaptis", *vert. past.*).

Tad matome, kad susiklosto situacijos, kai priešingos komandos, nesvarbu, ar jos industrinės, santuokinės ar nacionalinės, atrodo, pasiruošusios ne tik atskleisti savo paslaptis tam pačiam specialistui, bet ir pasiryžusios šį atsivėrimą įvykdyti priešininko akivaizdoje.[20]

Gal reikėtų užsiminti, kad viena iš palankiausių vietų stebėti skirtingų pozicijų sulyginimo veiklą, ypač laikinas išdavystes, ko gero, yra ne institucijos su nusistovėjusia socialine hierarchija, bet neoficialus draugiškas bendravimas, vykstąs tarp palyginti lygių asmenų. Iš tiesų, sankcionuotas tokio agresyvumo prasiveržimas atrodo viena iš draugijų gyvenimo ryškesnių charakteristikų. Dažnai tokiomis progomis tikimasi, kad du asmenys, klausytojų vardan, palaikys vienas su kitu tausojantį pokalbį ir kiekvienas iš jų, tik juokais, pabandys sukompromituoti antrojo pasirinktą poziciją. Galbūt užsimegs flirtas, kurio metu vyrai bausis palaužti moterų nepasiekiamumo pozą, o moterys gal pabandys „išmušti" iš vyrų įsipareigojimų jomis pasirūpinti, tuo pačiu nesuardydamos vyrų gynybinių pozicijų. (Kai flirtuoja tie, kurie sykiu priklauso ir skirtingoms sutuoktinių komandoms, galimas dalykas, kad įvyks nerimtos išdavystės bei „išpardavimai"). Penkių – šešių asmenų pokalbio rateliuose esminiai deriniai, tokie kaip viena sutuoktinių pora ir kita, šeimininkai ir svečiai, vyrai ir moterys, gali lengvabūdiškai būti nustumti į šalį, o dalyviai išsirikiuos pasirengę iš naujo persigrupuoti į komandas, nepiktai vieni kitus provokuodami, juokais šliedamiesi prie buvusios auditorijos ir atsigręždami į buvusios komandos bičiulius, atvirai šiuos išduodami ar juokais sudarydami su jais suokalbį. Itin tinkama atrodo, jei koks nors reikšmingą padėtį užimąs asmuo prigirdomas ir priverčiamas nusimesti savo fasadą bei tapti intymiai

[20] Pavyzdžiu gali būti tas vaidmuo, kurį prisiskiria sau Tavistocko grupė, jie laiko save terapeutais, neva suderinančiais darbininkų ir menedžerių antagonizmą industrinėse organizacijose. Žr. konsultacijų protokolus, užregistruotus Elioto Jaques veikale *The Changing Culture of a Factory* (London: Tavistock Ltd., 1951).

prieinamu mažumėlę už jį žemesniems. Tokį pat agresyvų toną, jau beveik visai be subtilybių, išgirsime žaidžiant žaidimus ar krečiant tokius pokštus, kurie žmogų, esantį pajuokos objektu, juokais priverčia „užkopti" į tokią padėtį, kokioje jį vargiai įmanoma įsivaizduoti.

Norėčiau pridurti dar vieną komentarą, gana apibendrintą, kuris, atrodo, kyla iš šių samprotavimų apie komandos elgesį. Nesvarbu, kas yra tai, kas pagimdo žmogiškąjį socialinio kontakto ir bičiulystės troškimą, šito pasekmės įgauna dvejopą formą: poreikį turėti auditoriją, prieš kurią išmėgintume išgirtąjį savo „aš", ir poreikį turėti komandos bičiulių, su kuriais galėtume leistis į suokalbišką intymumą ir užkulisiui būdingą atsipalaidavimą. O čia jau šitos analizės rėmai tampa per ankšti tiems faktams, kuriuos ji pati iškėlė. Nors tos dvi funkcijos, kurias mūsų atžvilgiu gali įvykdyti kiti, paprastai būna atskirtos (šioje knygoje daugiausia ir analizuoju priežastis, kodėl toks funkcijų atskyrimas būtinas), be abejo pasitaiko ir atvejų, kai abi funkcijas kone vienu metu vykdo tie patys kiti. Kaip minėjau, kartais šią dvigubą funkciją matome išreikštą kaip leidimą abiems pusėms nesivaržyti draugiškuose sambūriuose, o matome ją ir kaip vienos pusės įpareigojimą, į kurį nebūtinai atsakoma tuo pačiu; kaip, tarkime, įpareigojimas, kuris „parankinio" vaidmenį išplečia tiek, kad jį atliekantis asmuo visuomet bus čia pat po ranka tam, kad arba paliudytų įspūdį, kurį daro jo šeimininkas, arba padėtų pastarajam šį įspūdį perteikti. Taip, sakykime, psichiatrinės ligoninės nuošalesniuose kampeliuose gali išvysti sanitarą ir pacientą, kurie nuseno kartu; ir matom, kad iš paciento reikalaujama, jog jis būtų sanitaro juokelių atpirkimo ožiu kiekvieną kart, vos tik sanitaras parodys jam ženklą suokalbišku mirktelėjimu, ir tokia terapinė parama yra suteikiama sanitarui kiekvieną sykį, kai tik jis pareikalauja. Šiuolaikinį karinio adjutanto postą taip pat galima būtų laikyti tokiu „padėjėju", nes šį postą užimantis asmuo savo generolui tarnauja kaip komandos bičiulis; panorėjus visuomet galima jį pašalinti arba panaudoti kaip auditorijos narį. Kiti

pavyzdžiai – gatvių gaujos arba Holivudo režisieriaus asistento postas, kuris paprastai įsteigiamas aplink holivudines figūras susikuriančiuose „dvareliuose".

Šiame skyriuje aptarėme keturis tipus komunikacijos, kuri paprastai vyksta šalia pasirodyme kuriamo charakterio: elgesį su nedalyvaujančiais, scenos užuominas, komandos suokalbį ir pozicijų sulyginimo praktikas.

Kiekvienas iš šių elgesio tipų atkreipia dėmesį į vieną ir tą patį: komandos rodomas vaidinimas nėra spontaniška tiesioginė reakcija į situaciją, absorbuojanti visą komandos energiją ir sudaranti jos vienintelę socialinę realybę; pasirodymas yra sukurta realybė, iš kurios komandos nariai gali pasitraukti, ir pasitraukti taip toli, jog jie galės tuo pačiu metu, vaizduotėje ar iš tiesų, vaidinti kitus spektaklius, liudijančius apie kitas realybes. Nepriklausomai nuo to, ar atlikėjams atrodo, kad tas pastatymas, kurį jie rodo oficialiai, yra „realiausia" iš realybių, ar ne, jie vis tiek vogčiomis išsiduos, kad vaidina ir kitas realybės versijas, jų tikrą gausybę, ir kad kiekviena iš jų, neabejokime, prieštarauja visoms kitoms.

VI skyrius

MENAS VALDYTI ĮSPŪDĮ

Šiame skyriuje norėčiau sutelkti į viena viską, kas buvo pasakyta ar netiesiogiai užsiminta apie tas savybes, kurių iš atlikėjo pareikalauja užduotis sėkmingai suvaidinti scenoje charakterį. Todėl teks paminėti kai kurias įspūdžio valdymo technikas, kurios šias savybes įkūnija. Prieš pradedant tokią aptartį reikėtų paminėti, tam tikra prasme jau pasikartojant, kai kuriuos iš pagrindinių pasirodymo žlugdymo tipų, nes įspūdžio valdymo technikomis kaip tik ir siekiama tokių trukdymų išvengti.

Šios analizės pradžioje svarstydami bendras pasirodymo charakteristikas minėjome, kad atlikėjas privalo jausti atsakomybę už savo išraišką, nes patys menkiausi neatsargūs poelgiai kartais pasirodo sukonstruoti taip, kad jie taikliai perduoda tam momentui nepriderančius įspūdžius. Tokius poelgius pavadinome „netyčiniais gestais". Ponsonby pateikia pavyzdį, kaip pasirodymo režisieriaus pastangos išvengti vieno netyčinio gesto sukėlė kitą lygiai tokį patį gestą.

Vienas iš pasiuntinybės atašė turėjo nešti pagalvėlę su padėtais ant jo garbingais apdovanojimais, ir kad jie nenukristų, aš, perdūręs segtuku aksominę pagalvėlę, iš apačios prisegiau prie jos žvaigždę. Tačiau atašė tuo nepasitenkino ir pritvirtino segtuku prie pagalvėlės dar ir kilpelę, kad tikrai nenukristų. Taigi įvyko taip, kad kai princas Aleksandras, pasakęs tinkamą progai kalbą, mėgino „nusegti" nuo pagalvėlės žvaigždę, jam teko gerokai

pasikrapšty.., kol ją atsegė. Tai gerokai sumenkino patį įspūdingiausią ceremonijos momentą.[1]

Tenka pridurti, kad individas, kurį reikėtų laikyti atsakingu už tokio netyčinio gesto įvykdymą, šiuo gali iš esmės sukompromituoti savo paties vaidinimą, komandos bičiulio pasirodymą arba inscenizuotą auditorijos pasirodymą.

Kai autsaideris atsitiktinai įžengia į regioną, kuriame rodomas vaidinimas, arba auditorijos narys per neapdairumą įžengia į užkulisius, įsibrovėlis veikiausiai aptinka ten esančius *flagrante delicto**. Niekam nieko blogo neketinant, šio regiono veikla užsiėmę asmenys gali pasijusti akivaizdžiai aptikti darant tai, kas nesiderina su tuo įspūdžiu, kurį jie, dėl kur kas platesnių socialinių priežasčių, yra įpareigoti sudaryti įsibrovėliui matant. Tad čia ir susiduriame su taip vadinamais „įsiveržimais ne laiku".

Konkretaus atlikėjo gyvenime praeityje, taip pat ir dabartiniu metu jo atliekamų visų vaidmenų cikle, neišvengiamai atsiras bent vienas kitas toks faktas, kuris, įtrauktas į pasirodymą, sukompromituotų atlikėjo pretenzijas į tą „aš", kurį jis mėgina sukurti kaip situacijos apibrėžimo dalį.

Tokiems faktams priklauso patikimai saugomos „tamsios paslaptys" arba neigiamai vertinamos atlikėjo savybės, kurias visi mato, tačiau niekas apie jas neužsimena. Kai tokie faktai įtraukiami į situaciją, atlikėjas paprastai sutrikdomas. Suprantama, dėmesį į tokius faktus galima atkreipti netyčiniais gestais arba įsiveržimais ne laiku. Tačiau dažniau jie įvedami sąmoningais verbaliniais teiginiais arba neverbaliniais aktais, kurių prasmės, įtraukęs juos į sąveiką, individas nesupranta. Kasdienės vartosenos tikslu pavadinkime šiuos pertraukimus ar projekcijas *„faux pas"***. Kai atlikėjas nesusimąstydamas netyčia įveda į sąveiką tokios informacijos,

[1] Ponsonby, *op. cit.*, 351 p.
* nusikaltimo vietoje *(lot.)*.
** klaidingas žingsnis *(pranc.)*.

kuri sugriauna jo paties komandos įvaizdį, kalbame apie „netaktus" arba „leptelėjimus". Kai atlikėjas kelia pavojų kitos komandos sukurtam savo paties įvaizdžiui, galime šnekėti apie „plytas" ar „nevykusius įsiterpimus". Etiketo vadovėliai pateikia klasikinių perspėjimų saugotis tokių neapdairumų:

Jeigu draugijoje esama asmens, kurio jūs nepažįstate, atsargiai laidykite kokias nors epigramas ar malonius mažučius sarkazmus. Žiūrėkite, kad nepaleistumėte šmaikštaus pokšto apie virvę su kilpa tam, kieno tėvas buvo pakartas. Pirmoji sėkmingo pokalbio prielaida yra gerai pažinti draugiją.[2]

Jei susitikote draugą, kurio senokai nematėte, apie kurio situaciją ir šeimos istoriją nebuvote iš naujo informuotas ar nesate informuotas tiksliai, jums derėtų vengti teirautis arba daryti kokias nors užuominas apie konkrečius jo šeimos narius, kol neįgijote apie juos tikslesnių žinių. Kas nors gali būti miręs, kiti gali būti padarę kokių nors prasižengimų, atsiskyrę nuo šeimos arba juos gali būti ištikę kokios nors pasibaisėtinos nelaimės.[3]

Netyčiniai gestai, įsiveržimai ne laiku ir *faux pas* yra tie sumišimo ir disonanso šaltiniai, kuriuos įvykdęs asmuo neketino jų vykdyti, kurių individas būtų išvengęs, jei būtų iš anksto žinojęs tokio savo poelgio pasekmes. Tačiau esama situacijų, dažnai vadinamų „scenomis", kuriose individas elgiasi tokiu būdu, kad sunaikintų mandagų susitarimo išoriškumą arba jam rimtai pakenktų, ir nors jis šitaip elgiasi ne tik dėl to, kad sukeltų disonansą, jis vis viena veikia žinodamas, jog disonansas tikriausiai kils. Čia tinka buitiška frazė „sukelti sceną", nes iš tikrųjų tokie pertraukimai sukuria naują sceną. Ankstesnė ir numatyta sąveika tarp komandų staiga nustumiama į šalį ir į jos vietą galingai įsiveržia nauja drama. Reikšminga, kad tokia nauja scena reikalauja staigiai pergrupuoti narius į dvi naujas komandas ir iš naujo nužymėti jų atsakomybės ribas.

[2] *The Laws of Etiquette* (Philadelphia: Carey, Lee and Blanchard, 1836), 101 p.

[3] *The Canons of Good Breeding, 80 p.*

Kartais scenos įvyksta tada, kai komandų nariai nebegali toliau žiūrėti vienas kito netinkamo pasirodymo ir išrėžia viešą kritiką tiesiai į akis tiems individams, su kuriais jie turėtų dramaturgiškai bendradarbiauti. Toks neetiškas elgesys dažnai pražūtingas vaidinimui, kurį besikivirčijantieji turėtų parodyti; viena ginčo pasekmė yra ta, kad auditorijai iškart atsiranda proga žvilgtelėti į užkulisius, o kita, kad auditorija ima rimtai įtarti, jog pats pastatymas kažkoks ydingas, jeigu jau tie, kas geriausiai jį išmano, nesusitaria. Kito tipo scenos įvyksta, kai auditorija nusprendžia, kad jie daugiau nebegali žaisti mandagaus sąveikos žaidimo arba kad jie nebenori to daugiau daryti, ir užsipuola atlikėją, pažerdami tokių faktų ar ekspresinių poelgių, kurie, kaip žino abi komandos, nebus priimtini. Taip atsitinka ir tuomet, kai individas sukaupia savo socialinę drąsą ir nusprendžia „viską išdėti" kitam į akis, kitaip sakant, „rimtai ištrinkti jam galvą". Kriminalinis bylų nagrinėjimas įtvirtina tokią atvirą nesantaikos formą, panašiai kaip ir smurto detektyvų paskutinis skyrius, kur individui, iki šiol įtikinamai išsaugojusiam nekaltumo pozą, visų akivaizdoje yra iškeliami nepaneigiami akivaizdūs įrodymai, jog jo poza yra tiktai poza. Kitos rūšies scena įvyksta, kai sąveika tarp dviejų asmenų tampa tokia triukšminga, įkaitusi ar kitaip ima traukti dėmesį, jog šalia esantys asmenys, dalyvaujantys sąveikoje, yra priversti tapti liudininkais ar netgi palaikyti vieno arba kito dalyvio pusę, gal net įsivelti į peštynes. Ir pabaigai paminėkime dar vieno tipo sceną. Kai individas, veikiantis kaip vieno asmens komanda, rimtai patvirtina įvykdysiąs kokį įsipareigojimą ar pažadą, jis nepalieka sau iš šito jokios išeities, kol tokio įsipareigojimo ar pažado neatšaukia auditorija, todėl prieš tą darydamas jis paprastai užsitikrina, kad šis jo įsipareigojimas ar pažadas susilauktų auditorijos pritarimo ir jai įtiktų. Bet jeigu jo motyvai pakankamai stiprūs, individas galbūt prisiims net ir tokius įsipareigojimus ar pažadus, kuriuos, kaip pats žino, auditorija gali ir atmesti. Todėl auditorijai matant individas sąmoningai susilpnina

gynybą, taip sakant, jų pasigaili. Tokiu poelgiu individas kreipiasi į auditoriją, ragindamas auditoriją jaustis jo komandos dalimi arba leisti jam pasijusti auditorijos komandos dalimi. Tai pakankamai gėdinga, tačiau kai tokį reikalavimą, iškeltą neapsisaugojus, atsisakoma patenkinti individui tiesiai į akis, jis patiria tai, ką vadiname pažeminimu.

Aš apsvarsčiau kai kurias svarbesnes pasirodymų pertraukimų formas – netyčinius gestus, nesavalaikius įsiveržimus, *faux pas* ir scenas. Tokie trukdymai kasdiene kalba vadinami „incidentais". Kai įvyksta incidentas, kyla grėsmė atlikėjo kuriamai realybei. Tokios situacijos dalyviai veikiausiai reaguos pasimesdami, pasijusdami nepatogiai, sutrikdami, susinervindami. Perteikiant šią mintį pažodiškai, dalyviai iš tiesų „išeina iš veido". Kai tokio pasimetimo ar sutrikimo požymiai tampa pastebimi, ta realybė, kokią norima parodyti vaidinimu, veikiausiai bus įstumta į pavojų, jos vaizdas praras ryškį, nes tokie nervingumo ženklai dažnai yra vaidmenį kuriančio individo aspektas, o ne jo kuriamo charakterio aspektas, todėl auditorijai primetamas žmogaus, esančio už kaukės, įvaizdis. Norint išvengti tokių incidentų ir iš jų išplaukiančių keblumų, reikėtų, kad visi sąveikos dalyviai, taip pat ir tuo metu nedalyvaujantys, pasižymėtų tam tikromis savybėmis ir pritaikytų šias savybes pasirodymui išgelbėti skirtose praktikose. Minėtas savybes ir praktikas aptarsime, jas sugrupavę tokiu būdu: savigynos priemonės, atlikėjų panaudojamos jų pasirodymui išgelbėti, apsauginės priemonės, auditorijos ir autsaiderių pasitelkiamos tam, kad padėtų atlikėjui išgelbėti jo pasirodymą; ir pagaliau priemonės, kurių tenka imtis atlikėjui, idant užtikrintų auditorijai ir autsaideriams galimybę pritaikyti apsaugines priemones jo pasirodymui gelbėti.

Savigynos praktikos bei ją užtikrinančios savybės

1. DRAMATURGINĖ IŠTIKIMYBĖ. Akivaizdu, kad jeigu komanda nori likti ištikima tai krypčiai, kurią ji pasirinko, tai komandos nariai privalo elgtis taip tarsi būtų prisiėmę tam tikrus moralinius įsipareigojimus. Pertraukose tarp pasirodymų jie neturi teisės išduoti komandos paslapčių; tai neleidžiama nei egoistiniais sumetimais, nei iš principo, nei dėl diskretiškumo stygiaus. Tad vyresniems šeimos nariams, jei jie nori apkalbinėti ar atvirauti tarpusavyje, dažnai tenka saugotis, kad jų nenugirstų vaikas, nes niekada negali tikrai žinoti, ar vaikas neišpasakos kam paslapčių.

Taigi turbūt tik tada, kai vaikas taps pakankamai protingu, jo tėvai, jam įžengus į kambarį, kaskart nepatylins balsų. XVIII a. rašytojai pasakoja apie tarnų neištikimybę, tik čia kalbama apie asmenis, kurie pagal savo amžių jau galėtų elgtis ir taktiškiau:

Tokia ištikimybės (tarnų šeimininkams) stoka sukeldavo galybę smulkių nepasitenkinimo priežasčių, ir apsaugotas nuo jos nebuvo nei vienas, kas samdydavo tarnus. Labiausiai kompromituojanti tarnų savybė būdavo išpasakoti apie savo šeimininko reikalus. Į tai atkreipė dėmesį Defoe, perspėdamas namų darbininkes:

Pridurkite prie kitų dorybių PAMALDUMĄ, *kuris išmokys jus saugoti šeimos paslaptis; šio Stoka sukelia rimtus Nusiskundimus..."*[1]

Tad balsai nuleidžiami ir prisiartinus tarnams, tačiau XVIII a. pabaigoje jau žinoma ir kita priemonė, kaip apsaugoti paslaptis nuo tarnų.

Kelių aukštų stalelis tarnavo kaip nebylus padavėjas, ant kurio prieš prasidedant pietums tarnai sukraudavo maistą, gėrimus, valgymo įrankius, o tuomet pasišalindavo palikę svečius, kad jie apsitarnautų patys. [2]

[1] Hecht, *op. cit.*, 81 p. citata iš Defoe *The Maidservant's Modest Defense.*
[2] Hecht, *op. cit.*, 208 p.

Apie tokią dramaturginę priemonę Anglijoje pasakoja Mary Hamilton:

„Kai mano pusbrolis Charles Cathcart pietavo su mumis pas ledi Stormont; mes visi vaišinomės prie sukiojamų staliukų, ant kurių iš anksto buvo sudėti užkandžiai, todėl mūsų pokalbio nevaržė kambaryje besisukinėjantys tarnai".[3]

„Per pietus mus aptarnavo parankūs „nebylūs padavėjai", iš anksto paruošti staliukai – tad pokalbio metu nesijautėme atgrasiai saugomi nuolat šalia stūksančių tarnų."[4]

Be to, komandos nariai neturėtų, pasinaudodami tuo, kad buvoja fasadiniame regione, inscenizuoti savo pačių vaidinimo, kaip, sakykim, daro amžiaus tekėti sulaukusios stenografės, kurios kartais nustelbia visą darbo kabineto aplinką demonstruodamos vešlias pagal paskutinę madą išpuoselėtas savo grožybes. Atlikėjui nedera savo išėjimo vaidinti panaudoti kaip progą kaltinti savo komandą. Atlikėjai turėtų būti pasirengę su dėkingumu priimti ir menkesnius vaidmenis, atlikti juos su teigiama nuostata ir entuziazmu, nepriklausomai nuo to, kada, kur ir kam suvaidinti jiems paskiria visa komanda. Jie privalo į savo vaidmenį įsijausti tiek, kiek prireiks, kad atliekamas vaidmuo auditorijai neatrodytų tuščias ir dirbtinis.

Gal svarbiausias klausimas stengiantis išsaugoti komandos narių ištikimybę vieno kitam, (taip pat ir ištikimybę kitų tipų kolektyvų nariams) yra sutrukdyti atlikėjams pajusti auditorijai tokią užuojautą, kad tie kartais neatskleistų jai, kokias pasekmes turėsiąs tas įspūdis, kuris prieš jos akis kuriamas, ar kokiais nors kitokiais būdais nepriverstų visos komandos už tokį prieraišumą sumokėti. Pavyzdžiui, Britanijoje, nedidelėse bendruomenėse, parduotuvių menedžeriai dažnai pasirodys lojalūs organizacijai ir kaip įmanydami liaupsins klientui parduodamą produktą, neretai užuot patarę meluodami, tačiau daug dažniau sutiksime pardavėją,

[3] *Ibid.*, 208 p.
[4] *Ibid.*, 208 p.

kuris ne tik apsimeta, kad įsijaučia į pirkėjo vaidmenį, bet ir iš tiesų praktiškai pataria, ką pirkti, ko ne. Tarkime, Šetlando saloje teko girdėti, kaip pardavėjas paduodamas klientui butelį gazuoto vyšnių limonado, tarstelėjo: „Nesuprantu, kaip jūs šitą niekalą galite gerti". Niekam iš girdėjusiųjų tai nepasirodė stulbinančiu atvirumu, – panašius komentarus gali kiekvieną dieną išgirsti salos parduotuvėse. Degalinėse, pavyzdžiui, menedžeriai kartais nepritaria tam, kad aptarnaujantiems būtų paliekama arbatpinigių, nes toks elgesys gali paskatinti neteisėtai be eilės aptarnauti kelis išrinktuosius, o tuo tarpu visi kiti klientai turės laukti eilėje.

Viena iš pagrindinių technikų, kaip komanda gali apsisaugoti nuo panašios neištikimybės, yra išugdyti tvirtą grupės solidarumo jausmą komandos viduje, o tam būtina sukurti užkulisinį auditorijos įvaizdį – tokį nežmonišką, jog atlikėjai neišdrįstų savęs mulkinti, patikėdami tariamu savo emociniu bei moraliniu imunitetu. Tad kiek komandos nariai ir jų kolegos sudaro socialinę bendruomenę, kuri sugeba kiekvienam atlikėjui pasiūlyti vietą ir moralinės paramos šaltinį, nesvarbu, sėkmingai ar ne jis išsaugo prieš auditoriją savo fasadą, regis, tiek atlikėjai ir įstengia išvengti abejonių, kaltės ir bet kokio apgaudinėjimo. Gal beširdišką Indijos tagų, galvažudžių ir smaugikų įgudimą žudyti galima būtų paaiškinti jų religija ir ritualinėmis praktikomis, kurių dalimi buvo ir plėšikavimas; gal kalinių sėkmingą „užsig-rūdinimą" irgi paaiškintume jų vadinamajame „nusikaltėlių" pasaulyje egzistuojančiu socialiniu solidarumu ir taikliai išreiškiamu teisėtųjų pasaulio juodinimu. Gal solidarumo samprata bent iš dalies leidžia mums suprasti, kodėl grupės, kurios susvetimėjusios su bendruomene arba dar nėra į ją inkorporuotos, taip lengvai įsilieja į „nešvarias" profesijas ir tokias aptarnavimo sritis, kur reguliariai apgaudinėjama.

Antroji technika, kaip įveikti pernelyg glaudų ryšį tarp atlikėjų ir auditorijos, yra periodiškas auditorijos keitimas. Taip degalinių menedžeriai kas kiek laiko būdavo perkeliami

iš vienos degalinės į kitą, kad jie neužmegztų patvaresnių asmeninių kontaktų su konkrečiais klientais. Nustatyta, kad kai tokiems ryšiams būdavo leista užsimegzti, menedžeris kartais pirma atsižvelgdavo į paskolos prašančio bičiulio, o tik paskui į kompanijos interesus.[5] Banko menedžerius ir kunigus taip pat būdavo įprasta perkelti iš vienos vietos į kitą, dėl tų pačių priežasčių, kaip kažkuomet kolonijų administratorius. Kaip pamatysime iš šio pavyzdžio apie organizuotą prostituciją, dar vienu pavyzdžiu galėtų būti kai kurių sričių moteriškos lyties profesionalės:

Šiais laikais tokius reikalus tvarko Sindikatas. Merginos nepaliekamos vienoje vietoje ilgiau, kad nesusipažintų su kuo nors artimiau, kad neimtų daugiau šnekėtis. Nedaug tėra šansų, kad mergina įsimylės kokį nors jaunuolį – na, suprantate, ir ims protestuoti. Tačiau, kad ir kaip ten būtų, prostitutė, kuri šią savaitę Čikagoje, kitą savaitę atsidurs šv. Luise, o gal bus nusiųsta į dar pustuzinį vietų tame pačiame mieste, prieš išbrukant ją kur nors toliau. Ir jos niekuomet nežino, kur vyks, kol joms nepasakoma.[6]

2. DRAMATURGINĖ DISCIPLINA. Komandos pasirodymui lemtingai svarbu, kad kiekvienas komandos narys paklustų dramaturginei drausmei ir šios drausmės laikytųsi atlikdamas savo vaidmenį. Turiu galvoje tą faktą, kad nors atlikėjas yra tariamai pasinėręs į vaidybą, atsidėjęs tai veiklai, kurią atlieka, ir veikiausiai, kad į tai, ką daro, pasinėręs spontaniškai, neapskaičiuotu būdu, vis viena, emocine prasme jis turėtų likti atsiribojęs nuo savo pasirodymo, kad įstengtų susidoroti su dramaturginiais netikėtumais, jeigu jų iškiltų. Jis privalo pademonstruoti, kad intelektualiai bei emociškai yra įsitraukęs į veiklos, kurią rodo, atlikimą, tačiau

[5] Aišku, tokia išdavystė sistemingai inscenizuojama kai kuriose komercinėse organizacijose, kur klientui klerkas suteikia „specialią" kainos nuolaidą, vaidindamas, kad daro tai su viltimi, kad pirkėjas taps jo nuolatiniu klientu.

[6] Charles Hamilton, *Men of the Underworld* (New York: Macmillan, 1952), 222 p.

privalo išlikti budrus ir iš tiesų jokiu būdu negali taip įsijausti į tai, ką vaidina, kad vaidyba atitrauktų jo dėmesį nuo bendros užduoties, nuo sėkmingo pasirodymo.

Disciplinuotas atlikėjas, kalbant dramaturginiais terminais, yra toks, kuris atsimena savo vaidmenį ir jį atlikdamas nepriduria nenumatytų gestų, nepadaro jokių *faux pas*. Jis kupinas diskretiškumo, jis neišduoda pasirodymo nevalingu jo paslapčių atskleidimu. Jis niekuomet „nepasimeta", jis nepasiruošęs gali pridengti netinkamą savo komandos narių elgesį, tuo pačiu sudarydamas įspūdį, jog vaidina viso labo tik savo vaidmenį. O jeigu neįmanoma išvengti arba nuslėpti pasirodymo trukdymo, drausmingas atlikėjas bus pasiruošęs pateikti įtikinamą priežastį, paaiškinančią, kodėl į pasirodymo trukdį galima nė nekreipti dėmesio; jis pasiruošęs juokais įtikinti, jog šis epizodas nė kiek nesvarbus, kuo nuoširdžiausiai atsiprašyti ir nusižeminęs raginti sugrąžinti į jų ankstesnę padėtį tuos, kas dėl šio trukdymo kalti. Disciplinuotas atlikėjas nestokoja savikontrolės. Jis pajėgia nuslopinti emocinę reakciją į asmenines problemas, į komandos narius, kai jie suklysta, taip pat ir į auditoriją, kai ši pažadina jame nepageidaujamą palankumą arba priešiškumą. Jis moka susivaldyti ir nesijuokti iš tokių dalykų, kuriuos visi mano esant rimtais, sugeba įveikti save, kad nelaikytų rimtais tų dalykų, kurie visų suprantami kaip humoristiniai. Kitaip sakant, jis sugeba nuslopinti spontaniškus jausmus, idant sudarytų įspūdį, kad laikosi tos emocinės nuostatos, tos ekspresinės *status quo*, kokia nurodyta jo komandos pasirodymo, nes uždrausto afekto demonstravimas gali ne tik tapti nepageidaujamų atskleidimų priežastimi bei suardyti galiojantį konsensą, bet ir kelia grėsmę, kad auditorijai bus netiesiogiai pranešta apie komandos nario statusą. Disciplinuotam atlikėjui nepritrūks savitvardos iš neoficialaus privataus lygmens pereiti į kokius reikia viešumo lygmenis, ir tokios permainos neprivers jį sutrikti.[7]

[7] Pvz. žr. Page, *op. cit.*, 91–92 p.

Dramaturginės disciplinos centras, galima sakyti, yra veido ir balso valdymas. Tai esminis asmens kaip atlikėjo sugebėjimų patikrinimas. Tikrąją emocinę reakciją jam tenka paslėpti, o prideramą emocinę reakciją pademonstruoti. Atrodo, kad neretai komanda griebiasi erzinimo kaip neformalios iniciacijos priemonės, kuri skirta išugdyti naujo nario sugebėjimui „suprasti juokus", o sykiu ir patikrinti, ar jis sugebės išlaikyti draugišką nusiteikimą, kai apie jokį draugiškumą iš tiesų negali būti nė kalbos. Kai individas išlaiko tokį ekspresinės kontrolės patikrinimą, nesvarbu, ar jį gauna iš naujų savo komandos narių juokų pavidalu, ar jam netikėtai pasiūloma suvaidinti rimtame spektaklyje, nuo to laiko jis jau gali rizikuoti jaustis atlikėju, kuris gali pasitikėti savimi, kuriuo gali pasikliauti kiti. Itin taiklus to pavyzdys pateikiamas Howardo S. Beckerio straipsnyje apie marichuanos rūkymą. Beckeris praneša, jog nereguliariai vartojantis šį narkotiką asmuo labiau bijo, jog bus aptiktas tėvų ar bendradarbių, kurie nedelsiant pareikalaus iš jo pasirodyti kaip įprasta, tarytum jis nebūtų paveiktas narkotikų. Akivaizdu, jog vartojantis nereguliariai patvirtinamas kaip reguliarus vartotojas tik tada, kai jis išmoksta „būti apsvaigęs" ir tuo pačiu taip suvaidinti prieš nerūkančius, kad nė mažž neišsiduotų. Tokių pačių sunkumų, gal ne tokia dramatiška forma, iškyla kasdieniame šeimos gyvenime, kai reikia nutarti, kiek turi būti apmokyti jaunieji komandos nariai, kad jie galėtų dalyvauti viešose ir pusiau viešose ceremonijose, nes tik tuomet, kai vaikas išmokęs suvaldyti savo temperamentą, jis galės tapti pilnateisiu tokių ceremonijų dalyviu.

3. DRAMATURGINIS APDAIRUMAS. Lojalumas ir disciplina dramaturgine šių terminų prasme yra savybės, kurių reikalaujama iš komandos narių, jei jie nori, kad būtų tęsiamas jų surengtas pasirodymas. Be to, būtų naudinga, jeigu komandos nariai pasitelktų daugiau įžvalgumo iš anksto nuspręsdami, kokį vaidinimą statyti. Negalima prarasti apdairumo.

Jeigu nedidelė tikimybė, kad jie bus matomi, galima pasinaudoti proga ir atsipalaiduoti; kai nedidelis šansas, kad bus patikrinti, nereikšmingus faktus galima pateikti taip, kad jie sužėrėtų, o atlikėjai gali suvaidinti savo vaidmenį suteikdami jam visą jo didybę. Jei neparodoma pakankamai stropumo ir garbingumo, veikiausiai pasirodymas bus pertrauktas; jeigu stropumo ir garbingumo reikalaujama per griežtai, tuomet atlikėjai tikriausiai bus suprasti ne tik „per daug gerai", jie gali likti ir nesuprasti, ne iki galo suprasti ar griežtai apriboti tuo, ką gali sukurti iš jiems atvertų dramaturginių galimybių. Kitaip sakant, atsižvelgiant į komandos interesus, iš atlikėjų bus pareikalauta parodyti atsargumo ir apdairumo inscenizuojant pastatymą, iš anksto pasiruošiant galimiems atsitiktinumams ir panaudojant dar neišsemtas pastatymo galimybes. Dramaturginio apdairumo paisymas ar išraiška įgyja gerai mums pažįstamas formas, kai kurias iš šių įspūdžio valdymo technikų aptarsime vėliau.

Akivaizdu, kad viena iš technikų, kurias gali panaudoti komanda, yra pasirinkti narius, kurie yra ištikimi ir drausmingi, o antra – aiškiai įsitikinti, kiek lojalumo ir disciplinos komanda gali tikėtis iš savo narių kaip visumos, nes nuo to, kiek šių savybių turės komandos nariai, itin smarkiai priklausys galimybė tinkamai suvaidinti spektaklį, o sykiu ir tai, ar saugu suteikti vaidinimui rimties, svorio ir orumo.

Apdairus atlikėjas taip pat negailės pastangų pasirinkti tokią auditoriją, kuri suteiks jam mažiausiai rūpesčių, leisdama jam rodyti tokį vaidinimą, kokį jis nori, ir neversdama jo vaidinti to, kurio nenori. Tarkime, užregistruota, jog mokytojai nemėgsta dirbti nei su žemesniųjų, nei su vyresniųjų klasių moksleiviais, nes šios abi grupės itin apsunkina uždavinį išlaikyti klasėje tokią situaciją, kuri leistų įtvirtinti profesinį mokytojo vaidmenį.[8] Mokytojai pereina mokyti viduriniųjų klasių būtent dėl šių dramaturginių priežasčių. Taip pat sukaupta duomenų apie tai, jog medicinos seserys

[8] Becker, „Social Class Variations..." *op. cit.*, 461–462 p.

mėgsta dirbti operacinėje, o ne aptarnauti ligonius palatose, nes operacinėje taikomos priemonės laiduoja, jog auditorija, kurią tesudaro vienas narys, netrukus ima nebesuvokti pasirodymo trūkumų, dėl to operacinė komanda gali atsipalaiduoti ir pasišvęsti technologiniams, o ne dramaturginiams veiklos kriterijams vykdyti.[9] Kai auditorija užmiega, įmanoma netgi pasikviesti „šešėlinį chirurgą", kad jis atliktų užduotis, kurias atlikę vėliau tvirtins visi kiti.[10] Panašiai, sakykim, turint galvoje, jog iš vyro ir žmonos yra reikalaujama parodyti santuokinį solidarumą užimant svečius, būtina, kad iš svečių tarpo būtų pašalinti tie nariai, į kuriuos jų požiūriai skiriasi.[11] Tam, kad įtakinga ir valdžią turinti figūra sėkmingai suvaidintų draugiško asmens vaidmenį organizacijoje vykstančioje sąveikoje, jam praverstų įsitaisyti asmeninį liftą ir apsijuosti keliomis eilėmis saugančių jį registratorių bei sekretorių, kad niekas jo nepamatytų tuomet, kai jam tenka elgtis su kuo nors kaip beširdei būtybei ar snobui.

Aišku, siekiant garantuoti, jog nė vienas komandos narys ir nė vienas auditorijos narys nepasielgtų neprideramai, lengviausia būtų kiek įmanoma apriboti abiejų komandų dydį. Jei visa kita ir liks nepasikeitę, vis viena, kuo mažiau narių, tuo mažesnė tikimybė, kad jie pridarys klaidų, sukels „sunkumų", išduos. Tad prekybos agentai su pasiūlymais pirkti mieliau artinasi prie pavienių klientų, nes įprasta manyti, jog dviejų asmenų auditorijai yra nepalyginamai sunkiau „parduoti" negu vieno. Kai kuriose mokyklose galioja nerašyta taisyklė, jog nė vienas mokytojas neturi teisės įžengti į kito mokytojo klasę, kai šis veda pamoką; matyt, remiamasi

[9] Nepublikuota Edithos Lentz tyrimų ataskaita. Reikia pastebėti, kad kartais be bendrosios anestezijos operuojamam pacientui būdavo uždedamos ausinės, kad jis girdėtų per radiją transliuojamą muziką, tokiu būdu gana sėkmingai atitraukiant jį nuo operuojančios komandos pokalbio.

[10] Solomon, *op. cit.*, 108 p.

[11] Ši tema išvystyta Mary McCarthy novelėje „A Friend of the Family", pakartotinai išspausdinta Mary McCarthy, *Cast a Cold Eye* (New York: Harcourt Brace, 1950).

prielaida, jog greičiausiai naujas atlikėjas padarys ką nors tokio, kas laukiančioms moksleivių auditorijos akims pasirodys kaip prieštaravimas įspūdžiui, kurį su tokiu vargu sukūrė juos mokantis mokytojas.[12] Tačiau reikia nurodyti dvi priežastis, dėl kurių toks asmenų skaičiaus apribojimo metodas taip pat yra ribotas. Pirma, kai kurių pastatymų neįmanoma parodyti, jei neužtikrinama, kad techninei pagalbai suteikti bus surinktas pakankamai didelis asmenų būrys. Taigi nors generalinis armijos štabas suvokia, kad kuo daugiau karininkų žinos tolimesnės veiksmų fazės planą, tuo daugiau galima tikėtis, kad kuris nors iš jų atskleis strategines paslaptis, štabo karininkai vis viena priversti atskleisti paslaptis gana dideliam būriui kitų karininkų, kad galėtų planuoti ir parengti operaciją. Antra, paaiškėja, kad individai, kaip ekspresinės ekipuotės elementai, kai kuriomis prasmėmis gali būti panaudoti daug efektyviau nei tie scenografijos elementai, kurie nėra žmonės. Tuomet, jeigu individui bus suteikta ypatingo dramatinio reikšmingumo vieta, gali prireikti sutelkti ir gausią dvaro palydą, kad būtų sukurtas įtaigus jo liaupsinimo įspūdis.

Minėjau, kad stengdamasis likti ištikimas faktams, atlikėjas tikriausiai įmanys apsaugoti savo pastatymą, tačiau suręsti itin sudėtingą pasirodymą tuomet jam turbūt bus nelengva. Norint sukurti sudėtingą pastatymą scenoje, atlikėjui, matyt, būtų saugiau atsitolinti nuo faktų nei laikytis jų įsikabinus. Religijos kulto atstovui visiškai nesudėtinga parodyti iškilmingą, baimę varantį reginį, nes nėra jokių priimtų būdų, kuriais jo spektaklį būtų galima sukompromituoti. Tarkime, profesionalas išsireikalauja, kad paslaugos, kurias jis teikia, būtų vertinamos ne pagal pasiektus rezultatus, bet pagal tai, kiek sėkmingai buvo pritaikyti jo profesiniai įgūdžiai; žinoma, jis tvirtina, kad jo darbą įvertinti gali tik jo kolegų grupė. Šis profesionalas gali iš esmės at-

[12] Becker, „The Teacher in the Authority System of the Public School", *op. cit.*, 139 p.

sidėti savo pasirodymui, su visa savo įtaka ir orumu, nes žino, jog tik ypač kvaila klaida galėtų sugadinti jo kuriamą įspūdį. Taigi, prekybininko pastangos įgyti profesinį mandatą galėtų būti suprantamos kaip pastangos įgyti kontrolę tai realybei, kurią jie siūlo savo klientams; ir vėl matome, kad kai tokią kontrolę įgyji, daugiau gali nesivarginti dėdamasis apdairiai kukliu, o vien tik didžiuotis savo profesijos išmanymu.

Atrodo, jog esama ryšio tarp to, kiek vaidinant parodoma kuklumo, ir to, kiek trunka pasirodymas. Jei auditorija išvys tik trumpą vaidinimą, tikimybė, kad įvyks kokie nors kompromituojantys įvykiai, nedidelė, o atlikėjas jausis palyginti saugiai, ypač anoniminėmis aplinkybėmis, net ir tada siekdamas išlaikyti fasadą, kuris ganėtinai melagingas.[13] Amerikos visuomenėje egzistuoja vadinamasis „telefoninis balsas", tam tikra išpuoselėto pokalbio forma, nenaudojama šnekantis „akis į akį", nes tai per daug pavojinga. Didžiojoje Britanijoje tokių kontaktų tarp nepažįstamųjų metu, kai neabejojama, kad pokalbis bus labai trumpas, – na, tokios rūšies kontaktai, kaip „prašau", „ačiū", „atsiprašau", „ar galiu kalbėti su ..." – išgirsi daugiau valdiškos mokyklos intonacijų nei esama valdišką mokyklą baigusių žmonių. Anglų–amerikiečių visuomenėje tokie socialiniai institutai kaip gyvenamieji būstai nėra aprūpinti pakankama scenos įranga, kad mandagaus svečių priėmimo spektaklį galėtų tęsti ilgiau nei kelias valandas; tik aukštesniosios ir viduriniosios klasės namuose jau matome instituciją savaitgalio svečiui, nes tik šio lygio atlikėjai jaučiasi turintys pakankamai ženklų – prasmės nešėjų, kad galėtų parodyti ilgėlesnį svečio

[13] Kai paslaugas būtina teikti trumpai ir anonimiškai, aptarnaujantys asmenys išmoksta įžvelgti tai, ką jie vadina dirbtinumu. Tačiau kadangi jų padėtį aiškiai apibrėžia privalomas vaidmuo, į dirbtinumą jie negali atsakyti dirbtinumu. Tuo pačiu klientai, kurie yra tuo, kuo dedasi esą, dažnai įtaria, kad aptarnaujančiam asmeniui tai nepatinka. Tuomet klientas gali susigėsti, nes jis jaučiasi taip, kaip jaustųsi, jei iš tiesų apsimetinėtų taip, kaip atrodo apsimetinėjąs.

sutikimo vaidinimą. Sakykim, Šetlando bendruomenėje kai kas iš saliečių viduriniajai klasei priderantį vaidinimą įstengė ištempti tik per arbatą ar vienerius pietus, kartais per savaitgalį; daugumai saliečių atrodė saugiau pasirodyti viduriniosios klasės auditorijoms priešakiniame balkone, o dar geriau bendruomenės salėje, kur pasirodymo naštą ir atsakomybę galėjo pasidalinti ne vienas komandos narys.

Atlikėjas, noręs elgtis dramaturgiškai, apdairiai turės priderinti savo vaidinimą prie informacijos apie sąlygas, kokiomis jam teks vaidinti. XIX a. Londone senstelėjusios prostitutės, kurios dirbdamos stengdavosi neišlįsti iš pritemdytų parkų kampų, kad jų veidai neatbaidytų priviliotos auditorijos, naudodavo dar senesnę už savo profesiją strategiją.[14] Atlikėjas privalėtų turėti galvoje ne tik tai, kas bus matoma, jam dera atsižvelgti ir į auditorijos apie jį jau turimą informaciją. Kuo daugiau auditorija žino apie atlikėją, tuo mažiau įmanoma, jog ta informacija, kurią jie sužinos sąveikos metu, kaip nors radikaliau juos paveiks. Antra vertus, kai auditorija iš anksto neturi jokios informacijos, galima manyti, jog informacija, gauta sąveikos metu, įgis lemiamos reikšmės. Tad galime tikėtis, jog individai atsipalaiduos ir taip įtemptai nebesirūpins fasadu būdami su tais, kuriuos pažįsta seniai, o sugriežtins fasado kontrolę su nepažįstamais asmenimis. Nepažįstamiems vaidinti reikia atsargiai.

Reikia paminėti dar vieną aplinkybę, kuri susijusi su komunikacija. Apdairus atlikėjas turi atsižvelgti į tai, kokius išorinius informacijos šaltinius pagrečiui sąveikos gali pasiekti auditorija. Pavyzdžiui, Indijos tagų arba farsingarų genties nariai, sakoma, XIX a. pradžioje atlikdavę tokius ritualinius pasirodymus:

Paprastai jie apsimesdavo esą pirkliais arba kareiviais, keliaujančiais be ginklų, kad nesukeltų įtarimo, todėl kai jie lyg niekur nieko pasiprašydavo, kad jiems būtų leista lydėti keliautojus, savo išvaizda jie niekam nesukeldavo įtarimo. Daugelis tagų išsi-

[14] Mayhew, *op. cit.*, tomas 4, 90 p.

skirdavo švelnia išore ir neįtikėtinu galantiškumu, nes tokia maskuotė sudarydavo dalį jų dramaturginių išteklių, tad patikimai ginkluoti keliautojai be baimės leisdavo šiems vieškelių kunigaikščiams joti sykiu. Sėkmingai žengę pirmąjį žingsnį, tagai nusižeminusiu ir dėkingu elgesiu pamažėli laimėdavo savo aukų pasitikėjimą, jie apsimesdavo besidomintys jų reikalais, kol išuostinėdavo smulkmenas apie keliautojų namus, išsiaiškindavo, ar šių pasigestų, jeigu juos nužudytų, ar keliautojai pažįstą ką nors apylinkėse. Kartais jie sykiu nukeliaudavo ilgiausius atstumus, kol ištaikydavo tinkamą progą išdavystei įvykdyti; aprašytas atvejis, kai gauja su vienuolikos asmenų šeimyna keliavo dvidešimt dienų, įveikė 200 mylių, kol jiems pavyko išžudyti visą draugę ir likti neišaiškintiems.[15]

Tagų vaidinimai pavykdavo – nepriklausomai nuo to, kad jų auditorijos budriai saugodavosi panašių atlikėjų (ir nedelsdami pasiųsdavo mirti tuos, ką įtardavo priklausant tagams) – dar ir todėl, kad jie iš anksto žinojo, kokios sąlygos keliauninkų laukia; tačiau kai grupė iškildavo tolimon savo kelionėn, jiems nebelikdavo jokių būdų, kaip patikrinti pakeleivingų sutiktųjų identiškumą; o jeigu kelionėje jiems kas nutikdavo, prireikdavo mėnesių, kol kas susivokdavo, kad keliautojai užgaišo; iki to laiko tagai, kurie iš pradžių suvaidino keliautojams vaidinimą, o paskui juos nudėjo, būdavo išgaravę. Tačiau savo gimtuosiuose kaimuose, kur juos pažinodavo ir kur jie būdavo suvaržyti, o jų nuodėmės suskaičiuotos, tagų genties nariai elgdavosi kuo pavyzdingiausiai. Panašiai ir apdairūs amerikiečiai, kurie niekuomet nesurizikuos melagingai reprezentuoti savo socialinį statusą, gali neatsispirti pagundai surizikuoti nuvykę trumpam į vasaros kurortą.

Jei išoriniai sąveikos šaltiniai gali sudaryti vieną pavojų, apie kurį nedera užmiršti apdairiam atlikėjui, tai kitą sudaro vidiniai sąveikos informacijos šaltiniai. Todėl apdairus atlikėjas derins savo pasirodymą atsižvelgdamas į scenos

[15] Sleeman, *op. cit.*, 25–26 p.

rekvizitus bei užduotis, kurių atlikimas ir yra jo pasirodymas. Pavyzdžiui, JAV reikalaujama, jog drabužių pardavėjai neprarastų apdairumo girdami savo siūlomas prekes, nes klientai apžiūrėję ir pačiupinėję gali patikrinti, kas jiems siūloma; o, sakykim, baldų pardavėjams nereikia laikytis tokio atsargumo, nes labai nedaug kas iš auditorijos pajėgia įvertinti, kas iš tikrųjų slypi už jiems demonstruojamo lako ir faneros fasado.[16] Šetlando viešbučio darbininkai visiškai nevaržomai galėdavo sudėti ingredientus į sriubas ir pudingus, nes to, kas sriubos ar pudingo viduje, nematyti. Ypač lengva būdavo inscenizuoti sriubų virimą, jas virėjai gamindavo iš to, kas liko, pridurdami tą, ką turėdavo po ranka, ir patiekdavo prieš kitus patiekalus. Gaminant mėsos gaminius, kur jau daug aiškiau matyti, kas pagaminta, tokios veiklos laisvės jau nebūdavo leidžiama; iš tikrųjų, šiuo atveju viešbučio darbininkų reikalavimai būdavo griežtesni negu svečių iš kontinento, nes ta mėsa, kuri trenkdavo kaip „pridvisusi" vietiniams, prašalaičiui galėjo kvepėti kaip „gerai iškabėjusi". Kita salos tradicija leisdavo senyvo amžiaus ūkininkams, apsimetus sergančiais, nebevilkti pačių sunkiausių suaugusiojo gyvenimo prievolių, nes jokio kitokio susitarimo, kada asmuo laikomas per senu dirbti, nebūta. Salos daktarai – nors tuo metu dirbęs daktaras šiai tradicijai nepritarė – turėdavo susitaikyti su tuo faktu, kad niekas iš tikrųjų nežino, ar liga iš tikrųjų jau slypi žmogaus kūne, ar dar ne, tad iš jo būdavo reikalaujama diagnozuoti nedviprasmiškai, apsiribojant tokiais nusiskundimais, kuriuos galima patikrinti. Panašiai, jei namų šeimininkei rūpi parodyti, kokius aukštus švaros reikalavimus ji sau kelia, pirmiausia ji turbūt atkreips dėmesį į stiklinius paviršius svetainėje, nes purvas labiausiai krinta į akis ant stiklo: gal mažiau dėmesio ji paskirs tamsesniam ir ne taip nešvarą išduodančiam kilimui, kuris, matyt, ir parinktas įsitikinus, kad „tamsios spalvos paslepia nešvarumus". O menininkui tikriausiai mažai terūpi

[16] Tą mini Conant, *op. cit.*, 169 p.

dekoruoti savo studiją – faktiškai menininko studija jau pati savaime tapusi stereotipu, kur dirbantys užkulisiuose nesijaudina dėl to, ar juos kas mato, ar ne, iš dalies gal dėl to, kad menininko veiklos produkto visa vertė vis tiek yra – ar bent turėtų būti – tiesiogiai nustatoma pajautomis; o portretų tapytojams, antra vertus, tenka įsipareigoti, jog jie paruoš klientui įtinkančias dekoracijas, todėl jie ir mėgsta iš anksto įrengtas, akiai malonias ir prabangias studijas, tarsi tuo garantuodami, jog įvykdys, ką užsimoję. Vėl matome, jog apgavikams tenka griebtis ypač sudėtingų ir skrupulingai parengtų asmeninių fasadų, o neretai susikurti ir kruopščiai parengtas socialines dekoracijas, ne vien dėl to, kad jie pragyvena iš melavimo, bet ir dėl tos priežasties, kad norint meluoti tokiu mastu ir nepakliūti, jiems tenka stengtis bendrauti su asmenimis, kurie yra nepažįstami ir nepažįstami išliks, o sandėrius sugebėti nutraukti kaip įmanoma greičiau. Teisėti verslininkai, besistengiantys sudaryti sąžiningą sandėrį panašiomis aplinkybėmis, turėtų elgtis ne mažiau apdairiai, nes kaip tik tokiomis sąlygomis potencialūs investitoriai kruopščiai tikrina tų, kas nori jiems pardavinėti, charakterį. Trumpai sakant, kadangi apgavikas privalo apmulkinti savo klientus tokiomis aplinkybėmis, kai klientai tikisi, kad gali būti mulkinami, šiam tenka trukdyti klientams susidaryti teisingą įspūdį, jog jis gali būti tuo, kuo iš tiesų yra; o teisėtas prekybininkas tokiomis pačiomis aplinkybėmis turėtų rūpintis sutrukdyti klientams susidaryti įspūdį, jog gali būti tuo, kuo nėra.

Akivaizdu, jog ypatingo atsargumo reikia situacijose, kur atlikėjas savo elgesiu sukelia sau pačiam itin svarbias pasekmes. Aiškiausias pavyzdys – interviu prieš priimant į naują darbą. Juk dažnai intervuojantysis turi priimti rimtų padarinių intervuojamajam turėsiančius sprendimus, vien tik remdamasis informacija, kurią jam suteikė asmens, pageidaujančio gauti darbą, pasirodymas, šiuo atveju interviu. Intervuojamam asmeniui tikriausiai atrodys, – ir pagrįstai, – kad kiekvienas jo poelgis bus išsiaiškintas kaip simboliškas,

tad jis šiam pasirodymui gerai pasiruoš ir nuodugniai jį apgalvos. Tokiais atvejais tikimės, kad intervuojamasis atkreips tinkamą dėmesį į savo išorę bei elgesio manieras, ne tik stengdamasis sukurti palankų įspūdį, bet sykiu apsidrausdamas, kad nesudarytų nepalankaus įspūdžio, kurį kartais gali palikti visai netyčia.

Aptarkime dar vieną pavyzdį: tie, kam tenka dirbti radijo, o ypač televizijos studijose, itin aiškiai įsisąmoninę, kad tas momentinis įspūdis, kurį jie sudarys, iš emės nulems jų vaizdą masinės auditorijos akyse; ir būtent šioje komunikacinės industrijos srityje taip stengiamasi sudaryti teisingą įspūdį ir sykiu taip nerimastaujama, kad sudarytas įspūdis nepasirodytų netinkamas. Koks intensyvus šis rūpestis, galime suvokti pažvelgę į tą pažeminimą, kurį pasiryžę iškęsti aukštą padėtį užimantys atlikėjai, kad tik „pavyktų" geriau pasirodyti: kongresmenai sutinka, kad jiems būtų daromas makiažas ir nurodinėjama, kaip apsirengti, profesionalūs boksininkai nusižemina, kad pasirodytų it kokie sunkumų kilnotojai, užuot susirėmę kaip pridera.[17]

Atlikėjų apdairumas pasireiškia ir tuo, jog jie žino, kada ir kiek galima atsipalaiduoti savo išore. Kai komanda fizine prasme yra toli nuo ją tikrinančios auditorijos ir nesitiki, jog ši netikėtai apsilankys, atsipalaiduoti galima beveik nepaisant ribų. Teko girdėti, kad amerikiečių Jūrų laivyno bazės Ramiajame vandenyne paskutiniojo karo metu būdavo tvarkomos beveik be jokių formalumų, užtat tekdavo itin valytis ir blizgintis, kai dalinys pajudėdavo į tokią vietą, kur buvo galima tikėtis išvysti dažniau apsilankančius auditorijos narius.[18] Kai tikrintojams lengviau pasiekiama vieta, kur atlieka savo darbą komanda, tuomet šios galimybė atsipalaiduoti priklausys nuo jos susikurtos perspėjimo sistemos efektyvumo ir patikimumo. Pastebėkime, kad radikalus atsipalaidavimas reikalauja ne tik įspėjimo sistemos, būtina dar, kad

[17] Žr. Johno Lardnerio savaitinę skiltį *Newsweek*, 1954, vasario 22, 59 p.
[18] Page, *op. cit.*, 92 p.

tarp perspėjimo ir patikrinimo liktų pakankamai laiko, nes komanda galės atsipalaiduoti tik tiek, kad tokią savo pozą suspėtų atitaisyti per tarpą nuo perspėjimo iki vizito. Tad kai mokytoja trumpam išeina iš klasės, jos auklėtiniai gal išdrįs sudribti nevalyvomis pozomis ir pašnibždomis pasišnekučiuoti, nes tokius nusižengimus galima atitaisyti per kelias sekundes nuo perspėjimo iki mokytojos sugrįžimo į klasę. Tačiau neįtikėtina, kad mokiniai bandytų slapčia užsirūkyti, nes dūmų kvapo taip greitai nepanaikinsi. Įdomu, kad mokiniams, kaip ir kitiems atlikėjams, magės „išmėginti ribas" ir jie džiugiai stengsis nunerti kaip įmanoma toliau nuo savo vietos, kad kai pasigirs perspėjimas, galėtų kaip pamišę šauti į savo vietą, kad tik nebūtų pagauti. Panašiais atvejais lemia ir reljefo pobūdis. Šetlando saloje nebūta jokių vaizdą užstojančių medžių ir nedaug drauge sugrupuotų pastatų. Kaimynai turėjo teisę užeiti vieni pas kitus, kai pasisukdavo netoliese, tačiau svečias būdavo pastebimas, dar gerokai prieš jam įžengiant. Visur šmirinėjantys ūkininkų šunys paprastai dar ir balsais paskelbdavo vizualinį perspėjimą, jie aplodavo svečią, palydėdami jį į vidų. Kaimiečiai tad galėdavo jaustis kiek nori atsipalaidavę, nes paprastai nuo svečio juos dar skirdavo tos kelios minutės, per kurias būdavo įmanoma sutvarkyti sceną. Aišku, veikiant tokiam perspėjimui, beldimasis į duris nebeatlikdavo vienos iš savo funkcijų, tad kaimynai ūkininkai ir apsieidavo be šios mandagybės, nors kai kurie būdavo įpratę prieš įžengdami dar pasiųsti papildomo perspėjimo ženklą pabrūžuodami kojomis palei duris. Išnuomojamų butų lauko durys atsidaro tik tada, kai gyventojas iš vidaus nuspaudžia mygtuką, tokiu būdu garantuojama, kad perspėta bus pakankamai iš anksto, o gyventojai turi galimybę visiškai atsipalaiduoti.

Norėčiau paminėti dar vieną būdą, kokiu užtikrinamas dramaturginis apdairumas. Kai komandos atsiduria tiesiogiai viena prieš kitą, dar gali įvykti visa aibė smulkių įvykių, kurie gal visai atsitiktinai sukurs tokį bendrą įspūdį, kuris prieštaraus tam, mėginamam perteikti. Tai, kad visuomet

esama grėsmės išsiduoti išraiškomis, yra pagrindinė tiesioginės sąveikos sąvybė. Vienas kelias, kaip minėjome, to išvengti yra pasirinkti komandos narius, nestokojančius drausmingumo, tokius, kurie įstengtų atlikti vaidmenis negremėzdiškai, taktiškai, be susidrovėjimo. Kitas metodas – iš anksto pasiruošti visiems įmanomiems ekspresijos atsitiktinumams. Šią strategiją galima pritaikyti taip: prieš akistatą sąveikoje sudaryti išsamią programą, nurodant, kas, ką ir po ko darys. Taip bus išvengta sumaišties ir pertraukėlių, taip pat ir to įspūdžio, kurį auditorijos akyse sukeltų tokie sąveikos trukdymai. (Žinoma, toks pasiruošimas pagal programą turi savų pavojų. Vien tik pagal scenarijų parengtas vaidinimas, kaip sakykim, scenoje rodoma pjesė, yra ypač efektyvus, su sąlyga, kad jokie nenumatyti įvykiai nepertraukia numatytos tekstų bei veiksmų sekos; nes jei ši seka pertraukiama, atlikėjams kyla pavojus nerasti kelio atgal ir nesugraibyti tos replikos, kuri leistų jiems vėl grįžti į tą scenarijaus vietą, kur ši seka nutrūko. Tuomet pagal scenarijų vaidinantys atlikėjai gali patekti į dar blogesnę padėtį negu tie, kurie atlieka ne tokį griežtai pagal scenarijų organizuotą vaidmenį.) Kitu būdu tokia programavimo technika yra pritaikoma susitariant, kad nereikšmingi įvykiai (tokie, kaip kas pirmas įžengs į kambarį ar kas sėdės šalia šeimininkės) bus laikomi pagarbos ženklais, ir kam juos išreikšti, bus nuspręsta remiantis tokiais principais, kurie nieko neužgauna, kaip antai, amžius, neabejotinas pranašumas rangu, lytis. Taigi protokolas yra ne tik priemonė išreikšti įvertinimams sąveikos metu; svarbiau tai, kad jis sykiu ir priemonė „įžeminti" potencialiai ardančioms išraiškoms visiems dalyvaujantiems priimtinu ir taikiu keliu. Trečias minėtos strategijos pritaikymas yra surepetuoti visą pasirodymo numerį taip, kad atlikėjai galėtų pasipraktikuoti atlikti savo vaidmenis, ir kad atsitiktinumai, kurie nebuvo numatyti, įvyktų tik tokiomis aplinkybėmis, kai juos galima saugiai įveikti. Ketvirta taktika – iš anksto bendrais kontūrais apibrėžti auditorijai, kokią reakciją į pasirodymą jai derėtų išreikšti. Kai

auditorija tokiu būdu informuojama, sunku beatskirti atlikėjus nuo auditorijos. Tokio tipo suokalbį dažnai matome ten, kur atlikėjui priskirtas sakralinis statusas ir jis negali pasitikėti auditorijos spontanišku taktu. Pavyzdžiui, Britanijoje damoms, kurios pristatomos rūmuose (galime sakyti, jog jos tampa karališkųjų atlikėjų auditorija), būna iš anksto stropiai nurodoma, ką dėvėti, kokiu limuzinu atvykti, kaip nusilenkti, ką sakyti.

Apsaugos praktikos

Minėjau tris savybes, kuriomis privalo pasižymėti komandos nariai, jeigu jų komanda nori sėkmingai pasirodyti: tai lojalumas, disciplina ir apdairumas. Kiekvienas iš šių sugebėjimų išreiškiamas standartinėmis gynybinėmis technikomis, kurių pagalba atlikėjų trupė gali išgelbėti savo pasirodymą. Kai kurias iš šių technikų, konkrečiai, kaip valdyti įspūdį, jau apžvelgiau. Tokios technikos, kaip priėjimo prie užkulisių ir fasado regionų kontrolė, jau aptartos ankstesniame skyriuje. Šiame skirsnyje noriu pabrėžti faktą, kad daugelis įspūdžio valdymo gynybinių technikų turi atitikmenis, technikas, kurias galėtume apibūdinti kaip auditorijos ir autsaiderių taktišką nusiteikimą taikyti apsaugines taktikas bei nuostatas, padedant atlikėjams išgelbėti jų pasirodymą. Kadangi atlikėjų priklausomybė nuo auditorijos ir autsaiderių dažnai pervertinama, aš čia priminsiu vieną kitą iš tų kelių apsauginių technikų, kurios paprastai panaudojamos kartu, nors analitiniu požiūriu kiekvieną apsauginę praktiką geriau aptarti siejant ją su atitinkama savigynos taktika.

Pirma, reikėtų suprasti, kad priėjimas prie vaidinimo užkulisių ir fasado regionų kontroliuojamas ne tik atlikėjų, bet ir kitų asmenų. Individai savo noru laikosi nuošaliai nuo tų regionų, į kuriuos nebuvo pakviesti. (Toks taktiškumas vietos atžvilgiu analogiškas „diskretiškumui", kurį jau pavadinome

taktu, kai kalbėjome apie faktus.) O kai autsaideriai išvysta, jog tuoj įžengs į tokį regioną, jie dažnai jau ten esantiems pasiunčia perspėjimą – arba kaip nors pranešdami, ar pasibelsdami, ar atsikosėdami, kad prireikus įsiveržimas būtų sustabdytas arba scenos dekoracijos skubiai sutvarkytos ir dalyvaujantys situacijoje „nutaisytų" atitinkamas veidų išraiškas.[1] Tokį taktiškumą galima be galo be krašto tobulinti. Štai jei individas prisistato nepažįstamajam rekomendaciniu laišku, dera įteikti laišką adresatui prieš pasirodant jo akivaizdoje, adresatas tuomet turės laiko nuspręsti, kokiu būdu sutikti šį individą, neskubėdamas pasirinks tokią išraiškos manierą, kuri dera šiam sutikimui.[2]

Dažnai matome, kad kai sąveika turi vykti autsaideriams dalyvaujant, autsaideriai taktiškai elgiasi taip, tarsi sąveika jų nedomintų, tarsi ji jiems nė kiek nerūpėtų, tarsi jie net nesusivoktų, kas jos metu vyksta. Taip kad, jeigu sienos arba atstumas nesuteikia fizinės izoliacijos, tai pakankamą izoliaciją užtikrina patys konvencionalumai. Taigi, kai dvi grupės asmenų atsiduria už kaimyninių pertvarų restorane, tikimasi, jog nė viena, nė kita nepiktnaudžiaus realiai atsiradusia galimybe nugirsti, apie ką šneka kiti.

Žinoma, skirtingose visuomenėse ir pokultūrėse supratimas apie taktišku nedėmesingumu pasireiškiantį etiketą ir privatumą, kurį jis užtikrina, skiriasi. Viduriniajai klasei priklausanti anglų–amerikiečių visuomenės dalis gerbia įsitikinimą, jog nėra ko kišti nosies į kitų žmonių reikalus, kad pridera paisyti savo. Tik tada, kai moteriai iškrinta paketas, kai kolegai vairuotojui užgęsta motoras kelio viduryje ar kai vežimėlyje paliktas pradeda plyšauti kūdikis, viduriniosios

[1] Kambarinės dažnai mokomos įeiti į kambarį nepasibeldusios arba pasibelsti ir įeiti, matyt, įsitikinus, kad jos yra ne-asmenys, prieš kuriuos esantiems kambaryje nebūtina apsimetinėti ar kaip nors pasiruošti sąveikai su jomis. Panašiai į viena kitos virtuvę įžengs ir besibičiuliaujančios namų šeimininkės, kurios tarsi parodo neturinčios viena nuo kitos ką slėpti.

[2] *Esquire Etiquette, op. cit.*, 73 p.

klasės atstovui jau pasirodys tinkama akimirka sugriauti patikimai juos skiriančią sieną. Šetlando saloje galiojo kitokios taisyklės. Jei kas atsidurdavo tarp kitų žmonių, dirbančių ką sunkaus, iš jo būdavo tikimasi pagalbos, ypač jeigu darbas tebūdavo trumpas ir reikalaudavo jėgos. Tokia atsitiktinė pagalba, kurią vienas kitam suteikdavo, buvo laikoma savaime suprantamu dalyku ir tereikšdavo ji tik bendrą visų šios salos gyventojų statusą.

Kai auditorija jau įsileidžiama į vaidinimą, iš jų toliau reikalaujama elgtis taktiškai. Matome, jog egzistuoja pakankamai subtilus etiketas, kuriuo vadovaujasi individai, tapę auditorijos nariais. Tada jau taktiškumas pasireiškia taip: parodyti atitinkamą dėmesį ir susidomėjimą, būti pasirengus susitvardyti ir nepradėti rodyti savo paties vaidinimo, tokiu būdu sukeliant per daug prieštaravimų, pertraukimų ar reikalaujant dėmesio, užgniaužti bet kokius tvirtinimus ar poelgius, galinčius sukelti *faux pas*, o visų pirmiausia, norėti išvengti „scenos". Auditorijos taktas yra toks visuotinis dalykas, jog galime tikėtis, kad jį parodys net ir individai, kurie garsėja netinkamu elgesiu, psichiatrinių ligoninių pacientai. Štai viena tyrusiųjų grupė praneša:

O kitą kartą personalo nariai, nepasitarę su pacientais, nusprendė surengti jiems Valentino dienos vakarėlį. Daug kas iš pacientų nenorėjo eiti, tačiau vis viena atėjo, nes jiems atrodė, kad užduos širdį vakarėlį surengusioms medicinos seserims praktikantėms. Žaidimai, kuriuos jos sugalvojo žaisti, buvo labai vaikiški; daugelis pacientų jautėsi nepaprastai kvailai juos žaisdami ir apsidžiaugė, kai vakarėlis pasibaigė, ir visi vėl galėjo užsiimti kas kuo norįs.[3]

Kitoje psichiatrinėje ligoninėje buvo pastebėta, kad kai etniniu pagrindu susibūrusi organizacija rengdavo šokius pacientams Raudonojo kryžiaus ligoninės patalpose, tokiu būdu leisdama užsiimti labdaringa veikla daugeliui iš likimo nuskriaustų savo dukterų,

[3] William Caudill, Frederick C. Redlich, Helen R.Gilmore and Eugene B. Brody, „Social Structure and Interaction Processes on a Psychiatric Ward," *American Journal of Orthopsychiatry*, XXII, 321–322 p.

kas nors iš ligoninės žmonių imdavo mygti tuos kelis pacientus vyrus šias merginas šokdinti, kad tokiu būdu lankytojoms susidarytų įspūdis, jog tai jos nudžiugina savo bičiulyste asmenis, dar nelaimingesnius už jas pačias.[4]

Kai atlikėjas padaro kokį apsirikimą, kuris aiškiai išduoda neatitikimą tarp kuriamo įspūdžio ir atsivėrusios realybės, auditorija gali taktiškai „nepastebėti" šios klaidos ar mielai priimti tą pasiteisinimą, kuriuo neatitikimas pridengiamas. Tomis akimirkomis, kai atlikėjus ištinka krizė, visa auditorija gali tapti nebyliais jų suokalbininkais, bandydama juos išgelbėti. Tad jeigu ir vėl pažvelgiame į psichiatrinę ligoninę, matome, kad kai pacientas numiršta kokiomis nors keistomis aplinkybėmis, taip, kad gali kilti abejonių tinkamo gydymo įspūdžiu, kurį stengiasi palaikyti personalas, kiti pacientai, paprastai linkę pridaryti ligoninės personalui rūpesčių, gali taktiškai sušvelninti šias karinės padėties sąlygas ir itin subtiliai padėti palaikyti visiškai klaidingą įspūdį, jog jie nesuprato to, kas įvyko.[5] Panašiai, kai vyksta patikrinimai mokyklose, kareivinėse, ligoninėje arba namuose, auditorija tikriausiai elgsis pavyzdingai, kad atlikėjai, kurie yra tikrinami, galėtų parodyti pavyzdinį vaidinimą. Tokiais momentais komandos eilės laikinai pasislenka, kad tikrinantis prižiūrėtojas, generolas, direktorius ar svečias liktų akis į akį su atlikėjais ir auditorija, kurie šią akimirką sudaro suokalbį.

Pabaigai galime pacituoti dar vieną taktiško elgesio atvejį. Kai žinoma, kad atlikėjas yra pradedantysis ir greičiau nei kas kitas gali pridaryti trikdančių klaidų, auditorija dažniau parodo didesnį supratingumą susivaldydama ir nesukeldama tokių sunkumų, kokių pridarytų kitu atveju.

Auditorijos jaučiasi motyvuotos elgtis taktiškai dėl to, kad jos tiesiogiai tapatina save su atlikėjais, arba dėl to, kad nori

[4] Autoriaus studija, 1953–1954.

[5] Žr. Taxel, *op. cit.*, 118 p. Kai dvi komandos žino kokį trikdantį faktą ir kiekviena žino, kad kita komanda tai žino, tačiau nė viena komanda atvirai neprisipažįsta tai žinanti, susiduriame su tuo, ką Robertas Dubinas pavadino „organizacine fikcija". Žr. Dubin, *op. cit.*, 341–345 p.

išvengti „scenos" arba įsiteikti atlikėjams, kad šiuos galėtų išnaudoti. Šis paskutinis paaiškinimas turbūt labiausiai mėgstamas. Atrodo, kad sėkmingiausiai savo darbą dirbančios gatvės moterys kaip tik ir yra tos, kurios pasiruošusios suvaidinti, jog gyvai pritaria savo klientų spektakliui, tokiu būdu pademonstruodamos tą liūdną dramaturginį faktą, kad „širdelės" ir žmonos nėra vienintelės savo lyties atstovės, kurioms tenka užsiimti aukštesnėmis prostitucijos formomis:

Mary Lee sako, jog dėl pono Blakesee ji nepadaranti nieko daugiau kaip dėl bet kurio kito turtingo savo kliento.

„Darau tai, ko, žinau, jie nori, apsimetu, jog „nuprotėju" dėl jų. Kartais jie elgiasi it maži berniukai, žaidžiantys savo žaidimus. Ponas Blakesee visada žaidžia. Jis žaidžia urvinį žmogų. Jis ateina pas mane į butą ir pastveria mane ant rankų, jis laiko mane tol, kol, jo manymu, man užgniaužia kvapą. Tai anekdotas. Kai jis pasimyli su manimi, jam turiu pasakyti: „Brangusis, tu suteiki man tiek laimės, kad aš tuoj pravirksiu". Nepatikėsite, kad suaugęs vyras norėtų žaisti tokius žaidimus. Bet jis nori. Ne tik jis. Dauguma turtingų vyrų nori."

Mary Lee taip įsitikinusi, jog pagrindinis jos kapitalas, prekiaujant su turtingais klientais, yra jos sugebėjimas elgtis spontaniškai, jog ji neseniai užsirašė į eilę, kad jai būtų atlikta nevaisingumą užtikrinanti operacija. Jai atrodo, kad tokiu būdu ji investuoja į savo karjerą.[6]

Šiuo atveju ir vėl kontekstas, kurį taikome savo analizei, virsta apribojimu: nes taktiški auditorijos veiksmai gali įgyti tokias formas, kurios bus rafinuotesnės nei pasirodymas, į kurį jais reaguojama.

Norėčiau dar pridurti vieną pastebėjimą apie taktiškumą. Kai auditorija parodo takto, atsiranda galimybė, kad atlikėjai sužinos, jog jie yra taktiškai saugomi. Kai tai įvyksta, atsiranda dar ir tokia galimybė, kad auditorija sužinos, kad atlikėjai žino, jog jie yra taktiškai saugomi. Tuomet savo ruožtu tampa įmanoma, jog atlikėjai sužinos, jog auditorija žino,

[6] Murtagh and Harris, *op. cit.*, 165 p. Žr. taip pat 161–167 p.

jog atlikėjai žino esą saugomi. Tad kai susiklosto tokia informuotumo situacija, pasirodyme gali ateiti toks momentas, kai komandų atskirumas subyrės ir akimirką jį pakeis susitikimas žvilgsniais, kai kiekviena komanda atvirai prisipažins kitai apie tai, kiek ji informuota. Tokiomis akimirkomis visa socialinės sąveikos dramaturginė struktūra staiga ir nenumaldomai apsinuogina, trumpam išnyksta komandas skirianti riba. Kai toks kadras iš arti privers susigėsti ar prapliupti juoku, veikiausiai komandos vėl sparčiai pasitrauks į joms nurodytų charakterių rėmus.

Taktas dėl takto

Jau įrodinėjome, kad auditorija reikšmingai prisideda prie pasirodymo įvykio, parodydama taktą arba atlikėjo naudai pasitelkdama apsaugines praktikas. Akivaizdu, tam, kad auditorija galėtų pademonstruoti taktą atlikėjo naudai, atlikėjas turi elgtis taip, jog auditorijai būtų įmanoma jam tokią pagalbą suteikti. Tam prireikia disciplinos ir apdairumo, tačiau ne bet kokio. Pavyzdžiui, jau minėjome, kad taktiški autsaideriai fizine prasme atsidūrę tokioje padėtyje, kai gali klausytis, kaip vyksta kitų sąveika, apsimeta, jog nekreipia jokio dėmesio. Tam, kad padėtų šiems taktiškai atsitraukti, dalyviai, kurie junta, jog fizine prasme jie gali būti išgirsti, greičiausiai praleis iš savo pokalbio ar veiklos visa tai, kas galėtų apsunkinti autsaiderių taktišką susitvardymą, o tuo pačiu įtrauks pakankamai pusiau konfidencialių faktų, parodydami, kad jie nejaučia nepasitikėjimo autsaiderių demonstruojama nuošalia laikysena. Pavyzdžiui, jeigu sekretorei liepta lankytojui taktiškai pasakyti, jog asmens, kurį jis pageidauja pamatyti, nėra, tai būdamas apdairus, lankytojas pasitrauks toliau nuo vidinio telefono, kad jam nereikėtų klausytis, ką sekretorei sako asmuo, kurio neva ten „nėra".

Norėčiau paminėti porą bendresnių strategijų, kurios susijusios su taktišku reagavimu į taktą. Pirma, atlikėjas turėtų

būti jautrus užuominoms ir pasiruošęs jas priimti, nes tik tokiomis užuominomis auditorija gali perspėti atlikėją, kad jo pasirodymas nepriimtinas ir jis turėtų jį kuo veikiau modifikuoti, jeigu nori išgelbėti situaciją.

Antra, jeigu atlikėjas ketina melagingai reprezentuoti faktus, tai jis privalo tą daryti laikydamasis melagingo reprezentavimo etiketo; jis negali įstumti savęs į tokią padėtį, iš kurios jo neištrauks nė pats nevykėliškiausias pasiteisinimas ar labiausiai padėti nusiteikusi auditorija. Sakydamas netiesą, atlikėjas įpareigotas išlaikyti balse juokaujamą atspalvį, kad jeigu kartais jį sugautų, jis galėtų išsižadėti bet kokių pretenzijų į rimtumą ir pareikšti juokavęs. Iš nesąžiningai rodančio fizinę savo išorę atlikėjo reikalaujama naudotis metodu, kuris leidžia „nekaltą pasiteisinimą". Taigi plinkantiems vyrams, kurie mėgsta dėvėti skrybėlę patalpos viduje ir lauke, šis įprotis daugiau ar mažiau atleidžiamas, nes visiškai tikėtina, jog jie persišaldę, kad paprasčiausiai užmiršo nusiimti skrybėlę ar kad juos netikėtai gali užklupti lietus; o tupetas (nedidelis perukas, dėvimas ant plikos vietos, *vert. past.*) jį dėvinčiam nesuteikia jokio pasiteisinimo, kaip nesuteikia ir auditorijai jokio pateisinimo jį pateisinti. Tam tikra prasme, jau anksčiau mūsų minėtą kategoriją „apsišaukėlį" galima apibūdinti kaip asmenį, kuris trukdo auditorijai taktiškai reaguoti į pastebėtą melagingą reprezentaciją.

Nepriklausomai nuo to, kad atlikėjai ir auditorija pasitelkia visas minėtas įspūdžio valdymo technikas, taip pat ir dar daug kitų, vis viena žinome, kad netikėtumų įvyksta ir kad auditorija per neapsižiūrėjimą vis tiek gauna žvilgtelėti į už vaidinimo vykstančias scenas. Kai tokie netikėtumai įvyksta, kartais auditorijos nariai gauna svarbią pamoką, kuri jiems daug reikšmingesnė už tą agresyvų malonumą, kurį suteikia kito „tamsių", patikėtų, vidaus ar strateginių paslapčių atskleidimas. Auditorijos nariai, tarkime, aptinka esminę demokratiją, kuri paprastai būna gerai užslėpta. Ar vaidinamas charakteris rimtas, ar lengvabūdis, ar jo socialinė padėtis reikšminga, ar ne, individą, kuris šį charakterį vaidina, kiti

matys daugiausia tokį, koks jis yra,– vienišą žaidėją, iki išsekimo besirūpinantį savo kūriniu. Už gausybės kaukių ir daugelio vaidmenų kiekvienas atlikėjas slepia vienui vieną žvilgsnį, nuogą antivisuomenišką žvilgsnį, sukauptą žvilgsnį, žvilgsnį to, kuris pats vienas velka sunkią išdavikišką naštą. Štai kokią iliustraciją siūlo mums De Beauvoir savo knygoje apie moteris:

Kad ir kokių atsargumo priemonių griebtųsi, ji tampa tų nelaimingų atsitikimų auka: vyno lašas užtrykšta jai ant suknelės, cigaretė išdegina joje skylę, tuomet prašmatni šventiškai nusiteikusi būtybė, kuri šypsodamasi ir puikuodamasi vaikštinėja po saloną, dingsta, ir mes išvystame surimtėjusį, griežtą namų šeimininkės veidą; tuomet staiga suvokiame, kad jos tualetas nebuvo puokštė, fejerverkas, trumpalaikis šaltas spindesys, kurio paskirtis – sublizgėti tą akimirką; jis veikiau – turtas, kapitalas, investicija; jis kainavo aukų, jo praradimas – nepataisoma katastrofa. Dėmės, skylės, nenusisekusios suknelės ar šukuosenos – tai daug didesnės katastrofos nei sudegęs kepsnys ar sudaužyta vaza, nes koketė ne tik susvetimėja daiktuose, bet ir įsivaizduoja pati esanti daiktas, šitaip tiesiogiai jausdama pasaulio grėsmę. Jos santykiai su siuvėja, su modiste, jos nekantravimai ir reikalavimai rodo jos rimtą požiūrį į tuos dalykus ir saugumo stoką.[1]

Žinodamas, kad auditorija pajėgia susidaryti apie jį ir blogą įspūdį, individas gali gėdintis sąžiningo poelgio, kuriame nesama blogo ketinimo vien dėl to, kad kontekstas, kuriame reikia jį įvykdyti, sukelia neteisingą įspūdį – šiuo atveju neigiamą. Jausdamas tokią nepagrįstą gėdą, jis gali jausti, kad jo jausmai matomi; jausdamas, kad jis tokiu būdu matomas, jis gali jaustis taip, tarsi jo išorė patvirtintų tokias klaidingas išvadas. Savo padėties nepatikimumą jis sustiprina griebdamasis tų gynybinių manevrų, kurių imtųsi tuo atveju, jeigu būtų iš tiesų kaltas. Tokiu būdu visi patys sau galime akimirksniu tapti pačiu baisiausiu asmeniu, kokiu tik, galime įsivaizduoti, mus įsivaizduoja kiti.

[1] De Beauvoir, *op. cit.*, 615–616 p.

Jei individas vaidina prieš kitus spektaklį, kuriuo pats netiki, jis gali pajausti susvetimėjimą su savimi ir ypatingos kilmės atsargumą kitų atžvigiu. Kaip pasakoja viena amerikietė koledžo studentė:

Kartais aš „apsimetu kvaila" prieš vaikinus, su kuriais einu į pasimatymą, bet tai palieka burnoj prėską skonį. Mano emocijos susijaukia. Mano dalis džiūgauja „apmovusi" nieko neįtariantį patiną. Bet toks pranašumo prieš jį jausmas sumišęs su kalte, kam veidmainiauju. Vaikinui aš jaučiu panieką, nes apgavau savo gudrybėmis, arba, jeigu vaikinas man patinka, jaučiu jam motinišką globėjiškumą. Kartais juo piktinuosi. Kodėl jis nėra už mane pranašesnis visu tuo, kuo turėtų būti pranašesnis vyras, kad aš galėčiau būti pati savimi? Ir ką gi tada aš čia su juo veikiu? Landžioju po landynes?

Tačiau juokinga tai, kad ne visuomet vyriškis taip ir lieka nieko neįtariantis. Jis gali nujausti tiesą ir imti nerimauti dėl santykio. „Kokia gi mano padėtis? Ar ji slapčia iš manęs juokiasi, ar ji tikrai norėjo mane pagirti? Ar jai tikrai padarė įspūdį ta nedidelė mano prakalba, ar ji apsimeta, kad nieko neišmano apie politiką?" Vieną ar porą kartų aš pajutau, kaip mano juokas atsigręžė prieš mane pačią; vaikinas įžvelgė pro mano gudrybes ir ėmė mane niekinti už tai, kad nusileidau iki tokių triukų.[2]

Bendros vaidinimo pastatymo problemos, nerimastavimas dėl to, kaip atrodo visa, kas suvaidinama; pelnytas ir nepelnytas gėdos jausmas; dvilypumas savęs paties ir auditorijos atžvilgiu, – tai tik keletas dramaturginių žmogiškosios situacijos elementų.

[2] Komarovsky, *op. cit.*, 18 p.

VII skyrius

IŠVADOS

Struktūrinis kontekstas

Socialinis institutas yra bet kuri vieta, aiškiai apribota suvokimo barjerų, kurioje reguliariai vyksta kokia nors konkreti veikla. Minėjau, kad bet kokį socialinį institutą galima vaisingai analizuoti pagal tai, kaip jame vykdomas įspūdžio valdymas. Erdvėje, apribotoje socialinio instituto sienų, matome atlikėjų komandą, kurios nariai bendradarbiauja pristatydami auditorijai konkrečią situacijos definiciją. Situacijos definicija apima savo pačių komandos bei auditorijos sampratą, taip pat prielaidas, susijusias su etosu (moraliniu charakteriu), kurį būtina išsaugoti mandagumo bei etiketo taisyklėmis. Dažnai regime pasiskirstymą į užkulisių regioną, kur parengiamas vaidybinio numerio pastatymas, ir fasado regioną, kur pastatymas viešai suvaidinamas. Prieigos prie šių regionų kontroliuojamos, kad auditorija nežvilgčiotų į užkulisius, o autsaideriai neįžengtų į pasirodymą, kuris nėra jiems skirtas. Matome, jog komandos narius susieja familiarūs santykiai, jos viduje veikiausiai užsimezga solidarumas, o paslaptys, kurios galėtų išduoti pasirodymą, yra žinomos ir saugomos bendromis pastangomis. Tarp atlikėjų ir auditorijos egzistuoja nebyli sutartis elgtis taip tarsi juos skirtų tam tikras priešiškumas, tačiau sykiu ir jungtų santaika. Paprastai, tačiau ne visuomet, pabrėžiamas susitarimas, o priešiškumo akcentuoti per daug nesistengiama. Galiojančiam konsensui, išplaukiančiam iš minėtos nuostatos, neretai prieš-

tarauja tas požiūris į auditoriją, kurį atlikėjai išreiškia auditorijai pasišalinus, prieštarauja jai ir ta stropiai kontroliuojama, kuriamo charakterio ribas peržengianti komunikacija, kurią atlikėjai vykdo net ir auditorijos akivaizdoje.

Matome, kad atsiranda neadekvačių vaidmenų: kad kai kurie individai, apsimetę komandos nariais arba auditorija, arba autsaideriais, įgyja apie pasirodymą ir narių santykius su komanda tokios informacijos, kuri ne apsimestinė, o tikra, tuo apsunkindami pastatymo rodymą. Kartais pasirodymus pertraukia netyčiniai gestai, *faux pas* bei scenos, tokiu būdu ta situacijos definicija, kurią buvo stengiamasi palaikyti, sukompromituojama arba jai paprieštaraujama. Komandos mitologija formuosis kaip tik iš tokių nutrauktų epizodų. Matome, kad atlikėjai, auditorija, taip pat ir autsaideriai naudosis specialiomis technikomis pasirodymui išgelbėti – arba vengdami galimų pertraukimų, arba atitaisydami tuos, kurių neišvengta, arba suteikdami galimybę tą padaryti kitiems. Užsitikrindama, kad tokios technikos tikrai būtų panaudotos, komanda turi kruopščiai pasirinkti narius, kurie būtų ištikimi, disciplinuoti, apdairūs, ir auditoriją, kuri būtų taktiška.

Taigi tokios štai savybės ir elementai sudaro kontekstą, kuris, tvirtinčiau, būdingas daugumai socialinės interakcijos atvejų, kokiu pavidalu ji vyksta mūsų anglų – amerikiečių visuomenės natūralioje aplinkoje. Šis kontekstas yra formalus ir abstraktus ta prasme, kad jis gali būti taikomas nagrinėjant bet kokį institutą; tačiau jis nėra vien statistinė klasifikacija. Mūsų kontekstas atsižvelgia į dinaminius aspektus, nulemtus motyvų išsaugoti tą situacijos definiciją, kuri buvo sukurta kitiems.

Analitinis kontekstas

Šioje studijoje daugiausia analizuojami socialiniai institutai, esantys sąlyginai uždaromis sistemomis. Rėmiausi prielaida, jog vieno instituto santykis su kitais yra skaidri *(intelligible)* analizės sritis, tad nagrinėti ją reikėtų analitiškai, integruojant ją kaip sudedamąjį elementą, į kitą, skirtingą lygmenį, fakto–instituto lygmenį. Čia praverstų pamėginti suderinti šioje studijoje išskleistą požiūrį su kitų požiūrių kontekstu, tų, kurie, kaip atrodo, pastaruoju metu dažnokai taikomi implicitiškai ar tiesiogiai analizuojant socialinius institutus kaip uždaras sistemas. Siūlyčiau išskirti keturias štai tokias perspektyvas.

Į socialinį institutą galime žvelgti „techniniu" požiūriu, vertindami jį pagal tai, kiek jis efektyvus arba neefektyvus kaip veiklos sistema, specialiai suorganizuota siekti iš anksto numatytų tikslų. Socialinį institutą galima vertinti „politiniu" požiūriu, pagal tuos veiksmus, kurių kiekvienas iš dalyvių (arba dalyvių klasių) gali pareikalauti iš kitų dalyvių, pagal apribojimus, kurie gali būti įvesti, ir nuolaidas, kurios gali būti suteiktos, šių tikslų siekiant, pagal tas socialinės kontrolės rūšis, kurios suteikia kryptį tokiam vadovavimui bei numato, kokias leidžiama taikyti sankcijas. Socialinį institutą galima vertinti ir „struktūriniu" požiūriu, horizontalaus bei vertikalaus susiskirstymo į statusus požiūriu, atsižvelgiant į tuos socialinius santykius, kurie susieja šias kelias statuso pagrindu susidariusias grupuotes vieną su kita. Pagaliau institutą galima vertinti ir „kultūriniu" požiūriu, kaip tas moralines vertybes, kurios įtakoja institute vykdomą veiklą, – tokias vertybes kaip madas, papročius, skonį, mandagumą ir geras manieras, taip pat vertybes, susijusias su galutiniais siekiniais bei norminamaisiais priemonių apribojimais. Reikia pastebėti, kad visi faktai, kuriuos įmanoma atskleisti apie institutą, yra reikšmingi žvelgiant bet kuria iš keturių paminėtų perspektyvų, tačiau kiekviena perspektyva skirtingai nustato jų svarbą, o ir surikiuoja juos kitokia tvarka.

Man atrodo, kad dramaturginis požiūris gali būti laikomas penktąja perspektyva, pagrečiui techninės, politinės, struktūrinės ir kultūrinės perspektyvų.[1] Dramaturginė perspektyva, kaip ir kiekviena iš keturių kitų perspektyvų, gali būti galutiniu analizės momentu bei faktų sutvarkymo būdu. Tam turėtume aprašyti technikas, kurios panaudojamos įspūdžiui valdyti konkrečiame institute, pagrindines įspūdžio valdymo problemas jame, taip pat ir kelių reguliariai vaidinančių komandų, kurios tikriausiai egzistuoja šiame socialiniame institute, identiškumą bei tarpusavio santykius. Tačiau kaip ir kiekvienos perspektyvos sutelkiami faktai, taip ir faktai, susiję būtent su įspūdžio valdymu, yra reikšmingi ir kitoms perspektyvoms. Naudinga būtų pailiustruoti tai nedideliu pavyzdžiu.

Aiškiausiai techninė ir dramaturginė perspektyvos susikerta darbo kriterijų srityje. Abiems perspektyvoms svarbu tai, kad viena grupė individų rūpinsis patikrinti kitos individų grupės akivaizdžiai neišreikštas savybes bei kokybes, o antroji grupė rūpinsis tuo, kaip padaryti įspūdį, kad jų veikla tikrai šias užslėptas kokybes įkūnija. Politinės ir dramaturginės perspektyvos aiškiai susikerta, jeigu kalbame apie vieno individo sugebėjimus režisuoti kito veiklą. Visų pirma, jeigu individas nori režisuoti kitus, jis dažnai pastebės, kad verta nuslėpti nuo jų strategines paslaptis. Be to, jeigu individas mėgina surežisuoti kitų veiklą pavyzdžiu, švietimu, įtikinėjimu, mainais, manipuliavimu, autoritetu, grasinimais, bausme ar prievarta, jam būtinai teks, nepriklausomai nuo savo padėties įtakingumo, aiškiai išsakyti, kas turi būti padaryta, ką jis pats pasirengęs padaryti, kad tai būtų padaryta, taip pat, ką jis darys, jei tai liks nepadaryta. Bet kokios kilmės valdžia privalo būti aprengta įtaigiais jos išraiškos rūbeliais, o jos paveikumas priklausys nuo to, kokiomis

[1] Palyginkite šį požiūrį su Oswaldo Hallo požiūriu į galimas perspektyvas, skirtas uždarų sistemų analizei jo „Methods and Techniques of Research in Human Relations" (1952, balandis), pateikiama E. C. Hughes et al., *Cases on Field Work.*

priemonėmis ji dramatizuota (žinoma, sugebėjimas įtaigiai perteikti situacijos apibrėžimą menkai tepadės, jeigu asmens padėtis nesuteikia jam galimybių rodyti pavyzdį, keistis patirtimi, skirti bausmę.) Pati objektyviausia apnuogintos jėgos forma, tai yra, fizinė prievarta, dažnai nėra nei objektyvi, nei apnuoginta, o veikia greičiau kaip auditorijos įtikinėjimo demonstracija; dažnai tai – komunikacijos priemonė, ne vien tik veiklos priemonė. Socialinė distancija, atrodo, yra ta sritis, kur aiškiausiai susikerta struktūrinė ir dramaturginė perspektyvos. Įvaizdis, kurį vieno statuso grupė pajėgia išlaikyti auditorijos, susidedančios iš kito statuso grupių, akivaizdoje, priklausys nuo atlikėjo sugebėjimo apriboti komunikacinį kontaktą su auditorija. Kultūrinės ir dramaturginės perspektyvos aiškiausiai susikerta moralinių reikalavimų srityje. Socialinio instituto kultūrinių vertybių sistema gana smulkiai nurodys, koks turi būti dalyvių požiūris į daugumą dalykų ir sykiu apibrėš, į kokį kontekstą turi būti talpinama išoriška raiška, nepriklausomai nuo to, ar šiam išoriškumui pritariama, ar ne.

Asmenybė–sąveika–visuomenė

Pastaraisiais metais pasitelkus gana sudėtingus metodus, dedama daug pastangų jungti į vieną kontekstą sampratas bei duomenis, gautus iš šių trijų analizės sričių: individuali asmenybė, socialinė sąveika ir visuomenė. Pastangas jungti minėtas disciplinas norėčiau papildyti vienu nesudėtingu pastebėjimu.

Kai individas atsiduria prieš kitus, jis sąmoningai ir kartu nesąmoningai projektuoja apibrėžtą situaciją, kurios svarbiausia dalimi yra savo „aš" samprata. Kai įvyksta toks įvykis, kuris ekspresiniu požiūriu nesutampa su kuriamu įspūdžiu, rimtų pasekmių kyla visuose trijuose socialinės realybės lygmenyse, kurių kiekvienam būdinga sava atskaitos sistema ir skirtingas faktų organizavimas.

Pirma, socialinė sąveika, kurią čia laikome dialogu tarp dviejų komandų, gali nutrūkti dėl kompromituojančių ar trikdančių priežasčių, situacija gali tapti neapibrėžta, ankstesnės padėtys nebepasiekiamos, o dalyviai gali susigriebti praradę veiksmų planą. Situacijos dalyviai paprastai pajunta melagingą jos toną, pasijunta nesmagiai, sutrinka, praranda emocinę pusiausvyrą. Kitaip tariant, subtili socialinė sistema, sukurta tvarkingos socialinės sąveikos, tampa sutrikdyta. Tokios yra tos pasekmės, kurias sukelia šio dialogo pertraukimas socialinės sąveikos požiūriu.

Antra, šalia tokių pasekmių, kurios sutrikdo veiklą pasirodymo metu, pasirodymų pertraukimai gali turėti ir kur kas toliau siekiančių padarinių. Bet kurio vykstančio pasirodymo metu individualaus atlikėjo projektuojamą „aš" auditorijos linkusios priimti kaip tokią jo kolegų grupės, komandos ir jo socialinio instituto reprezentaciją, už kurią atlikėjas atsako. Individo pasirodymą auditorijos priima kaip jo sugebėjimo suvaidinti konkretų numerį ir gal net kaip jo sugebėjimo suvaidinti bet kokį numerį įrodymą.

Tam tikra prasme bet koks didesnis junginys – komanda, organizacija bei kiti, – kiekvienąkart individui atliekant pasirodymo numerį, prisiima už jį atsakomybę; sulig kiekvienu tokiu pasirodymu šių socialinių vienetų teisėtumas gali būti ir dar sykį patikrintas, jų stabili reputacija vėl „statoma ant kortos". Atsakomybė ypač išauga tam tikrų pasirodymų metu. Tarkime, jeigu chirurgas ir jo medicinos sesuo abu nusisuka nuo operacinio stalo, o anestezijos būklėje esantis pacientas netyčia nurieda ant žemės ir mirtinai užsimuša, tai šis epizodas, sukėlęs kuo didžiausią sumaištį, ne tik nutrauks operaciją, bet reputaciją praras tikriausia ne vien gydytojas kaip profesionalas ir kaip žmogus, ją prarasti gresia ir visai ligoninei. Štai tokios pasirodymų nutraukimo pasekmės visai socialinei struktūrai.

Pagaliau neretai stebime, kaip individas visą savo „ego" palenkia identifikacijai su konkrečiu vaidmeniu, organizacija bei grupe, tuomet jo savęs samprata priklauso nuo to,

ar jis gali funkcionuoti nenutraukdamas socialinės interakcijos, neapvildamas tų socialinių junginių, kurie patys nuo šios interakcijos priklauso. Kai pasirodymas nutraukiamas, matome, jog individo pasitikėjimas tomis savęs sampratomis, kuriomis buvo pagrįsta jo visa asmenybė, žlunga. Tai pasekmės, kurias sąveikos pertraukimai turi individualiai asmenybei.

Tad pasirodymų nutraukimai gali turėti pasekmių trijuose lygmenyse, kurių kiekvienas vis abstraktesnis: asmenybė, interakcija (sąveika), socialinė struktūra. Nors tokio pertraukimo tikimybė smarkiai skirsis sulig kiekviena atskira sąveika, nors galimo pertraukimo socialinis reikšmingumas taip pat nevienodas, o priklauso nuo atskiros sąveikos, turbūt nerasime tokio sąveikavimo atvejo, kur dalyviai apčiuopiamai nerizikuotų, kad bus bent jau nesmagiai sutrikdyti, ar nesijaustų bent mažumėlę sutrikę dėl to, jog gali būti žiauriai pažeminti. Gyvenimas gal ir nėra lošimas, tačiau socialinė sąveika – yra. O ir individų pastangos, kurias šie padės tam, kad išvengtų trukdymų arba atitaisytų tuos, kurių nepavyko išvengti, taip pat turės savų pasekmių, kurias išvysime visuose trijuose lygmenyse vienu metu. Štai ir aptarėme vieną paprastą būdą trims abstraktumo lygmenims išreikšti ir tris perspektyvas, kurias pritaikėme socialiniam gyvenimui analizuoti.

Palyginimai ir analizė

Šioje studijoje rėmėmės pavyzdžiais ir iš kitų, ne vien anglų–amerikiečių visuomenių. Tą darydamas aš neturėjau galvoje, kad čia pateikiamas kontekstas yra visiškai nesusijęs su jokia kultūra ar kad jį galima taikyti toms pačioms nevakarietiškų visuomenių gyvenimo sritims. Mūsų socialinis gyvenimas vyksta viduje. Mes specializuojamės vaidinti pastoviose dekoracijose, neleisdami į sceną pašalinių, suteikdami atlikėjui privatumo, kad jis galėtų pasiruošti vaidinimui.

Kai mes pradedame vaidinimą, mes linkę jį užbaigti, mes jautrūs šaižiems tonams, jei jų pasigirsta pasirodymo metu. Jei mus pagauna konstruojant melagingas reprezentacijas, jaučiamės smarkiai pažeminti. Turėdami galvoje bendras mūsų dramaturgines taisykles bei tendencijas, kurios lemia, kaip mes organizuojame savo veiklą, nepraleiskime pro akis tų kitų visuomenio gyvenimo sričių, kuriose aiškiai laikomasi kitokių taisyklių. Vakariečių keliautojų užrašai kupini epizodų, bylojančių, kaip buvo užgautas ir nustebintas jų dramaturginis jausmas, tad norėdami taikyti apibendrinimus ir kitų kultūrų visuomenėms, turėtume atsižvelgti tiek į minėtas nesėkmingas, tiek į sėkmingesnes akistatas su šiomis kultūromis. Nereikėtų stebėtis išvydus, kad Kinijoje, kur vaidyba ir dekoracijos stulbina nuostabia harmonija ir nuosekumu asmeniniame arbatos gėrimo kambaryje, tuo pačiu stulbinančiai sudėtingi patiekalai gali būti patiekiami stulbinančiai paprastuose restoranėliuose arba parduotuvėse, veikiau primenančiose lūšnas, kur klientui juos švystelės suniurėlis, o familiarūs pardavėjai iš savo pašiūrių užkampių tau ištrauks dieviško čežančio šilko rietimą, susuktą į parudavusį nuo senumo popierių.[1] Ir neturėtume stebėtis tauta, kur, sakoma, visi tokie greiti stoti vienas už kitą, perskaitę štai ką:

Laimė, kinai, skirtingai nuo mūsų, nesimeldžia namų privatumui. Jie nei kiek nesijaudina išrodydami visas savo kasdienio gyvenimo detales bet kam, kam rūpi pažiūrėti. Ir kaip jie gyvena, ir ką jie valgo, netgi šeimų taupyklės, kurias mes skubame paslėpti nuo svetimų akių, atrodo, yra visų nuosavybė, o ne priklauso šiai konkrečiai šeimai, kuri ją pripildžiusi. [2]

Nesistebėkime išvydę, kad visuomenėse su įsitvirtinusia ir statuso nulemta nelygybės sistema bei tvirta religine orientacija, individai kartais pasirodo menkiau už mus įsijautę į vaidinamą pilietinę dramą ir pasiruošę trumpais gestais

[1] Macgowan, *op. cit.*, 178–179 p.

[2] *Ibid.*, 180–181 p.

perkirsti socialinius barjerus, pažvelgdami į žmogų už kaukės taip, kaip atrodytų neleistina mums.

Be to, reikia elgtis itin atsargiai mėginant kurių nors dramaturginių praktikų šviesoje charakterizuoti ir mūsų pačių visuomenę kaip visumą. Tarkim, kalbant apie šiuolaikinius administracijos ir darbininkų santykius, pasitaiko, jog komanda dalyvauja jungtiniuose konsultaciniuose susitikimuose su opozicija, jau iš anksto žinodama, jog privalės apsimesti, jog išžengia iš susirinkimo įpykusi. Diplomatinės komandos kartais taip pat privalo inscenizuoti panašų spektaklį. Kitaip sakant, nors komandos mūsų visuomenėje paprastai įpareigotos slopinti įniršį už galiojančio konsenso, būna tokių momentų, kai jos privalo slėpti sveikos opozicijos vaizdą ir demonstruoti užgautus jausmus bei jų sukeltą įsiūtį. Taip pat pasitaiko ir tokių aplinkybių, kai individai, nori jie to ar ne, būna priversti sunaikinti sąveiką, kad išsaugotų garbę ir gerą vardą. Todėl apdairiausia būtų pradėti nuo smulkesnių socialinių vienetų, socialinių organizacijų ar institutų klasių, arba gal nuo konkrečių statusų ir registruoti palyginimų rezultatus bei pokyčius, taikant konkrečių atvejų aprašymo metodą. Pavyzdžiui, turime informacijos apie tai, kokį spektaklį teisėtai leidžiama rodyti verslininkams:

Per pastarąjį pusšimtį metų įvyko ryškus teismų požiūrio į pasitikėjimą, jeigu išgaunamas kaltinamojo pasiteisinimas, perversmas. Ankstesni nuosprendžiai, kurie būdavo skelbiami remiantis dominuojančia caveat emptor doktrina, smarkiai pabrėždavo ieškovo „pareigą" apsaugoti pačiam save ir nepasitikėti savo priešininku; manyta, kad jis neturi teisės pasitikėti netgi teigiamais fakto patvirtinimais, jeigu jį patvirtindavo tas, su kuriuo jis bendraudavo per ištiestos rankos atstumą. Buvo remiamasi prielaida, jog iš kiekvieno galima tikėtis, jog jis, jei tik galės, pergudraus kitą sudarydamas sandėrį ir kad tik kvailys vilsis, jog visi bus sąžiningi. Dėl to ieškovas pats privaląs atlikti pagrįstą tyrimą ir suformuluoti savo paties nuosprendį. Patvirtinus naujus verslo etikos kriterijus, reikalaujančius, kad konstatuojami faktai*

* lai pirkėjas būna apdairus *(lot.)*.

būtų bent jau sąžiningai ir apdairiai pateikti, o daugeliu atvejų, kad dar ir būtų laiduojama už jų teisingumą, kone aukštyn kojomis apvirto visos ankstesnės nuostatos.

Dabar manoma, kad patvirtinimais faktų, tokių, kaip, kiek arba kokių parduota žemių arba prekių, faktų apie korporacijų finansinę padėtį, taip pat ir kitų panašių dalykų, susijusių su komerciniais sandėriais, galima remtis patikimai ir be ištyrimo, ne tik tais atvejais, kai toks ištyrimas būtų sudėtingas, bet ir tada, kai parodymo neteisingumą būtų visai nesudėtinga atskleisti, nepadedant didelių pastangų ir pasinaudojant po ranka turimomis priemonėmis.[3]

Ir nors verslo reikaluose gal ir atsiranda vis daugiau atvirumo, mes turime įrodymų, kad vedybų konsultantai vis dažniau sutaria dėl to, kad individas neturėtų jaustis įpareigotas pasakoti savo sutuoktiniui apie ankstesnius „romanus", nes tai tik gali sukelti nereikalingą įtampą. Pateikime ir kitų pavyzdžių. Sakykim, žinome, kad maždaug iki 1830-ųjų metų Didžiojoje Britanijoje aludės tarnavo darbininkams kaip užkulisių scenografija, mažai tesiskirianti nuo jų virtuvės, o jau vėliau džino rūmai įsiveržė į sceną, pasiūlydami beveik tiems patiems klientams prašmatnesnį, nei jie galėjo regėti sapne, fasado regioną.[4] Yra išlikę atskirų Amerikos miestų socialinės istorijos dokumentai, liudijantys, kaip sušiuro buvę rafinuoti vietinės aukštesniosios klasės būstai, o sykiu ir jų profesijų fasadai. Ir priešingai, esama medžiagos, aprašančios pastaruoju metu vis sudėtingesnes scenografijas, kuriomis naudojasi profesinės organizacijos,[5] taip pat tolydžio vis stiprėjančią tendenciją „užtaisyti" šias dekoracijas akademinio išsilavinimo ekspertais, suteikiančiais organizacijai mąslumo ir respektabilumo aurą.[6]

[3] Prosser, *op. cit.*, 749–750 p.

[4] M. Gorham and H. Dunnet, *Inside the Pub* (London: The Architectural Press, 1950), 23–24 p.

[5] Žr. pvz. Hunter, *op. cit.*, 19 p.

[6] Žr. Wilensky, *op. cit.*, skyr. IV, apie personalo ekspertų atliekamą „vitrinų apipavidalinimo" funkciją. Apie šio judėjimo atitikmenis verslo pasaulyje žr. Riesman, *op. cit.*, 138–139p.

Galime pasekti, kaip evoliucionavo konkrečios industrinės ir komercinės organizacijos išplanavimas ir parodyti, kaip išsikėtojo jos pagrindinio ofiso paștato eksterjeras, kiek šiuose pastatuose atsirado konferencijų salių, didžiųjų salių, laukiamųjų. Kone kiekvienoje škotų ūkininkų bendruomenėje išvysime, kaip galvijų klėtis, kažkada buvusi virtuvės užkulisiais, kur įžengdavai pro mažas dureles už krosnies, pastaruoju metu atitolo nuo gyvenomojo būsto, o ir pats namas, kažkuomet stūksojęs pačiame daržo, krūvos ūkio įnagių, šiukšlių ir atrajojančių galvijų viduryje, vis smarkiau, taip sakant, atsigręžia į santykį su viešuma; priešakinis kiemas aptveriamas ir užlaikomas daugiau ar mažiau švariai, parodant bendruomenei dailesnę gyvenimo pusę, o tuo tarpu į neaptvertus užpakalinius regionus kaip pakliuvo metamos lūženos. Sujungtas su troba tvartas atgyveno, o ir kambariuko tipo plovyklą išvystame vis rečiau; namų ūkis bežiūrint modernėja, tuo tarpu virtuvė, kažkuomet nestokojusi savo pačios užkulisių, dabar tampa ne mažiausiai demonstruojamu namų regionu, bet jau ir tokia, kokią nedrovu ir parodyti. Matome ir keistą socialinį judėjimą, įkvėpusį fabrikus, laivus, restoranus ir namų ūkius taip išsišvarinti savo užkulisius, kad, kaip sakykim, vienuolių, komunistų ar vokiečių oldermanų bendruomenėse, jų sargybiniai visad ant kojų, o jų fasado platybėms nėra pabaigos; tuo tarpu auditorijos nariai, matyt, dar pakankamai užkerėti visuomenės „id", puola tyrinėti tas vietas, kurios jiems šitaip išsterilizuotos. Tik vienas iš naujesnių pavyzdžių – mokamos simfoninio orkestro generalinės repeticijos. Stebime tai, ką Everettas Hughesas vadina kolektyviniu mobilumu, kurio pagalba tam tikrą statusą užimantys asmenys stengiasi pakeisti visą krūvą savo atliekamų užduočių, kad neprireiktų nė vieno judesio, kuris ekspresinės išraiškos požiūriu neatitiktų to įvaizdžio, kokį šie išaukštintieji stengiasi apie save sukurti. Šiam lygiagretų procesą, kurį galėtume pavadinti „vaidmens susikūrimu įmonėje", stebime konkrečiame socialiniame institute; tai procesas, kai kuris nors narys veržiasi ne tik pakilti į jau

nusistovėjusią aukštesnę padėtį, bet stengiasi susikurti sau naują padėtį, tokią, kad užimant ją, reikėtų atlikti pareigas, prideramai išreiškiančias kaip tik tas savybes, kokiomis jis ir pasižymi. Galėtume panagrinėti ir specializacijos procesą, kuris leidžia atlikėjui trumpam pasinaudoti bendruomenei priklausančiomis ypač sudėtingomis dekoracijomis, iš kurių jie nuolankiai sugrįžta po vieną miegoti vienviečiame kambariuke, kur į rafinuotumą nesama jokių užuominų. Pažvelkime, kaip subyra lemiamos svarbos fasadai – panašiai kaip laboratorijos kompleksas iš stiklo, nerūdijančio plieno, guminių pirštinių, baltų plytelių ir laboratorinio chalato – dėl ko vis daugiau asmenų, atlikdavusių nederamas užduotis, nūnai gali patys „apsivalyti". Jei anksčiau didelėse autoritarinėse organizacijose buvo ypač ryški tendencija paskirti vieną komandą, visą laiką pagal griežčiausius reikalavimus švarinusią dekoracijas, kur turėjo pasirodyti kita komanda, – turiu galvoje tokius socialinius institutus kaip ligoninės, oro pajėgų bazės, stambūs namų ūkiai, – tai nūnai stebime, kad tokia hipertrofuotai griežta panašių dekoracijų priežiūra gerokai sušvelninta. Ir pagaliau, galėjome stebėti ir tai, kaip džiazo ir „West Coasto" kultūriniai modeliai iškilo ir paplito, paskleisdami tokius žodžius ar frazes kaip „gabalas", „apsinešti", „scena", „vilkti užpakalį", „išknisti", kurie leidžia individams savo kasdienių pasirodymų techniniams aspektams suteikti profesionalaus atlikimo scenoje žavesio.

Ekspresija kaip įspūdžių apie save perteikimas

Tikiuosi, pabaigoje man bus leista pasiūlyti vieną pamokantį komentarą. Šioje analizėje ekspresinis socialinio gyvenimo elementas buvo suprantamas kaip įspūdžių, kuriuos padarome kitiems arba gauname iš kitų, šaltinis. Įspūdis, savo ruožtu, suprantamas kaip informacijos šaltinis, – informacijos apie

akivaizdžiai nematomus faktus, o sykiu ir apie tuos būdus, kuriais recipientas gali pasiųsti savo atsakomąją reakciją informatoriui, nelaukdamas, kol pajus visus iš jo veiksmų išplaukiančius padarinius. Ekspresinė išraiška čia suprantama kaip tas komunikacinis vaidmuo, kurį ji atlieka socialinėje interakcijoje, o ne kaip, sakykim, vartotojiška arba įtampos sumažinimo funkcija, kurią ji irgi gali išreiškėjui atlikti.[1]

Atrodo, jog visos socialinės interakcijos (sąveikos) pagrindas esanti fundamentali dialektika. Kai individas atsiduria kitų akivaizdoje, jis nori atskleisti faktus apie situaciją. Jeigu jis turėtų šią informaciją, jis žinotų, kas gali įvykti, ir į tai atsižvelgtų, o ir kitiems galėtų atiduoti tai, kas jiems priklauso ir kiek tai neprieštarauja jo gerai informuotam egoizmui. Tam, kad iki galo atskleistų realųjį situacijos pobūdį, individas turi žinoti visus reikšmingus socialinius duomenis apie kitus. Individui taip pat būtų pravartu žinoti, kokie bus tos veiklos, kurią kiti vykdo sąveikos metu, tikrieji padariniai arba galutinis šios veiklos produktas, o pagrečiui žinoti ir tai, ką jie savyje apie jį galvoja. Visa tokios rūšies informacija retai teprieinama; jos stokodamas individas privalo tenkintis substitutais – replikomis, testais, užuominomis, ekspresiniais gestais, statuso simboliais, ir kitomis numatyti padedančiomis priemonėmis. Trumpai tariant, kadangi realybė, su kuria susiduria individas, nėra suvokiama akimirksniu, užuot vertinus ją pačią, tenka remtis išoriškumu. Paradoksalu, bet kuo intensyviau individas skverbiasi iki realybės, kuri nepasiekiama percepcijai, tuo smarkiau jam tenka sutelkti dėmesį į išoriškumą.

Individas paprastai elgiasi su kitais situacijos dalyviais pasiremdamas tuo įspūdžiu, kurį jie sudaro šiuo metu apie praeitį ir ateitį. Būtent dabarties momentu komunikaciniai aktai yra paverčiami moraliniais. Įspūdžiai, kuriuos palie-

[1] Viena iš šiuolaikiškų tokio pobūdžio interpretacijų pateikiama Talcott Parsons, Robert F. Bales, and Edward A. Shills, *Working Papers in the Theory of Action* (Glencoe, Ill.: The Free press, 1953), skyr. II, „The Theory of Symbolism in Relation to Action".

ka mums kiti, mūsų dažnai perskaitomi kaip pretenzijos ir pažadai, o pretenzijos ir pažadai yra moralinio pobūdžio. Mintyse individas tvirtina: „Šie įspūdžiai, kuriuos apie save sudarai, pravers man patikrinant tave ir tavo veiklą; ir net nesistenk manęs suklaidinti". Visa šita gerokai stebina, ypač todėl, kad individas neretai pasirenka tokią nuostatą net ir tuomet, kai tikisi, kad kiti nėra įsisąmoninę savo pačių elgesio ekspresinių aspektų, ar tuomet, kai tikisi pasinaudoti tais kitais, pasiremdamas sužinota apie juos informacija. Kadangi įspūdžių šaltiniams, kurie pasiekiami stebinčiam individui, priklauso gausybė mandagumo ir padorių manierų reikalavimų, reguliuojančių tiek socialinius santykius, tiek užduočių atlikimą, mes dar sykį turime progą suvokti, kaip tvirtai kasdienis gyvenimas apraizgytas moralinių vertinimų voratinklio.

Dabar pereikime prie tų kitų požiūrio. Jei jie pasirodys esą džentelmenais ir žais individo žaidimą, sąmoningai jų beveik ir nejaudins tas faktas, kad apie juos susidaromas kažkoks įspūdis; jie verčiau elgsis be klastos ar gudravimų, suteikdami individui galimybę susidaryti pagrįstą įspūdį apie save ir savo pastangas. O jeigu net ir susimąstys apie tai, kad yra stebimi, ši mintis neišmuš jų iš vėžių, nes jie vis viena tikėsis, kad individas susidarys apie juos teisingą įspūdį ir todėl atiduos jiems, kas priklauso. Jei jiems rūpėtų, kokiais būdais paveikti individo elgesį su savimi, o to teisėtai galima tikėtis, tam jie surastų džentelmeniškų priemonių. Jiems tereikia teisingai nukreipti savo veiklą dabartyje, kad ateityje jos pasekmės paskatintų teisų individą elgtis su jais taip, kaip jie patys nori, kad su jais elgtųsi. Kai tai įvykdyta, jiems tereikia tik pasitikėti juos stebinčio individo nuovoka ir teisingumu.

Kartais tie, kas yra stebimi, žinoma, pasitelkia teisėtas priemones stebinčiojo elgsenai su savimi įtaigauti. Tačiau esama ir trumpesnio kelio, trumpesnio ir daug efektyvesnio, kaip stebintysis gali įtakoti stebėtoją. Užuot leidęs, kad įspūdis apie juos būtų formuojamas kaip šalutinis jo veiklos produktas,

jis gali pakeisti savo atskaitos sistemą ir pastangas nukreipti tam, kad sukurtų pageidaujamą įspūdį. Užuot stengęsis pasiekti tam tikrų tikslų priimtinomis priemonėmis, jis gali pabandyti sukurti įspūdį, kad pasiekia tų tikslų priimtinomis priemonėmis. Visuomet įmanoma manipuliuoti tuo įspūdžiu, kurį stebėtojas panaudoja kaip realybės pakaitalą, nes ženklas, žymintis daikto buvimą ir nebūdamas tuo daiktu, gali, jei šio nėra, būti panaudotas vietoje jo. Jau pats stebėtojo poreikis pasitikėti daiktų reprezentacijomis sukuria klaidingos reprezentacijos galimybę.

Esama nemažai asmenų, kuriems atrodo, jog jie neišsilaikys versle, nepriklausomai nuo to, koks jis būtų, jeigu apsiribos tik džentelmeniškomis poveikio stebinčiam jį individui priemonėmis. Vienu ar kitu metu, įsisukę į savo priedermių ratą, jie pajunta, jog jau laikas sutelkti daromus įspūdžius ir manipuliuoti jais tiesiogiai. Stebimasis tampa pasirodančia komanda, o stebėtojai – auditorija. Veiksmai, kurie atrodo atliekami kreipiant juos į objektus, virsta auditorijai adresuotais gestais. Taip veiklos ciklas dramatizuojamas.

Dabar priartėjome prie pagrindinės dialektikos. Iš savo kaip atlikėjų pozicijų individai rūpinsis, kaip palaikyti įspūdį, kad jie atitinka daugelį kriterijų, kurie keliami jiems ir jų veiklos produktams įvertinti. Kadangi tų reikalavimų tiek daug ir jie tokie visa persmelkiantys, atlikėjais esantys individai daug ilgiau nei mums atrodo užtrunka moralės pasaulyje. Bet *qua** atlikėjai, individai jaudinasi ne dėl reikalavimų įvykdymo moralumo, bet dėl to, kaip sudaryti nemoralų įtikinamą įspūdį, jog jie tuos reikalavimus vykdo. Mūsų veikla tuomet yra dažniausiai susijusi su moraliniais dalykais, tačiau kaip atlikėjai mes nejaučiame jokio moralinio susirūpinimo. Kaip atlikėjai mes visi esame moralumo prekijai. Mūsų diena pašvęsta intymiam kontaktui su prekėmis, kurias demonstruojame; o mūsų protai užpildyti intymiu jų supratimu; tačiau

*kaip *(lot.)*.

labai gali būti, kad kuo daugiau dėmesio mes šioms prekėms skiriame, tuo labiau nutolę jaučiamės nuo jų, o sykiu ir nuo tų, kurie taip mumis patiki, kad jas perka.

Pasitelkę kitokius įvaizdžius pasakytume, jog įsipareigojimas nuolat atrodyti vienodai moraliu, – būti socializuotu herojumi, – ir iš šito išplaukianti nauda kaip tik ir verčia mus būti tokiu charakteriu, koks ne kartą buvo sukurtas scenoje.

Režisavimas ir „aš"

Bendra samprata, kad mes pateikiame save kitiems, vargu ar nauja; tačiau baigiant reikėtų pabrėžti, kad pačią „aš" struktūrą dar galima aiškinti ir pagal tai, kaip anglų–amerikiečių visuomenėje tokiems savęs pateikimo pasirodymams pasiruošiama.

Šiame veikale netiesiogiai visi individai tarsi buvo suskirstyti į dvi apibendrintas grupes: pirmiausia, individą mes įvertinome kaip *atlikėją*, paniškai puldinėjantį įspūdžių klastotoją, įsijautusį į pernelyg žmogišką užduotį pastatyti spektaklį; taip pat pažvelgėme į individą ir kaip į *charakterį*, figūrą – paprastą, tobulą, kurio dvasiai, stiprybei bei kitoms savybėms parodyti ir buvo pastatytas spektaklis. Atlikėjo atributai ir charakterio atributai yra skirtingų lygmenų, tačiau ir vienų, ir kitų savybių deriniai reikšmingi pasirodymui, kuris nutrūkti negali.

Pirma, apie charakterį. Mūsų visuomenėje tarp charakterio, kurį asmuo vaidina, ir asmens „aš" mielai rašoma lygybė, ir šis „aš–kaip–charakteris" paprastai suprantamas kaip kažkas, kas yra patalpintas jį turinčiojo kūne, ypač viršutinėje jo kūno srityje, jis yra tarsi koks mazgelis asmenybės psichobiologijoje. Aš manau, jog šį požiūrį galima netiesiogiai kildinti iš viso to, ką mes stengiamės parodyti, tačiau kaip tik dėl šitos priežasties kaip pateikimo pavyzdys jis menkai tinka analizei.

Čia vaidinamas „aš" suvokiamas tarsi koks įvaizdis, paprastai įtikinamas, kurį ant scenos esantis ir vaidinamą charakterį įkūnijantis individas atkakliai ragina kitus asmenis jam priskirti. Nors šio įvaizdžio susiformavimas ir *susijęs* su individu, – tokiu būdu individui primetamas šio įvaizdžio „aš", – šis „aš" kyla ne iš asmens, kuriam jis tikrai priklauso, o iš visos jo veiklos scenos, o generuoja jį tos vietinių įvykių ypatybės, kurių interpretacija pagal jėgas liudininkams. Taisyklingai pastatyta ir suvaidinta scena skatina auditoriją primesti savo „aš" suvaidintam charakteriui, tačiau toks primetimas – toks primestas „aš" – yra scenos, kurią pavyko suvaidinti, *produktas*, o ne jos *priežastis*. Tuomet „aš", kaip suvaidintas charakteris, nėra organiškas dalykas, turintis specifinę lokalizaciją, kurio esminė lemtis yra gimti, subręsti ir mirti; tai dramatinis efektas, difuziškai atskylantis nuo scenos, kuri buvo suvaidinta, kurios lemtingiausia savybė, didžiausias rūpestis išreikštas klausimu, patikės ja ar nepatikės.

Tuomet analizuodami „aš", mes atsitraukiame nuo to, kam jis priklauso, nuo asmens, kuris daugiausia iš jo laimės arba praras, nes jis ir jo kūnas trumpam taps tuo kabliu, ant kurio bus pakabintas jungtinėmis pastangomis sukurptas fabrikatas. Tačiau priemonės tiems gausiems „aš" generuoti ir jiems išsaugoti slypi ne pačiame kablyje, jos dažniausiai nuodugniai aptariamos socialiniuose institutuose. Ten rasime užkulisių regioną su jo instrumentais kūnui grakštinti ir fasadinį regioną su nuolatine jo scenos butaforija. Ten išvysime ir asmenų komandą, kurių veikla ant pakylos, manipuliuojant jiems prieinamais butaforijos objektais, sudarys sceną, nuo kurios atskils ir vaidinamojo charakterio „aš"; ten rasime ir tą kitą komandą, auditoriją, kurios interpretuojamoji veikla gyvybiškai būtina šio „aš" suformavimui. Visų režisūrinių priemonių produktas ir yra „aš", visuose jo gabaluose „įspausti" minėtosios genezės pėdsakai.

Žinia, visa „aš" produkavimo mašina griozdiška, kartais sugriūva, apnuogindama atskiras savo karkaso detales, užku-

lisių regiono kontrolę, komandų suokalbį, auditorijos taktą bei kitus elementus. Bet jei ji gerai sutepta, įspūdžiai tekės iš jos tokiu sparčiu srautu, kad jis valdingai nuplukdys mus į vieną iš paminėtųjų keturialypės realybės paveikslų – vaidinimas pasiseks, ir įtaigus „aš" , kiekvieno suvaidinto charakterio palydovas, ims spinduliuoti iš jį atlikusiojo individo vidaus.

Dabar nuo individo, kaip suvaidinto charakterio, atsigręžkime į individą kaip atlikėją. Jis pasižymi sugebėjimu išmokti, kurį ištobulina repetuodamas spektaklyje jam paskirtą vaidmenį. Jam leidžiama turėti fantazijų ir svajonių, vienos jų maloniai išsiskleidžia jam prieš akis piešdamos triumfališką pasirodymą, kitos persmelkia nerimu ir baime, kankinančiais jį dėl to, kad nervinasi, jog juo bus suabejota atvirame fasadiniame regione. Dažnai jis išsiduoda ir pasirodo turįs kaimenės troškimą rasti komandos bičiulių ir auditoriją; jis taktiškai dėmesingas jų rūpesčiams, sugeba susigėsti iki širdies gilumos, ir tai sumažina jo šansus būti demaskuotam.

Tokie individo kaip atlikėjo atributai nėra vien konkrečių pasirodymų sukurtas efektas. Savo prigimtimi jie yra psichobiologiniai, ir visgi atrodo, jog jie susiformuoja dėl to, kad pasirodymų veik visuomet tyko režisūriniai atsitiktinumai.

Ir pabaigai – dar viena pastaba. Konstruodamas konceptualinį karkasą, kurį panaudojau šiai analizei, aš pasitelkiau scenos kalbą. Rašiau apie atlikėjus ir auditorijas; apie teatro numerius ir vaidmenis, apie pasisekusius ir sužlugusius vaidinimus; apie remarkas, scenos dekoracijas ir užkulisius; apie dramaturgines reikmes, dramaturgines strategijas. Dabar metas pripažinti, jog pastangos iki pat šiol „spausti" tokią analogiją iš dalies buvo retorika, iš dalies manevras.

Tvirtinimas, jog visas pasaulis yra scena, skaitytojams per daug įprastas, ir jie gerai mato jo ribotumus; jį išklauso dar kartą tik todėl, kad žino, jog bet kada lengvai sau įrodys, – rimtai į jį kreipti dėmesio neverta. Vaidinimas, pastatytas teatre – tai tik išgalvota iliuzija, kuri priimama; skirtingai nuo kasdienio gyvenimo, teatre vaidinamiems charakteriams

negali atsitikti nieko realaus, nieko tikroviško, – nors svarstant kitu lygmeniu, suprantama, atlikėjų kaip profesionalų, kurių kasdienis darbas vaidinti teatro pastatymuose, reputaciją gali ištikti viskas, kas tik realu ar tikra.

Na, o dabar meskime į šalį scenos kalbą ir kaukę. Pastoliai juk, pagaliau, statomi tam, kad paskui galėtum statyti ką kita, tad ręsti juos reikia pagalvojant apie tai, kaip teks nuimti. Šiame tekste nėra kalbama apie tuos teatro aspektus, kurie prasiveržia į kasdienį gyvenimą. Čia nagrinėjamos socialinės akistatos, tos socialinio gyvenimo lyčių struktūros, kurios ima egzistuoti, kai asmenys atsiduria tiesioginiame fiziniame vienas kito artume. Svarbiausias faktorius šioje struktūroje yra tos pačios situacijos definicijos išsaugojimas, definicijos, kuriai turi būti suteikta išraiška, o išraišką palaikyti teįmanoma tik saugantis gausybės trukdymų.

Charakteris, sukurtas teatre, nėra visomis prasmėmis realus, neturi jis ir jokių realių pasekmių, kokias turi nuo pradžios iki galo pramanytas apgaviko charakteris; tačiau *sėkmingas* ir vienos, ir kitos netikros figūros pasirodymas scenoje reikalauja panaudoti realias technikas – tas pačias technikas, kuriomis asmenys kiekvieną dieną ramsto savo socialines situacijas. Tie, kas „akis į akį" sąveikauja teatro scenoje, privalo įvykdyti pagrindinį reikalavimą ir parodyti jas kaip realias situacijas; situacijos definiciją jiems tenka sukurti ekspresinėmis išraiškos priemonėmis; jie daro tai teatre, kuris jiems ir padėjo sukurti tokią taiklią terminiją interakcinėms užduotims apibūdinti, o šios užduotys mums visiems svarbios.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Erving Goffman
SAVĘS PATEIKIMAS KASDIENIAME GYVENIME

Redaktorė R. *Vidugirienė*
Viršelio dailininkė *A. J. Krasauskaitė*
Meninis redaktorius *R. Čeponis*
Maketavo *J. Morkūnienė*

Leidykla VAGA, Gedimino pr. 50, LT-2600 Vilnius
Spausdino UAB „Sapnų sala", Moniuškos 21, 2004 Vilnius

Goffman, Erving

Go-72 Savęs pateikimas kasdieniame gyvenime / Erving Goffman. – Vilnius: Vaga, [2000]. – 286 p. – (Atviros Lietuvos knyga: ALK, ISSN 1392-1673)

Asmenvardžių r-klė: 283–286 p.

ISBN 5-415-01490-X

Intriguojanti socialinės psichologijos studija apie savęs „vaidinimą". Dr. E. Goffmanas analizuoja žmonių elgesį bei saviraišką, savęs pateikimo mechanizmus. Socialinės metodikos iliustruojamos gausiais elgesio stebėjimų duomenimis.

UDK 316.6

ERVINGAS GOFFMANAS (g. 1922) dėsto sociologiją Berklio (JAV) universitete. Knygoje *Savęs pateikimas kasdieniame gyvenime* dr. E. Goffmanas analizuoja žmonių elgesį socialinėse situacijose bei saviraiškos mechanizmus, remdamasis teatro vaidinimo metafora. Autorius parodo, kaip kasdienėje aplinkoje asmuo pateikia save ir savo veiklą, kaip jis stengiasi kreipti ir kontroliuoti tą įspūdį, kurį susidaro apie jį kiti, kaip jis tarsi aktorius kuria vaidmenį auditorijos akivaizdoje. Socialinės metodikos iliustruojamos papročių stebėjimų duomenimis iš daugelio regionų.

Ši socialinės psichologijos studija yra susilaukusi didelio rezonanso, ji įtraukta į geriausių XX a. knygų sąrašus, išversta į daugelį kalbų.

ALK – serija verstinių knygų, kurias leidžia įvairios leidyklos, remiamos Atviros Lietuvos fondo. Serijos tikslas – supažindinti skaitytojus su dvidešimto amžiaus humanitarinių mokslų pagrindais. Šios knygos leidimą ALF remia kartu su Vidurio Europos universiteto Vertimų projektu.

ATVIROS LIETUVOS KNYGA

ISSN 1392-1673
ISBN 5-415-01490-X





Rekomenduojama kaina 16 Lt.